

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І СОЦІАЛЬНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**«ПРАВА ЛЮДИНИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»**

з нагоди Міжнародного дня прав людини

**Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції**

(м. Чернігів, 10 грудня 2022 р.)

*Затверджено за рішенням вченої ради Національного університету
«Чернігівська політехніка» (протокол № 9 від 27 грудня 2022 р.).*

Права людини: виклики сьогодення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня прав людини (м. Чернігів, 10 грудня 2022 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. – 198 с.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня прав людини містять тези доповідей на тему: «Права людини: виклики сьогодення» з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне, адміністративне право та ін.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Організаційний комітет:

Селецький О. В. - декан юридичного факультету навчально-наукового інституту права і соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент, *голова організаційного комітету*;

Литвиненко В. М. – завідувач кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент, *заступник голови організаційного комітету*;

Коломієць Н. В. – завідувач кафедри кримінального права та правосуддя НУ «Чернігівська політехніка», д.ю.н., професор;

Козинець О. Г. – завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», канд. іст. наук, доцент;

Апанасенко К. І. – доцент кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», д.ю.н., доцент;

Марущак Н. В. – доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент;

Чічкань М. В. - доцент кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент;

Нітченко А. Г. - доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», канд. іст. наук, доцент, керівник наукового гуртка «Правник»;

Толкач А. М. – ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя НУ «Чернігівська політехніка».

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори наукових доповідей і повідомлень. Погляди авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами членів оргкомітету.

ЗМІСТ

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

Берднік С. С. СУДОВІ РІШЕННЯ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ КАСАЦІЙНОМУ ОСКАРЖЕННЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	7
Бондарець К. В. ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ ТА ЇЇ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....	9
Бучко Д. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	11
Комар К. С. РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У СИСТЕМІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	13
Комар К. С. ПРЕДСТАВНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	15
Крес Н. О. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ.....	18
Кудрик І. В. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДКРИТОГО МОРЯ.....	20
Ліксман А. Ю. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА БІЖЕНЦІВ	21
Ліксман В. Ю. ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	24
Ліксман В. Ю. ПРАВО ПРИТУЛКУ В МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ.....	26
Пальона А. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ.....	28
Степанець Ю. О. ПРОБЛЕМНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПОЗОВ ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	30
Суярко К. О. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ	32
Трошко А. В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ.....	34
Чічкань М. В., Губко В. О. ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ.....	37
Чічкань М. В., Нагорний П. В. ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ОСІБ, ЩО ШУКАЮТЬ ПРИТУЛОК	38

Секція цивільного, господарського права та процесу

Артюх В. С. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	41
Барабаш А. Г., Єрйома Ж. О. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПАДКОЄМЦІВ ЗА БОРГИ СПАДКОДАВЦЯ	43
Барабаш А. Г., Присяжний В. В. НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА НОТАРІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ.....	44
Барабаш А. Г., Труба В. М. ЕКОЛОГІЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН	46
Берднік С. С. «КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ» ЯК ВИКЛЮЧНІ ВИПАДКИ ПІДСТАВ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ: НОВІТНІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВС.....	48
Бучко Д. В. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	50
Волковська А. А., Лавровська В. І. ПРОБЛЕМНІСТЬ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕДІЄЗДАТНІСТЮ ОСОБИ	52

Жук П. В., Переверза А. М. ПЕРЕГЛЯД СПРАВ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ Й ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІСТЬ.....	55
Керноз Н. Є., Пивовар М. А. ЩОДО ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	57
Кириченко Я. О. ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ ТА ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ.....	60
Ліксман В. Ю. ГРОШІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	62
Новомлинець А. О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	64
Пальона А. В., Хачікян С. В. ЩОДО ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	66
Федоренко Д. В. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕКОМЕРЦІЙНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	69
Шевченко В. С. ІНСТИТУТ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	70
Шевченко В. С. ЗМІНА ЧЕРГОВОСТІ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАКОНОМ.....	72
Щербінін М. Ю. ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	74
Щербінін М. Ю. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА.....	76

Секція кримінального права та правосуддя

Бойправ Л. О. ТЕРОРИЗМ ЯК ВИД ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ	79
Бойправ Л. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ПРИ РОЗГЛЯДІ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ	81
Веремієнко С. В. СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ЯК ОЗНАКА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	82
Дрозд В. І., Ворона Ж. С. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	84
Іваньков І. В., Вазинська К. А. ПРАВОВА ПРИРОДА ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ	87
Іваньков І. В., Кальян А. В. ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.....	89
Ігнатцов М. В., Васько В. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	91
Коломієць Н. В., Кугук Н. С. ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	93
Коломієць Н. В., Кукуюк М. А. ІНСТИТУТ СПІВУЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	95
Коломієць Н. В., Ліксман А. Ю. НЕОСУДНІСТЬ ТА ЇЇ КРИТЕРІЇ	97
Коломієць Н. В., Патук А. А. ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА	99
Костюченко Н. Д. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	101
Костюченко Н. Д. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ.....	103

Кудрик І. В., Висоцький С. М. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	105
Осипенко І. П., Берднік С. С. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОБСТРІЛІВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	107
Переверза А. М. ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ.....	109
Скуміна Х. П. ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	112
Скуміна Х. П. ПОНЯТТЯ ТА СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ	113
Толкач А. М., Берднік С. С. МАТЕРІАЛЬНИЙ КРИТЕРІЙ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ.....	115
Федоренко Д. В. ПОЛОЖЕННЯ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ДОСТАТНЬО ДОКАЗІВ ПРО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ, ОДНАК НЕ ВРУЧЕНО У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СМЕРТЮ	118
Целуйко М. Ф., Руденок А. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ ДО ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАНІ ВАГІТНОСТІ.....	121
Чумаченко В. Ю. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЛАСТИВОСТЕЙ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	122
Чумаченко В. Ю. ЗАЛУЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	124
Якуба Г. О., Пода Р. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	127
Янченко Я. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	129

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

Білоус А. П. ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	131
Бондарець К. В. ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА СТАДІЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ	133
Бригинець Р. П. СИСТЕМА ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ	135
Бровко А. В. ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА	136
Васильєва А. О. ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ.....	139
Висоцький І. Ю. АНГЛОСАКСОНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я	143
Горчинська Л. А. ФЕДЕРАТИВНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ	145
Губко В. О. КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ШЛЯХ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	147
Ігнатцов М. В. ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ.....	148
Крес Н. О. ОСНОВНІ ПОТРЕБИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ...	149

Лугина Є. Ю. ВИДИ РЕСПУБЛІК ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.....	153
Малько Б. О. МЕТА СТВОРЕННЯ РЕЄСТРОВОГО КОЗАЦТВА ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ	155
Марушак Н. В., Ромашенко К. Ю. ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	157
Марценюк П. А. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ.	159
Никифороенко А. П. ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІЯНСТВА І ЙОГО ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ УСТРІЙ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	161
Павлова С. Л. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	163
Парходько К. Г. МОНАРХІЯ І ЇЇ ВИДИ.....	164
Пекур Д. Л. ОСНОВНІ РИСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЯПОНІЇ.	166
Піддубна К. С. ТРАДИЦІЙНА ТА РЕЛІГІЙНА ПРАВОВІ СІМ'Ї.....	168
Приходько Т. О. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ І СУДІВ.....	169
Пульгун Є. П. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ВЛАДИ ТА ЇХ ВИДИ.....	171
Рогинська М. О. ЗБОРІВСЬКИЙ ТА БЛОЦЕРКІВСЬКИЙ МИРНІ ДОГОВОРИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ	173
Рубіс А. А. ДЖЕРЕЛА ТА ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ	175
Рудник Р. В. РЕФОРМИ В ПРУССІЇ.....	177
Рябус Л. С. ПРАВА ГРОМАДЯН ГРЕЦІЇ В РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ РОЗВИТКУ	179
Самойленко І. І. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ.....	182
Сергієнко К. В. ПОРЯДОК ЗАМІЩЕННЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В МОНАРХІЯХ	184
Сосєдка С. В. КОНСТИТУЦІЯ – БАЗОВЕ ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ...	186
Спугай Я. С. ЩОДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ.....	187
Суярко К. О. ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	189
Ухабова В. М. ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ.....	191
Хрол К. Ю. РЕФОРМИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ІМПЕРАТОРА КОСТЯНТИНА	192
Чигурян Д. О. СИСТЕМА ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ОЗНАКИ, СТРУКТУРА	194
Шпирин Ю. В. ПОНЯТТЯ, КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ВИДИ РЕФЕРЕНДУМІВ	196

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

УДК 343.156 (477)

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., професор кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, д.ю.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

СУДОВІ РІШЕННЯ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ КАСАЦІЙНОМУ ОСКАРЖЕННЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Право на касаційне оскарження судових рішень згідно із приписами ст. 129 Конституції України є однією із засад судочинства. Однак, необхідно враховувати, що вказане право не є абсолютним та може бути реалізовано лише у випадках передбачених законом. Одним із способів імплементації зазначеної концепції у процесуальне законодавство стало визначення в ньому певних категорій судових рішень, які не підлягають оскарженню у касаційному порядку.

Водночас необхідно врахувати, що оскарження судових рішень у касаційному порядку є можливим за умови додержання суб'єктами оскарження встановлених законодавством порядку, підстав та строків подання касаційних скарг.

Із набранням чинності Закону України від 15.01.2020 року № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [1] у адміністративному судочинстві запроваджено так звані «касаційні фільтри», якими суттєво звужено підстави касаційного оскарження судових рішень.

Обґрунтування касаційних скарг відповідно до нових процесуальних стандартів додатково ускладнилося через застосування у нормах, які регламентують порядок та підстави касаційного оскарження, термінології, що не має визначення у законодавстві або носить оціночний характер («подібні правовідносини», «фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики», «виняткове значення» тощо).

Отже, підготовку касаційної скарги доцільно розпочинати насамперед із з'ясування питання про те, чи належить судове рішення до категорії тих, що не можуть оскаржуватися у касаційному порядку. Вичерпний перелік таких категорій судових рішень встановлено ч. 5 ст. 287 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України [2].

Під час вивчення вказаного питання слід пам'ятати, що КАС України визначено низку юридичних фактів, за наявності яких судове рішення в малозначній справі/справі незначної складності **може бути оскаржено у касаційному порядку**.

Зокрема, відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС такі судові рішення можуть бути оскаржені, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, які мають фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до процесуального кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції помилково відніс справу до категорії малозначних/незначної складності.

Таким чином, у разі встановлення даних про те, що судові рішення прийнято в малозначній справі/справі незначної складності, додатково необхідно дослідити питання щодо існування хоча б одного з наведених вище юридичних фактів, які за законом надають право оскаржувати судові рішення в такій справі в касаційному порядку.

Крім того, необхідно зважати на те, що наразі чинне законодавство не містить визначення таких оціночних понять як «фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики», «значний суспільний інтерес» та «виняткове значення для учасника справи». Водночас судом касаційної інстанції у низці судових рішень наведеним поняттям надано певне тлумачення.

Зокрема, у ряді рішень Верховного Суду (далі – ВС), розглядаючи питання щодо можливості віднесення порушених у касаційній скарзі питань до тих, що мають **фундаментальне значення** для формування єдиної правозастосовної практики, вказав [3; 4], що таке значення мають тільки ті питання права, які є новими, проблемними, засадничими, що раніше ґрунтовно не досліджувалися, відповідь на які касаційним судом надала б нового, уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола.

В деяких судових рішеннях ВС звертає увагу на те, що **фундаментальне значення** для формування правозастосовної практики означає, що скаржник у скарзі ставить на вирішення суду касаційної інстанції проблему, яка у випадку відкриття касаційного провадження, впливатиме на широку масу спорів, створюючи тривалий у часі, відмінний від минулого підхід до вирішення актуальної правової проблеми [5].

Надаючи тлумачення поняттю «**значний суспільний інтерес**» ВС наразі виходить з того, що під ним слід розуміти серйозну, обґрунтовану зацікавленість, яка має неабияке виняткове значення для всього суспільства в цілому, певних груп людей, територіальних громад, об'єднань громадян тощо до певної справи в контексті можливого впливу ухваленого у ній судового рішення на права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб. Вказане поняття охоплює ті потреби суспільства та окремих його груп, які пов'язані із збереженням, примноженням, захистом існуючих цінностей, девальвація яких мала б значний негативний вплив на розвиток громадянського суспільства.

При цьому ВС підкреслює, що наявність такого інтересу може мати місце й тоді, коли предмет спору зачіпає питання загальнодержавного значення – визначення і зміни конституційного ладу в Україні, виборчого процесу (референдуму), обороноздатності держави, її суверенітету, найвищих соціальних цінностей, визначених Конституцією тощо [5].

Суспільний інтерес, на думку ВС, також може полягати у важливості наслідків вирішення справи для значної кількості суб'єктів права або суспільних цінностей, що панують у державі, та спрямованих на забезпечення сталого розвитку держави, забезпечення у ній сталого порядку, безпеки тощо [6].

Розглядаючи питання щодо «**виняткового значення**» справи для її учасника, ВС у своїх рішеннях як правило виходить з того, що оцінка такої «винятковості» може бути зроблена судом виключно на підставі дослідження конкретних мотивів, відповідно до яких сам учасник справи вважає її такою справою [7].

Зокрема, таке значення має справа, рішення у якій тягне за собою наслідки, що мають самобутню своєрідність, особливість, характерну виключно для особи, яка подає касаційну скаргу. Наявність такого нескасованого рішення має призводити до шкідливих наслідків для заявника, а також досягати такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїми правами.

Таким чином, виходячи з тези про те, що головною процесуальною гарантією виступає верховенство права, а мета здійснення правосуддя – ефективно поновлення у правах, запроваджені законодавцем касаційні фільтри не повинні бути формальним інструментом для відмови у відкритті касаційних проваджень.

Список літератури

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 року № 460-IX / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text> (дата звернення : 09.12.2022).
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV / Верховна Рада України. Офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
3. Ухвала Верховного Суду від 05.04.2021 у справі № 420/8512/20. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96015770&red=10000307e23fad1ef1ec450b4949f0906dcf43&d=5> (дата звернення : 09.12.2022).
4. Ухвала Верховного Суду від 27.09.2021 у справі № 902/536/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення : 09.12.2022).
5. Ухвала Верховного Суду від 25.07.2022 у справі № 520/21428/219. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103128652&red=1000037520dbcf8bcefc33fff167ca9295de9&d=5> (дата звернення : 09.12.2022).
6. Ухвала Верховного Суду від 28.04.2022 у справі № 904/5856/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення : 09.12.2022).
7. Ухвала Верховного Суду від 27.05.2021 у справі № 620/3572/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98947446&red=100003063f7443a050007f4ca12da5d2ccfc62&d=5> (дата звернення : 09.12.2022).

УДК 344.2

Бондарець К. В., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ ТА ЇЇ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

У світі все частіше проводяться воєнні дії, у яких беруть участь різні країни. Це потребує дослідження та аналізу правових наслідків після закінчення війни. Війна передбачає збройний конфлікт між двома країнами який слід якнайшвидше врегулювати, щоб встановити подальший мир. Саме тому закінчення війни має важливі наслідки для відновлення дипломатичних відносин у найкоротший термін.

Війна між країнами має правові наслідки, що головним чином встановлюють порядок ведення таких конфліктів обома сторонами - як регулярними урядовими силами, так і учасниками незаконних збройних формувань. До загальних положень відносяться норми гуманного поводження з особами, які припинили участь у безпосередніх бойових діях, справедливий судовий розгляд, загальний захист цивільного населення та цивільних об'єктів від небезпек, пов'язаних із веденням військових операцій, введення на частині території держави режиму надзвичайного стану. Крім цього, Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (1954 року) накладає на кожну сторону війни зобов'язання щодо «поваги до культурних цінностей» та їх захисту.

Багато науковців займалися дослідженням правових наслідків збройних конфліктів. Зокрема, юридичні особливості з цієї теми висвітлено у наукових напрацюваннях: Кожухівської О. М., Рибошапка В. О., Гловацької В. В., Моторного К. М. Левицької І. В., Попої Ю. М, Ткаченко Т. І. та інших.

Під правовими особливостями закінчення війни варто розглядати певні юридичні наслідки. Хоча ворогуючі країни були у стані військового конфлікту після його закінчення відбувається налагодження політичних зв'язків, які передбачають правовий аспект. Звичайно, цей процес є досить тривалим, адже передбачає встановлення докорінно інших дипломатичних, консульських, юридичних, торговельних тощо. У цьому контексті варто зазначити, що перед закінченням війни обов'язково має бути період повного припинення бойових дій (як активних, так і пасивних).

Першим правовим наслідком закінчення війни є юридичне затвердження мирного договору, у якому вказуються усі правові особливості та погодження умов закінчення війни з боку двох сторін. Крім цього, цей документ регулює домовленості країн щодо подальших зв'язків.

Варто зазначити, що правові наслідки після закінчення війни настають, як для країн, які брали участь у війні, так і для тих, хто зберігав нейтралітет. Особливо помітними такі наслідки є для країн, які воювали між собою. Перш за все, під час активних бойових дій укладалося багато законів, договорів, передбачених специфікою воєнного часу. Після закінчення війни ці закони та договори втрачають свою актуальність, адже країни більше не проводять бойових дій і визнали війну закінченою. Як наслідок, воюючі сторони укладають між собою нові договори, метою яких є нормалізація відносин між країнами. Крім цього, важливим правовим наслідком є встановлення дипломатичних відносин, які сприятимуть подальшим контактам у політичній сфері. Варто підкреслити, що після закінчення війни юридично передбачається поновлення міжнародних договорів, які стосуються різних сфер і були укладені ще до війни. Відновлюється дія раніше укладених міжнародних договорів і укладаються нові договори.

Але після закінчення війни передбачаються юридичні дії, які стосуються військових. Мирний договір змушує вивести усі окупаційні війська та не посягати на територіальну цілісність суверенної держави. Як відомо, під час війни багато бійців беруть у полон. Міжнародним правом передбачено, що після закінчення війни представники країн повинні повернути усіх полонених, що є надзвичайно позитивним наслідком. Крім цього, представники країн передають карти мінних полів для знищення небезпечних предметів. Це також передбачено правом, тому виконується не на вимогу однієї з країн, а в обов'язковому порядку [2, с. 1].

Ми підтримуємо думку багатьох дослідників, що значним наслідком закінчення війни є подальша кримінальна, матеріальна, юридична відповідальність. Під час війни двох країн одна із них завжди виступає агресором, який нападає на іншу державу. Для прикладу, під час Другої світової війни країною-агресором була Німеччина, яка під час загарбання чужих територій знищила багато пам'яток культури та будівель, проводила геноцид серед інших народів. Як наслідок, держава по сьогоднішній день платить репарації іншим державам, що, звичайно ж, потребує розширення держбюджету.

Крім цього, сьогодні Росія веде війну з Україною, знищуючи інфраструктуру, культурні заклади, будинки, міста, вбиваючи мирних жителів. Звичайно, такі дії передбачають звернення до Міжнародного суду з метою отримання матеріальної компенсації, яку повинна буде виплатити країна-агресор в майбутньому. Після війни злочини, здійснені проти прав та свобод людини, передбачають кримінальну відповідальність. Відповідальні за скоєння воєнних злочинів повинні бути позбавлені волі на передбачений правом термін [3, с. 4].

Особлива роль після закінчення війни належить створенню заходів, які будуть запобігати повторному наряду країни-агресора. Вони передбачають часткову чи повну демілітаризацію, денацифікацію, розділ військового флоту тощо. На думку багатьох дослідників, це найважчий процес, який часто передбачає залучення третіх осіб [4, с. 116].

Закінчення війни передбачає укладання двосторонньої декларації між двома країнами. Як от приклад, після Другої світової війни країни Союз радянських соціалістичних республік та Японія підписали Декларацію на основі спільного рішення про припинення стану війни і відновлення дипломатичних і консульських відносин. Тим не менш, такі угоди не завжди дають бажаних результатів. СРСР і Японія прагнули провести угоду про укладання миру між собою, але не домовилися через питання належності Курильських островів.

Наслідком закінчення війни для нейтральних держав є поновлення безпеки міжнародної морської та повітряної навігації, адже літаки та кораблі знову можуть пересуватися тими територіями, де раніше проводилися активні бойові дії [5, с. 58].

Особливу роль у закінченні війни відіграє капітуляція однієї з країн. Її особливістю є те, що вона відбувається на умовах тільки країни-переможця, а не за згодою двох сторін. Правовим наслідком цього явища є позбавлення юридичної рівності країни, яка капітулювала з державою-переможцем. При цьому, як відомо уся зброя та війська переходять під її командування. Сторона, яка приймає поразку, також може бути взята у полон. Відповідно до норм міжнародного права порушення умов капітуляції становить міжнародне правопорушення, якщо воно скоєно за вказівкою уряду воюючої сторони, або військовий злочин, якщо він скоєний без такої вказівки. Таке порушення може спричинити кримінальну відповідальність або покарання винних як військових злочинців [5, с. 59].

На підставі викладеного, можемо зробити такі висновки, закінчення війни передбачає остаточне врегулювання політичних, юридичних, економічних, територіальних та інших проблем, пов'язаних із завершенням війни і припиненням військових дій. Правові наслідки припинення стану війни передбачають відновлення між колишніми противниками офіційних відносин, обмін дипломатичними представництвами, відновлення раніше діючих або ж прийняття нових міжнародних договорів, припинення дії договорів воєнного часу.

Список літератури

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. Дата оновлення 03.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (Дата звернення 30.11.2022).
2. Рахманін С. Колаптоїдний воєнний стан. Дзеркало тижня. 2018. № 46. С. 1–2.
3. Сенченко М. Невидимі війни нового покоління: теорія мережоцентричної війни на практиці. Вісник Книжкової палати. 2011. № 11. С. 3-6.
4. Тимошенко К. О. Збройний конфлікт: право, політика та дипломатія Дніпро. 2011. 186 с.
5. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2011. 397 с.

УДК 352:355.27

Бучко Д. В., студент гр. АЮ-211

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Державна служба, відповідно до ст. 1 однойменного закону – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави. Державна служба як вид публічної служби має адміністративно-правові особливості вступу, проходження та припинення державної служби, що здебільшого під час звичайного правового режиму регулюється Законом України «Про державну службу», однак в умовах дії воєнного стану в Україні адміністративно-правове регулювання даного питання може відрізнятися [1].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого

самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Після повномасштабного наступу Росії на Україну Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Верховною Радою України, було введено військовий стан на території всіх областей України [3].

Оскільки воєнний стан є особливим правовим режимом, що покликаний відвернути загрозу, відсікти збройну агресію та забезпечити національну безпеку, адміністративно-управлінські процеси у державі схильні змінюватись та підлаштовуватись під вимоги часу. Після введення в Україні особливого правового режиму, законодавцем було прийнято безліч нормативно-правових актів, які доповнюють або створюють систему норм, яких потребує державний апарат. Правове регулювання державної служби під час дії воєнного стану піддалося деяких змін.

Вступ на державну службу за звичайного правового режиму здійснюється шляхом призначення на посаду за результатами конкурсу, який проходить відповідно до Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Однак, в умовах воєнного стану згідно із ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» особи призначаються на посади державної служби без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад. Особи, які були призначені на посади державної служби під час дії воєнного стану не можуть бути переведені на інші посади державної служби [1].

Також до осіб, які претендують на зайняття посади державної служби, законодавством встановлено послаблення вимог, що передбачені Законом України «Про запобігання корупції» та Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Тобто особи, що призначаються на посади державної служби не подають декларацію та документ, що підтверджує рівень володіння державною мовою [1].

Таким чином, усвідомлюючи можливість дефіциту кадрів та довготривалість процедури вступу в умовах, коли державі необхідні особи, що виконують її функції, законодавець послабив вимоги до претендентів на зайняття посади державної служби.

Проходження державної служби під час дії воєнного стану також має свої особливості, зокрема державний службовець може виконувати завдання за посадою за межами адміністративної будівлі державного органу за згодою його безпосереднього керівника та керівника самостійного структурного підрозділу, якщо такий є. Таке виконання завдань у дистанційній формі може відбуватися за умов, що це не потребує використання інформації з обмеженим доступом, доступу до комп'ютерного, телекомунікаційного та/або програмного забезпечення, яке функціонує лише у межах приміщення державного органу та обов'язкового перебування в приміщенні державного органу [4].

Підстави припинення державної служби в умовах воєнного стану майже не відрізняється від підстав за звичайного правового режиму, що регулюється ст. 83 Закону України «Про державну службу». Доповненням до національного законодавства було введено припинення державної служби у разі втрати державним службовцем права на державну службу через колабораційну діяльність, що здійснюється з підстав набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо державного службовця за вчинення умисного кримінального правопорушення та/або встановлення заборони займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави [5].

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що адміністративно-правове регулювання державної служби в умовах воєнного стану відрізняється від звичайного правового режиму. Зокрема вступ на державну службу та її проходження у певних аспектах полегшені, а підстав

для припинення державної служби у разі втрати державним службовцем права на державну службу або його обмеження стало більше.

Список літератури

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII : станом на 29 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 18 листопада 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
4. Про затвердження Типових правил внутрішнього службового розпорядку : Наказ Нац. агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 р. № 50 : станом на 14 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
5. Щодо окремих підстав припинення державної служби : Роз'яснення НАДС від 21.04.2022 р. № 151 п/з. URL: <https://nads.gov.ua/npas/shchodo-okremih-pidstav-pripinennya-derzhavnoyi-sluzhbi> (дата звернення: 08.12.2022).

УДК 340:347.921.8

Комар К. С., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувач кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У СИСТЕМІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У статті 59 Конституції України визначено, що кожен має право на професійну правничу допомогу [1]. Це право є одним з важливих конституційних прав кожної людини, яке гарантує отримання правової допомоги, в тому числі і безоплатної.

Органічним продовженням статті 59 Конституції України є Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон), який ухвалений у 2011 році. Закон закріпив систему та порядок надання безоплатної правової допомоги. Так, згідно згаданого Закону система безоплатної правової допомоги складається з Координаційного центру з надання правової допомоги, суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги, суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги. У ст. 9 Закону зазначається, що суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) фізичні та юридичні особи приватного права; 4) спеціалізовані установи; 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Відповідно до ст. 15 Закону суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [2]. Тобто, ухвалений Закон чітко визначив коло суб'єктів надання безоплатної правової допомоги.

Однак, крім згаданих суб'єктів існує ще один вид суб'єктів, які надають безоплатну правову допомогу - юридичні клініки.

Наперекір терміну «клініка», під яким у тлумачному словнику розуміється установа лікувального типу, де надання медичної допомоги хворим поєднується з науково-дослідною та педагогічною роботою [3, с. 546], термін «юридична клініка» науковці, зазвичай, розглядають в двох значеннях: інституційному та навчально-правовому.

Так, на думку окремих науковців в інституційному розумінні юридична клініка – це структурно оформлений підрозділ вищого юридичного навчального закладу чи його факультету, громадської організації чи правової консультації, а в навчально-правовому - це складова частина навчального процесу у вищому навчальному закладі, та є інноваційною (інтерактивною) методикою вироблення у студентів практичних навичок [4, с. 3].

У нашому дослідженні мова буде йти про юридичну клініку в інституційному розумінні.

На законодавчому рівні про юридичні клініки згадано в Законі України «Про вищу освіту», як структурний підрозділ закладу вищої освіти, який забезпечує практичну підготовку осіб, які навчаються у таких закладах [5].

Втім, у Верховній Раді України на розгляді у другому читанні знаходиться проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги (реєстраційний № 0926 від 12 грудня 2012 р.) [6], що говорить про актуальність розширення суб'єктів надання безоплатної правової допомоги юридичними клініками.

Правовий статус юридичних клінік врегульовується Типовим положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, яке було затверджене Міністерством освіти і науки України в 2006 році Наказом № 592, згідно якого юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III — IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом “Право” і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [7]. Отже, під юридичною клінікою можна вважати формування, яке створене для практичного навчання студентів юридичних факультетів і здійснює правозахисну та правопросвітницьку діяльність у співпраці з вищим навчальним закладом.

До основних завдань юридичної клініки відносяться: надання студентам юридичної клініки можливості набуття практичної діяльності за фахом; створення місць для проходження студентами навчальної та виробничої практики; надання громадянам соціально вразливих верств населення суспільства безоплатних юридичних консультацій; проведення заходів з правової освіти населення; забезпечення можливості спілкування студентів під час навчального процесу з фахівцями-практиками судових і правоохоронних органів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань їх діяльності; створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням, засобами масової інформації та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян [7].

Крім згаданого вище Положення, правовий статус юридичних клінік також закріплені Стандартами діяльності юридичних клінік України, які схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України від 19 червня 2014 року, згідно яких юридична клініка реалізує не тільки навчальну, а і соціальну функції. Навчальна функція юридичної клініки — це зосередження діяльності на практичне спрямування навчання, з метою підготовки фахівців-юристів, які оволоділи конкретними професійними навичками і не потребують додаткової адаптації до професійної діяльності. Соціальна функція юридичної клініки – це задоволення потреб суспільства у доступній юридичній інформації та правовій допомозі, підвищення професійної відповідальності юристів [8]. Отже, навчаючись студенти-клініцисти надають безоплатну правову допомогу, тим самим реалізуючи і навчальну, і соціальну функції.

Варто зазначити, що про роль юридичних клінік стали говорити ще в 2005 р. у доповідній записці «Про стан роботи із зверненнями громадян у 2004 році», затвердженій рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 січня 2005 р., зазначалося, що «у 2004 році значну роль у поліпшенні роботи із зверненнями громадян почали відігравати Юридичні клініки» [9].

У науці виокремлюють п'ять основних правових послуг, які надаються юридичними клініками нашої держави при здійсненні захисту прав та інтересів фізичних осіб: 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; 2) складання документів непроцесуального характеру; 3) складання документів процесуального характеру; 4) процесуальне та непроцесуальне представництво; 5) правоосвітня робота [10, с. 77]. Тому,

можна вважати, що участь у роботі юридичної клініки дозволяє студентам-клініцистам не тільки забезпечити незахищених громадян доступом до правосуддя, а і набути практичних навичок щодо застосування норм чинного законодавства в реальних справах.

Отже, підсумовуючи усе згадане, можна дійти до таких висновків: 1) юридичні клініки, як структурний підрозділ вищого навчального закладу, який готує юристів, є важливим суб'єктом надання безоплатної правової допомоги; 2) надаючи можливість набувати студентам-клініцистам практичних навичок, забезпечуючи отримання безоплатної правової допомоги незахищеним верствам населення, юридичні клініки виконують навчальну та соціальну функції; 3) через здійснення правопросвітньої діяльності юридичні клініки підвищують рівень правової освіти та правової культури в країні.

Список літератури

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР): 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2.06.2011 р. // Законодавство України. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)— К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1720 с.
4. Нечипорук С. Історія юридичної клініки // Хрещатик. – 1 жовтня 2008 р. – № 177. – С. 17.
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556–VII / Законодавство України. Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45025
7. Наказ МОН України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України МОН України»: від 03.08.2006 р. № 592. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>
8. Стандарти діяльності юридичних клінік України схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України Протокол № 2 від 19 червня 2014 року
9. Про стан роботи із зверненнями громадян у 2004 році : Доповідна записка, затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 січня 2005 р. URL: <http://ua-info.biz/legal/baset/ua-smepgt.htm>
10. Дубчак Н. С. Загальна характеристика правових послуг, що надаються юридичними клініками. Держава і право. 2012. № 56

УДК 342.95

Комар К. С., студентка гр. ЦГЮ-191

Науковий керівник: Селецький О. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРЕДСТАВНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У науковій літературі останнього часу порушується питання щодо представництва у адміністративному процесі, його місця та ролі у науці адміністративного права.

Недовершеність діяльності судової гілки влади в Україні є одним із важливих чинників, які призупиняють демократичні зміни держави і, як результат, вимагають її перебудови.

Ми вважаємо, що права і свободи людини залишаються незаперечними цінностями в сучасній юриспруденції, і саме навколо них має формуватися новітнє правове середовище.

Адміністративне судочинство залишається універсальною і надійною системою захисту законодавчо закріплених і природних прав, законних інтересів приватних осіб.

Особа може подати позов особисто або через представника та бути присутнім у судовому засіданні, що визначає безпосередню реалізацію її конституційного права на звернення до суду.

Правовий статус представника та його повноваження встановлюються главою 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі- КАС України) [1].

Слід зазначити, що відповідно до положень Конституції України громадяни мають право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (стаття 55) [2].

КАС України передбачає систему процесуального представництва в адміністративному судочинстві, а саме - можливість сторін, а також третіх осіб брати участь в адміністративному процесі особисто і (або) через представника.

Представництво доступне на всіх стадіях адміністративного провадження в будь-якій адміністративній справі, яка розглядається судом. Такий інститут може допомогти адміністративному суду з'ясувати об'єктивну істину у справі та винести обґрунтоване, справедливе та законне рішення.

Адміністративне представництво - правовідносини, за якими особа вчиняє процесуальні дії в адміністративному судочинстві відповідно до повноважень, наданих їй договором або законом, які спрямовані на захист прав та інтересів інших осіб, а також інтересів інших осіб.

Особливу увагу приділено питанням процесуального представництва при розгляді звернення до адміністративного суду та відкриття провадження в адміністративних справах, оскільки їх метою є сприяння реалізації особою своїх прав, свобод та інтересів та ефективно здійснювати покладені на нього процесуальні права та обов'язки.

Процесуальне представництво в судовому управлінні саме по собі складний процес, тому може бути предметом окремих наукових досліджень.

Значну увагу приділяють представництву фізичної особи. Водночас хочемо зазначити, що група питань щодо представництва фізичних осіб стосується також питання єдності судочинства, яке є більш розширеним за змістом.

Розгляд адміністративних справ здійснюється за окремою процедурою, яка не регулюється спеціальними процесуальними нормами, але відрізняється від інших видів судочинства.

На думку Я. П. Зейкана, взагалі судоустрій можна звести до єдиного процесуального кодексу, який встановив би певні ознаки розгляду окремих видів справ, та полегшив би роботу суддів та адвокатів [3, с. 117].

Традиційно процесуальне представництво в адміністративному судочинстві можна розділяють на два типи: договірне та законне.

У договірному представництві, яке виникає внаслідок домовленості між особою, яка бере участь у розгляді адміністративним судом справи як сторони або третьої особи, та особою, яка є фахівцем у галузі права, володіє необхідними професійними знаннями, правовідносини формуються лише за взаємною згодою і можуть виникати, змінюватись або бути припинені у будь-який момент часу.

Звичайна практика у суді – це здійснення договірного представництва адвокатами. Як визначено у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатура України є недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [4].

Хочемо зазначити, що особи, які не є адвокатами, також можуть брати участь в адміністративному судочинстві як процесуальні представники.

Також ст. 58 КАС України встановлює перелік осіб, які не можуть бути представниками, а саме: особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст,

перекладач та свідок, або є помічником судді, що розглядає справу; особа не може бути представником, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя; особа не може бути представником, якщо вона є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді; судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідних органів, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законні представники сторони чи третьої особи.

Важливо звернути увагу на те, що серед учасників адміністративного судочинства найбільше дискусійних питань стосується суб'єкта владних повноважень, який, як правило, є відповідачем, проте він також може виступати позивачем у справах адміністративної юрисдикції у випадках, встановлених законом.

Хочемо наголосити на те, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» представництво прокурорами або адвокатами державних органів та органів місцевого самоврядування здійснюється лише з 1 січня 2020 року [5].

Вагомим аспектом у адміністративному представництві є право кожного громадянина на правову допомогу, а також те, що кожен має право обрати собі захисника.

На думку О. Г. Юшкевича, правова допомога розглядається в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні вона передбачає діяльність, спрямовану на реалізацію та захист законних інтересів зацікавлених осіб. У вузькому вона вживається як правові заходи, що здійснюються уповноваженими на те суб'єктами. У такому разі правова допомога надається конкретній особі, яка потрапила в складні життєві обставини, потребує допомоги в орієнтації у чинному законодавстві, вихованні звички свідомого та обов'язкового виконання законних норм [6, с. 136].

Отже, можемо виокремити такі ознаки представництва в адміністративному процесі: 1) представник завжди виступає від імені особи, яку він представляє; 2) представник наділений повноваженнями, які здійснюються в інтересах особи, яку він представляє в адміністративному суді; 3) представник, який бере участь у справі, не набуває для себе ніякої вигоди; 4) представник бере участь у справі на основі закону або ж договору; 5) представництво доступне на будь-якій стадії адміністративного процесу; тощо.

Підсумовуючи усе вказане вище, можна дійти до таких висновків: представництво в адміністративному судочинстві передбачає вчинення представником в межах наданих йому повноважень процесуальної діяльності від імені та в інтересах іншої особи, яку він представляє, з метою захисту її прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин. Покращення інституту представництва в адміністративному процесі залишається багатообіцяючим завданням правової системи, яке вимагає майбутнього дослідження та зводиться до гармонізації законодавства України з нормами Європейського Союзу, поліпшенні правового регулювання та відповідальності представників, а також наданні права вільного вибору представника.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Зейкан Я. П. Адвокат: навички професії: практичний посібник / Я. П. Зейкан. К.: КНТ, 2008. 788 с.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст.282.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 р. 1401-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст.532.
6. Юшкевич О.Г. Надання правової допомоги як вид соціальних послуг. Право і безпека. 2009. № 1. С. 135–139.

УДК 34:61:342.951

Крес Н. О., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права,
к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Однією із складових частин конституційного права особи на приватність вважається право пацієнта на лікарську таємницю, і саме стаття 32 Конституції України закріплює заборону втручання у сімейне та особисте життя, збирання, зберігання, використання та/або поширення відомостей про особу без її особистої згоди на таке діяння, крім випадків, які можуть бути передбачені міжнародним чи національним законодавством в аспекті інтересів національної безпеки, прав людини та економічного добробуту.

Вперше формулювання дефініції «лікарська таємниця» відносять до створення клятви Гіппократа, відповідно до якої: «Щоб при лікуванні - також без лікування - я не побачив чи не почув стосовно життя людського з того, що не потрібно коли-небудь розголошувати, я змовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею».

В подальшому законодавством СРСР та її союзних республік у нормативних актах про охорону здоров'я громадян (набули чинності у 1996 році) зазначалося, що: «Лікарі та інші медичні, фармацевтичні працівники не мають права розголошувати інформацію та відомості, які через виконання службових та професійних обов'язків стали їм відомими або доступними щодо хвороб, медичного обстеження (оглядів), інтимного та сімейного життя громадян». Уповноважені керівники установ охорони здоров'я були зобов'язані надавати інформацію щодо хвороб органам охорони здоров'я лише у передбачених законом та виключних випадках (наприклад коли такого діяння вимагають інтереси охорони здоров'я населення) на вимогу слідчих і судових органів.

Лікарська таємниця в незалежній Україні була закріплена в Основах законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року [1].

Як стверджують Завоюра Я. О. та Кубальський В. Н., кількість злочинів, що були вчинені у медичній сфері станом за останні декілька років постійно зростає. Особливої уваги заслуговують злочини, що включають в себе поняття недодержання прав пацієнта та порушення лікарської таємниці з боку правоохоронних органів України. Але водночас внаслідок наявності законодавчих колізій, в більшості з існуючих справ лікарі і пацієнти залишаються незахищеними (з причини наявності таких колізій в національному законодавстві та використання такої інформації не компетентними на те органами, отриманої на запити органів внутрішніх справ України) [2, с. 57].

Забезпечення права особи на лікарську таємницю є одним з ключових прав особи, яка звертається до закладів охорони здоров'я з метою отримання медичної допомоги (або у випадках коли така допомога вже була надана). Предмет лікарської таємниці визначається Майдаником Р.А. як певна інформація щодо стану здоров'я, діагноз, медичне обстеження (огляд) та результати таких дій, а також методи лікування, інформація, що становить відомості щодо особистого та інтимного життя пацієнта. Поняття «лікарська таємниця» трактується автором не в аспекті втаємничення медичної інформації від пацієнта, а навпаки – збереження від сторонніх осіб таємниці, яка належить за законом пацієнту, який звернувся за допомогою [3, с. 5].

Актуальність правового забезпечення лікарської таємниці безпосередньо обумовлюється також її існуванням як об'єкта правового регулювання та захисту. Оскільки, по-перше суб'єктом такої інформації є медичний працівник, в тому числі весь кадровий склад медичних та фармацевтичних працівників (тобто ті, що беруть участь у процесі лікування особи так і ті, які не задіяні в такому лікуванні безпосередньо). По-друге, інформація, яка надходить для її обробки лікарем та становить лікарську таємницю – надається пацієнтом виключно у добровільному порядку.

На думку Бачинського В. Т., Падуре А. М., Ванчуляк О. Я та Сивокоровської А.-В.С., неможливо передбачити повний перелік відомостей, що складають лікарську таємницю, і проаналізувавши ст. 286 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) та ст. 39-1, 40 Закону України «Основ законодавства України про охорону здоров'я» об'єкт лікарської таємниці, зазначені автори поділяють отриману інформацію на 2 групи: 1) відомості, що стосується безпосередньо пацієнта: факт звернення за медичною допомогою; встановлений діагноз; прогноз щодо встановленого захворювання; методи та результати лікування; шкідливі звички; особливості інтимного та сімейного життя; 2) вся інформація, що стосується осіб, що перебувають у родинних зв'язках з пацієнтом (передбачення наявності спадкових захворювань, стан здоров'я родичів та особливості їх стосунків) [4, с. 294].

В сучасних умовах надання медичної допомоги, проблема збереження лікарської таємниці стає дедалі актуальнішою та гострішою. Швидка модернізація та науково-технічний прогрес у галузі медицини породжують нові аспекти дотримання лікарської таємниці, які потребують законодавчого врегулювання та етичних гарантій. Наприклад, заслуговує на особливу увагу збереження у таємниці таких медичних заходів, як трансплантація, корекція статі, штучне запліднення, стан ембріона, евтаназія тощо. В цьому аспекті слід звернути увагу на такий чинник як особистість пацієнта, адже на сьогодні актуалізується питання обговорення специфіки та конфіденційності захворювання такої особи а також суспільної безпеки та безпеки його оточення. Підпадають під ризик також медичні працівники (наприклад в каретах швидкої допомоги) адже беручи до уваги поширеність інфекційних захворювань, гострих захворювань та травм саме вони в першу чергу ризикують заразитися такою хворобою. Наразі не існує законодавчого закріплення норм щодо захисту конфіденційності захворювання в аспекті надання гарантій та захисту медичного персоналу який обслуговує хворих осіб.

В медичній та правовій доктрині склалася думка пов'язана із складнощами збереження лікарської таємниці з причини вузької спеціалізації медичних працівників, недотримання етичних норм (у розрізі питань медичної деонтології) такими працівниками та наступності лікарів у робочому процесі. Але більш важливим є закріплення національним законодавством гарантій свободи особи у соціумі, що передбачені статтею 12 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на захист законом від несанкціонованих та/або безпідставних втручань у його приватне та сімейне життя, посягань на його життя, безпеку та таємницю його кореспонденції, честі та репутації».

На практиці, до основних факторів ризику розповсюдження лікарської таємниці можемо віднести надання медичними працівниками (не завжди на те компетентними) відповідей на запити, що надходять на адреси медичних закладів з вимогою надання певної медичної інформації щодо того чи іншого пацієнта. Відповіді на такі запити іноді надаються одразу навіть без узгодження своїх дій з відповідною вищестоящою посадовою особою і як наслідок призводять до появи конфліктів між пацієнтом та закладом охорони здоров'я.

Законодавством України передбачені виключення із загального правила заборони розголошення медичної інформації адже лікарська таємниця не зберігається, якщо запит на отримання даної інформації був наданий судово-слідчими органами або іншими медичними закладами або правоохоронними органами. У випадку надання запиту останніми, слід враховувати певні особливості, наприклад, право надання інформації, що становить медичну таємницю органам внутрішніх справ, адже воно має місце виключно у разі наявності у їх провадженні справи щодо злочину в межах досудового розслідування [2, с. 59].

Слід зазначити, що причиною неналежного виконання лікарем свого етичного обов'язку не завжди являються недоліки і невіршені колізії в національному законодавстві. До однієї з передумов недодержання лікарської етики в аспекті розголошення лікарської таємниці, науковці відносять низьку професійну культуру лікарів. Яскравим прикладом є нехтування умовами зберігання медичних карток пацієнтів у медичних закладах, де фактично будь-хто може отримати такі матеріали «на руки» і при цьому не надавати документи, які підтверджують особу отримувача. З метою навчання студентів-медиків доволі поширеною є практика вивчення медичних карток пацієнтів, які знаходяться або знаходились на лікуванні. Анонімність таких пацієнтів на практиці забезпечується далеко не завжди, не зважаючи на існуючу правову гарантію, що визначена

законодавцем у ч. 2 ст. 40 Закону України «Основ законодавства України про охорону здоров'я» 1992 р.: «у разі використання відомостей, що становлять лікарську таємницю, в процесі навчання, науково-дослідницькій роботі, також у випадках її опублікування у спеціальній медичній літературі, має бути забезпечена анонімність пацієнтів» [4, с. 60].

Отже, на підставі викладеного можна дійти висновку, що питання лікарської таємниці залишається однією з проблем, які не можуть залишатися невирішеними адже кількість скарг на недотримання лікарями принципів медичної етики зростає, а на практиці інформація про стан пацієнта, яка доступна лікарю залишається такою, яка може бути представлена та надана будь-кому, хто того захоче (назветься родичем хворого чи володарем медичної картки) при чому в більшості випадків не потрібно пред'являти будь яких документів для посвідчення особи.

Список літератури

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. Дата оновлення 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Дата звернення 31.10.2022).

2. Завоюра Я. О., Кубальський В. Н. Перспективи удосконалення інституту кримінально-правової охорони лікарської таємниці в Україні. Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету. 2010. С. 57-62.

5. Майданчик Р. А. Право на медичну таємницю: законодавство і практика його застосування. Юридичний вісник України. 2013. № 28. С. 132-144.

6. Бачинський В. Т., Падуре А. М., Ванчуляк О. Я., Сивокоровська А.-В. С. Гуманітарні проблеми медицини та питання викладання у вищій медичній школі. Актуальні проблеми сучасної медицини. 2014. Т.15. №4 (52). С. 293-297.

УДК 341.225

Кудрик І. В., студентка гр. КЮ-212

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДКРИТОГО МОРЯ

Визначення поняття та особливостей правового режиму відкритого моря є одним з важливих завдань міжнародного публічного права. Актуальність даної теми полягає в тому, що багато держав активно бере участь у діяльності з використання Світового океану, частиною якого є відкрите море. Тож визначення правового режиму відкритого моря допомагає вдосконалити його ефективне використання, адже безконтрольність може призвести до негативних наслідків (наприклад, стихійний вилов водних біоресурсів призведе до їх зникнення).

Відкрите море включає в себе водні простори, котрі не підпадають під юрисдикцію жодної держави. Поняття відкритого моря можна характеризувати політичним та географічним критерієм [1, с. 500]. Перший характеризує відкрите море саме як простір, що не підпадає під суверенітет жодної держави, а отже усі держави можуть користуватися відкритим морем на рівних засадах. Інший критерій характеризує, що відкрите море є частиною Світового океану.

Потреба міжнародно-правового закріплення правил користування відкритим морем є вкрай важливою, оскільки відкрите море є рівним у використанні для всіх держав і жодна не має права встановлювати там свої правила та закони. У Женевській конвенції про відкрите море 1958 р. вперше було зазначено норми, що визначають правовий статус морських

просторів [2, с. 94]. Конвенція 1958 р. у статті 1 визначає поняття відкритого моря таким чином, що відкрите море означають усі частини моря, які не входять ні у територіальне море, ні у внутрішні води будь-якої держави [3]. Більш детально питання поняття відкритого моря було зазначено у Конвенції ООН з морського права 1982 року. Відповідно до статті 86 Конвенції 1982 р.: «Положення цієї Частини застосовуються до всіх частин моря, які не входять ні у виключну економічну зону, ні в територіальне море або внутрішні води будь-якої держави, ні в архіпелажні води держави-архіпелагу...» [4].

Основоположним принципом правового режиму відкритого моря є принцип свободи. Проаналізувавши статтю 87 Конвенції ООН з морського права 1982 р. можна зазначити, що до свобод відкритого моря відносяться: свобода судноплавства, польотів, рибальства, наукових досліджень, а також свобода прокладати підводні кабелі і трубопроводи, будувати штучні острови та інші установи. Держави, що не мають виходу до моря, так само на рівні з іншими можуть користуватися відкритим морем. Основну роль у регламентації свобод відкритого моря належить міжнародним організаціям, що мають статус спеціальних установ ООН [5, с. 50].

Можна зробити висновок, що Женевська конвенція про відкрите море 1958 р. має більш історичне значення, а Конвенція ООН 1982 р. є універсальним міжнародно-правовим актом, що визначає правовий режим та статус відкритого моря. Важливим є те, що жодна держава не має права привласнювати собі території відкритого моря, адже користування цими територіями є рівноправним, незалежно від того має держава вихід до моря чи ні.

Список літератури

1. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
2. Ковбан А. В. Правовий генезис концепції свободи відкритого моря: Правова держава. 2021. №42. С. 93-99.
3. Конвенція про відкрите море: Конвенція від 29.04.1958 URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140656__529180
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C>
5. Кравченко Н. Б. Міжнародно-правові статус і режим виключної економічної зони і відкритого моря: порівняльна характеристика. Journal «ScienceRise:Juridical Science». 2020. №3. С. 44-51.

УДК 342.9:341.43:314.151.3-054.73

Ліксман А. Ю., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Шестак Л. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА БІЖЕНЦІВ

Пріоритетним завданням України є захист прав і свобод людини і громадянина. Згідно Конституції нашої держави іноземці та особи без громадянства користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, окрім винятків, визначених законодавством. При цьому вони повинні перебувати в країні на законних підставах [1]. Біженці з інших країн як і інші іноземці мають особливий адміністративно-правовий статус, що полягає в специфічних правах та обов'язках визначених осіб та відповідальності за правопорушення. Однак в українському законодавстві існують певні недоліки щодо визначення певних видів відповідальності. Також чітко не врегульовано процес реалізації права біженців на притулок.

Дослідженням особливостей адміністративно-правового статусу іноземців та біженців займалися такі вчені як Тимчик Г., Мінка Т. П., Коломоєць Т., Кузьменко О., Босий В. П., Микитенко Є. В. та ін.

Для початку визначимо терміни, необхідні для дослідження. Національне законодавство ототожнює поняття «іноземець» та «іноземний громадянин». Разом з цим окремо визначається термін «біженець» та «особа без громадянства», що є закономірним оскільки вони суттєво відрізняються.

Згідно п. 6 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» Іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав. Також цей закон визначає особу без громадянства – особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою в силу дії її закону [2]. Тут законодавець дотримується вузького розуміння поняття «іноземець», яке не включає в себе поняття «особа без громадянства».

При цьому деякі вчені дотримуються іншої думки. Тимчук Г. вважає, що «поняття «іноземець» повинно включати такі категорії суб'єктів адміністративного права, як іноземний громадянин, особа без громадянства та біженець. Відповідно розмежування правового становища зазначених суб'єктів є юридично обґрунтованим» [3, с. 142]. Така думка має місце бути, оскільки іноземцями завжди називали тих, хто прибули з інших країн незалежно від їхнього громадянства.

Згідно п. 1 ст. 1 закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» Біженець - особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [4].

Необхідно зазначити, що відповідно до чинного законодавства для іноземців та осіб без громадянства діє національний режим щодо певних прав та обов'язків. Тобто вони мають ті самі права та обов'язки що і громадяни України, окрім винятків, визначених законодавством. Окрім національного, ще існує спеціальний (преференційний) режим, який складається з встановлених пільг та обмежень для іноземних громадян.

Особливістю адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства є можливість їх примусового видворення або повернення в країну-походження або третю за вчинення правопорушень (ст. 26, 30 закону України Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства) [2]. Аналізуючи закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» можна стверджувати, що в ньому чітко не вказано конкретні адміністративні та інші правопорушення за вчинення яких для іноземців була б передбачена відповідальність у вигляді примусового видворення та повернення. Така ж ситуація і в Кодексі України про адміністративні правопорушення. В цьому кодексі зазначається лише про накладення штрафу на іноземців [5].

При цьому в національному законодавстві сам механізм притягнення іноземців та осіб без громадянства до відповідальності має лише майновий характер майновий характер адміністративних стягнень, що накладаються за більшість правопорушень, що вчиняються іноземцями на території України, та відсутність дієвого механізму примусу щодо виконання рішень компетентних органів у таких справах. Також існують певні прогалини в митному та адміністративному законодавствах щодо стягнення штрафу з іноземця, яке дозволяє уникнути покарання відповідним особам.

Л. Д. Руденко пропонує такі шляхи розв'язання цих проблем:

1) удосконалення адміністративно законодавства представляється доцільним створення системи фіксації та електронного реєстру транспортних засобів, за допомогою яких було скоєно адміністративні правопорушення; зменшення строків сплати адміністративних штрафів.

2) заміна частини стягнень, що накладають за вчинення адміністративних правопорушень у формі штрафу незначного розміру на громадські роботи, які відповідно до ст. 30-1 КУпАП полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування [6, с. 209].

З цією думкою можна погодитись, оскільки думка про створення спеціальних реєстрів фіксації транспортних засобів досить поширена серед вчених. При цьому буде необхідно залучити численні кошти для реалізації цієї системи. Слушною думкою вважається заміна частини стягнень громадськими роботами, тому іноземці, які не мають коштів для оплати штрафу можуть займатися корисною для суспільства працею.

Проблема великої кількості біженців для багатьох країн Європи є досить поширеною, тому в цих державах врегульовано статус біженця та порядок надання притулку. Зокрема в Україні згідно ч. 2 ст. 26 Конституції іноземні громадяни та особи без громадянства мають право на притулок у порядку, встановленому законом [1]. Однак наразі не існує чіткої систематизації та узагальнення наявних норм в національному законодавстві щодо інституту притулку з метою захисту прав біженців. Також українським законодавством не визначено порядок надання притулку біженцям тощо. Як зазначає А. Л. Свящук: «потрібно прийняти окремий Закон про притулок, визначивши його як захист, який надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності відповідних підстав, а також внутрішньо переміщеним особам незалежно від їх громадянства та підданства» [7, с. 145]. При цьому рішення на надання притулку може приймати Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або Президент у межах встановлених законодавством.

Отже, законодавство щодо адміністративно-правового статусу іноземця та біженця потребує подальшого удосконалення в таких сферах:

1) встановлення чіткого переліку правопорушень (в тому числі адміністративних) за які іноземець або особа без громадянства можуть бути примусово видворені або повернені;

2) удосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення притягнення іноземців та біженців до відповідальності (зменшення строків сплати адміністративних штрафів, заміна деяких стягнень на громадські роботи);

3) врегулювання інституту притулку для біженців шляхом прийняття Закону «Про притулок» та встановлення уповноважених осіб, які будуть надавати притулок в порядку визначеному законом.

Список літератури

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 року. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2022).

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: закон України від 22.09.2011 року № 3773-VI. Дата оновлення: 15.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 20.11.2022).

3. Тимчик Г. Адміністративно-правовий статус біженців та іноземних громадян в Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Evropský politický a právní diskurz*. 2014. № 1(5). С. 134-144.

4. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон України від 08.07.2011 року. № 3671-VI. Дата оновлення: 03.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 20.11.2022).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): закон України. від 07.12.1984. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.11.2022).

6. Руденко Л. Д. Механізм притягнення до адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 207-210.

7. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності: навч. посібник. Харків: Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 324 с.

УДК 341.3:355.257.7

Ліксман В. Ю., студент гр. АЮ-211

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права,
к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Тільки за останні десятиліття міжнародне гуманітарне право намагалось урегулювати найбільші конфлікти у світі. Наразі в умовах виникнення нових збройних конфліктів доцільно дослідити правовий статус військовополоненого в сучасному міжнародному праві й визначити категорії осіб, яких можна віднести до них і на яких поширюється статус військовополонених.

Застосування терміну “військовополонені” уникають Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, інші міжнародні спостерігачі замінюючи його на “утриманці” або “особи, які перебувають в примусовому утриманні невідомих збройних формувань” [1, с. 119].

Правова сутність режиму військового полону як військових ворожої армії, захоплених під час збройного конфлікту на полі бою зі зброєю в руках, зумовлює їхній правовий статус, який ґрунтується на трьох основних вихідних положеннях, згідно з якими ці особи:

- 1) вороги, які зберігають своє громадянство чи підданство;
- 2) є військовими;
- 3) не є злочинцями.

Права й обов'язки становлять спеціальний статус захопленої особи як суб'єкта правовідносин між ним та військовою адміністрацією збройних формувань, що його захопили, між ним і представниками спеціальних міжнародних правозахисних організацій, між ним і державою, а також зумовлені об'єктивними обставинами, зумовленими необхідністю вижити в тяжких умовах полону [2, с. 139].

Зі ст. 4 Третьої Женевської Конвенції «Про поводження з військовополоненими» від 1949 року (далі Конвенція), вбачається, що військовополоненими вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника та належать до:

1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- вони носять зброю відкрито;
- вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни [3].

В свою чергу законодавство України доповнило цей перелік, а саме, відповідно до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України до військовополонених належать, зокрема, ще й наступні категорії осіб:

1) члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

2) особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком;

3) члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

4) жителі не окупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [4].

Розглянемо умови детальніше для розуміння правового статусу військовополонених за Конвенцією.

Насамперед ними повинна керувати особа, відповідальна за своїх підлеглих. Така особа відповідає за дії, здійснені за її розпорядженням, а також за дії, які вона не змогла попередити. Компетенція командира повинна розглядатися так само як компетенція військового командира. Повага до такого правила, крім того, сама по собі є гарантією дисципліни, яка повинна переважати в добровольчому корпусі, забезпечуючи дотримання інших умов.

Другою умовою, яку встановлює Конвенція, є наявність фіксованого відмінного знаку, який можна впізнати на відстані. У такому випадку помітна емблема чи знак замінює форму, а тому вважається важливим фактором відданості в боротьбі, і її потрібно носити постійно за будь-яких обставин.

Третя умова – це відкрите носіння зброї. Таке положення покликане гарантувати чесність бою.

Нарешті, четвертою умовою та важливим положенням є проведення операцій відповідно до законів і звичаїв війни. Проте учасники бойових дій зобов'язані поважати Женевські конвенції якомога повніше. Вони повинні керуватися моральними критеріями за відсутності письмових положень; не повинні спричиняти насильства й страждань, непропорційних військовому результату, на який вони можуть сподіватися. Вони не повинні нападати на цивільних або роззброєних осіб і повинні поважати принципи честі. Того ж вони очікують від своїх ворогів [3; 5 с. 8].

Виходячи з вищенаведеного можна вважати, що правові приписи міжнародного гуманітарного права допускають застосування терміну «військовополонений» [6, с. 77].

Стаття 12 Конвенції встановлює дуже важливий принцип: «Військовополонені знаходяться під владою ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, що взяли їх у полон». Це означає, що держава, під владою якої вони знаходяться, несе відповідальність за все, що з ними відбувається. Ця відповідальність держави не зменшує, однак, індивідуальну відповідальність осіб, у разі порушення ними вимог Конвенції [3].

Основою поведінки з військовополоненими, наскільки це дозволяє воєнний час, є принципи гуманності. Так, у ст. 13 Конвенції підкреслюється, що з військовополоненими слід завжди поводитися гуманно. Будь-яка незаконна дія або бездіяльність держави, що тримає в полоні, які призводять до смерті військовополоненого, що перебуває в її владі, або такі, що ставлять здоров'я військовополоненого під серйозну загрозу, забороняються і розглядаються як серйозні порушення Конвенції. Зокрема, жодний військовополонений не може бути підданий фізичному каліченню або науковому чи медичному дослідженню будь-якого характеру, що не пов'язаний з лікуванням військовополоненого та його інтересами. Цікавою на думку науковців є ст. 7 Конвенції, відповідно до якої військовополонені за жодних обставин не можуть частково або повністю відмовлятися від прав, гарантованих їм Конвенцією та спеціальними угодами [3].

Також Конвенція гарантує, що за будь-яких обставин військовополонені мають право на повагу до їхньої особистості і честі. Вони цілком зберігають свою цивільну правоздатність, якою користувалися під час захоплення у полон. Речі і предмети особистого користування повинні залишатися у військовополонених. Вони мають бути забезпечені необхідним одягом і медичною допомогою, питною водою і їжею у достатній кількості [3].

Отже, на основі вищевикладеного, можемо зробити висновок, що актуальність питання статусу та поведінки з військовополоненими на сьогоднішній день та враховуючи ситуацію у нашій країні не викликає сумнівів. Статус військовополоненого є надзвичайно важливим для захопленої особи в руках ворожої влади як із боку правового статусу, так і з боку способу ставлення до полоненого. На рівні міжнародного законодавства, зазначене в роботі питання чітко

регулює Женевська Конвенція. Але на сьогоднішній момент важливо, щоб норми, які закріплені в Конвенції, дотримувались державами.

Список літератури

1. Блистів Т. І. Нормативно-правове забезпечення в Україні питання утримання та поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період. «Інформація і право». 2018. № 2(25). С. 117-123.

2. Кравченко І. М. Правовий статус «військовополонений» і «цивільний заручник» у контексті норм міжнародного гуманітарного права та проведення операції Об'єднаних сил (АТО) на Сході України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (114). С. 137-149.

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 № 995_153, ратифіковано від 03.07.1954. Дата оновлення 08.02.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 02.12.22)

4. Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Інструкція від 23.03.2017 № z0704-17. Дата оновлення 31.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>(дата звернення 02.12.22)

5. Годжек Я. С. Правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві. Право та державне управління. 2021. № 4. С. 6-12.

6. Чижов Д. Правовий статус військовополонених та членів їх сімей за національним законодавством України у відповідності до міжнародного гуманітарного права. // XVII міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: тези доповідей, 21-22 травня 2020 року. Х. : ХНУПС ім. І. Кожедуба, С. 77-81.

УДК 341.1.8

Ліксман В. Ю., студент гр. АЮ-211

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВО ПРИТУЛКУ В МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

У міжнародному праві поняття права притулку не визначено. Здебільшого норми, які врегульовують порядок надання притулку встановлюються законодавствами окремих країн. Дослідженням права притулку займалися такі вчені як А. Л. Чернявський, І. Сорока, В. Колодяжна, М. Трофимчук, К. Ю. Фіщенко, В. Х. Ярмакі, М. К. Гопич та ін.

Історично зародження права притулку пов'язують з наданням притулку певним храмом або релігійною організацією з метою припинення гонінь переважно за ознакою віросповідання, або ж це міг бути дім особи яка згодилася надати притулок. З цього приводу Чернявський А. Л. зазначає, що «поняття притулку, що надавався на території храму особі, яка зазнавала чи могла зазнавати певних переслідувань, було відоме ще у Старому Заповіті, проте саме в канонічному, перш за все західному католицькому праві, норми щодо порядку, особливостей та обмежень у наданні притулку на території храму чи монастиря сформувалися в окремий правовий інститут» [1, с. 53].

У сучасному розумінні інститут права притулку сформувався після Великої французької революції. Зокрема, у Конституції Франції 1793 року зазначалося, що Франція надає «притулок іноземцям, вигнаним зі своєї батьківщини за справу свободи» [2, с. 69]

У теорії міжнародного права виокремлюють такі складові права притулку: право держави надавати притулок, право особи шукати притулку та право особи отримувати притулок [3, с. 13].

Перед тим як особа отримає притулок вона набуває статусу шукача притулку, тобто особи яка звернулася до держави за отриманням статусу біженця, однак ще не отримала відповіді на своє звернення. Правовий статус таких осіб визначається нормами звичаєвого права. Я.П.Турецька стверджує, що «право шукати притулок є, з одного боку, правом особи, а з іншого – право забезпечувати притулок є суверенним правом кожної держави, яка його надає» [4, с. 95].

Отже, з одного боку право притулку є правом особи на отримання притулку, а з іншого це інститут міжнародного права, що встановлює принципи отримання притулку.

Найбільш відомими та основними міжнародно-правовими актами, що регулюють питання права притулку, є Загальна декларація прав людини 1948 року та Декларація про територіальний притулок 1967 року. Відповідно до статті 14 Загальної декларації прав людини: «кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй [5].

Також слід зазначити, що вирізняють два види притулку – дипломатичний та територіальний. Застосування дипломатичного притулку практично припинилося (за винятком країн Латинської Америки) після прийняття Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 р., яка встановлює заборону на використання дипломатичного представництва з метою, несумісною з його офіційними функціями [6]. Якщо говорити про територіальний притулок то він передбачає надання будь-якій особі (особам) можливості уникнути переслідувань політичного характеру на території конкретної держави. Дипломатичний означає надання особі державою такої ж можливості, але в межах дипломатичного представництва, консульської установи або на іноземному військовому кораблі, що знаходяться на території іншої держави [7, с. 68].

На окрему увагу заслуговує також те що на практиці право притулку реалізується шляхом надання права в'їзду на територію певної держави і законного там перебування. Особа, яка одержала притулок, за своїм статусом прирівнюється до іноземця, але її відмінність від іноземця полягає в тому, що :

- по-перше, час перебування такої особи в державі, що надала йому притулок, не обмежений;

- по-друге, особа, яка одержала притулок, не може бути вислана з держави, що надала їй притулок;

- по-третє, особа, яка одержала притулок, не може бути видана як своїй патримоніальній державі, так і будь-якій третій іноземній державі [7, с. 73].

Отже, право притулку є традиційним та звичаєвим інститутом міжнародного права. На сьогоднішній день в міжнародному праві не існує єдиного кодифікованого акту який би врегулював питання щодо процедури надання притулку з боку держави. Тобто не існує закріпленого міжнародним правом обов'язку держави щодо надання притулку біженцю. Також чітко не визначений правовий статус особи яка шукає притулку, оскільки винесення рішення про його надання може займати певний час в залежності від міграційних служб кожної з держав. Таким чином питання правового притулку в міжнародному публічному праві потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Список літератури

1. Чернявський А. Л. Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві. Альманах міжнародного права. 2014. № 5. С. 52-58.

2. Колодяжна В., Трофимчук М. Становлення та розвиток інституту «право притулку» у міжнародному праві. Історико-правовий часопис. 2017. №1 (9). С. 67-72.

3. Сорока І. Право на притулок у міжнародному праві. Юридичний вісник. 2018. № 3. С. 113-117.

4. Турецька Я. П. Порівняльний аналіз інституту права притулку в сучасному міжнародному праві та національному законодавстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. № 47 (1). С. 93-96.

5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.11.2022).

6. Ярмолюк Д. С. Право на політичний притулок. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/pravo-na-politichnij-pritulok/> (дата звернення: 20.11.2022).

7. Міжнародне право: навч.-метод. пос. для студентів юридичного факультету / уклад. К. Ю. Фіщенко, В. Х. Ярмакі, М. К. Гопич. Одеса: ОДУВС, 2015. 286 с.

УДК 340.13:342.951:316

Пальона А. В., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувач кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ

Останнім часом рівень корупції в українському суспільстві зріс і став однією з гострих проблем сучасності. Це негативне явище створює реальну загрозу безпеці країни та суспільства, демократичному розвитку, конституційному ладу: підриває авторитет держави, завдає шкоди демократичним засадам суспільства, функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, порушує принципи верховенства права, встановлені процедури здійснення влади посадовими і службовими особами органів державної влади, управлінських структур приватного сектору, підриває моральні та суспільні цінності, а також дискредитує країну на міжнародному рівні.

Корупція є багатогранним поняттям, яке може проявлятися в процесі державотворення, включаючи законодавство, державне управління, економічну діяльність тощо. Проте проблема варіативності та неоднозначності методів визначення поняття «корупція» пов'язана переважно з недостатньою уніфікованістю національних методів управління подолання цього явища. Тобто політика держави у сфері протидії корупції не є настільки жорсткою, як того вимагають сучасні вітчизняні реалії. Крім того, вітчизняне законодавство є прямою проекцією політичної волі влади в процесі регулювання суспільних відносин і не забезпечує ефективного подолання бюрократичної корупції [1, с. 117].

Разом з цим, значно зросла громадська активність у всіх сферах суспільного життя. Можливість здійснювати громадський контроль за діяльністю державних установ і посадових осіб є прерогативою демократичного цивілізованого суспільства. В Україні на законодавчому рівні закріплено механізми участі громадських формувань, їх членів або уповноважених осіб та окремих громадян у діяльності із запобігання корупції.

Виділяють, як правило, три основні форми участі громадськості у запобіганні корупції: інформативна, консультативна та активна. Правовою основою участі громадськості у запобіганні корупції є: Конституція України, Закон України «Про запобігання корупції», Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки», Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, та інші.

Законом України «Про запобігання корупції» [2] визначені правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Порядок участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції передбачено ст. 21 Законом України «Про запобігання корупції». Так, громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції мають право: 1) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, Національному

агентству, керівництву чи іншим представникам органу, підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення або у працівників яких наявний конфлікт інтересів, а також громадськості; 2) запитувати та одержувати від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації», інформацію про діяльність щодо запобігання корупції і т.д. [2].

Одним із перших нині чинних підзаконних правових актів, який надав громадськості можливість брати участь у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики, стала постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [3]. Даний порядок визначає процедуру сприяння проведенню інститутами громадянського суспільства та громадськими радами громадської експертизи діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади.

Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Орган виконавчої влади сприяє інституту громадянського суспільства у проведенні громадської експертизи у разі надходження від нього відповідного письмового запиту.

Одним з ключових моментів участі громадськості в протидії корупції стало прийняття Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27 вересня 2021 року № 487/2021, який ухвалений з метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування.

Потрібно зазначити, що діяльність держави у зазначеній сфері має ґрунтуватися на підході «жодних рішень для громадянського суспільства без громадянського суспільства» та співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на всіх етапах: проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв'язання, розроблення проектів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності.

Система запобігання корупції включає різноманітні форми діяльності відповідних суб'єктів у вигляді заходів, спрямованих на ліквідацію корупції. Окрім національних є також міжнародні акти, що регулюють питання участі громадськості у запобіганні корупції. Слід зазначити, що на українському законодавчому рівні правовий підхід до розуміння явища корупції еволюціонував залежно від міжнародної практики та об'єктивних реалій державотворення, а також від питань політичної ситуації.

Однією з найбільш визначних подій в історії сучасних міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції стало підписання 11 грудня 2003 року міжнародною спільнотою Конвенції ООН проти корупції [4], в якій передбачається обов'язкова участь громадськості у подоланні цього явища. У положеннях вказаної Конвенції, підготовленої на основі найкращих практик у сфері запобігання корупції, з-поміж іншого наголошено, що ефективна реалізація антикорупційної політики держави має ґрунтуватися на комплексному застосуванні примусових, попереджувальних та просвітницьких процедур, що може бути забезпечено лише за умови спільної участі у цьому процесі органів влади та громадськості.

Так, у ст. 13 Конвенції визначено необхідність залучення суспільства до проведення заходів щодо запобігання та протидії корупції. З цією метою потрібно сприяти активній участі окремих осіб і груп поза межами державного сектору (таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад) у запобіганні корупції й боротьбі з нею, а також поглибленню розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції та загроз, що створюються нею [4].

Отже, крім національних нормативно-правових актів, які врегульовують питання участі громадськості у запобіганні корупції, є також міжнародні нормативно-правові акти, до яких перш за все відноситься Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

Слід зазначити, що законодавча база для ефективної участі громадськості у запобіганні корупції в Україні в останні роки активно формується. Зараз законодавець хоч і приймає важливі закони щодо вдосконалення форм і методів участі громадськості в антикорупційній діяльності, але не так швидко як хотілося б. Це лише свідчить про велику кількість факторів, що заважають ефективному впровадженню змін до законодавства, тому державі необхідно акумулювати енергію для вирішення проблем пов'язаних з цим питанням. Так, чекають на ухвалення такі важливі нормативно-правові акти: Проект Закону України «Про лобізм», Проект Закону України «Про публічні консультації», Проект Закону України «Про лобіювання», Проект Закону України «Про забезпечення прозорості та законності комунікації з суб'єктами владних повноважень», Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення відкритості та доступу до інформації про діяльність Верховної Ради України, її комітетів та народних депутатів України».

Список літератури

1. Скулиш В. Є. Сутність та значення корупції як кримінально-правового явища. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. 2013. Випуск 714. С. 115-119.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
3. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976-2008-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 11 грудня 2003 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU03129 (дата звернення: 09.12.2022).

УДК 342.9

Степанець Ю. О., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Пузирний В.Ф., професор кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, д.ю.н., професор

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПОЗОВ ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси (частина перша статті 5 КАСУ). Реалізація позову в адміністративному судочинстві здійснюється через забезпечення позову.

Німецький вчений Е. Шмітд-Ассманн називає засоби забезпечення позову (тимчасові засоби) як одну з основних гарантій правового захисту в європейському адміністративному праві, спрямовану на забезпечення реалізації принципу ефективності адміністративної юстиції [1, с. 263].

С. А. Марцинкевич у дисертаційному дослідженні «Правові засади забезпечення позову в адміністративному судочинстві» пише, під правом позову в адміністративному судочинстві слід розуміти застосування судом заходів, за допомогою яких створюються умови задоволення матеріально-правової вимоги позивача до відповідача у випадку прийняття судом рішення про задоволення позову та забезпечується ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав і інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися

до суду [2, с. 188]. У загальному вигляді заходи забезпечення позову – це застосовувані судом за правилами адміністративного судочинства за заявою позивача або особи, яка звернулася до суду на захист прав інших осіб або невизначеного кола осіб, у деяких випадках за власною ініціативою, термінові тимчасові заходи, які спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів позивача або невизначеного кола осіб, запобігання порушення законності у сфері адміністративних та інших публічних правовідносин.

Позовна заява в порядку адміністративного судочинства пред'являється до суду першої інстанції – місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди (районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди) та окружні адміністративні суди), апеляційні адміністративні суди, Верховний Суд, – до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративної справи. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України суд у встановлених випадках може застосувати заходи забезпечення позову за позовною заявою позивача або особи, яка звернулася до суду на захист прав інших осіб або невизначеного кола осіб [3]. Це правило поширюється на випадки, коли провадження у адміністративній справі було призупинено для досягнення мети врегулювання спору.

Доцільно підкреслити три уточнюючі моменти: суд вживає забезпечення позову не з власної ініціативи, а за заявою відповідних фізичних і юридичних осіб; у встановлених КАС України випадках вид забезпечення позову застосовуються судом з власної ініціативи; будь-яка особа може клопотати про застосування судом забезпечення позову [3].

У діючому КАС України помітні риси французької моделі забезпечення тимчасового правового захисту, що застосовується до винесення судом остаточного рішення у справі. Вказана термінологія, що використовується в адміністративному процесуальному законодавстві пояснюється сформованим підходом до судового правового захисту від негативних результатів публічного управління з точки зору французької концепції об'єктивного правового захисту, що перебуває протягом багатьох років у конфронтації, наприклад, з німецькою концепцією суб'єктивного правового захисту [4].

Правовий захист особи від незаконних рішень органів публічного управління та дій посадових осіб зумовив формування відповідної термінології на етапі розгляду судами позовних вимог. Судовий захист прав, свобод і законних інтересів громадянина є основою гарантування виконання остаточного рішення суду у розглянутій адміністративній справі. Загальна теорія забезпечення позову включає такі питання, як мета, ознаки, юридичне значення, завдання та функції заходів, що застосовуються судом для забезпечення позову.

Для розуміння специфіки мети процесуально-правового регулювання необхідно враховувати не лише загальнометодологічні положення філософії та теорії права, але й особливе місце та роль процесуального права у системі правового регулювання суспільних зв'язків, особливості суб'єктів реалізації процесуального законодавства, його інструментальної основи, процедурних механізмів тощо.

Головною метою забезпечення права особи на позов є: забезпечення прийняття остаточного рішення у адміністративній справі та його повноцінного виконання на практиці (гарантування здійснення судового акта, усунення неможливості або суттєвого ускладнення виконання остаточного рішення суду з адміністративної справи); протидія реальній небезпеці порушення прав, свобод і законних інтересів позивача або невизначеного кола осіб, прав, свобод і законні інтереси, які захищаються направленим до суду позовом.

Отже, значення права особи на забезпечення позову має важливе юридичне значення для підвищення ефективності правосуддя у справах, що виникають, з публічно-правових відносин; рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень або виконання носіями публічних повноважень обов'язків, передбачених законодавством; присутність у правовідносинах суб'єкта владних повноважень, суб'єкта делегованих повноважень або носія публічних повноважень.

Основними завданнями забезпечення позову є забезпечення: ефективного правового захисту позивачів; настання, у разі прийняття судом заходів забезпечення позову, зупинення дії або заборони адміністративного акту, який оскаржують, заборони на вчинення адміністративних дій, неможливості протягом певного часу виконання прийнятого

посадовими особами органами публічної влади рішення; рівності, подолання нерівності у публічних право відносинах учасників судового процесу; доведення, збирання та оцінки доказів спрямованих на вирішення основних завдань; справедливе публічне судове провадження; справедливий і своєчасний судовий розгляд справ; прийняття законного і обґрунтованого рішення у адміністративних справах.

Список літератури

1. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Пер. з нім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: К. І. С., 2009. 552 с
2. Марцинкевич С. А. Правові засади забезпечення позову в адміністративному судочинстві: дис. ... д-ра філософії: спец.: 081. Київ, 2021. 239 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
4. Code de justice administrative. Dernière mise à jour des données de ce code: 01 janvier 2022. URL. <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070933/> (дата звернення 07.12.2022).

УДК 342.5

Суярко К. О., студентка гр. АЮ-211

Науковий керівник: Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день актуальним є питання щодо вступу України до Євросоюзу, і одним з необхідних критеріїв для цього є ефективне функціонування інститутів публічної служби.

Визначення поняття «публічна служба» вперше було надано в Кодексі адміністративного судочинства України (а саме в п. 15 ст. 3), але таке поняття не включає в себе опису особливостей і характеристик [1]. Публічну службу ще називають державною службою або службою в органах місцевого самоврядування, адже це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах, для практичного виконання завдань і функцій держави, та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Досліджувати проблеми публічної служби в Україні почали 50-х роках ХХ сторіччя, одним із перших дослідників був відомий український правник Юрій Панейко, доводячи, що термін «публічна служба» має загальний характер для суспільства. До цієї думки також схилявся професор О. В. Петришин, який у свою чергу, до публічної служби відносив державну, службу в недержавних організаціях та муніципальну службу. Він виділив свої ознаки публічної служби:

- зайняття посади у відповідних органах і організаціях незалежно від форм власності і конкретних організаційних структур;

- службова спрямованість діяльності, що полягає у діяльності не на себе, а на обслуговування «чужих» інтересів;

- професійність службової діяльності, тобто здійснення такої діяльності на постійній основі, що потребує певних знань і наступності, та є основним джерелом матеріального забезпечення працівника [5, с. 105].

Указом Президента України від 12.01.2015 р. був впроваджений процес розвитку публічної служби та її видів до європейської інтеграції. Основною ідеєю стало наближення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування до європейських принципів, що висуваються до країн-кандидатів [2].

Публічну службу можна розглядати з декількох сторін, у вузькому значенні вона пов'язана з завданнями та функціями держави, основними ознаками яких є:

- професійний та публічний характер;
- здійснюється особами, які займають відповідні посади;
- спрямоване на практичну реалізацію завдань і функцій держави;
- фінансується за рахунок державного або місцевого бюджету [3, с. 9].

Розкриттям поняття та сутності публічної служби займався й В. Малиновський, який у своїй праці запропонував оригінальну класифікацію публічної служби в Україні, враховуючи оновлення законодавчої бази. У свою чергу, ця праця не мала аналогів у вітчизняному книжковому ринку, адже в ній автор розмістив не тільки інформацію з додаткової літератури, а й ввів власно розроблені терміни [4, с. 45].

Аналізуючи різні підходи, правову природу сучасної публічної служби в Україні, особливості її правового регулювання та проходження, В. Малиновський запропонував наступні її види [4, с. 48-49]:

- політична;
- державна, яка, в свою чергу, складається з адміністративної і спеціалізованої (дипломатична, митна, податкова) служб;
- безпекова: військова, правоохоронна, служба безпеки, цивільного захисту;
- правнича: суддівська, прокурорська;
- муніципальна (служба в органах місцевого самоврядування) яка, в свою чергу, складається з виборної та адміністративної служб;
- патронатна.

У літературі виокремлюють такі ознаки публічної служби:

- 1) виникнення правовідносин на підставі фактичного складу, обов'язковим елементом якого, відповідно до норм чинного законодавства про державну службу і службу в органах місцевого самоврядування, є акт призначення на посаду чи результат виборів;
- 2) постійність і професійна основа виконання службовцем своїх повноважень;
- 3) зайняття публічної посади в органі публічної влади;
- 4) спрямованість діяльності службовців на задоволення публічних інтересів, визначених державою і забезпечених правом інтересів.

Ураховуючи сказане вище, можна дати таке визначення: публічна служба — правовий і соціальний інститут служби в державних і недержавних суб'єктах публічної влади (державних органах, органах місцевого самоврядування та інших органах, що здійснюють функції держави або місцевого самоврядування), працівники яких наділені публічно-правовим статусом. Основними характеристиками публічної служби є такі:

По-перше, публічна служба охоплює публічних службовців, які здійснюють відповідні функції, що входять до компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування, в яких вони проходять публічну службу.

По-друге, публічна служба охоплює службу у всіх органах публічної влади та забезпечує безпосереднє державне і муніципальне управління, надання адміністративних послуг населенню.

По-третє, публічна служба має власне законодавче та нормативне забезпечення, публічні службовці мають окремий правовий статус, а їх поведінка унормовується спеціальними законодавчими актами.

По-четверте, публічна служба має спеціалізовану систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держслужбовців і посадових осіб місцевого самоврядування, що органічно поєднана із системою вищої та післядипломної освіти [4, с. 45-46].

Слово «публічна», крім поєднання державного та самоврядного елементів, підкреслює також, чий інтерес повинні захищати службовці — усього суспільства (громади), а не приватний чи корпоративний. Таким чином, публічна служба є особливим видом діяльності осіб, що працюють в органах публічної адміністрації (іноді — також в інших публічних інституціях), і основним завданням яких є забезпечення реалізації публічних інтересів.

Публічна служба, будучи правовим і соціальним інститутом, здійснює в рамках своєї компетенції формування та реалізацію державної політики, реалізацію цілей, функцій державних органів, органів місцевого самоврядування та інших органів, що здійснюють функції держави або місцевого самоврядування, шляхом професійного виконання посадовими особами і службовцями своїх повноважень і посадових обов'язків, що забезпечують функціонування держави, галузей державного управління, окремих територій, населених пунктів, а також взаємодію держави й громадян у реалізації їх інтересів, прав і обов'язків [4, с. 46].

Отже, можемо зробити висновок, що вже сьогодні, термін «публічна служба» є досить широким. Подальший розвиток публічної служби в Україні ще більше наблизить нас до країн Євросоюзу та покращить життя громадян України, адже від публічної служби залежить ефективність виконання функцій та завдань органів публічної влади, а значить і життя людей в країні.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
2. Указ Президента України Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [дата звернення: 07.12.2022]
3. Битяк Ю.П., Матюхіна Н.П., Федчишин С.А. Публічна служба : посіб. для підгот. до іспиту ; за заг. ред. Н.П. Матюхіної. Харків : Право, 2018. 260 с.
4. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/199400191.pdf> [дата звернення: 07.12.2022]
5. Стрельченко О. Г. Доктринальна характеристика публічної служби в Україні: поняття та класифікація. Філософські та методологічні проблеми права. 2019. № 1 (17). С. 104-111. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1144/1148> [дата звернення: 07.12.2022]

УДК 347.94

Трошко А. В., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Селецький О. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

У вирішенні публічно-правового спору, що виникає між сторонами, які раніше перебували в нерівних можливостях, значне місце займають докази, зібрані у встановленому законом порядку. Інститут доказів є невід'ємною частиною внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, оскільки регулює суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності чи відсутності обставин, що мають значення для вирішення справи.

Поняття доказів нормативно закріплено в адміністративно-процесуальному законодавстві – ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України: доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інших обставин, які важливі для правильного розвитку справи [1].

Є. С. Калмикова вважає, що доказами в адміністративному судочинстві є відомості, на підставі яких особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують або спростовують позовні

вимоги, а суд встановлює наявність або відсутність даних про факти, обставини, дії чи події, які мають значення для правильного вирішення справи [2, с. 4].

На нашу думку, докази – це відомості, які використовуються учасниками адміністративного процесу для встановлення наявності чи відсутності певних фактів, обставин, подій та використовуються для здійснення процедури доказування, яка включає такі складові, як дослідження та оцінку цих фактів, обставин тощо.

Можна сказати, що повна сукупність належних, допустимих і достовірних доказів повинна відповідати кінцевій властивості – достатності, забезпечуючи переконливе встановлення наявності чи відсутності обставин, що підлягають доказуванню в адміністративній справі.

Речовими доказами є докази, що стосуються предметів матеріального світу (речові та письмові докази). Змішані докази, що поєднують ознаки та різні види доказів. До них відноситься експертний висновок. Залежно від зв'язку доказів з обставинами, що підлягають доказуванню, докази можуть бути прямими і непрямими. Прямі докази, які однозначно свідчать про наявність чи відсутність певних фактичних обставин публічно-правового спору, що мають значення для правильного вирішення справи по суті. Непрямі – побічні докази, які дозволяють припустити наявність або відсутність обставин, які підлягають встановленню та доведенню в судовому порядку.

За способом утворення докази поділяються на первинні та похідні. Первинні формуються під впливом встановлених і перевірених у судовому засіданні подій, тобто це першоджерела, які увібрали фактичні дані та зафіксовані на відповідному носії інформації. Похідні докази, які відтворюють зміст іншого доказу, тобто несуть зафіксовану в них інформацію не в силу самих обставин, а внаслідок передачі даних з іншого джерела. Як правило, вони використовуються для перевірки первинних доказів.

Деякі вчені виділяють четвертий критерій класифікації доказів. Отже, залежно від мети доказування докази можуть бути основними та протилежними. Наявність основного та протилежного доказів щодо певної обставини дозволяє зробити висновок про те, що хоча б один із них є неправдивим, а тому потребує перевірки іншими доказами [3, с. 209-210].

Хотілося б зупинитися на електронних доказах адміністративного провадження. Можна сказати, що термін «електронні докази» є новим для національного законодавства, але у світовій практиці він уже давно використовується.

Слід зазначити, що використання електронних доказів у формі електронного документа широко використовується в практиці Європейського суду з прав людини. У КАСУ, зокрема, у ст. 99 чітко визначено поняття електронних доказів. Електронні докази – інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (текстові документи, графіки, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текст, мультимедіа, а також голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані найчастіше зберігаються на картах пам'яті чи мобільних телефонах, серверах чи системах резервного копіювання, а також в інших місцях, де дані зберігаються в електронному вигляді, зокрема в Інтернеті.

У науковій літературі існують різні визначення електронних доказів. Наприклад, А. Ю. Каламайко визначив термін «електронні докази» як передбачені законом процесуальні форми залучення текстової, аудіо- та візуальної інформації, створеної та збереженої за допомогою програмно-технічних засобів [4, с. 129].

Сьогодні все більшої популярності набувають соціальні мережі та месенджери, за допомогою яких відбувається спілкування, ними користується кожна друга людина. Листування в месенджерах або опубліковані пости в соціальних мережах можуть містити дані у вигляді фото-, відео- чи аудіозаписів, а також текстових повідомлень по конкретних справах і будуть використовуватися як електронні докази, звичайно, якщо вони є належними, допустимими, достатніми та надійними. Електронні докази відрізняються від інших видів тим, що для їх відтворення потрібне використання відповідних технічних засобів. Вони існують у нематеріальній формі, їх можна перенести або скопіювати в інші джерела, при цьому їх основні характеристики не втрачаються.

Проаналізувавши судову практику, можна сказати, що сьогодні досить часто виникають питання щодо оформлення, подання та дослідження даного виду доказів, оскільки чинне законодавство все ще вимагає чіткого врегулювання цього питання. КАСУ визначає, що такі докази, як електронні, можуть подаватися як в оригіналі, так і в копіях, які мають бути засвідчені електронним підписом. Такі докази долучаються до матеріалів справи та зберігаються в суді. Електронний підпис може бути використаний для ідентифікації автора електронного документа.

Накладенням електронного підпису завершується створення електронного документа (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»). Найбільш поширеним сьогодні є листування фізичних осіб, яке здійснюється за допомогою електронної пошти. Докази у вигляді електронних листів не поширюються на вищезазначені документи, тому їх не потрібно засвідчувати електронним цифровим підписом. Є електронні докази у вигляді аудіо- чи відеозаписів, які не засвідчені таким підписом.

Чинне законодавство не містить чіткого визначення способу збирання доказів в електронному вигляді, щодо їх надання, а також щодо методів їх дослідження, порядку встановлення особи, відповідальної за розміщення цієї інформації. Існує багато непорозумінь щодо використання таких доказів, оскільки законодавець визначив лише загальні принципи їх застосування на практиці. Так, постає питання про визнання доказів копією чи оригіналом, оскільки конкретних критеріїв їх розмежування немає. Такі докази (як оригінали, так і копії) зберігаються або на картах пам'яті, або на дисках, які є пристроями сторонніх виробників. При цьому електронний документ буде визначено оригіналом, якщо він містить обов'язкові реквізити та електронний підпис автора. Важливо зазначити, що для того, щоб суд взяв до уваги електронні докази, необхідно їх правильно зафіксувати, що унеможливило виключення при розгляді суддею.

Отже, більшість процесуальної діяльності учасників адміністративного процесу пов'язана із встановленням істини в адміністративній справі, доказуванням і перевіркою фактичних обставин публічно-правового спору. Доказами в адміністративному судочинстві є відомості, які використовуються учасниками процесу в адміністративному судочинстві для встановлення наявності чи відсутності певних фактів, обставин, подій і використовуються для здійснення процедури доказування, яка містить такі складові, як дослідження та оцінка цих доказів.

Слід зазначити, що інформаційні відносини розвиваються дуже динамічно в усіх сферах суспільного життя, тому судова система має відповідати вимогам часу. Основними тенденціями ХХ століття є вплив електронних джерел інформації на всі суспільні відносини. Тому законодавче закріплення електронних доказів на національному рівні є позитивним кроком, який визначає новий етап у процесі доказування та дає додаткові можливості учаснику судового процесу для захисту своїх прав.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 32747-IV. Відомості Верховної Ради України. № 35–36, № 37. Ст. 446.

2. Калмикова Я. С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / Ківалов С. В. та ін.; за заг. ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. Харків : ТОВ «Одісей», 2005. 552 с

4. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. Право та інновації. 2015. № 2. С. 127–132.

УДК 342.9:331.109

Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент,

Губко В. О., студентка гр. СР-201

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ

З метою вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, право як галузь науки перебуває у постійному динамічному розвитку. У зазначеному аспекті трудове право не є винятком. Особливо актуальною в межах трудового права є проблема пошуку новітніх шляхів врегулювання індивідуальних трудових спорів.

Відповідно до положень чинного законодавства традиційно органами, які уповноважені розглядати трудові спори є комісії з трудових спорів або суд (стаття 221 Кодексу законів про працю України) [1]. Також, слід звернути увагу, що з прийняттям 16.11.2021 року Закону України «Про медіацію» була запроваджена особлива процедура врегулювання конфліктів (спорів), в тому числі трудових - медіація. Під медіацією розуміється позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

Необхідною умовою для проведення процедури медіації є взаємна згода сторін індивідуального трудового спору. Окрім цього, дотримання письмової форми договору про проведення медіації та угоди за результатами медіації у трудових спорах є теж обов'язковим [3, с. 333-335].

Процедура медіації має проводитись з обов'язковим дотриманням законодавчо-визначених принципів, зокрема, принципу добровільності, що означає вільне волевиявлення учасників брати участь в процесі медіації, а також те, що будь-яка зі сторін медіації (роботодавець або працівник), а також медіатор можуть припинити процес медіації на будь-якому з етапів. Також, важливим є принцип конфіденційності, відповідно до якого уся інформація яка стала відомою в процесі проведення медіації чи під час підготовки до неї не може бути розголошеною, якщо перед цим не було укладено відповідної письмової угоди, або якщо інше не передбачено законом. Окрім цього, законом передбачений принцип нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, зокрема нейтральність у ставленні до сторін медіації та незалежність від сторін медіації, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб. Принцип самовизначення та рівність прав сторін медіації, відповідно якого сторони медіації самостійно мають змогу обирати медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, а також визначають перелік питань, які обговорюватимуться, варіанти врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання щодо конфлікту (спору) та проведення медіації [2].

Аналіз положень Закону України «Про медіацію» дозволяє визначити такі послідовні етапи проведення процедури медіації:

1. Підготовка до медіації, в ході якої медіатор ознайомлюється з проблемою та інформацією, яка стосується індивідуального трудового спору, налагоджує взаємозв'язок зі сторонами медіації, зустрічається з ними в індивідуальному порядку та обирає комфортне місце для зустрічей, де будуть відбуватися медіації.

2. Початок. Первинним елементом даного етапу являється підписання договору медіатора зі сторонами медіації. Потім важлива вступна промова медіатора. Оголошення порядку проведення процедури та правил. Наступним необхідним кроком є прояснення позицій сторін та окреслення теми обговорення.

3. Переговори. На цьому етапі медіатору необхідно розкрити інтереси кожної зі сторін індивідуального трудового спору та потреби, які впливають з їх інтересів.

4. Укладання та підписання угоди, під час якого медіатор перевіряє наскільки реально на практиці втілити розв'язання проблеми. Далі уточнює деталі, узгоджує пункти

угоди, формується остаточне рішення, яке прийнятне для всіх сторін спору. Учасники ознайомлюються з текстом угоди та підписують її (за загальним правилом, укладається у 2-х примірниках). Ця угода описує чіткий план виходу з конфліктної ситуації з вказаними часовими рамками та розподілом відповідальності між учасниками конфлікту [4].

Таким чином, відповідно до положень національного законодавства, медіація є сучасною процедурою запобігання виникненню або врегулювання індивідуальних трудових спорів, за допомогою якої сторони конфлікту мають змогу вирішити його в позасудовому порядку. За умови якщо сторони конфлікту не змогли врегулювати його даним шляхом, вони мають повне право звернутися до комісії з трудових спорів чи суду.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: Вид-во 2022. 376 с.
4. Медіація — це можливість врегулювання трудового спору. URL: <https://od.dsp.gov.ua/news/mediatsiia-tse-mozhlyvist-vrehulivannia-trudovoho-sporu/>

УДК 341.231.14

Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент,

Нагорний П. В., студент гр. КЮ-211

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ОСІБ, ЩО ШУКАЮТЬ ПРИТУЛОК

Одним з найпроблемніших питань сучасного міжнародного публічного права є міжнародно-правове регулювання статусу осіб, що шукають притулок. Незважаючи на те, що потреба надання захисту та притулку особам, що зазнають несправедливих переслідувань чи намагаються втекти від реальної загрози, існує ще з Античності та впливає із загальнолюдських ідеалів гуманності, правовий статус осіб, що шукають притулок, залишається досі нерегульованим на міжнародному рівні: відсутні жодні спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють особливості надання притулку, навіть не визначено підстави надання притулку іноземцям. Можна справедливо відзначити, що саме питання доцільності запровадження правового статусу особи, яка шукає притулок, залишається дискусійним [1].

Теоретико-практичні проблеми міжнародного права притулку налічують багато століть історії досліджень, але на сучасному етапі цим проблемам приділяється недостатньо уваги в доктринальних дослідженнях міжнародного права, хоча і слід відмітити окремі вагомні наукові праці у цій сфері, зокрема дисертаційна робота І. Сороки [1], дослідження юристів К. Косінової [4] та А. Чернявського [5]. Тим не менш, проблеми міжнародно-правового регулювання статусу осіб, що шукають притулок, потребують подальшого аналізу та розробки.

Певні труднощі виникають вже із визначенням поняття «притулок» у контексті міжнародного публічного права. Пряме визначення цього поняття у міжнародних договорах не представлено, водночас можемо віднайти наступні непрямі визначення:

- 1) як захист від переслідувань в інших країнах – *«кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком»* (ст. 14 Загальної декларації прав людини) [2];

2) як притулок, наданий певній особі іншою державою від переслідувань на підставі расової, національної, релігійної нетерпимості, або інших підстав, визнаних державою, що надає притулок, достатніми – *«держави ... підтверджують своє право надавати притулок будь-якій особі, яка, маючи цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, ... а також будь-якій іншій особі, яка, на їх думку, відповідає відповідним умовам для отримання притулку з гуманних міркувань»* (п. 2 Декларації про територіальний притулок, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 01.01.1977 р.) [3].

Можна помітити, що змістовне наповнення обох трактувань загалом подібне, лише у другому випадку деталізується, хоча і не завершується перелік можливих підстав надання притулку особі.

Загальна декларація прав людини визнає право на притулок від переслідувань як невід'ємне право кожної людини у сучасному демократичному світі. Водночас жоден нормативно-правовий акт чи інше джерело міжнародного публічного права не зобов'язує країни надавати притулок особам, які просять про це. Більш того, досвід проведення міжнародних конференцій, дотичних до розглядуваного питання, дає підстави вважати, що більшість держав погоджуються декларувати бажання надавати притулок від переслідувань особам, які цього потребують, але не брати певні зобов'язання з цього приводу. З цього можна зробити логічний висновок щодо важливої ознаки права на притулок від переслідувань: хоча правовідносини між особою та державою з приводу надання права на притулок визначають певні права та обов'язки обох сторін, надання притулку все ж залишається в межах суверенної волі держави, тобто жодна людина не може вимагати від будь-якої держави надання притулку і з іншої сторони кожна держава може відмовити у такому проханні [4, с. 228-229].

На практиці держави порівняно рідко відмовляють у проханні надати притулок від переслідувань. Причина криється у частій політичній змістовній наповненості такого клопотання. Якщо певна людина намагається позбутися переслідувань у деякій країні шляхом звернення до іншої з проханням про надання притулку, то логічним є вибір держави, яка має напружені відносини з країною, у якій людина зазнає переслідувань, або хоча б дотримується іншого вектору розвитку. Наприклад, досить часто опозиційно налаштовані громадяни авторитарних/тоталітарних країн звертаються із проханням про притулок до демократичних держав (хоча бувають і зворотні випадки). У такому разі надання особі притулку переходить із площини захисту прав і свобод людини до політичного аспекту зростання авторитету країни серед міжнародної спільноти чи її союзників (якщо мова йде про авторитарну країну) шляхом видимого чи реального захисту громадян із «правильними» поглядами антагоністичної країни [4, с. 228-229].

Даючи характеристику міжнародно-правовому регулюванню інституту притулку, важливо звернути увагу на особливості правового статусу таких осіб. У цьому контексті науково цікавою є думка І. Сороки стосовно недоцільності запровадження такого статусу, адже існування осіб, яким надано притулок, але не статус біженства, загалом є недоліком доктрини міжнародного публічного права. Дослідник розглядає надання особі притулку від переслідувань виключно як проміжний етап до надання статусу біженця [1]. Можна погодитись із цією думкою, хоча слід звернути увагу на думку інших науковців про те, що категорія «біженець» в основному характеризується масовістю, певною «узагальненістю» та класовим за певною ознакою підходом, а надання притулку досить часто має індивідуалізований характер та встановлюється відносно окремих осіб чи їх сімей [4, с. 230-231; 5, с. 54-55].

Як вже було зазначено вище, надання притулку від переслідувань певній особі призводить до виникнення правовідносин між людиною та державою. Слід відзначити, що обсяги правомочностей обох сторін у таких правовідносинах досить широкі: особа не обмежена у виборі держави, до якої звертатися за притулком, та держава не обмежена у праві відмовити особі у наданні притулку. Можна констатувати, що обсяг правомочностей держави все ж дещо більший, але особа також може як обирати бажану країну притулку, так і відмовити від отримання притулку, якщо ініціатором таких правовідносин виступила держава (такі випадки також можуть бути) [1; 4, с. 230].

Таким чином, міжнародно-правове регулювання статусу осіб, що шукають притулок, характеризується певною невизначеністю та недостатнім рівнем розробленості відповідного позитивного права. Дискусійні питання виникають від визначення доцільності впровадження статусу особи, що шукає притулок, до конкретних реалізацій права на притулок від переслідувань. Зважаючи на вагомість окресленої проблеми в сучасному світі, для якого характерно продовження існування недемократичних країн, у яких порушуються певні права та особи деяких категорій людей чи окремих осіб, виникає потреба нормативно-правового забезпечення міжнародно-правового регулювання статусу осіб, що шукають притулок. Проведене дослідження актуалізує зазначену проблему.

Список літератури

1. Сорока І. О. Міжнародно-правовий статус осіб, що шукають притулку // Репозиторій (архів) Національного університету "Одеська юридична академія". URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14370> (дата звернення: 08.12.2022).

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. Офіційний Вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.

3. Декларація про територіальний притулок, що прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 01.01.1977 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_806 (дата звернення: 08.12.2022).

4. Косінова К. С. Окремі питання міжнародно-правового регулювання інституту притулку в сучасних умовах. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9762/1/Kosinova.pdf> (дата звернення: 08.12.2022).

5. Чернявський А. Л. Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві. Альманах м.

Секція цивільного, господарського права та процесу

УДК 347.627

Артюх В. С., студентка гр. ЦГЮ-201

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права,
к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

За утвореною статистикою більшість зареєстрованих сімей не витримують спільного шлюбу, тому розпадаються за власним бажанням обох сторін або за подачею заяви одного з подружжя. Причинами цього є велика кількість. Наприклад, можуть виникати конфлікти під час спільного життя, виявляються розбіжності у поглядах на сім'ю, легковажне ставлення до шлюбу, велика різниця у віці між подружжям або такий шлюб який був створений за примусом. І саме це все в багатьох випадках призводить до розірвання шлюбу.

За законодавством України існують два шляхи для розірвання шлюбу: через органи реєстрації актів цивільного стану або через суд. Розірвання шлюбу через РАЦС є найшвидшим та найлегшим способом, але за умовою якщо подружжя прийняло спільне рішення та немає неповнолітніх дітей чи спору на майно. В усіх інших випадках парам доведеться звертатися до суду.

Розірвання шлюбу в органах РАЦС (так званий адміністративний порядок) за загальним правилом відбувається за наявності таких умов: 1) подружжя має право подати спільну заяву про розірвання шлюбу; 2) подружжя не має дітей; 3) орган РАЦС складає актовий запис про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання такої заяви, якщо вона не була відкликана; 4) при цьому орган РАЦС не з'ясовує причини розірвання шлюбу; 5) орган РАЦС не вживає заходів щодо примирення подружжя [1, с. 52].

Процедура розірвання шлюбу судом у порядку окремого провадження відбувається за наявності таких умов: 1) подружжя подає спільну заяву про розірвання шлюбу; 2) подружжя має дітей, проте, окрім спільної заяви, подружжя повинно надати суду письмовий договір, в якому будуть передбачені такі умови стосовно дітей: 1) з ким із подружжя будуть проживати діти; 2) яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо; 3) а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей; 4) подружжя подає до суду також договір про розмір аліментів на дитину, який має бути нотаріально посвідчений [1, с. 53].

Також на сьогоднішній день за законодавством України існує інший шлях для розірвання шлюбу, за яким подружжя не повинно обов'язково йти в орган РАЦС та стояти в черзі. У наш час це можна зробити онлайн через застосунок Дія. Це дає змогу пришвидшити процес розірвання шлюбу.

Подати заяву на отримання послуги заявник може особисто, або через законного представника, чи заповнивши заяву на отримання послуги онлайн на сайті Міністерства юстиції [2].

В Україні процес розірвання шлюбу є простим, порівняно з процедурою в інших країнах.

Зарубіжне законодавство та судова практика свідчить про те, що існує велика кількість підстав для розірвання шлюбу, і в більшості таких випадках є принцип свободи розлучення. Але, на сьогодні досі ще є країни де сімейне законодавство не дозволяє розлучення, наприклад, Колумбія, Аргентина, а в Ірландії взагалі заборонено приймати будь-які закони щодо розірвання шлюбу [3].

З огляду на думки науковців щодо регулювання розірвання шлюбів у різних країнах, то у юридичній літературі виділяють три головні групи.

До першої такої групи відносяться ті держави, які взагалі не допускають розлучення або розірвання шлюбу. Характеризуючи законодавство цих країн, необхідно зазначити, що припинення шлюбу можливо тільки внаслідок визначеного юридичного складу, яким є смерть одного з подружжя, або ж визнання його померлим за рішенням суду [4, с. 74]. Це країни, на формування права яких, вплинула католицька церква. Конституція Ірландії містить у собі норми, які прямо забороняють приймати нормативні акти, у яких би містилася підстава для розірвання шлюбу і це ж передбачено законодавством Аргентини і Колумбії. Порівняно недавно можливість розірвання шлюбу була надана в Італії (1970р.), Португалії (1976р.), Іспанії (1981р.) [4, с. 75].

До другої такої групи належать країни законодавство яких допускає розлучення в строго визначених випадках, до їх числа (окрім таких, як подружжя зрада, тяжкі образи тощо) включається взаємна згода подружжя на розлучення, а саме, взаємна згода в таких країнах, як Данія, Норвегія, Швеція, Мексика розглядається як самостійна причина до розлучення – на підставі якої можна розлучитися без пояснення дійсних причин розпаду сім'ї [4, с. 75].

До третьої групи відноситься найбільша категорія держав, яка до свого сімейного законодавства не вносить розлучення, але на своїй практиці все ж існують причини в яких включається взаємна згода пари на розірвання шлюбу. До цієї групи можна віднести Англію та Францію.

Так, відповідно до Французького цивільного кодексу (ст. 229-232) підставою для розлучення служили такі обставини: подружжя зрада; присудження одного з подружжя до тяжкого і ганебного покарання; зловживання одного з подружжя щодо іншого; грубе звертання і тяжкі образи, нанесені одним подружжя іншому [4, с. 75].

В Англії підставою для розлучення може бути якщо шлюб визнається безнадійним, тобто була присутня подружжя зрада, або якщо поведінка одного з подружжя завдала іншому фізичну, моральну шкоду і більше спільне проживання існувати не може, або якщо відповідачем залишено сім'ю на строк не менше 2-х років і він не заперечує проти розлучення за бездоганної поведінки іншої сторони (позивача) [5].

Отже, проаналізувавши законодавства України та зарубіжних країн щодо розірвання шлюбу, можна зазначити, що процес розлучення в Україні вважається найбільш простим та швидким. Щодо більшості зарубіжних країн, то процедура розлучення може тривати багато років, вимагати немало витрат, а й іноді взагалі неможлива. В деяких країнах процес розірвання шлюбу є надто складним, наприклад, у ФРН при розлученні обов'язково має бути присутнім адвокат, а у Мексиці, навпаки, полегшена форма розлучення, бо там пара може розірвати шлюб надіславши заяву поштою. Але в усіх випадках рішення щодо розірвання шлюбу, безумовно, виносять органи РАЦС або суди.

Список літератури

1. Дутко А. О. Розірвання шлюбу за законодавством України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 801. С. 51-55.

2. Реєстрація розірвання шлюбу: веб-сайт. URL: <https://guide.dia.gov.ua/view/derzhavna-reiestratsiia-rozirvannia-shliubu> (дата звернення: 10.12.2022).

3. Розірвання шлюбу за національним правом зарубіжних країн: веб-сайт. URL: <https://sci.house/sravnitelnoe-pravovedenie-kniga-scibook/rozirvannya-shlyubu-natsionalnim-pravom> (дата звернення: 10.12.2022).

4. Драгомирова Ю. В. Особливості правового регулювання розірвання шлюбу у праві деяких зарубіжних країн. Часопис цивілістики. Одеса. 2018. № 28. С. 74-77.

5. Підстави припинення шлюбу в різних цивільно-правових системах: веб-сайт. URL: <https://buklib.net/books/27805/> (дата звернення: 02.12.2022).

УДК 347.65:347.73

Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Єрьома Ж. О., студентка гр. ЦГЮ-201

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПАДКОЄМЦІВ ЗА БОРГИ СПАДКОДАВЦЯ

Напевно, немає відносин настільки розповсюджених, як спадкові. Всі фізичні особи в той чи інший час і спосіб беруть участь у спадкових правовідносинах. Але не кожний пересічний громадянин розуміє, що до спадкової маси можуть належати не лише майнові цінності, а й боргові зобов'язання. Згідно ст. 1218 Цивільного Кодексу України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [1].

Звичайно, дізнавшись про обов'язки спадкодавця, спадкоємець може відмовитись від прийняття спадщини. Але нас цікавить ситуація, коли спадкоємець приймає рішення про спадкування кредитних обов'язків спадкодавця. Відповідно до закону зобов'язання по погашенню кредиту переходять до спадкоємців цілком, якщо вони приймають спадщину і успадковуються так само, як і інше майно [2].

Успадкування кредитних зобов'язань, потребує чіткої відповіді на питання: з якого моменту у спадкоємця виникають ці зобов'язання? Співробітники банку зацікавлені в тому, щоб повернення кредиту і виплата відсотків здійснювалась згідно зі строками, встановленими договором. Саме тому співробітники банку можуть рекомендувати спадкоємцю сплачувати кошти за кредитним договором ще до того моменту, коли спадщина буде оформлена у нотаріуса і спадкоємець отримає свідоцтво. В інакшому випадку, працівники фінансової установи нагадають про штрафні санкції за договором.

Чи вигідно спадкоємцю починати сплачувати кредит до отримання свідоцтва про право на спадщину? Ні, не вигідно. Протягом шести місяців, які надаються законом для прийняття спадщини, можуть з'явитися і інші спадкоємці. Може статися так, що «наш спадкоємець» передумає успадковувати майно і зобов'язання. Тому, на наш погляд, оплачувати періодичні платежі по кредитному договору слід лише після того, як спадкоємець оформить спадщину.

Якщо співробітники банку «наполегливо радять» платити кредит відразу після відкриття спадщини, варто нагадати їм позицію Верховного суду України з цього питання. Тобто, спадкоємець зобов'язаний повернути кредит, взятий померлим, а банк має скасувати всі відсотки та нараховані штрафи, котрі виникли внаслідок прострочення кредитних зобов'язань. З моменту смерті боржника і до оформлення спадщини спадкоємець не має зобов'язань за боргом, а значить, він зобов'язаний сплачувати лише платежі, котрі були встановлені на день смерті боржника.

Досліджуючи питання відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавців, не можна не звернути увагу на положення ст. 1282 Цивільного кодексу України. Згідно ч. 1 відповідної норми спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Отже, якщо розмір платежів за кредитом перевищує вартість майна, отриманого у спадщину, спадкоємець не має обов'язку погашати кредит повністю.

Щодо судової практики з даного питання, то слід взяти до уваги постанову Касаційного цивільного суду України від 01 липня 2021 року: «при вирішенні спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника судам для правильного вирішення справи необхідно встановлювати, зокрема, такі обставини: при доведеності та обґрунтованості вимог кредитора боржника, суду належить встановити обсяг спадкового майна та його вартість, визначивши тим самим межі відповідальності спадкоємця (спадкоємців) за боргами спадкодавця відповідно до ч. 1 ст. 1282 ЦК».

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Спадкування в Україні / Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук, Н.А. Кубар; М-во юстиції України. К.: «Поліграф-Експрес», 2013. 68 с.

УДК 347.6

Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Присяжний В. В., студент гр. ЦГЮ-201
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА НОТАРІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ

В повсякденному житті ми часто користуємось нотаріальними послугами. Не лише фахівці з права, але й пересічні громадяни знають, що вони можуть з допомогою нотаріуса укласти договори, передати у спадщину майно, засвідчити вірність копій (фотокопій) документів чи виписок з них. Ми звикли довіряти нотаріусу свої таємниці, знаємо, що нотаріуси вміють грамотно викласти зміст правочину на папері та зареєструвати той чи інший юридичний факт у відповідному реєстрі. Користуючись послугами нотаріуса, ми, навіть, не задумуємось, який довгий час пройшла ця професія. Як зароджувався нотаріат? Чим була зумовлена поява нотаріальної діяльності? Відповіді на вказані питання дуже важливі, оскільки допомагають зрозуміти функції нотаріату, особливості нотаріального процесу, роль нотаріуса в економічних відносинах.

Метою дослідження є аналіз становлення нотаріальної діяльності та нотаріального процесу у Стародавньому світі.

Дослідженням нотаріальної діяльності в різних державах Стародавнього світу займалися такі вчені як М. О. Черниш, М. А. Долгов, К. І. Чижмарь, М. С. Долинська, Ю. В. Нікітін, Г. М. Пригоровский, Н. М. Денисяк та ін.

Загалом вчені визначають, що зародження нотаріальної діяльності відбулося в країнах Стародавнього світу. При цьому інститут нотаріату є одним із найефективніших механізмів дотримання прав учасників цивільного обігу, який з виникненням перших держав почав стрімко розвиватись та збільшуватись [1]. Це було зумовлено тим, що стародавні держави прагнули захистити інтереси своїх торговців, міщан та інших осіб, які мали у власності майно.

Вчені стверджують, що на ранніх етапах розвитку нотаріальної діяльності вона була різновидом адміністративної. Деякі джерела визначають, що зародження нотаріальної діяльності відбулося у Вавилоні 1760 року до н.е., Давньому Єгипті, Стародавній Іудеї, де існували писарі-канцеляристи, які вели численні прибутково-витратні книги та періодично складали кадастр усіх земель у країні, переписували населення і його майно. Також вони редагували різні акти, виконані на глиняних табличках [2, с. 77-95].

Особливістю зародження нотаріату у Стародавньому Вавилоні було те, що до поширення письмової форми угод, основною особою, яка надавала нотаріальні послуги, був свідок. У разі потреби свідок зобов'язаний був по пам'яті відтворити умови угоди. З появою письмової форми правочину свідок залучався вже не для підтвердження його змісту, а для підтвердження самого факту вчинення правочину [3, с. 49].

М. С. Долинська зазначає, що «у Стародавньому Єгипті відбулося зародження і праорганів «квазінотаріату», і нотаріальних архівів. Вказаними органами виступали писарі, які вчиняли акти, прирівняні до нотаріально посвідчених, зокрема, укладали договори купівлі-продажу, заповіти, що скріплювалися підписами свідків та печатками. Також було

започатковано основи майбутнього нотаріального процесу. У Стародавньому Єгипті збереження укладених договорів здійснювалося на підставі норм, які регулювали порядок учинення нотаріальних дій та ґрунтувалися на нормах звичаєвого права» [4, с. 10]. Спеціальні особи, що виконували вищезазначені функції, називалися агораномоси. Для агораномосів встановлювали освітній ценз, їх статус передавався у спадщину.

Фахівці зазначають, що досить давню форму нотаріальної діяльності можна знайти і в Стародавній Іудеї. Вчені-історики, проаналізувавши прадавні рукописи, дійшли висновку, що ізраїльтяни познайомилися з писемністю, коли знаходилися в Єгипті, і стали активно використовувати її в державних справах та в судочинстві. Приблизно до середини II тисячоліття до н.е. про книги і державні письмові акти згадується вже як про звичне явище [5, с. 14-15]. М.С. Долинська вважає, що «Новий та Старий Завіти – це приклади чи не найвідоміших світових правочинів, до складання яких залучені особи – писці-євангелісти, які були попередниками майбутніх нотаріусів» [4, с. 11].

Відомі, що нотаріальною діяльністю займалися в Давній Греції нотаріуси-писарі. Їх називали ієромемнеси (від слів «ієро» - священний та «мнезос» - пам'ять) або епістати. Вказані особи були священнослужителями. Історичні джерела свідчать, що вже з VII ст. до н.е. у Греції при укладенні приватних та публічних угод широко застосовувалася письмова форма. Деякі угоди для більшої вірогідності проходили процедуру спеціальної реєстрації. Наприклад, у договорі про оренду приватної землі (103 р. до н.е.) містяться відомості, що документ був написаний «хранителем договорів», підписаний свідками та сторонами (цікаво, що перед їхніми підписами наведено короткий перелік основних положень договору). В кінці є помітка «хранителя договорів» та помітка про реєстрацію. Також в період ранньої Греції існував Гортинський кодекс V ст. до н.е., який визначав повноваження мнемона. Як стверджує Н.М. Денисяк, «дані Гортинського кодексу дозволяють бачити в мнемоні, насамперед, зберігача копій судових рішень та актів громадянського стану, який в разі необхідності представляє наявну у нього інформацію в суд (і, можливо, в інші інстанції). Інший Гортинський напис того ж часу дозволяє нам побачити ще одну сторону діяльності мнемона: у спірних випадках він зобов'язаний разом з суддею визначати межі земельних ділянок (це пов'язано, мабуть, з тим, що в його віданні були договори про купівлю-продаж нерухомої власності)» [6, с. 117].

Отже, в Стародавньому світі становлення та розвиток нотаріальної діяльності пов'язується з виникненням писемності, поширенням письмових угод та розвитком цивільного обігу. Особливістю становлення нотаріальної діяльності у Вавилонському царстві було те, що до поширення писемності свідок відтворював письмові угоди по пам'яті. В Давньому Єгипті були закладені основи нотаріального процесу, зокрема, порядок збереження укладених договорів у спеціальних архівах. В Стародавній Іудеї нотаріальна діяльність на початковому етапі її розвитку пов'язувалась з релігією, як і у Ранній Греції, де прототипами нотаріусів були священнослужителі.

Список літератури

1. Черниш М. Історія виникнення нотаріату. URL: <https://chernysh.best/%D1%96stor%D1%96ya.html> (дата звернення: 07.12.2022).
2. Долгов М. А. Большая история нотариата. Нотариус. 2000. №3 (23). С. 77-95.
3. Чижмарь К. І. Теоретико-правові основи нотаріату в Україні. Навчальний посібник / за заг. ред. К.І. Чижмарь. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 200 с.
4. Долинська М.С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.
5. Нотаріат в Україні: навч. посіб / Ю.В. Нікітін та ін.; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2016. 568 с.
6. Денисяк Н. М. Розвиток та виникнення нотаріального мистецтва в Греції. Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матер. міжнар. наук. конф., присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2014 р.). Одеса: Фенікс, 2014. С. 115-118.

УДК 349.6

Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Труба В. М., студентка гр. АЮ-201
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ЕКОЛОГІЧНІ ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Конституція України проголошує, що забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги є обов'язком держави. Але держава не зможе виконати свій обов'язок, якщо її громадяни не будуть дотримуватись правил охорони навколишнього природного середовища та забруднювати його. Лише спільними зусиллями держави, за допомогою дієвого законодавчого регулювання, та громадян, які дотримуються екологічного законодавства, можна вирішити проблеми у сфері довкілля. Зважаючи на вищезазначене, тема дослідження екологічних обов'язків громадян видається надзвичайно актуальною.

Екологічні обов'язки громадян у своїх наукових працях вивчали С.С. Алексеева, Г.І. Балюк, Н.Р. Кобецька, Г.В. Анісімова, В.В. Костицький, А.П. Гетьман, Н.Р. Малишева, В.В. Носік, А.К. Соколова, В.Л. Мунтян, О.О. Шинкарьова та ін.

Метою даної роботи є аналіз законодавства України, яке передбачає екологічні обов'язки громадян, а також аналіз наукової доктрини стосовно даної теми.

В чинному законодавстві передбачений лише перелік екологічних обов'язків громадян, але не наведено визначення даного поняття. В свою чергу, науковці пропонують наступне визначення: «Екологічні обов'язки – це встановлені в законодавстві або договорі вимоги щодо належної, суспільно необхідної поведінки, яка забезпечується можливістю застосування державного примусу» [1, с. 60]. Екологічні обов'язки можна диференціювати за різними ознаками, так як і екологічні права. За юридичною силою, ступенем правового регулювання виокремлюють: конституційні; встановлені в спеціальних законах, переважна більшість яких має на меті регулювання окремих екологічних питань; передбачені підзаконними актами та договорами [1, с. 61].

Екологічні обов'язки є одним із способів захисту екологічних прав, умовою реалізації та дієвості екологічних прав, а також основним елементом системи правового регулювання економічних відносин. Слушним є вислів О.О. Шинкарьова, який у своїй праці зазначає, що «екологічні обов'язки, як і всі юридичні обов'язки, покладаються на зобов'язану особу, яка повинна обрати передбачений правом варіант поведінки – здійснювати певні дії або утримуватись від них» [2, с. 157]. Отже, екологічні обов'язки – це не сама дія суб'єкта, а надання можливості або необхідності певних дій в межах норм екологічного права.

Відповідно до ст. 12 Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено наступні обов'язки громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища: берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища; здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів; вносити штрафи за екологічні правопорушення; компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище [3].

За змістом виділяють загальні та спеціальні екологічні обов'язки. До загальних відносяться обов'язки, передбачені Конституцією України. Зокрема, згідно ст. 66 Основного Закону «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки». До конституційних відносять також інші обов'язки, що можуть застосовуватись у сфері екологічного права: власність зобов'язує, вона не повинна використовуватися на шкоду людини і суспільства (ч. 4 ст. 13); сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67); неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права інших людей (ст. 68) [4].

Спеціальні обов'язки громадян встановлюються системою екологічного законодавства і впливають з права власності на природні ресурси, природокористування та умов здійснення громадянами діяльності, що завдає шкоди навколишньому середовищу. Наприклад, спеціальні обов'язки у сфері охорони водних ресурсів пов'язуються з встановленням особливого правового режиму водоохоронних зон. Зазначені зобов'язання полягають у недопущенні використання на території водоохоронних зон стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації; скидання неочищених стічних вод, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо).

Екологічні обов'язки класифікують на майнові і немайнові. До майнових, належать зобов'язання щодо відшкодування збитків, завданих забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище; сплати за виняткове використання природних ресурсів та штрафів за скоєні екологічні правопорушення; з відшкодування витрат на проведення екологічних перевірок, ревізій об'єктів і видів діяльності, що призводять до збільшення екологічної шкоди; впровадження нових технологій для запобігання шкідливому впливу сільськогосподарських культур та інших культурних насаджень, на навколишнє природне середовище та здоров'я людей, на промислову продукцію; використовувати в установленому порядку для власних потреб присутні на ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, ліси, водойми, інші корисні властивості землі тощо. До немайнових обов'язків належать обов'язки перераховані вище відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також зобов'язання своєчасно надавати відомості про стан і використання земель, інших природних ресурсів відповідним органам управління та органам місцевого самоврядування в установленому порядку [1, с. 63-64].

Ще однією класифікацією екологічних обов'язків є їх систематизація залежно від природного ресурсу, для охорони якого вони призначені. За вказаним критерієм, ми визначаємо наступні групи екологічних обов'язків: обов'язки у сфері охорони земель (ст. 91, 96 Земельного кодексу України), обов'язки у сфері охорони надр (ст. 24 Кодексу України про надра), обов'язки у сфері охорони лісів (ст. 14, ст. 19-21 Лісового кодексу України), обов'язки у сфері охорони вод (ст. 44 Водного кодексу України), обов'язки у сфері охорони тваринного світу (ст. 10 Закону України «Про тваринний світ»), обов'язки у сфері охорони рослинного світу (ст. 20 Закону України «Про рослинний світ»), обов'язки у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 18, 20 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»).

На наш погляд, екологічні обов'язки можна класифікувати за критерієм їх належності: обов'язки фізичних осіб та обов'язки юридичних осіб. Оскільки метою нашого дослідження є характеристика екологічних обов'язків громадян, ми не аналізуємо зобов'язання юридичних осіб у сфері охорони довкілля.

Висновки. Екологічний юридичний обов'язок можна визначити як передбачену законом міру належної поведінки людини, спрямованої на захист навколишнього природного середовища. Основне коло екологічних обов'язків передбачене Конституцією України та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Існує декілька класифікацій екологічних обов'язків громадян. За змістом вони поділяються на загальні і спеціальні. В залежності від наслідків їх виконання чи не виконання – майнові та немайнові. Залежно від природного ресурсу, для охорони якого вони призначені, екологічні обов'язки є у сфері охорони земель, у сфері охорони надр, у сфері охорони лісів, у сфері охорони вод, у сфері охорони тваринного світу, у сфері охорони рослинного світу, у сфері охорони атмосферного повітря.

Список літератури

1. Екологічне право України: навч. посіб. /за ред. Л.В. Мілімко, О.В. Артеменко. Київ – К.: Компринт, 2015. 288 с.
2. Шинкар'єв О. О. Екологічні обов'язки громадян: загальна характеристика. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2016. № 23. С.157-160.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

УДК 347.958

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри публічного та приватного права

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

«КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ» ЯК ВИКЛЮЧНІ ВИПАДКИ ПІДСТАВ ДЛЯ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ: НОВІТНІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВС

Передумовами забезпечення дотримання верховенства права під час здійснення правосуддя є ефективна реалізація конституційних засад щодо: можливості захисту прав та свобод людини і громадянина судом (ст. 55), «забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення» (ст. 129) [1], що гарантовані Основним Законом України. Оскільки касаційне провадження є вищою інстанцією при перегляді судових рішень в національному судочинстві, тому особливої актуальності набуває дослідження основних перешкод для його реалізації, що в науці отримали назву «касаційні фільтри» та виступають додатковим механізмом забезпечення перевірки правосудності вже ухвалених судових рішень у цивілістичних процесах, які неможливо застосувати без новітніх правових позицій Верховного Суду (далі – ВС) щодо їх тлумачення.

З 08.02.2020 року - дати набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020 року № 460-ІХ, у національному судочинстві запроваджено додаткові умови у вигляді «касаційних фільтрів», які виступили процесуальним інструментарієм обмеження підстав для оскарження певних видів судових рішень. Тому, під час оскарження судових рішень, визначених у ч. 1 ст. 328 Кодексу адміністративного судочинства, ч. 1 ст. 287 Господарського процесуального кодексу, ч. 1 ст. 389 Цивільного процесуального кодексу України, окрім обґрунтування доводів щодо їх незаконності, обов'язково необхідно аргументувати наявність умов, передбачених як «касаційні фільтри», що уніфіковано передбачені в зазначених статтях процесуальних кодексів як виняткові випадки, але при цьому зміст обґрунтування кожного має низку особливостей, зокрема:

по-перше, за підставою неврахування висновку ВС щодо застосування норм права у подібних правовідносинах необхідно наводити чітке та конкретне формулювання висновку суду першої та/або апеляційної інстанції про застосування норми права у подібних правовідносинах, який зроблений без урахування висновку ВС щодо застосування цих же норм права, а саме: визначати конкретний пункт, частину та статтю, які застосовано в оскаржуваному рішенні; вказувати, у який саме спосіб в оскаржуваному рішенні судом застосовано норму права (витлумачено, інтерпретовано тощо), уникаючи при цьому формального цитування тексту судового рішення та наведення переліку відповідних норм права;

по-друге, детально та переконливо аргументувати доводи про те, що застосування норм в оскаржуваному рішенні є неправильним, а також наводити міркування про те, як слід ці норми застосовувати;

по-третє, вказувати конкретний висновок ВС, у якому міститься судження про застосування цієї ж норми права у подібних правовідносинах, який не враховано в

оскаржуваному рішенні та наводити переконливу аргументацію, не допускаючи при цьому формального цитування тієї частини постанови ВС, у якій ці норми наводяться;

по-четверте, наводити висновки ВС, які відповідають визначеним процесуальними кодексами та судовою практикою критеріям [2, с. 151].

Критерії обрання для касаційного оскарження висновків ВС щодо застосування норм права виписані у зазначених нижче випадках:

1. Висновком ВС щодо застосування норм права може вважатися: «... лише той, який містить судження з питань застосування норми права» [3];

2. Висновок ВС має бути сформованим лише у справах стосовно подібних правовідносин і при обґрунтуванні належності до цієї категорії необхідно керуватися критеріями подібності (змістовність, суб'єктність, об'єктність), сформульованими та конкретизованими у постанові Великої Палати (далі – ВП) ВС від 12.10.2021 року у справі № 233/2021/19, зокрема: «необхідно визначитися, чи є певні спільні ознаки у спірних правовідносинах насамперед за їхнім змістом (змістовний критерій), але якщо правове регулювання цих відносин залежить від складу їх учасників або об'єкта, з приводу якого вони вступають у правовідносини, подібність слід визначати за суб'єктним та об'єктним критеріями», але при цьому наголошується: «...для встановлення подібності спірних правовідносин у порівнюваних ситуаціях суб'єктний склад цих відносин, предмети, підстави позовів і відповідне правове регулювання не обов'язково мають бути тотожними, тобто однаковими» [4];

3. Необхідно використовувати висновки ВС про застосування норм права, викладені виключно у постановах ВС, оскільки ухвали цього суду у розумінні процесуальних кодексів не вважаються джерелом правозастосовної практики [5];

4. За наявності постанов ВС у подібних правовідносинах, які містять протилежні за змістом висновки щодо застосування норм права, необхідно враховувати ієрархію рішень ВС: висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати ВС, мають перевагу над висновками колегії суддів ВС, висновки об'єднаної палати ВС – над висновками палати чи колегії цього суду, а висновки ВП ВС – над висновками об'єднаної палати, палати чи колегії [6]; при цьому необхідно зробити акцент, щодо окремої думки судді – «не є судовим рішенням, не має обов'язкового значення, не породжує юридичних наслідків та не може розглядатися як джерело права» [7].

5. Висновок ВС повинен базуватися на останній правовій позиції ВС із відповідних питань, від якої ВС не відступив.

Під відступленням від висновку слід розуміти: « або повну відмову ВС від свого попереднього висновку щодо застосування норм права на користь іншого висновку з цих питань, або ж конкретизацію попереднього висновку із застосуванням відповідних способів тлумачення юридичних норм ... необхідність відступлення від раніше висловлених правових позицій ВС може мати місце за умови, якщо: попередні рішення були помилковими, неефективними чи застосовані у цих рішеннях підхід очевидно застарів внаслідок розвитку в певній сфері суспільних відносин або їх правового регулювання, у зв'язку з чим потребує модифікації» [8].

Обґрунтованими підставами для відступлення від вже сформованої правової позиції можуть бути, наприклад: зміни у законодавстві; ухвалення рішення Конституційним Судом України або винесення рішення Європейським судом з прав людини; зміни у правозастосуванні, зумовлені розширенням сфери застосування певного принципу права або зміною доктринальних підходів до вирішення певних питань; необхідність забезпечити єдність судової практики у застосуванні норм права тощо.

У касаційній скарзі за касаційним фільтром у вигляді відсутності висновку ВС щодо застосування норми права у подібних правовідносинах слід: «навести чітко та конкретизоване формулювання висновків суду апеляційної інстанції щодо застосування норми права в оскаржуваному судовому рішенні; детально аргументувати доводи про те, що застосування норм в оскаржуваному рішенні є неправильним; обґрунтувати твердження про відсутність висновку ВС щодо застосування саме цієї конкретної норми права у подібних

правовідносинах, яке повинно базуватися на результатах ретельного дослідження судової практики та ЄДРСР; аргументувати необхідність формування висновку ВС щодо неправильно застосованих норм (необхідність усунення колізій норм права, визначення пріоритету однієї норми над іншою, тлумачення норми тощо)» [7] - повинна здійснюватися в контексті спірних правовідносин із урахуванням новітньої судової практики, встановлених судом апеляційної інстанції обставин справи, здійсненої ним оцінки наявних у справі доказів.

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що з 08.02.2020 року в Україні дуже ускладнена реалізація конституційної засади національного судочинства: «забезпечення права ... у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення» через введення «касаційних фільтрів» як виключних випадків, що процесуально обмежують захист прав особи в суді.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n166> (дата звернення: 09.12.2022).

2. Гулик А. Г. Касація в системі оптимального інстанційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2020. №3. С. 150-155.

3. Ухвала Верховного Суду від 05.07.2022 у справі № 902/300/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.12.2022).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.10.2021 у справі № 233/2021/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/101829987> (дата звернення: 09.12.2022).

5. Постанова Верховного Суду від 22.06.2022 у справі № 914/242/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.12.2022).

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.02.2019 у справі № 130/1001/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=79957847&red=100003429021d0e4fd28bf20655f16c1ef132e&d=5> (дата звернення: 09.12.2022).

7. Постанова Верховного Суду від 24.06.2021 у справі № 916/3581/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97903172&red=100003a76622cb78ade6d14cd4561bf38a9063&d=5> (дата звернення: 09.12.2022).

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2018 у справі № 823/2042/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/77969515> (дата звернення: 09.12.2022).

УДК 347.23

Бучко Д. В., студент гр. АЮ-211

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право власності є особистим нематеріальним благом, що охороняється законом. Майно як об'єкт права власності для кожної людини має важливу емоційну та матеріальну цінність. Тому втрата майна понесе йому моральну та матеріальну шкоду.

Захист права власності на сьогодні є найбільш актуальним, адже підстави та процедура вилучення чи відчуження майна за звичайного правового режиму відрізняється від особливого - воєнного стану.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у

разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

24 лютого 2022 року російська федерація безглуздо, нахабно, протиправно здійснила повномасштабне вторгнення на Україну, унаслідок чого Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Верховною Радою України, було введено військовий стан на території всіх областей України.

Пунктом 1 статті 6 того ж закону встановлено, що указ Президента про введення воєнного стану має визначати вичерпний перелік тимчасово обмежуваних прав і свобод людини і громадянина. Так в Указі Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зазначені права людей, закріплені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, що можуть бути обмежені на час дії воєнного стану. Серед цих обмежуваних прав є право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю [2, 3].

Відповідно до ст. 41 Конституції України примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [3].

Незважаючи на обмеження права власності під час воєнного стану, примусове відчуження об'єктів права приватної власності має юридичне підґрунтя. Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначено такі поняття:

Примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану;

Вилучення майна - позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [4].

Статтею 3 того ж закону передбачено, що примусове відчуження майна може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості або з наступним повним відшкодуванням його вартості, якщо немає можливості попереднього повного відшкодування. Натомість вилучення майна здійснюється без відшкодування його вартості [4].

Таким чином, законодавець передбачає компенсацію за примусове вилучення майна, повернення або надання іншого майна лише, якщо раніше вони перебували у приватній або комунальній власності. Відшкодуванням вартості вилученого майна не передбачається, адже воно і так перебуває у державній власності, а змінюється лише суб'єкт господарського відання або оперативного управління.

Хребтова А. та Таран І. звертали увагу на те, що примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради [5, с. 212].

Тобто окремі військові, військовослужбовці лав Територіальної Оборони та працівники Національної поліції України не можуть без належного документарного оформлення та без відповідного рішення Військового командування примусово вилучити майно громадян.

Попередня повна компенсація вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі висновку про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження [4].

Для наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану майно попередній власник після закінчення воєнного стану може звернутися до ТЦК та СП за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна [4].

Після закінчення воєнного стану колишній власник примусово відчуженого майна може звернутися до суду та наполягати на поверненні йому майна, якщо воно збереглось, або вимагати надання йому взамін іншого майна, якщо це можливо. Після задоволення позовних вимог, у колишнього власника поновлюється або виникає право власності на раніше примусово відчужене майно, або на майно, що було надано йому взамін [4]. Як зауважує Харченко О.С. таке відшкодування вартості примусово вилученого майна або його заміна є ефективною гарантією захисту права власника в умовах правового режиму воєнного стану [6, с. 3].

Отже, враховуючи складність державного управління під час правового режиму воєнного стану, можемо зазначити, що суспільні відносини у сфері права власності є захищеними, наскільки це можливо за воєнних умов. Відповідно до Конституції та законів України в умовах воєнного стану право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю є обмеженим, проте існують способи захисту цього права, які можуть бути використані під час воєнного стану або переважно після його закінчення або скасування.

Список літератури

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 18 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.12.2022).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 29 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.12.2022).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.12.2022).

4. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05. 2012 р. №4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17> (дата звернення: 08.12.2022).

5. Хребтова А.А., Таран І.О. Право власності в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 70. С. 210-213. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.31> (дата звернення: 08.12.2022).

6. Харченко О.С. Підстави припинення права власності : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 20 с.

УДК 349.2

Волковська А. А., студентка гр. КЮ-192

Лавровська В. І., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМНІСТЬ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕДІЄЗДАТНІСТЮ ОСОБИ

При перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами пропонується запровадження в цивільному судочинстві такої нової підстави для перегляду як

недієздатність (обмежена дієздатність) фізичної особи. Тому актуальним є детальний аналіз трактування законотворцями такої нової підстави та ефективність й виправданість її при такому перегляді судового рішення.

Після 15.12.2017 року перелік підстав щодо перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є вичерпним й уніфікованим для трьох цивільних процесуальних кодексів України, що міститься у ч. 2 ст.423 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК)[1], ч.2 ст. 361 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС)[2], ч.2 ст. 320 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України [3].

Питання визнання особи недієздатною (обмежено недієздатною) після винесення судового рішення є досить специфічним та набуває особливого значення в умовах воєнного часу, оскільки суддя має повернути позовну заяву й додані до неї документи у разі, якщо: «заяву подано особою, яка не має процесуальної (цивільної, адміністративної) дієздатності» (п. 1 ч.4 ст. 185 ЦПК, п. 1 ч.5 ст. 174 ГПК, п. 3 ч.4 ст. 169 КАС України)[1],[2],[3].

Про необхідність надання доступу до суду навіть особам, які вже визнані недієздатними, відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції наголошується у рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Наталія Михайленко проти України» від 30 травня 2013 року (заява № 49069/11) [4].

Конституційний Суд України в своєму рішенні у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення ч.1 ст. 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року справа № 2-рп/2016) зазначив: «... недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод; ...незважаючи на те, що за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити дієві законодавчі механізми та ... гарантії для їх максимальної реалізації» [5].

Якщо звернутися до положення ч. 3 ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу», то: «особи, яким надається психіатрична допомога, мають право на особисту участь у судових засіданнях, висловлення своєї думки щодо висновків лікарів-психіатрів у судовому засіданні при вирішенні питань, пов'язаних із наданням їм психіатричної допомоги та обмеженням у зв'язку з цим їх прав» [6].

Слід зазначити, що процедурні моменти розгляду судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи врегульовані нормами Глави 2 Розділу IV ЦПК України та віднесені до безспірних справ окремого провадження, які вирішуються судом у складі одного судді й двох присяжних.

Відповідно до положень ст. 36 Цивільного кодексу України виключно суд вирішує питання щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, у таких випадках якщо вона:

- «страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ч.1);

- зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище» (ч.2) [7].

В свою чергу, законодавці України не залишили дану проблему поза увагою та намагаються вдосконалити врегулювання проблемних аспектів досліджуваного питання, про що свідчить відповідний законопроект «Про внесення змін до ЦПК України щодо уточнення підстав перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами у справах про встановлення дієздатності» від № 7021 від 04.02.2022. (далі - законопроект № 7021) [8].

Звернемо увагу на те, що завданням законопроекту № 7021 є забезпечення права сторін судового спору на справедливий суд у рішеннях, де встановлюється процесуальна дієздатність особи при вчиненні окремих правочинів у разі, якщо висновок судово-

психіатричного експерта складено з урахуванням рішення суду про визнання особи недієздатною, але це судове рішення було у подальшому скасовано судом вищої інстанції після складання висновку судово-психіатричного експерта.

Саме для виконання цього завдання законотворцями пропонується внести зміни до ст. ст. 423.426 ЦПК України, а саме:

1) викласти п. 3 ч. 2 ст. 423 у такій редакції: « скасування судового рішення про визнання особи недієздатною (обмежено недієздатною) судом вищої інстанції у випадку, якщо таке рішення було враховано в експертизі з встановлення дієздатності особи, а така експертиза була врахована судом в оскаржуваному рішенні» [8];

2) статтю 426 доповнити новою частиною такого змісту: «До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути додана заява про проведення повторної експертизи з встановлення дієздатності особи, у разі, якщо судове рішення переглядається на підставі пункту 3 частини другої статті 423 цього Кодексу» [8], але Головне науково-експертне управління вважає, що таке доповнення є недоцільним з урахуванням положень ч. 2 ст. 113 ЦПК України, оскільки в них вписано, що повторна експертиза призначається у випадку: «якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності», тобто до винесення судового рішення по справі.

Отже, дослідивши проблемні питання недієздатності особи з точки зору правозастосування та чинних нормативно-правових актів і враховуючи положення про прийняття за основу проекту Закону України «Про внесення змін до ЦПК України щодо уточнення підстав перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами у справах про встановлення дієздатності особи» № 7021 від 04.02.2022, ми вважаємо, що є недоцільним прийняття вищезазначених змін.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

2. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991. № 1798-XII. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

4. Наталія Михайленко проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини від 30 травня 2013 року № 49069/11. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/nataliya-myhajlenko-protu-ukrayiny-rish/> (дата звернення: 02.12.2022).

5. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини проти Конституційного Суду України: Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

6. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. Дата оновлення: 20.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.12.2022).

8. Про внесення змін до ЦПК України щодо уточнення підстав перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами у справах про встановлення дієздатності: Законопроект Верховної Ради України № 7021 від 04.02.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38915> (дата звернення: 02.12.2022).

УДК 347.91

Жук П. В., студентка гр. КЮ-192

Переверза А. М., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПЕРЕГЛЯД СПРАВ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ Й ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІСТЬ

Статтею 55 Конституції України гарантується: «права людини і громадянина захищаються судом» [1]. На жаль, у сьогоднішній тяжкій для нашої країни ситуації воєнного стану, питання справедливого, своєчасного та ефективного судового захисту є досить актуальним. Право на судовий захист реалізується через сукупність процесуальних засобів, які мають забезпечувати справедливе правосуддя та ефективне відновлення порушених прав та свобод особи. Одним із таких процесуальних засобів набуває нових обертів можливість перегляду судових рішень, які набрали законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами, що регламентована положеннями Глави 3 Розділу V Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК, Кодекс) України [2]. Наскільки така практика перегляду судових рішень в Україні є виправданою й відповідає європейським стандартам правосуддя?

Судова практика в Україні 2018–2021 років вказує на позицію як нову тенденцію ВС щодо перегляду рішень попередніх інстанцій: «...ВС покликаний забезпечувати сталість судової практики, а не можливість проведення «розгляду заради розгляду»». Це підтверджується практикою ЄСПЛ, зокрема у справі «Устименко проти України»: «право на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції, повинно тлумачитися у світлі Преамбули Конвенції: проголошує верховенство права одним з основоположних аспектів якого є принцип правової визначеності; передбачає дотримання принципу *res judicata* (остаточності рішення): жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення; відхід можливий лише коли він зумовлений особливими і непереборними обставинами...» [3].

Вирішуючи питання про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, суд має виходити з підстав, визначених в ч. ч. 2, 3 ст. 423 ЦПК України, перелік яких суттєво змінений з 15.12.2017 року, а саме:

по-перше, для перегляду справи за нововиявленими обставинами є:

а) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; б) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; в) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду – можна констатувати, що внаслідок нововведень 2017 року кількість підстав зменшена з п'яти до трьох;

по-друге, для перегляду справи за виключними обставинами як новелами 2017 року підставами виписані:

а) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане;

б) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; в) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні

кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судове рішення [2] – з яких колишні дві нововиявлені (а, в) перенесені законодавцем до виключних, внаслідок чого їх можна вважати «спадщиною» нововиявлених.

В чинному ЦПК України не міститься жодного визначення з цих понять. Водночас, вважаємо за необхідне звернути уваги на законодавче «або» при формулюванні по тексту всього Кодексу: «перегляд рішень за нововиявленими або виключними обставинами». Також ми можемо бачити вичерпний перелік підстав, за якими окремо можуть переглядатися рішення за нововиявленими чи за виключними обставинами, оскільки окремо для кожного з переглядів наведено не тільки власні підстави, а й строки звернення, вимоги до заяв й додатків, ставки судового збору, процедурні моменти перегляду, тощо, що свідчить про їх автономність.

На сьогодні залишаються актуальними роз'яснення Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» від 30.03.2012 року № 4, відповідно до яких: «нововиявлені обставини – це юридичні факти, які мають істотне значення для розгляду справи та існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, а також обставини, які виникли після набрання судовим рішенням законної сили та віднесені законом до нововиявлених обставин». Необхідними умовами нововиявлених обставин є те, що вони існували на час розгляду справи; ці обставини не могли бути відомі заявникові на час розгляду справи; вони входять до предмета доказування у справі та можуть вплинути на висновки суду про права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі [4].

І якщо нормативну регламентацію підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами можна вважати більш-менш усталеною, то підстави перегляду рішень за виключними обставинами в світі новел конституційного судочинства 2017 року щодо можливості звернення до Конституційного Суду України (далі – КСУ) з конституційною скаргою містить у собі багато прогалин. Аналізуючи законодавче закріплення п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, як однієї з неоднозначних підстав для перегляду рішень за виключними обставинами, для його застосування необхідна сукупність таких умов: по-перше, має бути встановлена неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення; по-друге, на підставі саме цього нормативно-правового положення (застосованого або не застосованого) суд вирішив справу; по-третє, рішення суду не має бути виконано на момент подачі заяви про перегляд.

Застереження щодо можливості перегляду судового рішення у зв'язку з виключними обставинами, якщо воно ще не виконане, ґрунтується на принципі юридичної визначеності, який вимагає поваги до принципу *res judicata* – поваги до остаточного рішення суду. Суть цього принципу полягає в тому, що рішення суду, яке набрало законної сили, є обов'язковим, не може ставитися під сумнів та підлягає виконанню, тобто вирішення судом спірного питання визнається за істину.

Дія принципу *res judicata* передбачає встановлення у відносинах між сторонами спору, вирішеного остаточним й обов'язковим для сторін судовим рішенням, стану правової визначеності. Вирішуючи спір, суд застосовує правовий акт [5].

Не можна не погодитися із слушними думками Керноз Н.Є. та Стеченко К. Л., які зазначають, що правова невизначеність положення частини 3 статті 89 Закону України «Про Конституційний Суд України», а саме: «якщо Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував Закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення» – не допомагає особі в ефективному захисті її прав та свобод. Звернення до КСУ з конституційною скаргою як нововведення не є належно забезпеченим державою національним засобом захисту прав особи, оскільки позитивна та дієва реакція Суду на конституційну скаргу не виписана в жодному вітчизняному процесуальному кодексі як підстава для перегляду справи національними судами [6, с. 83-84].

Також погоджуємося з пропозиціями щодо внесення змін в статтю 423 ЦПК України шляхом доповнення переліку підстав перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами: – «встановлена Конституційним Судом України невідповідність Конституції України (неконституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу»; – «встановлене Конституційним Судом України витлумачення судом застосованого закону України (його положення) у спосіб, що не відповідає Конституції України, що застосовано в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу».

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Дата оновлення від 01.01.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2022 р).

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення від 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.12.2022 р).

3. Справа «Устименко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 29.10.2015 р. (заява № 32053/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27 (дата звернення: 09.12.2022).

4. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4 від 30.03.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12#> (дата звернення: 09.12.2022 р).

5. Постанова Верховного Суду від 27.09.2022 року у справі № 924/57/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106506730> (дата звернення: 09.12.2022 р).

6. Керноз Н.Є., Стеченко К.Л. Судова юрисдикція в Україні: нові тенденції та проблемні питання розмежування. Юридичний науковий електронний журнал. №8. 2021. С. 80-85.

УДК 349.2

Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри публічного та приватного права

Пивовар М. А., студент гр. ЦГЮ-191

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Відповідно до ч.ч.3, 4 статті 131-2 Конституції України: «виключно адвокат здійснює... представництво іншої особи в суді», «за винятком випадків, встановлених законом...»[1]. В переважній більшості справ для захисту та відновлення порушених прав більш ефективною формою є участь саме адвоката. Тому питання визначення витрат на професійну правничу допомогу є актуальним, оскільки коректне визначення саме цих витрат необхідне для правильного відшкодування судових витрат за результатами справи.

Новою уніфікованою засадою (принципом) національного судочинства з 15.12.2017 року проголошено – «відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судові рішення» (п. 12 ч. 3 ст. 2 ГПК, п. 10 ч.3 ст. 2 КАС, п. 12 ч.3 ст. 2 ЦПК України) [2], [3], [4].

Яким саме чином проводиться відшкодування судових витрат на правничу допомогу та яким є механізму їх справляння? Щодо обчислення можливих складових витрат на професійну правничу допомогу є важливими приписи Рішення Верховного Суду у зразковій справі від 02.09.2019 року № Пз/9901/10/19 (№520/3939/19) – щодо оподаткування

самозайнятої особи яка одночасно зареєстрована як ФОП [5] та Постанови Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 16.11.2022 року по справі 922/1964/21 [6]. Хоча Рішення [5] по адміністративній справі, а Постанова [6] винесена стосовно господарської справи, однак механізм правового регулювання щодо витрат на професійну правничу допомогу в цивільних національних процесуальних кодексах з 15.12.2017 року є уніфікованим, тому можемо застосовувати їх положення й до справ різної юрисдикції, зокрема, цивільної.

Практична реалізація згаданого принципу відшкодування витрат на професійну правничу допомогу відбувається в такі етапи: по-перше, попереднє визначення суми судових витрат на професійну правничу допомогу (ст. 124 ГПК, ст. 134 ЦПК України - хоча в КАС немає такої статті, але із змісту ст. 160 КАС - вбачається); по-друге, визначення розміру судових витрат на професійну правничу допомогу, що підлягають розподілу між сторонами відповідно до: складності справи, виконаних адвокатом робіт, часу, витраченого адвокатом, обсягу наданих послуг, ціни позову, значення справи для сторони (ст.126 ГПК, ст. 134 КАС, ст. 137 ЦПК України); по-третє, дотримання правил розподілу судових витрат, встановлених у ст. 129 ГПК, ст. 139 КАС, ст. 141 ЦПК України.

Проаналізувавши вказані статті, варто зазначити, що у разі недотримання стороною вимог ч. ч. 4, 5, 6 ст. 126 ГПК, ч. ч. 5, 6, 7 ст. 134 КАС, ч. ч. 4, 5, 6 ст. 137 ЦПК України суд наділений дискреційним повноваженням щодо зменшення розміру витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням іншої сторони, але обов'язок доведення неспівмірності цих витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про їх зменшення [2], [3], [4].

Загальні правила розподілу судових витрат уніфіковано вписані в ч.4 ст. 129 ГПК та ч. 2 ст. 141 ЦПК України, відповідно до яких: «інші судові витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються: 1) у разі задоволення позову - на відповідача; 2) у разі відмови в позові - на позивача; 3) у разі часткового задоволення позову - на обидві сторони пропорційно розміру задовлених позовних вимог» [2], [4].

Критерії, якими має керуватися суддя при визначенні судових витрат уніфіковано вписані у ч. 5 ст. 129 ГПК, ч. 9 ст. 139 КАС, ч. 3 ЦПК України, що є позитивним надбанням.

Крім того, варто згадати в контексті дослідження Додаткову постанову Верховного Суду від 18.08.2021 року у справі № 300/3178/20, де зазначається: «у випадку розгляду справи у порядку письмового провадження у разі детального обґрунтування та подачі належних доказів на підтвердження розміру понесених витрат на правничу допомогу разом з подачею позовної заяви, зазначення в позовній заяві вимоги про стягнення судових витрат з відповідача може вважатися дотриманням вимог ч. 7 ст. 139 КАС України та тягне за собою стягнення витрат на професійну правничу допомогу» [7].

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги, а гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва, надання інших видів допомоги клієнту [8].

В постанові ВП ВС № 107706741 у справі № 922/1964/21 від 16.11.2022 р. зроблено акцент, що: «неврахування судом умов договору про надання правової допомоги щодо порядку обчислення гонорару не відповідає принципу свободи договору, закріпленому у статті 627 ЦК України» [6].

Що стосується обчислення гонорару адвоката, то положеннями ч.ч.1, 2 ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що саме в договорі про надання правової допомоги визначаються й порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), й підстави для зміни розміру гонорару, й порядок його сплати, й умови повернення. При цьому враховуються різні критерії: складність справи, кваліфікація та досвід адвоката, фінансовий стан клієнта тощо [8]. Особливо наголошується, що гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час, але зазначене має оціночний характер, тому застосовується суддею згідно з внутрішнім переконанням.

Окрім цього, варто враховувати, що договір між адвокатом та клієнтом може передбачати так званий «гонорар успіху», тобто частину винагороди, яка виплачується у випадку вирішення справи на користь клієнта. Даний гонорар може бути складовою

частиною гонорару та його розмір також може включатися до складу судових витрат, якщо не виходить за межі розумності, що передбачені для гонорару адвоката [9, с. 374].

Велика Палата Верховного Суду неодноразово в своїх постановках робила акцент на такому: «не є обов'язковими для суду зобов'язання, які склалися між адвокатом та клієнтом у контексті вирішення питання про розподіл судових витрат; суд повинен оцінювати витрати, що мають бути компенсовані за рахунок іншої сторони, ураховуючи як те, чи були вони фактично понесені, так і оцінювати їх необхідність» [6], [10].

Остання позиція ВП ВС в постанові за номером № 107706741 щодо подання детального опису робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги: «не є самоціллю, а є необхідним для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат; закон не визначає конкретний склад відомостей, що мають бути зазначені в детальному описі робіт (наданих послуг), обмежуючись лише посиланням на те, що відповідний опис має бути детальним; учасник справи повинен деталізувати відповідний опис лише тією мірою, якою досягається його функціональне призначення» [6].

Отже, можемо зробити висновки, що позиція Верховного Суду незалежно від різновиду судочинства ґрунтується на такому:

1) сума витрат на професійну правничу допомогу встановлюється договором між адвокатом і клієнтом та має відповідати вимогам співмірності;

2) суд повинен оцінювати витрати, що мають бути компенсовані за рахунок іншої сторони, враховуючи як те, чи були вони фактично понесені, так і оцінювати їх доцільність й необхідність;

3) детальний опис наданих адвокатом послуг має бути адекватним засобом визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n166> (дата звернення: 09.12.2022).

2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 09.12.2022).

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 09.12.2022).

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 09.12.2022).

5. Рішення ВС у зразковій справі від 02.09.2019 № Пз/9901/10/19 (№520/3939/19) - щодо оподаткування самозайнятої особи яка одночасно зареєстрована як ФОП. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/zs_9901_10_19_520_3939_19

6. Постанова ВП ВС України № 107706741 у справі № 922/1964/21 від 16.11.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107706741>

7. Постанова КАС ВС України № 99093701 у справі № 300/3178/20 від 19.08.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99093701>

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення: 29.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>. (Дата звернення: 09.12.2022).

9. Керноз Н.Є., Макогін Н.О. Оплата послуг адвоката в цивільному судочинстві: проблемність застосування. «Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»: ІХ Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 22 грудня 2020 р.): збірник матеріалів конференції. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С. 371-376.

10. Постанова ВП ВС України № 91572017 у справі № 904/4507/18 від 12.05.2020 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>

УДК 34:332.122

Кириченко Я. О., студент гр. УБ-201

Науковий керівник: Козинець О.Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ ТА ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ

Найбільші транснаціональні корпорації та міжнародні компанії розглядають вільні економічні зони як найважливіший напрямок своєї експансії і для отримання надприбутку.

Виникнення та поширення вільної економічної зони (ВЕЗ – далі), як нова форма організації виробництва обґрунтовується такими умовами:

- активне включення все більшого числа країн світу у міжнародний поділ праці;
- їх вростання у світогосподарські зв'язки та реалізація ними основних принципів відкритості економіки;
- домінування експортної спеціалізації.

Справді, що з погляду міжнародного руху капіталів, товарів та послуг, спеціальні анклавні мають яскраво виражену специфіку та вимагають ведення ретельних та глибоких науково-дослідних робіт.

Питання щодо визначення поняття вільних економічних зон, їх значення та ефективності функціонування розглядалися в працях вчених, зокрема С. С. Алексєєва, О. А. Беляневич, О. М. Вінник, Д. В. Задахайла, О. Р. Зельдіної, В. С. Щербини, Буткевич О. В. та ін.

Використовувалися у процесі дослідження також роботи українських та зарубіжних економістів: В. Н. Василенко, В. І. Пили, О. С. Чмир, Ю. В. Макогона, І. Ю. Сіваченко, Н. О. Кухарської, М. А. Левицького, О. В. Лісової.

Після підписання 1973 р. Кіотської конвенції, вільна зона визначилася як своєрідний зовнішньоторговельний анклав, і набула широкого поширення у багатьох країнах світу. У цьому анклаві вироблені товари вважаються такими, що знаходяться за межами митної території. За методологічними підходами українських експертів: вільна економічна зона – це обмежена територія з пільговими економічними умовами для національних та іноземних підприємств.

Вільна економічна зона – спеціально виділена територія з чітко визначеними адміністративними кордонами та особливим правовим режимом, яка створена з метою залучення вітчизняного та іноземного капіталу, сучасних технологій та управлінського досвіду для прискореного соціально-економічного розвитку зони [2, с.170].

Вільна економічна зона має особливий юридичний статус по відношенню до решти території країни. За оцінками О.В. Лісової, головними цілями створення вільних економічних зон є [6, с.138]:

- більш глибоке включення національних господарств у міжнародний географічний поділ праці;
- насичення внутрішнього ринку високоякісною продукцією;
- впровадження у вітчизняне виробництво нових науково-технічних розробок;
- вирішення проблем регіональної політики шляхом створення «полосів зростання»;
- збільшення зайнятості в країні.

Вільні економічні зони створюються для вирішення загальноекономічних, соціальних, регіональних та науково-технічних завдань, а також організації сприятливого інвестиційного клімату та пільгового зовнішньоторговельного режиму.

Сама ідея створення ВЕЗ проста: якщо ця країна в даний момент часу, через певні причини (наприклад, при проведенні курсу на імпортозаміщення), не може піти на широке (повне) відкриття своєї економіки для іноземного капіталу, то вона може «відкрити себе» для світогосподарських зв'язків у межах конкретних, більш менш компактних територій.

Більшість вільних економічних зон мають порівняно невелику компактну територію та належать до категорії «точкових» об'єктів, але є серед них і досить великі за своїми масштабами площі – до кількох сотень квадратних кілометрів та більше [2, с.173].

Одна з неодмінних умов виникнення ВЕЗ – наявність вигідного економіко-географічного становища (наприклад, сусідство з міжнародним портом чи аеропортом).

Є два підходи до утворення ВЕЗ [5, с.133]:

1. Функціональний підхід, згідно з яким у вигляді частини економічного простору може виступатиме й окреме підприємство (або група підприємств).

2. Найбільш поширений територіальний підхід, при цьому особливий режим отримують усі підприємства, розташовані на території ВЕЗ.

У найзагальнішій формі під ВЕЗ слід розуміти частину території країни, де держава встановлює особливий режим управління, найбільш сприятливий для діяльності іноземних та вітчизняних підприємств, залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій. Цей режим зазвичай передбачає особливі пільги для здійснення торгових операцій (аж до скасування експортно-імпорتنих мит), податкові пільги (аж до скасування оподаткування), фінансові пільги на надання комунальних та інших послуг та адміністративні пільги, що полегшують процедури в'їзду та виїзду, реєстрації підприємств тощо.

Найчастіше основою для класифікації вільних економічних зон служать чотири основні критерії [4, с.50]:

- 1) характер діяльності та функціональне призначення;
- 2) ступінь інтегрованості у світову та національну економіку;
- 3) галузева ознака;
- 4) характер власності (вони можуть бути державними, приватними та змішаними).

Зазвичай до ВЕЗ: першого покоління відносять зони вільної торгівлі; другого покоління – експортно-виробничі (або промислово-виробничі зони спільного підприємництва); третього покоління – технікозапроваджені (або науково-технологічні вільні економічні зони – технополіс); четверте покоління – сервісні зони; п'ятого покоління – специфічні економічні зони; шостого покоління – комплексна вільна економічна зона – «відкрите місто»; з'явилися також перші пропозиції щодо ВЕЗ сьомого покоління – міжнародні ВЕЗ.

Розглянемо основні види вільних економічних зон за характером діяльності.

1. Зона вільної торгівлі – відокремлена частина території країни, яка знаходиться поза її митною територією. У її межах підтримується вільна від митних та кількісних обмежень міжнародна торгівля промисловими товарами. Це одна з найбільш ранніх (що виникли ще в XVI-XVII ст.) різновидів вільних економічних зон [3, с.175].

Першим історичним прикладом такого роду ВЕЗ був «вільний порт» Генуя (з 1595 р.), а також «вільні порти» Одеса (з 1862 р.) та Батумі (з 1878 р.). Одним із різновидів зон вільної торгівлі вважають магазини «Дьюті фрі» (Duty free – безмитно), які користуються правом безмитної торгівлі та стали необхідною приналежністю багатьох міжнародних аеропортів.

До зон вільної торгівлі належать також та традиційні вільні гавані (порти) з пільговим торговим режимом. Спочатку такі зони формувалися переважно у морських портах Німеччини (Гамбург, Бремен, Бремерхафен, Кіль, Емден, Куксхафен), Данії (Копенгаген), Фінляндії (Гельсінкі, Турку), Греції (Пірей, Салоніки). Давно відомі також великі ЗВТ у річкових портах та залізничних вузлах (наприклад, у Лінці та Граці в Австрії). Тут створюються транзитні чи консигнаційні склади (на яких товари можуть зберігатись тривалий час, розфасовуватись і перероблятися, а потім у зручний з погляду кон'юнктури час поставлятися на внутрішній ринок цієї країни або вивозитися без сплати мита за кордон).

2. Зона спільного підприємництва (або промислово-виробничі вільні економічні зони) – відокремлена частина території країни, яка знаходиться поза її митною територією. Вони виникли внаслідок еволюції торгових зон та належать до зон «другого покоління».

3. Технополіс (науково-технологічні вільні економічні зони) – різновид вільної економічної зони з урахуванням інтеграції високорозвиненого виробництва, науки та освіти [4, с.51].

4. Існують сервісні вільні економічні зони, що надають пільгові умови тим фірмам і установам, які спеціалізуються на наданні різноманітних послуг, переважно фінансових, але й інших.

5. Особливе місце займає вільна мережева інформаційна зона – безліч громадських комп'ютерних мереж, які мають вільний доступ до інформації для кожного. Виділяється глобальна зона кіберпростору (Інтернет) та локальна у реальному географічному просторі (кіберпорти).

6. Спеціальні економічні зони – створюються для розвитку конкретного, дуже важливого для цієї країни напрямку діяльності, це так звані агрополіси (для розвитку сільського господарства і агропромислових комплексів загалом), екологічні зони чи екополіси, туристичні зони.

7. Комплексна вільна економічна зона – «відкрите місто» або особливий район, що ставить перед собою широкі завдання, та використовує елементи різних видів вільних економічних зон [3, с.138].

Вони не мають вузької спеціалізації, а охоплюють різні сторони експортно-імпоротної, виробничої та інноваційної діяльності, через що їхня внутрішня структура найбільш складна.

8. Міжнародні ВЕЗ зазвичай створюються в прикордонних районах двох або декількох країн за участю як приватних фірм, так і відповідних держав.

Отже, світова господарська практика показує, що за умов глобалізації економіки, активізації міжнародного товарообігу, мобілізації інвестицій та поглиблення інтеграційних процесів, ВЕЗ почали активно діяти як чинник прискореного економічного зростання у різних країнах світу.

Головною метою створення ВЕЗ в Україні повинно стати вирішення стратегічних завдань економічного розвитку проблемних регіонів на основі високотехнологічних експорт орієнтованих виробництв та формування зовнішньоторговельних механізмів інноваційного розвитку за рахунок залучення локальних та іноземних інвестицій.

Вільні економічні зони в Україні є одним із найважливіших інструментів економічної політики залучення інвестицій для впровадження інноваційних ідей, ноу-хау, технологій, а також розширення експортного потенціалу країни шляхом підтримки відстаючих регіонів нашої країни.

Список літератури

1. Лісова О. В. Правові основи створення ВЕЗ. Підприємництво, господарство і право. 2021. №6. С.12–14.
2. Буткевич О. В. Органи управління вільних економічних зон України. Вісник господарського судочинства. 2022. №2. С.170 – 177.
3. Буткевич О.В. Сторони в договорі (контракті) на реалізацію інвестиційного проекту у вільній економічній зоні. Бюлетень Міністерства Юстиції України. 2020. №10. С.70–77.
4. Буткевич О. В. Комплексні виробничі зони в Україні як один з типів ВЕЗ. Підприємництво, господарство і право. 2019. №2. С.50–51.
5. Лісова О. В. Законодавча база вільних економічних зон України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. 2021. №1. С.133–134.
6. Лісова О. В. Поняття та види вільних економічних зон за законодавством України. Вісник Академія праці та соціальних відносин Федерації профспілок України. 2020. №2. С.137–140.
7. Чмир О. С. Вільні економічні зони, сучасний стан та міжнародна практика. Науковий вісник УНУ. 2021. № 9. С. 20.
8. Чмир О. С. Спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку. Науково-дослідний економічний інститут. 2019. №11. С.101–112.

УДК 347.2

Ліксман В. Ю., студент гр. АЮ-211

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ГРОШІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Гроші є важливою складовою суспільного життя кожної людини та держави загалом. Важливе місце дана правова категорія займає в економічних відносинах. Деякі науковці

вважають, що гроші це історична категорія, яка постійно розвивається, особливо під час розвитку товарного виробництва. Однак на сьогодні певні аспекти грошей як об'єктів цивільних правовідносин не розглянуто детально, тим паче ця правова категорія є особливим об'єктом цивільного права, що зумовлено специфікою функцій та сфери правового регулювання грошей.

Під поняттям «гроші» або «грошові кошти» науковці розуміють нормативно-визначені та виражені в емітованих в обіг металевих і паперових знаках або в безготівковій формі умовні вартісні одиниці (копійки та гривні або відповідні одиниці іноземної валюти, наприклад центи та долари), які мають примусовий курс, забезпечений на законодавчому рівні, що полягає в обов'язковості їх приймання за визначеною номінальною вартістю, визначають міру вартості речей, послуг, робіт, інших нематеріальних і матеріальних благ, а також втрат (наприклад, немайнової та майнової шкоди, збитків), визнаються в цивільному обороті законним кредитним і платіжним засобом та забезпечують здійснення всіх видів розрахунків і платежів, виконуючи функції загального еквівалента, обігу й нагромадження [1, с. 63].

Цікавим є те, що в чинному українському законодавстві відсутнє визначення поняття грошей. Лише у Законі України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року закріплене поняття електронних грошей: «одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей» [2].

Як зазначає Г. Б. Яновицька: «гроші відносяться до об'єктів цивільних прав в силу їх приналежності до матеріально виражених речей. Головна особливість грошей як об'єкта цивільних прав полягає у тому, що вони, будучи загальним еквівалентом, можуть замінити собою майже будь-який об'єкт майнових відносин» [3, с. 83].

Ст. 99 Конституції України визначає гривню грошовою одиницею України [4]. Ст. 192 Цивільного кодексу України зазначає, що гривня є законним платіжним засобом, який є обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України [5].

Гривня може використовуватися двох формах: безготівковій та готівковій. Гроші у безготівковій формі мають назву «грошові кошти», які зберігаються на рахунках у банках та інших кредитно-фінансових установах. Ці рахунки належать учасникам цивільних правовідносин.

Гроші виконують певні функції, які хоча й відрізняються одна від одної, але в той же час є взаємопов'язаними. Важливими є праці І. Безклубого, який виділив наступні функції грошей:

як одиниця рахунку (міра вартості) – це засіб визначення відносної вартості товарів і послуг, це масштаб, певний еталон, що дає змогу людям легко порівнювати відносні вартості товарів і послуг. Будь-який грошовий знак, незалежно від того, чи має він законну платіжну силу чи ні, визначається за тією ознакою, у якому числовому відношенні він знаходиться до визначеної рахункової одиниці;

як засіб обігу – учасники ринку приймають їх в оплату. Люди можуть продавати свій товар, надавати послуги за гроші та надалі використовувати ці кошти для купівлі товарів і послуг;

як платіж – законний платіжний засіб обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України;

як засіб утворення скарбів – гроші накопичуються в процесі постійного обігу;

як світові гроші – це функція, у якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті й забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами [6, с. 118–121].

Якщо розглядати гроші в аспекті загальноприйнятої в цивільному праві класифікації речей (міститься у Цивільному кодексі України), вони розглядаються як речі споживні, родові та подільні. Якщо споживанням речі є використання її природних властивостей за призначенням, то щодо грошей логічно вести мову лише про використання їхніх соціально-економічних функцій. Подільність речей на гроші поширюється лише умовно, оскільки фізичний поділ грошей є неможливим, а операцію розміну грошей як за порядком вчинення, так і за змістом прирівняти до подільності не можна [1, с. 64].

Родовий характер грошей полягає у тому, що розмір грошової суми визначається не кількістю грошових знаків, а числом вказаних у знаках грошових одиниць. Тому борг може бути погашений будь-якими купюрами. У ряді випадків гроші можуть виступати самостійним об'єктом певних договорів, зокрема позики, дарування, банківської позички [7, с. 74].

Також варто зазначити, що гроші у певних ситуаціях виступають у цивільно-правових правочинах як товар. Маються на увазі гроші, які в цей проміжок часу не є законним платіжним засобом на території України, а, маючи нумізматичну цінність (наприклад, старовинні банкноти чи монети), є предметом колекціонування. Як товар в цивільному обороті може виступати й іноземна валюта. Стосовно іноземної валюти, відповідно до чинного законодавства, у банківських установах та обмінних пунктах здійснюються правочини щодо їх купівлі-продажу [8, с. 226].

Таким чином, гроші є особливим об'єктом цивільних правовідносин, які найчастіше виступають як законний засіб платежу, що визначено чинним законодавством України. Проте гроші можуть бути не тільки платежем, а й засобом утворення скарбів, товаром, мірою вартості, можуть замінити будь-який інший об'єкт цивільних прав, який має оплатний характер. Гроші як об'єкт цивільних правовідносин є споживними, родовими та подільними речами, однак така особливість як подільність поширюється на гроші лише умовно. На нашу думку, тема грошей як об'єктів цивільних правовідносин на сьогодні досі є дуже важливою, тому необхідно й надалі досліджувати аспекти сучасних грошей.

Список літератури

1. Іванів Н. І. Гроші як об'єкт цивільних правовідносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. № 17, том 2. 2015. С. 63–66.
2. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249> (дата звернення 30.11.2022).
3. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
4. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 30.11.2022).
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 30.11.2022).
6. Безклубий І. Банківські правочини: монографія. К.: Видавничий дім «Ін Юре». 2007. 456 с.
7. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. пос. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
8. Цивільне право : [підручник]: у 2 т. / [В. Борисова, Л. Баранова, М. Домашенко та ін.]; за ред. В. Борисової, І. Спасиво-Фатєєвої, В. Яроцького. 2-ге вид., переробл. Та допов. Х.: Право, 2014. Т. 1. 656 с.

УДК 346.2:347.2

Новомлинець А. О., студентка гр. КЮ-201

Науковий керівник: Апанасенко К. І., доцент кафедри публічного та приватного права, д.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Сучасний стан дослідження питання правового режиму майна суб'єктів господарювання є доволі розвиненим, існує багато досліджень та визначень відповідного

поняття, які надають науковці. Але єдиного підходу до визначення такого поняття немає як у науковій літературі, так і в нормативно-правових актах. Завданням дослідження є з'ясування поняття правового режиму майна суб'єктів господарювання та його елементів з урахуванням наявних наукових підходів.

Відповідно до статті 55 Господарського кодексу України (далі - ГК України) суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством) [1].

Майно – це сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів) (ст. 139 ГК). На думку Є.В. Гузь, поняття майна в юридичній літературі характеризується двояко: з одного боку, під майном розуміються речі або сукупність речей, включаючи гроші й цінні папери, і визначають його при цьому як об'єкт права (або правовідносини), а з другого - як сукупність суб'єктивних прав, іноді й обов'язків [2, с. 183]. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) також визначає поняття майна: майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190).

Щодо поняття правового режиму майна, то Д.О. Рогальський наголошує, що наразі відсутні підходи до єдиного визначення цього поняття. У законодавстві відсутнє таке поняття. Правовий режим майна суб'єктів господарських відносин є певним способом реалізації правомочностей користування, володіння та розпорядження. Правовий режим визначає, якими саме правомочностями наділений даний суб'єкт. Тобто правовий режим майна суб'єктів господарювання передбачає собою порядок створення майна, використання його в господарському обороті, відчуження майна, а також правомочності щодо володіння, користування і розпорядження майном) [3, с. 139].

Суб'єкти господарювання здійснюють свою діяльність на основі права власності, господарського відання та оперативного управління, а також можуть використовувати майно на підставі інших речових прав та договорів (наприклад, оренди) .

Щодо права власності, то воно є основним речовим правом у сфері господарювання. Змістом права власності є володіння, користування та розпорядження. Темі володіння майном присвячено чимало наукових робіт. Акцентуємо увагу на визначенні володіння, яке надає В. Мироненко. Вона визначає право володіння як можливість власника, яка полягає у реальному або реально можливому матеріальному контакті чи зв'язку особи з річчю, та зазначає, що, маючи у власності річ, власник не лише має право користуватись нею на власний розсуд, але й зобов'язаний дотримуватись ряду певних обов'язків [4, с. 32].

У.М. Пляцко зауважує на тому, що доцільно було б виділити володіння в особливий інститут речового права і надати йому значення допоміжного права, за допомогою якого можна отримати більш досконалу систему захисту майнових прав. Мова йде про те, що існування самостійного інституту володіння обумовлене необхідністю полегшити складний процес доведення права власності та інших майнових прав, зокрема речових [5, с. 12].

Право розпорядження визначено як право власника змінювати долю речі через вчинення усвідомлених дій - односторонніх й двосторонніх правочинів - задля переходу права власності до інших осіб, передавання частини прав іншим особам, встановлення різного роду обтяжень та припинення права власності на річ у разі відмови від такого права чи знищення самої речі. Тут варто наголосити й на тому, що власник, здійснюючи право користування та право розпорядження, повинен враховувати права та інтереси інших осіб, а також особливості об'єкта [4, с. 32].

Як зазначає науковець К.Г.Некіт, останнім часом висловлюються думки про те, що крім прав володіння, користування та розпорядження, до елементів змісту права власності слід відносити також правоможність управління власністю (майном) та правомочність отримання плодів та доходів, які є окремими правомочностями власника [6, с. 261].

Господарське відання науковці А.Г. Бобкова та Є.О. Заруднев характеризують як право власності з обмеженим правом розпорядження майном, відповідно до вимог закону або інших нормативно-правових актів. А при оперативному управлінні здійснюється передача у користування певного майна, тоді як власник майна зберігає права контролю та вилучення (повернення) відповідного майна. До того ж, право оперативного управління характеризується субсидіарною відповідальністю органу, в підпорядкуванні якого знаходиться підприємство, за борговими обов'язками такого підприємства [7, с. 78].

Отже, з'ясовано, що правовий режим визначає, якими саме правомочностями наділений суб'єкт господарювання по відношенню до належного йому майна. Було акцентовано більшу увагу на праві володіння майном та підтримано ідею виділити володіння в самостійний інститут речового права.

Список літератури

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22, Ст.144.
2. Гузь Є. В. «Майно» як цивілістична категорія. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. № 21 (2). 2013. С.182-185.
3. Рогальський Д. О. Майно суб'єкта господарювання його правові режими / Д. О. Рогальський // Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0, 21 травня 2021 року. – Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. – С. 137-141.
4. Мироненко В. Права володіння, користування і розпорядження власністю за цивільним законодавством. Підприємництво, господарство і право. № 1. 2019. С.28-33.
5. Пляцко У. М. Правова природа володіння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. № 35 (2). 2015. С.11-14.
6. Некіт К. Г. Право власності у Цивільному кодексі України: загальні положення та проблемні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. № 22. 2013. С.260-263.
7. Бобкова А. Г., Заруднев Є. О. Щодо господарського відання та оперативного управління майном порівняно із законодавством ФРН. Вісник Вісник Національної академії правових наук України. № 1 (84). 2016. С.76-83.

УДК 347.94

Пальона А. В., студентка гр. АЮ-191

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

Хачікян С. В., адвокат, керуючий партнер Адвокатського бюро «Хачікян та партнери»

(м. Київ, Україна)

ЩОДО ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

За своєю суттю цивільний процес є змагальним, тому особливе значення для належного здійснення правосуддя є дотримання конституційного принципу «змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості» [1]. Зазначене законодавчо виписане в ч. 3 ст.12 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України через його класичне правило - обов'язок: «кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень» [2].

Оновлення цивільного процесуального законодавства з 15.12.2017 року є результатом проведеної в Україні конституційної реформи судочинства, метою якого було створення сучасної ефективної системи здійснення правосуддя в справах цивільної юрисдикції. Зміни, які зазнав ЦПК України торкнулися принципів здійснення цивільного судочинства, які є вихідними

засадами, якими повинен керуватися суд для ухвалення законного й обґрунтованого рішення при розгляді та вирішенні відповідних справ. На нашу думку, вагомою засадою здійснення правосуддя в Україні є його змагальність, оновлена редакція якої виписана як принцип, що набуває особливого значення для суду, який : «керує ходом судового процесу; сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення (невчинення) процесуальних дій; сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених ЦПК України; запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків» [2].

На наше переконання, реалізація принципу змагальності сторін є запорукою досягнення мети цивільного судочинства - ефективного захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав, свобод та інтересів. При цьому, учасники судового процесу рівні у своїй правах та обов'язках перед судом, тобто наділені однаковими повноваженнями щодо доведеності тих обставин, на які вони посилаються у своїх заявах по суті справи (первісних, зустрічних). Оскільки для суду жодні докази не мають наперед встановленої сили відповідно до ч.2 ст.89 ЦПК України, то він має бути неупередженим при оцінці доказів при безпосередньому їх дослідженні.

Законодавче регулювання суті принципу змагальності та його новел міститься в ст.12 ЦПК України, зокрема: щодо несення стороною ризику настання наслідків, пов'язаних із вчиненням (невчиненням) процесуальних дій.

Викладені в ній положення дають підстава вважати, що змагальність відбувається між доказами, які подаються сторонами для доведення тих обставин на які кожна зі сторін посилається.

Змагальність сторін як один з основоположних принципів цивільного судочинства, на думку Голубєвої Н.Л. полягає в наступному: 1) суд вирішує справу в обсязі заявлених сторонами вимог та його дії залежать від вимог позивача й заперечень відповідача; 2) свобода сторін у виборі засобів доказування; 3) можливість для сторін брати участь у розгляді справи особисто або через представника; 4) кожна зі сторін зобов'язана довести свої вимоги та заперечення [3, с. 7]. З зазначеною думкою, ми можемо погодитися.

Останнє згідно з вимогами ЦПК України є одночасно і правом, і обов'язком суду, оскільки сторони мають право подавати докази, однак при цьому вони зобов'язані довести ті обставини, на які посилаються. Це підтверджується також позицією Керноз Н.Є. та Лозицької Я.А, які зазначають, що в п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК передбачено право учасників справи подавати докази, проте відповідно до положень ч. ч. 2,3 статті 83 ЦПК України надане сторонам право подавати докази перетворюється в обов'язок, оскільки кодексом окреслено чіткі межі подання доказів (якщо позивач має подати докази разом з позовною заявою, то відповідач та треті особи разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи) [4, с. 111].

Відповідно до ч. 8 ст. 83 ЦПК «докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї» [2]. В такому разі у ст.83 ЦПК України передбачені уніфіковані випадки, коли суд бере до уваги докази, подані пізніше. Так, якщо неможливо подати доказ у встановлений законом строк з об'єктивним причин, учасник справи повинен письмового повідомити суд та вказати: «доказ, який неможливо подати, причини такого неподання та докази на підтвердження дій особи, що вона намагалася дістати такий доказ»[2]. Лише на основі сукупності вищезазначених умов суд може встановити додатковий строк для подання доказів. Також суд може його встановити й в інших випадках: якщо приймає відмову від визнання обставин або при зміні предмета чи підстав позову.

Принцип змагальності сторін у цивільному судочинстві, на нашу думку, полягає в широкій можливості учасників справи та інших учасників процесу, на власний розсуд і в порядку, визначеному ЦПК України, визначати і використовувати доказову діяльність, відстоюючи свої права й інтереси. Закріплення та реалізація принципу змагальності сторін у цивільному процесі не передбачає активної позиції суду у справі. Але законодавчою новелою

з 15.12.2017 року суд наділений дискреційними повноваженнями щодо збирання доказів у цивільних справах, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у визначених законом випадках, зокрема: при витребуванні доказів у випадку, коли суд має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав чи виконанні обов'язків щодо доказів (7 ст. 81 ЦПК України).

Для повного й об'єктивного вирішення справи цей принцип передбачає реальне покладання обов'язку доказування обставин, що мають значення для справи, на сторони з урахуванням третіх осіб, які беруть участь у справі. Суд у процесі збирання доказів займає пасивну позицію, оскільки в силу принципу змагальності він не повинен збирати докази самостійно.

Для порівняння: в адміністративному судочинстві, суд є активним учасником процесу збирання доказів, адже згідно з ч. 4 ст.9 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України: «суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» [5]. Така різниця в повноваженнях суду зумовлена різними завданнями адміністративного та цивільного судочинства. Хоча уніфікованим завданням цивільного та адміністративного судочинства є: справедливість, неупередженість й своєчасність при розгляді і вирішенні справ, але різна предметна юрисдикція через вирішення саме публічно-правового спору за КАС України. Тому необхідність захисту осіб від незаконних дій суб'єктів владних повноважень вимагає від суду активної участі у процесі збирання доказів.

Розглядаючи принцип змагальності неможливо не зазначити позицію щодо його тлумачення Європейським судом з прав людини, зокрема в п. 63 Рішення у справі «Ruiz-Mateos проти Іспанії» № 12952/87 від 23 червня 1993 року: «кожній стороні повинна бути надана можливість ознайомитися з усіма доказами та зауваженнями, наданими іншою стороною, і відповісти на них» [6]. В цьому контексті важливо зазначити наступні положення цивільного судочинства, вписані в ЦПК України:

- позивач викладає свої вимоги в позовній заяві до якої додає всі необхідні докази на підтвердження власних вимог (ст.ст.175,177),
- відповідач надає відзив та додає необхідні докази (ст. 178),
- позивач надає відповідь на відзив у якому викладає власні міркування щодо поданого відповідачем відзиву (ст.179), а в свою чергу відповідач викладає свої пояснення, міркування і аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань і аргументів і мотиви їх визнання або відхилення у запереченні) України(ст.180) [1].

Підсумовуючи викладене, варто зауважити про те, що ефективне використання національними судами дискреційних повноважень щодо збирання доказів у справі вимагає чітких критеріїв відповідного розсуду, оскільки залишаються дискусійним питання про межі процесуальної діяльності суду в змагальному процесі та її необхідність протягом усього періоду розвитку науки цивільного процесу.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n166> (дата звернення: 09.12.2022).

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. № 1618-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 09.12.2022).

3. Голубева Н. Ю. Змагальність як принцип цивільного судочинства. Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р. С. 7-9.

4. Керноз Н.Є., Лозицька Я. А. Особливості подання доказів в національному судочинстві: порівняльний аналіз. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні. Збірник – Чернігів: Чернігівський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. С.111-116.

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 09.12.2022).

6. CASE OF RUIZ-MATEOS v. SPAIN. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-57838%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-57838%22]]) (дата звернення: 09.12.2022).

УДК 346.2

Федоренко Д. В., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Апанасенко К. І., доцент кафедри публічного та приватного права,
д.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕКОМЕРЦІЙНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні, в умовах війни, кардинально змінився сам процес побудови економічних зв'язків. Зокрема, значна частина бізнесу в Україні зупинилася через неможливість ведення внаслідок військових дій, які відбуваються в Україні (салони краси, спортзали та гурткові секції, магазини (крім побутових та продуктових), ринки, кафе та ресторани (крім доставки), міжміські перевізники тощо). Деякі підприємства перейшли виключно в онлайн-простір, що також скоротило ринки збуту товарів і послуг, а відповідно і обсяг доходів від комерційного бізнесу. Таким чином, особливо актуальним стає дослідження проблем правового регулювання некомерційної господарської діяльності, оскільки саме така діяльність набуває нині особливого практичного значення.

Відповідно до ст. 52 Господарського кодексу України (далі – ГК України) некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [1]. Фактично головна відмінність некомерційної господарської діяльності від комерційної полягає в меті – а саме в тому, що некомерційна господарська діяльність не має мети отримання прибутку.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких, зокрема, відповідно до статті 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом. При цьому відмічаємо, що не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи [1].

На сучасному етапі Україна переживає складний процес становлення нового господарського правопорядку, який характеризується, з одного боку, швидким розвитком господарських правовідносин, а з іншого – наявністю певних проблем законотворчої та правозахисної практики [1]. Однією з проблем є вдосконалення норм ГК України в частині некомерційної господарської діяльності, оскільки за 19 років з часу прийняття ГК України у відповідний розділ не було внесено жодних змін, що не відповідає реаліям сьогодення.

На нашу думку, одним із проблемних питань є відсутність переліку суб'єктів некомерційної господарської діяльності, що призводить до того, що складно визначити, кого слід відносити до них, а кого ні. Цитоване вище положення в кодексі не дає чітких підстав вважати, кого ж все ж таки слід розуміти суб'єктом некомерційної господарської діяльності [2, с. 135].

Найбільш доречно закріпити на законодавчому рівні поняття «неприбуткова організація», оскільки саме неприбуткова організація може виступати суб'єктом некомерційної діяльності. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 2 ст. 52 ГК України викласти в новій редакції: «Неприбуткові організації – це організації, створені для здійснення благодійницької, просвітницької, правозахисної, культурної та іншої суспільно-корисної діяльності, що не мають на меті отримання прибутку (доходу) та не розподіляють можливий, отриманий під час здійснення господарської діяльності прибуток (дохід) між її учасниками».

Оновлення частини 2 статті 52 ГК України може вирішити низку проблем правового регулювання некомерційної господарської діяльності та дати чітке розуміння, яких суб'єктів можна відносити до суб'єктів некомерційного господарювання.

Список літератури

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003. № 18, стаття 144.

2. Правове регулювання господарської діяльності: навч. посіб.; за заг. ред. доц., к.ю.н. В. В. Мачуського. Київ : КНЕУ, 2015. 152 с.

3. Ревенко Д. І. До питання організації суб'єктів некомерційної господарської діяльності. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 136-146.

УДК 347.73:341

Шевченко В. С., студентка гр. ЦГЮ-201

Науковий керівник: Апанасенко К. І., доцент кафедри публічного та приватного права, д.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)*

ІНСТИТУТ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Успішне функціонування підприємництва відіграє провідну роль в економічному зростанні будь-якої країни. Багаторічний досвід зарубіжних країн показує високу роль малого та середнього бізнесу для економічно-соціального розвитку. Для України, як демократичної, соціальної, правової держави, особливо у контексті європейської інтеграції, пріоритетним є формування антикорупційних органів.

Омбудсмен є посадовою особою, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян. Посада омбудсмена, який уповноважений контролювати діяльність державних органів та посадових осіб з метою дотримання прав та інтересів громадян існує в багатьох країнах світу [1, с. 69]. Одним із різновидом омбудсменів є бізнес-омбудсмен.

Світовий досвід свідчить, що діяльність бізнес-омбудсмена є доволі широкою і торкається різних аспектів підприємницької діяльності. Більш того, у період економічної нестабільності і перманентних змін законодавства в сфері підприємництва, наявність такого інституту та його активна діяльність є особливо актуальною та значущою. Подекуди саме на його плечі лягає всебічна підтримка підприємницького сектора [2, с. 76-77].

Ханик-Посполітак Р. зазначає, що бізнес-омбудсмен – це особа, яка виконує функції медіатора між органами державної влади та представниками бізнес-кіл [3].

12 травня 2014 року за ініціативи Європейського банку реконструкції та розвитку (далі ЄБРР) й українського уряду було підписано Меморандум про взаєморозуміння для Української антикорупційної ініціативи (підписаний Кабінетом Міністрів України, ЄБРР, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Американською торговельною

палатою в Україні, Європейською бізнес асоціацією, Федерацією роботодавців України, Торгово-промисловою палатою України та Українським союзом промисловців і підприємців), який передбачав створення в Україні інституту бізнес-омбудсмена [4]. Пізніше Постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 691 було схвалено Положення про Раду бізнес-омбудсмена (далі Положення) [5].

Рада бізнес-омбудсмена (далі – РБО) була створена з метою забезпечення прозорості діяльності органів державної влади, сприяння зниженню рівня корупції та запобігання недобросовісній (нечесній) поведінці стосовно суб'єктів підприємництва в Україні

Відповідно до Положення РБО є постійно діючим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. До її складу входить бізнес-омбудсмен, два заступники бізнес-омбудсмена, працівники, яких Рада може відповідно до її потреб наймати на роботу згідно з регламентом (Секретаріат) [5]. На офіційному сайті РБО зазначено, що Рада представляє та захищає інтереси бізнесу у державних органах, вона покликана забезпечити прозоре ведення бізнесу в Україні. З 1 січня 2022 року бізнес-омбудсменом в Україні є Роман Ващук [6].

Станом на кінець 2021 року до РБО надійшло близько 9856 скарг від підприємців з усіх регіонів України, з яких розглянуто та задоволено 6530, відхилено – 2922, триває розслідування – 340, знаходяться на попередньому розгляді – 65. Регулярні щоквартальні звіти РБО свідчать, що популярність цього органу зростає [6].

Взагалі ідея запровадження інституту бізнес-омбудсмена не є новацією вітчизняного конституційного правопорядку. Ще в кінці ХХ століття в ряді зарубіжних країн (Нова Зеландія, Австралія, США тощо) стали з'являтися омбудсмени, що захищають права підприємців. При цьому важливо розуміти, що, незважаючи на відмінності в найменуванні (податкові омбудсмени (Грузія, Пакистан), омбудсмени в сфері закупівель (Канада), омбудсмени, діяльність яких має лише «бізнес-компонент», тобто захист прав підприємців не є основним видом діяльності (Південна Корея), бізнес-омбудсмени з широким колом повноважень у різних сферах (США, Австралія тощо)), їх об'єднує спільна мета – здійснення контролю за дотриманням прав і законних інтересів представників бізнес-спільноти [2, с. 77].

Наприклад, якщо звернутися до досвіду США, то захист прав підприємців з 1996 року здійснює Апарат Національного омбудсмена, створений при Адміністрації у справах малого бізнесу (Small Business Administration – федеральне агентство уряду США, що здійснює діяльність з підтримки підприємств, включаючи фінансову, які не мають можливості вийти на ринок, яку «захопили» великі підприємства). Національний омбудсмен здійснює об'єднуючу роль між федеральним органом влади і бізнесом. Якщо в ході здійснення діяльності омбудсмен отримує скаргу, або зауваження від представника бізнес-спільноти, то омбудсмен передає її до відповідного федерального відомства для проведення перевірки законності та обґрунтованості дій відповідного органу. Також омбудсмен здійснює підтримку у випадку надмірного тиску на підприємців з боку представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування. При цьому крім Національного омбудсмена в США діє ціла система бізнес-омбудсменів, які створюються при органах і підрозділах органів, за якими здійснюється контроль [7].

В Грузії посада податкового омбудсмена була введена Податковим кодексом в 2011 році [8]. Спочатку планувалося, що буде введений повноцінний інститут уповноваженого з захисту прав підприємців, проте згодом було вирішено обмежити повноваження виключно в сфері податкового контролю. Таким чином, податковий омбудсмен здійснює захист прав підприємців тільки в сфері оподаткування, не вирішуючи проблем в інших сферах, в чому і полягає його особливість. Відповідно до ст. 42 Податкового кодексу Грузії, податковий омбудсмен призначається прем'єр-міністром за узгодженням з головою парламенту і є постійним незалежним органом. Також омбудсмен раз на рік звітує перед парламентом Грузії, зокрема перед фінансово-бюджетним комітетом. Перелік прав і завдань схожий з омбудсменами інших країн. До них відноситься: захист прав і правових інтересів платників податків; здійснення нагляду за взаємодією державних органів і бізнесу, спрямований проти зловживань органів влади; розгляд скарг бізнесу щодо державних органів; участь в роботі Ради з податкових спорів тощо [2, с. 78-79; 8].

Якщо звернутися до досвіду Франції, то, в першу чергу, особливість їх інституту уповноваженого із захисту прав підприємців полягає в найменуванні органу – «посередник». Ці функції здійснюються у Вищій інстанції опору дискримінації і боротьби за рівність (The High Authority Against Discrimination and for Equality (HALDE)). Дана організація здійснює захист прав підприємців у стосунках з адміністративними органами, а також між собою. Правовий статус цього посередника регулюється актом Уряду від 26 квітня 2002 року № 2002- 612 [9]. У Франції існує своєрідний порядок звернення до омбудсмена – через обраних членів представницького органу, при цьому «посередник» не є елементом громадянського суспільства, і не виступає у конфлікті на будь-якій стороні, а врегулює сам спір як нейтральна особа [2, с. 78].

Таким чином, інститут бізнес-омбудсмена є досить поширеним явищем в сучасному світі. Оскільки в зарубіжних країнах бізнес-омбудсмен є не новим поняттям, то на сьогоднішній день для активного розвитку підприємництва та прозорості його підтримки в Україні слід запроваджувати досвід іноземних держав.

Список літератури

1. Журавель А. В. Податковий омбудсмен: поняття, роль та значення. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права. Одеса, 28 лютого 2022. С. 60-71.
2. Батанов О. В., Голоядова Т. О. Інститут бізнес-омбудсменів у сучасному світі: проблеми концептуалізації та конституювання. Проблеми сучасного конституціоналізму, № 5 (11) жовтень 2020. С. 70-85.
3. Ханик-Посполітак Роксолана. Інститут омбудсмена як альтернативний спосіб вирішення спорів в Україні. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19006/Khanyk-Pospolitak_Instytut_ombudsmena_yak_alternatyvnyi_sposib_vyrishennia_sporiv_v%20Ukraini.pdf?sequence=1 (дата звернення: 08.12.2022).
4. Меморандум про взаєморозуміння щодо підтримки антикорупційної ініціативи України. URL: <https://boi.org.ua/files/6j/fs/memorandum.pdf> (дата звернення: 08.12.2022).
5. Про Раду бізнес-омбудсмена: Положення від 26.11.2014 № 691-2014-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
6. Офіційний сайт Ради бізнес-омбудсмена. URL: <https://boi.org.ua/> (дата звернення: 08.12.2022).
7. Національний омбудсмен SBA працює з малими підприємствами, щоб допомогти їм у вирішенні надмірних федеральних нормативних питань. Офіс Національного омбудсмена. URL: <https://www.sba.gov/ombudsman> (дата звернення: 08.12.2022).
8. Налоговый кодекс Грузии № 3591 от 17.09.2010. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/1043717?publication=186> (дата звернення: 08.12.2022).
9. Décret n°2002-612 du 26 avril 2002 instituant un médiateur du ministère de l'économie, des JORFTEXT0000 finances et de l'industrie. Légifrance, le service public de l'accès au droit. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000407822/> (дата звернення: 08.12.2022).

УДК 347.6

Шевченко В. С., студентка гр. ЦГЮ-201

Науковий керівник: Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)*

ЗМІНА ЧЕРГОВОСТІ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАКОНОМ

Спадкування в Україні відбувається двома способами: за заповітом та за законом. При спадкуванні за законом спадкоємці отримують право на спадкування відповідно до черг. При цьому Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) дає можливість змінити черговість при спадкуванні за законом.

Зміна черговості одержання права на спадкування – це встановлення іншого, ніж передбаченого чинним законодавством, порядку закликання до спадкування спадкоємців за законом. Положення статті 1259 ЦК України щодо можливості зміни черговості одержання права на спадкування обумовлено двома факторами: ідея справедливості та необхідність стимулювати потенційних спадкоємців до турботливого ставлення до спадкодавця за його життя [1, с. 143].

Слід відзначити, що зміна черговості при спадкуванні – виняток, а не загальне правило спадкування, здійснюється лише в тому разі, коли дотримані умови, визначені чинним законодавством.

Ст. 1259 ЦК України зазначає наступне: «черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, при чому цей договір укладається після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити прав спадкоємця, котрий не бере у ньому участі, а також спадкоємця, що має право на обов'язкову частку у спадщині. Фізична особа, котра є спадкоємцем за законом наступних черг, має можливість за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, котра має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані» [2].

З цієї статті зрозуміло, що законодавець передбачив два способи зміни черговості при спадкуванні за законом: договірний і судовий. Розглянемо кожен зі способів окремо.

У науці спадкового права виділяють три варіанти договору про зміну черговості одержання права на спадкування (далі – Договір). Критерієм цієї класифікації є суб'єктний склад Договору.

У першому варіанті спадкоємець наступної черги, який не має права на спадкування за правилом черговості, є лише третьою особою, а не стороною відповідного договору. Другий варіант передбачає укладення Договору між спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом, та спадкоємцем, якого вони включають до свого складу. І за третім варіантом Договір укладатимуть заінтересовані спадкоємці. Серед них будуть лише ті спадкоємці, котрі виявили бажання укласти такий Договір, а не всі спадкоємці. Насамперед, це ті спадкоємці, хто зменшує свою частку у спадщині, та спадкоємець, який буде спадкувати разом із ними [3, с. 41-42].

На нашу думку, найбільш прийнятним є саме третій варіант такого Договору. При чому сторонами Договору, з одного боку, має бути спадкоємець тієї черги, що закликається до спадкування, з іншого – спадкоємець наступної черги.

Істотна умова договору про зміну черговості одержання права на спадкування – умова про предмет. Так, предмет Договору – це зміна визначеного законом порядку спадкування. Результат такої зміни – закликання до спадкування осіб наступних черг спадкоємців за законом. Фактично Договір дає можливість прийняти спадщину особі, котра такого права на має. Причиною цього є наявність родичів спадкодавця ближчого ступеня споріднення. До речі, чинним законодавством не визначено межі «підтягування». Це означає, що стороною Договору з одного боку є спадкоємець першої черги, а з іншого боку – спадкоємець будь-якої черги. При цьому обов'язково сторони повинні бути визначені хоч би в одній із п'яти черг, зазначених в ЦК України [4, с. 36].

При укладенні Договору важливо враховувати інтереси осіб, котрі мають право отримати частку в спадщині обов'язково.

Ч. 2 ст. 1259 ЦК України передбачає судовий порядок зміни черговості при спадкуванні. Так, з допомогою судового способу змінити черговість можна лише за певних обставин: спадкодавець отримував матеріальну чи іншу допомогу з боку спадкоємця; ця допомога надавалася протягом тривалого часу; безпорадний стан самого спадкодавця; фізична особа, що надавала допомогу, відноситься до спадкоємців за законом [5, с. 118].

Як зазначено в п. 6 постанови Пленуму Верховного суду України від 30 травня 2008 р. № 7, безпорадним слід розуміти стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли особа не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Щоб доказати безпорадність спадкодавця, потрібно пред'явити документи, що підтверджують тяжкість стану здоров'я: амбулаторні

картки, виписки з історії хвороби, документи про інвалідність, висновки медичних закладів тощо. Таким чином, безпорадність особи пов'язана саме зі станом її здоров'я [6].

На нашу думку, надання допомоги спадкодавцеві протягом тривалого часу є оціночною категорією, оскільки визначається судом залежно від специфіки конкретної справи. Дії спадкоємця мають бути постійними, а не разовими. Допомога, яку спадкоємець надає, має бути систематичною. Тривалість строку визначається окремо для кожного випадку.

Суд розглядає справи щодо зміни черговості одержання права на спадкування у порядку цивільного судочинства, дотримуючись правил позовного провадження. Ця думка випливає з того, що в досліджуваних правових відносинах існує правовий спір. Якби такий спір був відсутній, спадкоємці повинні були укласти договір між собою та з допомогою цього договору змогли б змінити черговість одержання права на спадкування.

Отже, суд повинен з'ясувати, чи є спір між спадкоємцями щодо зміни черговості одержання права на спадкування. Коли такий спір відсутній, позов не підлягає задоволенню, а суд має роз'яснити спадкоємцям їх право на укладення договору про зміну черговості одержання права на спадкування в межах нотаріального провадження [7, с. 26].

Таким чином, проаналізувавши чинне законодавство та праці вчених-юристів, можемо зазначити, що ЦК України надає можливість змінювати черговість при спадкуванні за законом, при цьому визначає два варіанти такої зміни: договірний і судовий. На нашу думку, договірний спосіб є більш зручним для спадкоємців, оскільки цей варіант відрізняється швидкістю процедури зміни черговості одержання права на спадкування, ніж судовий.

Список літератури

1. Баранова Л. Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом. Вісник Академії правових наук. 2010. № 4(63). С. 138-144.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.12.2022).
3. Кухарев О. Є. Особливості договору про зміну черговості одержання права на спадкування. Цивільне право. № 4. 2011. С. 41–44.
4. Зінькевич Ю. Є. Особливості нотаріального договору про зміну черговості одержання права на спадкування. Часопис цивілістики. № 40. 2021. С. 35-39.
5. Кухарев О. Є. Актуальні питання судових спорів, пов'язаних зі зміною черговості одержання права на спадкування. Часопис цивільного і кримінального судочинства. № 1(10). 2013. С. 117-125.
6. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 р. № 7. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08> (дата звернення: 09.12.2022).
7. Кухарев О. Є. Особливості вирішення судами спорів про зміну черговості одержання права на спадкування за законом. Вісник «Цивільні справи». № 3 (31). 2017. С. 22-29.

УДК 349.2

Щербінін М. Ю., студент гр. ЦГЮ-201

Науковий керівник: Апанасенко К. І, доцент кафедри публічного та приватного права, д.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Внесеним до Верховної ради України законопроектом «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний

період» № 6013 від 09.09.2021 пропонується впровадження низки важливих новел в галузі господарського законодавства. Однак, пунктом 4 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» даного проєкту, пропонується визнання таким, що втратив чинність Господарського кодексу України (далі – ГКУ) [1].

Однією з причин автори законопроєкту називають недосконалість численних норм даного Кодексу, що заважають розвитку галузевого законодавства [2]. Пропонована новела породила численні дискусії в юридичній спільноті, що робить дане дослідження актуальним. Метою є огляд проблематичних аспектів ГКУ.

Серед наявних проблем ГКУ в юридичній науці вже давно вказують на проблему недосконалості закріплених у ньому норм, зокрема, дефініцій.

Така проблематика яскраво проглядається у визначенні чинним ГКУ дефініцій «корпоративні права» та «корпоративні відносини». Зокрема, можна стверджувати, що ГКУ визначає корпоративні відносини як елемент корпоративних прав, а не навпаки. Хоча теорія права дає змогу стверджувати, що «правові відносини» є ширшою категорією ніж «права», які своєю чергою є складовим елементом цих відносин. Крім того, термін «корпоративні права» закріплений в ГКУ, видається як складна і малозрозуміла юридична конструкція [3].

Крім того, недосконалість норм проявляється в їх характері. Так, аналіз норм ГКУ, дає змогу стверджувати, що велика їх кількість є бланкетними. Тобто такими, що відсилають до спеціального законодавства.

Так, Глава 17 ГКУ, котра б мала регулювати питання щодо цінних паперів у господарській діяльності, містить всього лише одну статтю. Дана стаття закріплює, що «відносини, що виникають під час емісії (видачі), обігу, викупу та погашення цінних паперів, регулюються Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»». Всі інші статті даної Глави наразі виключені. Подібна ситуація спостерігається в Главі 18, параграфі 4 Глави 30 тощо, котрі відсилають до спеціального законодавства.

Фактично чинний ГКУ містить значку кількість «мертвих» статей, котрі ніким не застосовуються.

До того ж прийнято цілу спеціальних актів, котрі розкривають окремі глави ГКУ. Так, можна стверджувати, що на сьогодні вже розроблено профільне антимонопольне законодавство, котре надає Главі 3 ГКУ скоріше декларативного характеру, адже норми Глави деталізуються у відповідних спеціальних актах.

Ба більше, на сьогодні всі норми параграфу 3 Глави 30 повністю виключені з нього. Тобто існує, так би мовити, повністю «мертва» глава.

Тому очевидно, що чинний ГКУ містить цілу низку норм, котрі на сьогодні не мають практичної значущості.

Крім того, законодавчу проблему становлять нормативні суперечності між ГКУ та Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ). Наприклад, в статті 191 ЦКУ під підприємством розуміється об'єкт цивільних правовідносин [4], а статтею 55 Господарського кодексу України він визнається суб'єктом господарювання.

Така юридична колізія сприяє виникненню суперечностей на практиці, зокрема, судовій. Подібні ситуації вочевидь не сприяють нормальному регулюванню суспільних відносин та їх стабільності.

Суттєвим недоліком чинного ГКУ є його застарілість, адже, нині, можна говорити про існування цілої низки суспільних відносин, що належним чином не врегульовані ним, зокрема, сфера ІТ-бізнесу.

Тож, як бачимо, чинний ГКУ має цілу низку суттєвих проблемних аспектів: недосконалість норм, їх бланкетний характер, суперечності між ним та ЦКУ, неврегулювання ним ряду актуальних суспільних відносин тощо.

Тому можна стверджувати, що нині, дійсно, питання про його актуальність є дискусійним. Водночас потреба в ліквідації такого значимого законодавчого акту обґрунтовано ставиться під сумнів та потребує подальших досліджень і обговорень, аби дійти до консенсусу, котрий сприятиме оновленню господарського законодавства та водночас збереженню його стабільності.

Список літератури

1. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Проект Закону № 6013 від 09.09.2021 станом на 06.09.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 04.12.2022).

2. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Пояснювальна записка до Проекту Закону № 6013 від 09.09.2021 станом на 06.09.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 04.12.2022).

3. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV: станом на 19 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 04.12.2022).

4. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 04.12.2022).

УДК 347.9

Щербінін М. Ю., студент гр. ЦГЮ-201

Науковий керівник: Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА

Логіка та теорія держави й права вкладає в термін «поняття» сукупність істотних властивостей, що характерні певному явищу, об'єкту тощо. Тож, перш ніж переходити до розгляду поняття представництва, доречним вважаємо проаналізувати ознаки, які йому притаманні.

Теорія права, розглядає представництво в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. Більшість вчених дотримується думки, що представництво, в об'єктивному значенні (як правовий інститут) характеризують наступні властивості:

- цивільні права та обов'язки, що належать одній особі, безпосередньо здійснюються іншою (представником);

- представник вчиняє певні дії, а саме, лише юридичні (вчинення дій не юридичного характеру представництвом не охоплюється);

- юридичні дії представник здійснює не від свого імені, а від імені особи, котру він представляє;

- представник здійснює свою діяльність лише в межах наданих йому повноважень – законом або договором;

- наслідки діяльності представника настають не для нього, а для особи котру він представляє.

Можна стверджувати, що серед вчених є певна однаковість, щодо основних ознак представництва.

Деякі вчені виділяють додаткові ознаки представництва. Так, Л. Паращук та А. Кучеренко, характеризують таку властивість представництва, як можливість його існування лише щодо суб'єкта права [1, с. 96]. Тобто, суб'єктом представництва може бути лише: 1) особа; 2) особа, що володіє дієздатністю. Якщо мова йде про фізичну особу, то, за загальним правилом, цивільна дієздатність настає з досягненням вісімнадцятирічного віку та є універсальною. Складніше з набуттям дієздатності юридичною особою. Дієздатність юридичної особи пов'язується з її державною реєстрацією та є спеціальною. Юридична особа може діяти тільки в тих межах, які встановлені в її статуті чи іншому установчому документі. Тому, навіть, дієздатна юридична особа не завжди може виступати представником.

Що стосується представництва в суб'єктивному розумінні даного явища, то доволі змістовно дані ознаки були викладено колективом авторів підручника з цивільного права за загальною редакцією Є.О. Харитонова та Н.Ю. Голубевої. На думку вчених, для представництва в суб'єктивному значенні притаманні такі ознаки:

- можливість дій однієї особи в інтересах іншої;
- подвійна природа даних суб'єктивних прав. Вони є спрямованими як зовні, так і всередину. Перше розкривається як право виступати перед третіми особами від імені, того чиї права представляють. Друге – як право зобов'язувати того, кого представляють, своїми діями щодо третіх осіб;
- це право за своєю сутністю є немайновим (організаційним) суб'єктивним правом;
- абсолютність (виключність) даного суб'єктивного права [2, с. 379].

Аналіз джерел дає змогу стверджувати, що у вітчизняній теорії та практиці превалює акцент саме на суб'єктивному аспекті даного явища.

Представництво в об'єктивному значенні розуміється як правовий інститут, що опосередковує собою відносини, котрі виникають у зв'язку діяльністю однієї особи від імені та в інтересах іншої, що спрямовані на реалізацію прав і обов'язки особи, яку представляють, а також захисту прав інших осіб.

Щодо представництва в суб'єктивному розумінні, то Авесян Г.М. та Басенко Р.О., визначають його як «правовідношення, відповідно до якого одна сторона (представник) на підставі набутих нею повноважень виступає і діє від імені іншої особи, яку представляє, створюючи, змінюючи або припиняючи безпосередньо для неї цивільні права та обов'язки» [3, с. 135]. Колектив авторів підручника з цивільного права за загальною редакцією В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша, дотримуються думки, що представництвом є правовідношення, в якому одна сторона, представник, зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [4, с. 55]. Аналогічне поняття представництва викладене в статті О. Чуєвої [5, с. 111].

Причиною такої «одноголосності», вочевидь є ЦКУ, в ч. 1 ст. 237 якого закріплено, що «представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє» [6]. Тому вчені під час досліджень виходять з офіційного визначення даного явища та проводять подальший аналіз на основі нього.

Основоположне значення представництва полягає в тому, що завдяки йому особа може здійснити свою права й обов'язки, не вступаючи безпосередньо в юридичні правовідносини. Представництво «дозволяє аби шляхом звернення до послуг представника, фізичні та юридичні особи завжди мали можливість повною мірою реалізувати свою дієздатність (укладати правочини, захищати свої інтереси в суді тощо)» [7, с. 147]. Представництво набуває особливої важливості в умовах втрати мобільності особою (наприклад, у разі хвороби), потреби у продовженні здійснювання прав та обов'язків особи за її відсутності тощо.

Значення представництва виходить на новий рівень в сучасних умовах повномасштабної війни, коли кількість осіб, що не може безпосередньо реалізовувати свої права суттєво зростає у порівнянні з мирним часом.

Отже, науковці розглядають представництво в об'єктивному та суб'єктивному значенні. Законодавчого закріплення набуло представництво в суб'єктивному розумінні: як правовідношення, в якому одна сторона зобов'язується або отримує право вчиняти певні правочини від імені другої сторони, яку вона представляє. Значення представництва полягає в можливості особи, реалізувати свою правосуб'єктність, не здійснюючи свої права й обов'язки безпосередньо (самостійно).

Список літератури

1. Паращук, Л. Особливості представництва у цивільному праві. Актуальні проблеми правознавства. 2020. Вип. 2. С. 94-100.
2. Цивільне право України: в 2-х томах. Том 1: Підручник / За ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонова, канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. Х. : ТОВ «Одісей», 2008. 832 с.

3. Аванесян Г. М., Басенко Р. О. Цивільне право України (Загальна частина): навчально-методичний посібник. Полтава: ППЕП, 2020. 199 с.

4. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях) : Навчальний посібник: Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с.

5. Чуєва О. Представництво в нотаріальній практиці. Актуальні питання посвідчення довіреності. Мала енциклопедія нотаріуса. 2017. Вип. 4. С. 111-119.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 30.11.2022).

7. Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. Навчальний посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарева О. Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М. О. Запоріжжя: 2016. 284 с.

Секція кримінального права та правосуддя

УДК 341.44

Бойправ Л. О., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ТЕРОРИЗМ ЯК ВИД ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність теми. Невід'ємною частиною системи транснаціональних злочинів є тероризм. Боротьба з даним явищем має важливе значення як для України, так і для всіх інших держав нашої планети. Це пояснюється тим, що даний вид транснаціонального злочину, в першу чергу, негативно впливає на безпеку держави. В наш час тероризм набув дуже великих масштабів. Він здійснюється в різних формах, тому може негативно впливати майже на всі сфери життя людей, які стикаються з цим явищем. Саме через це в суспільстві гостро постало питання боротьби з даним злочином. Хоча регулювання тероризму здійснюється багатьма міжнародно-правовими актами, це не дає повної гарантії запобігання вчиненню та розповсюдженню даного виду транснаціональної злочинності.

Мета дослідження полягає у аналізі поняття та ознак тероризму та визначенні методів боротьби з тероризмом.

Виклад основного матеріалу. Поняття тероризму бере свій початок ще з 70-х років ХХ ст. Як вважають деякі науковці, вперше трактування цього терміну було здійснено в Кодексі злочинів проти світу і безпеки людства ООН. Кодекс визначав тероризм як здійснення, організація, сприяння здійсненню чи фінансування заохочення агентами чи представниками однієї держави актів проти іншої держави чи потурання з їх боку здійсненню таких актів, що спрямовані проти осіб чи власності і які за своїм характером мають метою викликати страх у державних діячів, груп людей чи населення в цілому [1, с. 384]. В наш же час поняття тероризму стало більш дослідженим, адже воно пройшло певний процес удосконалення та розвитку. Регулювання тероризму здійснюється як на міжнародному рівні (Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1997 р., Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. та інші), так і законодавстві України. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» під тероризмом розуміє суспільну небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2]. Щодо міжнародного тероризму, то в законі сказано, що це здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження [2]. Поняття тероризму привернуло увагу багатьох науковців. Наприклад, дослідник Жаринов вважає, що тероризм потрібно розуміти як спосіб вирішення політичних потреб шляхом насилля [3, с. 125]. Але на нашу думку, дане визначення є не досить правильним, адже метою тероризму може бути не тільки політика, а й наприклад, релігія. Тобто, підсумовуючи все вищесказане можна зробити висновок, що під тероризмом потрібно розуміти небезпечну, протиправну діяльність

світових чи регіональних масштабів, метою якої є досягнення певних цілей шляхом погроз, посягань на життя людей та інших протиправних та антиморальних дій.

Даний транснаціональний злочин має ряд своїх ознак та особливостей. Першою з них є те, що метою тероризму є серйозно залякати населення або неправомірно спонукати уряд чи міжнародну організацію здійснити якусь дію чи утриматися від здійснення її або серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основні політичні, конституційні, економічні або соціальні структури країни чи міжнародної організації [4]. Це твердження зазначене в преамбулі Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. До ознак цього злочину також відносять те, що його формування є розвинутою системою застосування насильства [5]. Тобто, можна зробити висновок, що тероризм дуже швидко пристосується до сучасного світу, тим самим стає менш придатним до контролю з боку різних держав світу. Наступною ознакою є професіоналізм міжнародного тероризму. Це є дуже великою проблемою для всіх країн, адже з удосконаленням способів, зброї тощо, тероризм буде нести велику загрозу для людства.

Так як даний вид транснаціональних злочинів негативно впливає на існування та розвинення всіх держав світу, він потребує негайного регулювання з боку держав. Тому на міжнародному рівні діє ряд документів, які забезпечують попередження даного явища та боротьбу з ним. Одним з таких документів є раніше вже згадана Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р. Її особливістю є те, що вона прийнята з метою вжити ефективних заходів для забезпечення того, щоб злочинці, які вчинили такі акти, не unikнули переслідування і покарання [6]. Не менш важливою є Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. З даного міжнародного документа можна зробити висновок, що його метою є необхідність зміцнювати міжнародне співробітництво між державами у справі розробки та вжиття ефективних заходів по недопущенню фінансування тероризму, а також боротьбі з ним шляхом переслідування та покарання сіб, що його вчиняють [7]. Тобто, ця конвенція закріплює заходи та методи щодо боротьби з фінансуванням даного транснаціонального злочину.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що тероризм – це небезпечна, протиправна діяльність світових чи регіональних масштабів, метою якого є досягнення певних цілей (релігійних, політичних тощо). Він здійснюється шляхом погроз, посягань на життя людей та інших протиправних та антиморальних дій і є світовою проблемою для боротьби з яким залучені всі країни світу.

Список літератури

1. Прачук М. П. Правове регулювання міжнародного тероризму: проблеми та перспективи. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. 383-387.
2. Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 07.12.2022).
3. Мікічурова, О. В. Дефініція міжнародного тероризму в міжнародному праві. *Dictum factum*. 2019. №2. С. 124-133. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/92> (дата звернення: 08.12.2020).
4. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму. Міжнародний документ від 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80#w1_43 (дата звернення: 08.12.2022).
5. Арістова А. Релігійне підґрунтя міжнародного тероризму. 2010. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44111/2010_56_17.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.12.2022).
6. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом. Міжнародний документ від 27.01.1997 № ETSN90. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80#Text (дата звернення: 08.12.2022).
7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Міжнародний документ від 09.12. 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 08.12.2022).

УДК 343.137

Бойправ Л. О., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ПРИ РОЗГЛЯДІ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Актуальність теми. Всі принципи кримінального провадження є невід'ємними елементами дотримання прав та свобод громадян в кримінальному процесі. Важливе місце в цій системі відіграє саме принцип законності. По-перше, це пояснюється тим, що він забезпечує винесення справедливого процесуального рішення суб'єктами кримінального провадження. Тобто, можна вважати, що якщо не додержуватися принципу законності, то всі інші засади не будуть мати ніякого значення. По-друге, його дотримання має відбуватися на всіх стадіях кримінального провадження. Отже, розгляд клопотань, в тому числі щодо застосування запобіжних заходів, обов'язково повинно здійснюватися з дотриманням цього принципу.

Мета дослідження полягає в аналізі поняття принципу законності та його реалізації при розгляді клопотання про застосування запобіжних заходів.

Виклад основного матеріалу. Запобіжні заходи, як і всі інші заходи забезпечення кримінального провадження, повинні здійснюватися з дотриманням всіх норм законодавства, в тому числі й принципів, які закріплені в ст. 7 КПК України. Принцип законності є однією з основних засад, адже вона забезпечує виконання завдання кримінального провадження, яке передбачене ст. 2 КПК. Даний принцип закріплений законодавцем в ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України. Саме ця стаття пояснює зміст даного принципу. Частина 1 ст. 9 КПК закріплює, що принцип законності полягає в дотриманні, під час кримінального провадження судом, слідчим суддею, прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим, іншими службовими особами органів державної влади вимог Конституції України, Кримінального процесуального кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та вимог інших актів законодавства [1]. Незважаючи на визначення цього поняття законодавцем, в науковій літературі є безліч думок щодо принципу законності. Одним з прикладів є припущення В.М. Соловйова, який зазначає, що законність – це наявність науково обґрунтованих правових норм, які відповідають Конституції та законам України, вимогам формальної логіки та законодавчої техніки, враховують реалії сьогодення та спрямовані на майбутнє, а, по-друге, – послідовне й неухильне виконання цих норм усіма державними органами, посадовими особами, громадянами й об'єднаннями [2, с. 381]. Порівнюючи ці трактування, можна зробити висновок, що кодекс закріплює ширше та найбільш повноцінне визначення принципу законності.

Щодо розгляду клопотань про застосування запобіжного заходу, то реалізація принципу законності повинна відбуватися на всіх стадіях даного процесу, як при поданні, так і розгляді клопотання. Подання клопотання здійснюється слідчим, прокурором відповідно до ч. 1 ст.184 КПК. При цьому дані суб'єкти кримінального провадження, повинні дотримуватися певних правових норм, які закріплені в цьому законі. Наприклад, не пізніше ніж за три години до початку розгляду такого клопотання слідчий, прокурор повинні надати підозрюваному та обвинуваченому копію клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу [1]. При порушенні цієї норми, це буде порушення й принципу законності, а тому потягне за собою порушення прав підозрюваного та обвинуваченого.

Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу регулюється ст. 193 КПК України. Одним з основних обов'язків слідчого, прокурора, на даній стадії, є роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права. До них законодавець відносить право мати захисника; знати суть та підстави підозри або обвинувачення; знати підстави його

затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою та інші [1]. Якщо ж він не виконає покладеного на нього обов'язку, то це буде недотримання принципу законності та порушення прав підозрюваного, обвинуваченого.

У випадку, коли слідчий суддя, суд при розгляді такого клопотання не врахує всі обставини, які є важливими для прийняття рішення про застосування певного запобіжного заходу, то це також буде порушення законності кримінального провадження і потягне за собою незаконне процесуальне рішення. Адже з ч. 2 ст. 9 КПК можна зробити висновок, що законність характеризується такими ознаками як повність та всебічність. Крім цього ч. 3 ст. 176 КПК закріплює певне правило за яким слідчий суддя, суд не може задовольнити клопотання про застосування певного запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, якщо виявиться що до нього можна застосувати більш м'який захід забезпечення кримінального провадження [1]. Але якщо таке рішення буде винесено, то це буде прямим порушенням закону. Адже відповідно до законодавства слідчий суддя, суд мають врахувати всі обставини, які зазначені в ст. 178 КПК України.

Відповідно до п. 18 ч.1 ст. 3 КПК України судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні здійснює слідчий суддя [1]. Науковці виділяють дві форми нагляду слідчим суддею за законністю при позбавленні свободи особи на стадії досудового розслідування, тобто при винесенні рішень про застосування певного запобіжного заходу. Однією з форм є активна. На думку Л. В. Омельчук та Х. І. Клімковської вона полягає в наявності права слідчого судді з власної ініціативи здійснити перевірку законності позбавлення свободи певної особи. Дане твердження автори підкріплюють ст. 206 КПК України. Друга форма є пасивною. Вона реалізується саме через розгляд різних клопотань слідчого, прокурора, а у певних випадках передбачених законодавством – сторін кримінального провадження про застосування заходів забезпечення, в тому числі й запобіжних заходів [3, с. 204].

Висновки. З всього вище сказаного можна зробити висновок, що кодекс закріплює ширше та повноцінне визначення та зміст принципу законності; принцип законності повинен бути дотриманий на всіх стадіях кримінального провадження; винесення певних процесуальних рішень повинне здійснюватися за принципом законності не лише по відношенню до потерпілого, свідка, а й до підозрюваного та обвинуваченого; повноваження щодо контролю принципу законності покладені на слідчого суддю.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n458> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Муравенко, О. Ю. Особливості правової природи принципу законності. 2012. С.380-385.
3. Малютін, А. Д., Усатий, Г. О. Слідчий суддя як гарант законності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування. Юридичний науковий електронний журнал, 2016, (4), 203-205.

УДК 343.148

Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ЯК ОЗНАКА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з

питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Визначення поняття спеціальних знань, з'ясування їх характеру, обсягу й структури важливо з багатьох причин, зокрема для визначення, роду та виду експертизи, предмета та об'єктів дослідження, компетенції експерта та його функцій, значення висновку експерта тощо.

Закон України «Про судову експертизу», як і процесуальне законодавство України не розкриває змісту поняття «спеціальні знання». В ст. 69 КПК України йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань [2]. Не розкривається зміст спеціальних знань і в Постанові Пленума Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», в п. 2 якого вказується лише на неприпустимість призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань [3].

З точки зору філософії знання – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання (процесу відтворення дійсності), що характеризується усвідомленням їх істинності» [4]. Прийнято розрізняти два види знань – практичні (повсякденні) та наукові, які, вочевидь, є взаємозалежними та взаємозумовленими.

Щодо визначення поняття спеціальних знань науковці не виробили єдиної точки зору, хоча цьому питанню присвячена ціла низка наукових праць.

Спеціальні знання визначаються як професійні знання, які отримуються в результаті навчання, а також навички, які отримує обізнана особа в процесі практичної діяльності в певних галузях науки, техніки та інших галузях людської діяльності, що використовуються разом з науково-технічними засобами при виконанні експертизи. Змістом спеціальних знань є теоретично обґрунтовані та перевірені практикою положення і правила, що можуть належати до певної галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла.

Спеціальні знання характеризуються такими ознаками: ці знання не є загальновідомими, загальнодоступними та одиничними; вони набуваються особою у процесі теоретичної та практичної підготовки до конкретної діяльності; неодноразово використовуються; надаються не в прямій, а у опосередкованій формі; залучаються до процесу в установленому законом порядку за наявності у учасників процесу потреби в такого роду знаннях; використовуються у передбачених процесуальним законодавством формах; їх використання пов'язане з певним рівнем освіти та/або підготовкою, а також професійним або іншим досвідом; такі знання сприяють забезпеченню винесення законного й обґрунтованого акта органів досудового розслідування та суду як органу судової влади.

Спеціальні знання судового експерта становлять комплексне поняття, що охоплює професійні знання в галузі науки, мистецтва, техніки та ремесла, які не є загальнодоступними і загальновідомими, а також певні вміння і навички їх застосування для отримання такого процесуального джерела доказів як висновок експерта [5, с 31].

Слід зазначити, що спеціальні знання - це категорія, яка охоплює досить широку сукупність знань, із більшістю яких учасники процесу доказування не знайомі навіть поверхово, не говорячи вже про глибокі знання у різних галузях науки і техніки. Сучасна юридична доктрина пропонує розуміти спеціальні знання як такі, що не є загальновідомими та не мають масового поширення, однак, обмежене коло осіб досконало обізнано щодо них, що й визначає їхню фаховість і професійність. Саме таких обізнаних осіб називають фахівцями, які, маючи спеціальні знання, беруть участь у судовому процесі та набувають різних процесуальних статусів (залежно від потреби конкретного судового провадження).

Деякі науковці відносять до обізнаних осіб у кримінальному судочинстві тільки експерта та спеціаліста. Інші вважають, що обізнаними особами є всі суб'єкти, незалежно від наявних прав і обов'язків, котрі мають певну спеціальність (володіють спеціальними знаннями) та відповідно до процесуального закону безпосередньо залучаються самі або використовуються результати їх діяльності у кримінальному судочинстві.

Особливістю спеціальних знань є спосіб їх набуття обізнаною особою. Усі дослідники сходяться на думці, що спеціальні знання отримуються в результаті навчання або тривалої практичної діяльності в якій-небудь галузі. Теоретичне навчання та практична діяльність – це процеси відображення й відтворення в людському мисленні об'єктивної дійсності, накопичення досвіду, засвоєння навичок, придбання вміння та знань як продуктів суспільно-

трудової й розумової діяльності. Спеціальні знання набуваються шляхом формальної, неформальної та інформальної (самостійної) освіти. Формальна освіта реалізується засвоєнням освітніх програм навчання в закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Отримання формальної освіти підтверджується відповідним документом [6, с.190].

Отже, однією з ключових ознак судової експертизи є використання спеціальних знань. Відповідно до сучасної юридичної доктрини, спеціальні знання - це знання, які не є загальновідомими, не мають масового поширення і якими володіє обмежене коло фахівців. Проведення досліджень, що ґрунтуються на спеціальних знаннях, є характерною рисою судової експертизи, оскільки в процесі судової експертизи такі знання використовуються в якості певного інструментарію для отримання фактичних даних, що мають значення для ухвалення судового рішення.

Список літератури

1. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 05.12.2022)

2. Кримінально-процесуальний кодекс від від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 05.12.2022)

1. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Пленума Верховного Суду України від 30.05.1997 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>

2. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. С. 228.

3. Надіжко М. М. Використання спеціальних знань у судово-експертній діяльності: теоретико-правові аспекти. Криміналістичний вісник. № 1 (33). 2020. С. 25-36.

4. Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань у судочинстві. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 18. 2018. С. 184-193.

УДК 343.265.2-053.5

Дрозд В. І., студент гр. КЮ-212

Ворона Ж. С., студентка гр. ЗМКПР-211

Науковий керівник: Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Серйозною проблемою українського суспільства є підліткова злочинність. Це пояснюється не лише тим, що неповнолітні завжди вважалися особливим видом правопорушників, а й тим, що неповнолітні зараз є однією з найбільш постраждалих від злочинності верств населення. На фоні зростання правопорушень неповнолітніми почастишали також суспільно шкідливі діяння, вчинені особами, які не досягли віку кримінальної відповідальності. Можна помітити, що вплив кримінального законодавства щодо неповнолітніх на систему має бути компромісний. Адже тут входять між собою в колізію, з одного боку, інтереси суспільства, які потребують захисту, а з іншого – інтереси охорони молодого покоління, важливість яких для майбутнього кожної нації не викликає сумнівів [1 с. 264]. Проблема злочинності серед неповнолітніх завжди є актуальною. Від того, як вона вирішується сьогодні, залежить тенденція розвитку злочинності в майбутньому [2 с 303]. Наявність окремої системи покарань для неповнолітніх обґрунтовується тим фактом, що суспільство не має права висувати до неповнолітніх такі самі суворі вимоги, як до своїх

дорослих членів [1 с. 265]. Окрім того, враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітнього віку, закон, виокремлюючи спеціальні норми про кримінальну відповідальність та покарання неповнолітніх, керується принципами справедливості, гуманізму, економії кримінальної репресії, вважаючи, що до неповнолітніх правопорушників достатніми є заходи виховно-педагогічного, а не карального характеру. Кримінальний кодекс України містить окремий розділ (XV), присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, норми якого повинні сприяти врахуванню вікових, соціально-психологічних та інших особливостей розвитку неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення Кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Однак, за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень до кримінальної відповідальності притягуються неповнолітні особи у віці від 14 до 16 років.

Розділ XV КК України передбачає особливі, менш суворі, більш гуманні умови кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення порівняно з дорослими правопорушниками, а саме: за певних умов допускається можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру; скорочено види покарань та обмежено строки і розмір встановлених покарань порівняно зі строками і розмірами покарань до дорослих правопорушників; визначено умови, за яких можливим є звільнення неповнолітніх від відбування покарання із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру; передбачено більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання; встановлено більш короткі строки (порівняно зі строками для повнолітніх правопорушників) щодо давності притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку щодо погашення і зняття судимості з неповнолітніх правопорушників. Передбачається два види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності: звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106). Також до неповнолітнього можуть бути застосовані загальні види звільнення від кримінальної відповідальності передбачені статтями 45-48 КК України та законами про амністію. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру є особливістю кримінальної відповідальності неповнолітніх. Частина 1 ст. 97 передбачає, що неповнолітній, який вперше вчинив правопорушення невеликої тяжкості, може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. Ці заходи це - передбачені кримінальним законом особливі заходи впливу, що не є кримінальним покаранням. Ці заходи є заходами виховання, переконання і спрямовані на забезпечення правильного формування особистості неповнолітніх, виключення антисоціальних властивостей і навичок, попередження вчинення ними правопорушень. Обов'язковими ознаками цих заходів є: 1) передбачуваність їх кримінальним законом це ч. 2 ст. 105; 2) застосування їх тільки судом; 3) застосування їх тільки до неповнолітніх, що вчинили правопорушення; 4) відсутність в них ознак кримінального покарання. Підставою звільнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру є можливість виправлення неповнолітнього без призначення покарання. Можливість такого виправлення повинна ґрунтуватись на оцінці поведінки неповнолітнього до і після вчинення кримінального правопорушення, його ставлення до навчання, роботи та інших обставин, що свідчать про невелику небезпечність особи неповнолітнього. Відповідно до ч. 2 ст. 97 примусові заходи виховного характеру можуть бути призначені особі, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу. 2) Частина 2 ст.105 містить вичерпний перелік примусових заходів виховного характеру: а) застереження б) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; в) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також

окремих громадян на їхнє прохання; г) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; г) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах і порядок їх залишення визначаються законом. Відповідно до ч. 3 ст. 105 залежно від конкретних обставин вчиненого правопорушення і особи неповнолітнього суд може застосувати до нього одночасно кілька примусових заходів виховного характеру. Поряд з цими заходами ч. 4 ст. 105 надає право суду, якщо він вважає це необхідним, призначити неповнолітньому вихователя. Частина 3 ст. 97 вказує, що у разі ухилення неповнолітнього, що вчинив правопорушення, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру, ці заходи скасовуються судом і він притягується до кримінальної відповідальності. Застереження полягає в осуді суспільно-небезпечної поведінки неповнолітнього, ультиматуму щодо припинення такої поведінки під загрозою застосування більш суворих заходів відповідальності. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього може, наприклад, у вимозі сумлінно відвідувати навчальні заклади, у забороні відвідувати у вечірній час парки, кафе, тощо. Тривалість цих обмежень визначає суд. Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їх прохання за своєю суттю припускає встановлення контролю і посилення виховного впливу з боку тих осіб, що були зобов'язані в силу сімейних, виробничих або інших відносин здійснювати позитивний вплив на неповнолітнього. Саме тому цей захід може застосовуватися тільки тоді, коли батьки або колектив мають реальну можливість здійснити такий вплив, створити нормальну обстановку для неповнолітнього. Більш суворим видом примусових заходів виховного характеру є покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодувати заподіяний майновий збиток. Закон, проте, обмежує можливість його застосування як віком неповнолітнього, так і його матеріальним становищем: цей захід може бути застосований тільки до неповнолітніх, які досягли п'ятнадцятирічного віку і мають майно, кошти або прибуток. Найсуворішим з заходів є направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків. Як найсуворіший з усіх заходів, передбачених ч. 2 ст. 105, цей захід може застосовуватися лише тоді, коли неповнолітній не може бути виправлений іншими заходами. Строк цього заходу визначається судом, але не може перевищувати трьох років. Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Стаття 106 передбачає особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності в зв'язку із закінченням строків давності притягнення до такої відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 106 для застосування цієї норми суду необхідно, насамперед, враховувати загальні підстави застосування інституту давності притягнення до кримінальної відповідальності передбачені в ст. 49 Кримінального кодексу України (закінчення передбачених законом строків після вчинення правопорушень і до дня набрання вироком законної сили, невчинення під час цих строків нового кримінального правопорушення, відсутність ухилення від слідства або суду). При наявності загальних підстав і умов застосування такого звільнення суд повинен врахувати його особливості щодо неповнолітніх. Такими особливостями відповідно до ст. 106 є: по-перше, можливість її застосування до осіб, які не досягли вісімнадцяти років до вчинення правопорушення, незалежно від їх віку на момент вирішення питання про звільнення; по-друге, встановлення в ній знижених строків давності. Частина 2 ст. 106 передбачає такі строки давності:

- 1) два роки - у разі вчинення кримінального проступку;
- 2) п'ять років - у разі вчинення нетяжкого злочину;
- 3) сім років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) десять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Отже, у підсумку можна сказати що кримінальне законодавство дійсно має норми для звільнення від кримінальної відповідальності, котрі успішно приміняються у судовій практиці. Наявність цих норм доводить що закон для молодих людей є менш суровим та має за ціль не

покарання, а перевиховання ще несформованої повністю особистості та можливість повноцінного її повернення до звичайного правового життя.

Список літератури

1. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263-267 (дата звернення: 04.12.2022)
2. Крецул В. І. Правовий захист неповнолітніх та деякі особливості їх кримінальної відповідальності / В. І. Крецул // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Верховного суду України від 16.04.2004 № 5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/va005700-04> (дата звернення: 06.12.2022)
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 04.12.2022).

УДК 343.242

Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Вазинська К. А., студентка гр. КЮ-201
*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Забезпечення якнайкращого захисту прав і свобод дітей було і залишатиметься одним із пріоритетів державної політики, адже діти – це майбутнє держави. Особливої уваги потребує забезпечення прав дітей, які перебувають у конфлікті із законом. Відповідно, законодавство встановлює особливий порядок кримінальної відповідальності окремих категорій осіб та визначає види покарань, які можуть бути застосовані до осіб віком до 18 років. Зокрема, ст. 97 Кримінального кодексу України встановлено, що неповнолітні можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності [1].

Враховуючи сучасний стан розвитку в Україні, актуальним є оновлення вітчизняної системи примусових заходів виховного характеру. Це потрібно, тому що за останні роки значно зросла підліткова злочинність. Про це свідчить закон і особливо судова статистика [2, с. 61].

Система кримінально-правових заходів впливу на неповнолітніх, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачена Кримінальним кодексом України, включає дві підсистеми. Однією з них є примусові заходи виховного характеру, зазначені в її статтях 97 і 105. Це єдина система вітчизняного кримінального права, норми якої поширюються лише на неповнолітніх. Друга підсистема – кримінальне покарання неповнолітніх.

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15 травня 2006 року № 2 визначає, що примусові заходи виховного характеру, зокрема, застосовують: у разі постановлення судом рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ч. 1 ст. 97 КК України; до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 2 ст. 97 КК України); при звільненні неповнолітнього від покарання відповідно до ч. 1 ст. 105 КК України [3].

Якщо в матеріалах провадження, крім зазначених, наявні й інші підстави для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (наприклад, передбачені ст. ст. 45-49 КК України, які за правовими наслідками є більш сприятливими для забезпечення його інтересів), мають бути обрані саме ці підстави.

Застосування примусових заходів виховного характеру при звільненні неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання не слід плутати із застосуванням заходів виховного характеру до осіб, які досягли 11-річного віку, але не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У цьому випадку, оскільки суб'єкта немає, кримінальна відповідальність не настає, тому застосування даних заходів примусу не може звільняти від кримінальної відповідальності, а відноситься до проблеми особливого виду впливу.

Цей вплив є примусовим заходом виховного характеру, якщо суд (в ухвалі чи постанові) застосовує ці заходи до особи, яка досягла 11 років, але не досягла віку кримінальної відповідальності, що підпадають під дію положень особливої частини Кримінального кодексу України. Ознака суспільно небезпечної поведінки, незалежно від волі останнього, реалізується у формі соціального захисту від протиправних дій неповнолітніх [4, с. 9].

Згідно зі ст. 105 КК України неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

Говорячи безпосередньо про примусові заходи виховного характеру, слід підкреслити, що попередження є одним із найбільш м'яких заходів виховного характеру, до якого можна віднести роз'яснення судом неповнолітньому, що наслідки його дій, оголошує неповнолітнього винним у вчиненні цих дій і попереджає про можливі більш серйозні правові наслідки, якщо він продовжить своє порушення або вчинить нове кримінальне правопорушення.

Під обмеженням дозвілля, встановленням особливих вимог до поведінки неповнолітніх можна розуміти обмеження виходу на вулицю в певний час доби, заборону відвідування певних місць без згоди установи, в якій здійснюється нагляд, місце проживання, навчання чи роботи виїжджати в іншу місцевість; покласти обов'язок продовжити навчання, пройти лікування (за наявності хворобливого потягу до алкоголю або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів) тощо.

Варто зазначити, що передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, які мають авторитет в очах дитини, допускається лише за наявності доказів того, що вони зможуть чинити на неї позитивний виховний вплив і контролювати його поведінку [5, с. 43].

У свою чергу, що представники органів у справах дітей, на які покладено виконання рішень судів про застосування примусових заходів виховного характеру щодо дітей, зобов'язані здійснювати дієвий контроль за їх діями, у разі ухилення від застосування встановлених судом заходів постійно аналізувати та усувати причини ухилення, щоб запобігти їх повторенню в майбутньому.

Ухиленням від застосування примусових заходів виховного характеру є поведінка неповнолітнього, коли він без поважних причин систематично порушує або не виконує встановлених судом умов застосування заходів у встановлений строк – недотримання встановлених судом обмежень або вимог щодо свободи пересування; свободи від виховного впливу та контролю з боку батьків або осіб, які їх замінюють, педагогічних чи трудових колективів; відмова у відшкодуванні майнової шкоди; невиконання умов мирової угоди; самовільний відхід зі школи чи закладу соціальної реабілітації або систематичне порушення порядку перебування в цих установах тощо.

Отже, потрібно зазначити, що необхідно оптимізувати існуючу систему кримінальних покарань для неповнолітніх кримінальних правопорушників. Для цього доцільно доповнити

зазначену систему новими видами кримінального покарання, окремі з яких будуть створені на основі певних примусових заходів виховного характеру. По-друге, слід побудувати нову, якісно іншу систему примусових заходів виховного характеру, які будуть застосовуватися до неповнолітніх, звільнених від кримінальної відповідальності. По-третє, необхідно вдосконалити чинну систему примусових заходів виховного характеру з розрахунком на застосування деяких з них до неповнолітніх, звільнених від покарання.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія. Київ : Атіка, 2004. 240 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15 травня 2006 року № 2. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 10.12.2022).
4. Ямкова О. О. Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2004. 20 с.
5. Музика А. А. Примусові заходи медичного і виховного характеру. Київ : Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 1997. 125 с.

УДК 349.2

Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Кальян А. В., студентка гр. КЮ-201

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У період становлення кримінального законодавства незалежної України підлітки були найбільш злочинно ураженою групою суспільства. Саме тому питання стану злочинності неповнолітніх у розрізі аналізу її показників у 90-х роках ХХ століття спонукає дослідити її динаміку і, як наслідок, дані щодо кримінальних покарань неповнолітніх, зокрема позбавлення волі, заради досягнення найбільш ефективного його використання з урахуванням реалій сьогодення – військової агресії росії проти України, високого рівня безробіття, відсутності належних соціально-культурних умов існування підлітків.

На нашу думку, поняття позбавлення волі як кримінального покарання неповнолітніх слід визначити як захід негативного впливу, котрий застосовується до неповнолітнього засудженого у кримінальній сфері, супроводжується утриманням порушника в установі виконання покарань з подальшим застосуванням до нього всього спектру методів і моделей ресоціалізації з урахуванням його віку й фізичного та психологічного розвитку.

Варто звернути увагу, що основою кримінального законодавства України у цій сфері були і залишаються, у першу чергу, міжнародні договори та інші акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1]. Наприклад, у 90-х роках ХХ століття на Україну вже поширювали свою дію Конвенція про права дитини (1989 р., ратифікована Україною відповідно до Постанови Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р.), Мінімальні стандартні правила ООН у сфері відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила» 1985 р.), Керівні принципи щодо запобігання злочинності неповнолітніх («Ер-рядські керівні принципи» 1990 р.), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.) [2, с. 184].

Безпосередньо ж українська нормативна кримінальна база лишалася незмінною – Кримінальний кодекс України (затверджений Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) від 28 грудня 1960 р. та введений в дію указом Президії Верховної Ради УРСР з 1 квітня 1961 р.). Відповідно до цього акту станом на початок 1990-тих років злочинці підлягали кримінальній відповідальності з 16 років (за деякі злочини – вбивство, крадіжка тощо – з 14 років), при цьому окремого розділу, що регулював би особливості відповідальності та покарання неповнолітніх, цей Кодекс не містив, як і положень про відповідальність осіб, що не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність [3, с. 42]. Слід зазначити, що під час внесення змін до зазначеного акту від 23 грудня 1993 р. – у ч. 4 ст. 10 Кримінального Кодексу, а згодом і в п. 3 ч. 1 ст. 51 КК було виділено норму, відповідно до якої неповнолітні, відносно яких було прийнято рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності, вилучалися зі сфери впливу кримінального закону та передавалися до комісії у справах неповнолітніх [4, с. 106].

З огляду на активне зростання числа зареєстрованих злочинів та темпів його приросту (станом на 1985 р. на 100 тис. осіб віком 14 років та старше нараховувалось 1 334 злочинці) [5, с. 185] на початку 1990-тих років суди почали застосовувати до неповнолітніх позбавлення волі у більше ніж 25% справ, на другому місці було умовне засудження, на третьому – відстрочка виконання вироку. Така тенденція збереглася до початку 20-х років XXI століття [6, с. 265].

Вищевикладене дозволяє виокремити особливості підліткової злочинності у 90-х роках XX століття задля визначення змісту змін у діючому кримінальному законодавстві.

По-перше, кількість неповнолітніх засуджених, зокрема засуджених до позбавлення волі. Відповідно до даних Міністерства внутрішніх справ України станом на 1992 р. в Україні було зареєстровано 35 тис. злочинів неповнолітніх, 11,6 тис. суб'єктів цих злочинів – засуджено, існувала тенденція до зниження кількості злочинів, однак до зростання числа засуджених, і вже на початку 2000-них років кількість таких правопорушень сягала 32,3 тис., а неповнолітніх засуджених суб'єктів таких злочинів – 20 тис.

По-друге, частка кримінальних правопорушень, вчинених групою осіб з нікчемних мотивів. 75% неповнолітніх порушників кримінального закону вчиняли злочини у складі групи. У такій групі завжди існував повнолітній лідер, який використовував «героїзацію» злочинної діяльності та суперництво між підлітками за місце в ієрархії групи. Це призводило до того, що підлітки були здатні на будь-які кримінально протиправні діяння, особливо в умовах економічного занепаду країни. Ще одним важливим аспектом при цьому у більшості справ виявлялась нікчемність мотивів, тобто неповнолітні скоювали такі дії переважно заради розваги та підняття рівня поваги до себе у цій групі.

По-третє, вікові особливості злочинності неповнолітніх. Його нижній поріг становив 14-15 років і мав тенденцію до подальшого заниження: на початку 90-х років XX століття за кримінально протиправні діяння у вищевказаному віці було засуджено 16,6% осіб від загальної кількості засуджених, а до кінця вказаного часового проміжку їх чисельність зросла до 28,6% (при тому, що неповнолітні у такому віці відповідали лише за окремі категорії злочинів).

По-четверте, якісні показники злочинності. Найбільшу кількість становили злочини проти власності (зокрема, крадіжки). Наприкінці 90-х років XX століття за такі правопорушення було засуджено майже 8,7 тис. неповнолітніх (серед них – 6,7 тис. за крадіжки).

По-п'яте, джерела формування негативних рис особистості неповнолітнього злочинця. У такому віці на формування злочинця значною мірою впливав низький моральний стан суспільства, котрий, у свою чергу, формувався під впливом постійних кризових явищ у державній економіці, майнового розшарування та деморалізації, а також недостатній рівень виховання і моральної культури підлітків на тлі зростання кількості розлучень у шлюбах порівняно із 80-ми роками XX століття, до прикладу, 45% підлітків-злочинців виховувалися лише одним із батьків, 6% – без батьків.

По-шосте, кількість дівчат – порушниць кримінального закону. Відношення неповнолітніх дівчат, котрих було притягнуто до кримінальної відповідальності, становило 5% від усієї кількості. Цей показник залишився сталим до кінця XX століття.

По-сьоме, частка неповнолітніх злочинців, засуджених до позбавлення волі. У цей період до позбавлення волі засуджувалася лише чверть підлітків з тих, котрі постали перед судом. У порівнянні – це на 10-15% менше, ніж серед дорослих [7].

Неповнолітні відбували покарання у виді позбавлення волі у виправно-трудових колоніях. Їх діяльність регулювалася нормами Виправно-трудового кодексу України. Зокрема, цей акт закріплював загонову систему організації покарання неповнолітніх, їх правовий статус, перелік засобів виправлення та перевиховання (зокрема, форми виховної роботи), внутрішній розпорядок, систему стягнень та заохочень. Із загальної кількості підлітків, котрі відбували таке покарання, приблизно 13% були у віці від 14 до 16 років [8, с. 52].

Отже, на сучасному етапі варто штучно втримати тенденцію (подібну до тієї, що була у 90-тих роках) широкого застосування позбавлення волі як покарання у справах неповнолітніх, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, зорієнтувавши, при цьому, увагу законодавця на більш гуманних способах виконання покарання задля ефективнішої ресоціалізації підлітка відповідно до міжнародних стандартів, втілення принципу справедливості та економії кримінальної репресії, враховуючи при цьому стан здоров'я підлітка, загальний рівень розвитку, сімейний стан, реальну, а не формальну характеристику особистості.

Список літератури

1. Про міжнародні договори України: Закон України від 29. 06. 2004 р. № 1906-IV в редакції від 15. 03. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15?find=1&text=%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0+%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C#w1_1 (дата звернення 08.12.2022 р.).

2. Романюк В. В. Значення міжнародних нормативно-правових актів для подальшого розвитку кримінального провадження щодо неповнолітніх. PRÁVNÁ VEDA A PRAX: VÝZVY MODERNÝCH EURÓPSKYCH INTEGračNÝCH PROCESOV: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Братислава, 27-28 лист. 2015 р. Братислава, 2015. С. 184-186.

3. Жмур Ю. М., Грицан В. П. Історичний шлях становлення інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. № 33. С. 38-43.

4. Британська О. В. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх: генеза, міжнародні аспекти і сучасність України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2018. № 6 (29). С. 101-109.

5. Ветева Н. В., Кулик Л. М. Історичні аспекти корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх в Україні. Науковий вісник ДДУВС. 2017. № 4. С. 179-187.

6. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263-267.

7. Примаченко О. Недитяча проблема. Дзеркало тижня. 2003. № 22 (447) від 14-20 червня.

8. Стаднік В. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 08. Львів, 2017. 262 с.

УДК 343.224-053.5

Ігнатцов М. В., студент гр. КЮ-211

Васько В. В., студентка гр. ЗМКПР-211

Науковий керівник: Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Норми та принципи міжнародного права гарантують та закріплюють особливий правовий статус неповнолітніх, в тому числі і тих, які порушують закон, і разом з цим ці принципи та норми вимагають більш лояльного ставлення до неповнолітнього у порівнянні з дорослими, що

стосується всіх держав, що прийняли відповідні зобов'язання, у тому числі й Україна. Злочинність неповнолітніх завжди привертає до себе особливу увагу вчених передусім тому, що це є актуальним. На сьогоднішній день це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні правопорушники є особливою категорією злочинців, але й тим, неповнолітні є однією з найбільш кримінально уражених верств населення, що породжує злочинність при цьому всьому характерною особливістю злочинності неповнолітніх є тенденція до її зростання. Але разом з цим є і особливості кримінальної відповідальності та застосування санкцій до неповнолітніх, які, передусім, є результатом гуманізації та демократизації суспільства.

Насамперед, варто звернутися до українського законодавства для того, щоб визначити деякі важливі аспекти з питань кримінальної відповідальності неповнолітніх, а саме: вікові межі та певні особливості щодо застосування покарань. Так, ст. 22 Кримінального кодексу України визначає загальним віком настання кримінальної відповідальності 16 років, але в особливо тяжких випадках, кримінальна відповідальність може застосовуватися у 14 років [1, с. 16]. Варто зазначити і про те, що пункт 3 ст. 66 КК України визначає вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім як обставину, яка пом'якшує покарання [2, с. 37]. З одного боку законодавство закріплює конкретний вік з якого настає кримінальна відповідальність, і неповнолітні буквально підпадають під дані вікові межі, а з і з іншого боку сам факт того, що правопорушник є неповнолітнім є обставиною, яка пом'якшує покарання. Така особливість, насамперед, і є зовнішнім виявом лояльного ставлення до неповнолітнього правопорушника. Також варто відзначити, що принципів відмінностей у застосуванні покарань до неповнолітніх порівняно із загальною системою покарань немає, головним чином основна відмінність полягає у зменшенні термінів покарань, скороченні їх кількості та особливостях і умовах і призначення покарання [3, с. 256].

Неповнолітні є дуже специфічною категорією людей, яка має свої морально-психологічні особливості. Це враховується і під час кримінального провадження та призначені кримінального покарання. Психологічна характеристика неповнолітніх злочинців має свої особливості, які насамперед полягають у тому, що на поведінку неповнолітніх та мотивацію цієї поведінки позначаються вікові особливості особи, яка ще повністю не розвинулася психологічно, фізіологічно, розумово і найважливіше у вольовій сфері розумово. Кримінологічні дослідження морально-психологічної емоційної та вольової сфер неповнолітніх злочинців виокремлюють виняткову жорстокість і зухвалість як найсуттєвішу ознаку. Також характерними особливостями неповнолітніх злочинців є: тлумачення совісті, виходячи з особистих бажань або групової солідарності; орієнтація на швидке отримання задоволення; послаблення почуття сорому, нестриманість, брутальність і жорстокість, нестійкість і несамокритичність; байдужість до переживань і страждань інших людей; прагнення самоствердитися за рахунок слабших; ігнорування соціальної ролі підвищена навіюваність, високий рівень конформізму втрата почуття відповідальності за свої вчинки, вчинення тяжких злочинів без приводу [4, с. 205].

Отже, неповнолітні це особлива категорія людей, і це значно відбивається на кримінальному провадженні та присвоєнні кримінальних покарань. Законодавством також передбачено особливості щодо застосування санкцій щодо неповнолітніх, насамперед з метою оптимізації та гуманізації кримінального законодавства, що стосується покарання неповнолітніх, а також підвищення ефективності правозастосовної практики. Важливим є те, що проблема злочинності неповнолітніх була і буде актуальною протягом всього розвитку суспільства, тому проблема кримінальної відповідальності неповнолітніх виходить з гуманізаційних процесів та морально-психологічно характеристики неповнолітнього злочинця, що активно досліджується, насамперед для покращення законодавства та оптимізації самого кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України : офіц. текст. Київ : КМ, 2022. С. 16–37.
2. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. 2019. № 3. 256 с. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/51.pdf> (дата звернення: 17.11.2022).

3. Старко О. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. 2020. № 5. 205 с. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/50.pdf (дата звернення: 17.11.2022).

УДК 342.951:316

Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор

Кугук Н. С., студентка гр. ЗМКПР-211

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

В умовах сьогодення, коли корупція пронизує всі сфери суспільного життя, нам необхідна ефективна система боротьби з корупцією. Подібна система, як показує досвід нашої країни та іноземних країн, не може бути ефективною без участі та підтримки громадськості.

Перш ніж досліджувати громадськість як суб'єкта у сфері боротьби з корупцією, важливо розібратись в сутності категорії «громадськість», або «громадянське суспільство», взагалі та у сфері протидії корупції.

«Громадянське суспільство» трактують як певна частина громадян, які на добровільних засадах (мотивацією може бути патріотичність, непримиреність до суспільного зла) створюють організації (структури), покликані та спрямовані на захист інтересів суспільства та громадян [1, с. 17].

О. Радченко вважає, що громадянське суспільство варто розглядати як основний суб'єкт впливу на владу – і, відповідно, як первинний суб'єкт протидії корупції громадян [2, с. 106].

У нормативно-правовій літературі цій категорії приділено дуже мало уваги. Законодавство у сфері протидії корупції не містить дефініцію громадськості, проте зі змісту ч. 1 ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 (далі – Закон) [3] стає частково зрозуміло, хто належить до суб'єктів цієї категорії: громадські об'єднання, їхніх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни. Проблема «часткового» розуміння полягає у таких моментах: - відсутній законодавчо закріплений перелік суб'єктів громадськості; - ст. 21 Закону «Про запобігання корупції» закріплена під назвою «Участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції», в положеннях якої, окрім вищеназваних суб'єктів, в контексті права доступу на інформацію згадується такий суб'єкт як юридичні особи. Тобто виникає питання: чи належать останні до категорії «громадськість»?

Є. В. Глушко доходить до висновку, що поняття громадськості в розумінні природоохоронного та антикорупційного законодавства збігаються. Однак науковець слушно зауважує: «...законодавство у сфері боротьби з корупцією не закріплює однозначного правового статусу окремих осіб, які можуть приймати участь у заходах щодо запобігання і протидії корупції» [4, с. 20]. Він пов'язує таку неоднозначність із «розмежуванням форм і процедур діяльності громадськості у сфері протидії корупції та реалізацією права особи на інформацію щодо змішування категорій «участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції» і «доступ до інформації», де в останній із категорій фігурує відповідне право юридичних осіб» [4, с. 20]. Водночас антикорупційне законодавство не наділяє юридичних осіб тим же правовим статусом, що й фізичних осіб, об'єднання громадян та їхніх членів [4, с. 18].

З цього можна зробити висновок, що законодавець залишив невирішеним питання стосовно статусу юридичних осіб. Дедуктивним методом можна дійти до висновку, що останні належать до категорії громадськості лише у випадку, якщо реалізація права на доступ до публічної інформації стосовно передбачених ч. 2 ст. 21 Закону питань вважається участю

в заходах щодо запобігання корупції. В такому разі юридичні особи в якості представників громадськості мають обмежені, у порівнянні з іншими суб'єктами, права у сфері протидії корупції, адже в ч. 1 ст. 21 Закону закріплені права у сфері протидії корупції, де юридичних осіб як суб'єктів таких прав не зазначено. У будь-якому разі ст. 21 Закону потребує редагувань та доповнень, аби уникнути проблем, пов'язаних з неконкретністю її положень.

Є. В. Глушко назвав дві основні проблеми у наявних наукових підходах до визначення категорії «громадськість»:

1. Обмеження поняття громадськості виключно громадянами України є суперечливим, оскільки відповідно до ст. 26 Конституції України та ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією України, законами чи міжнародними договорами. Антикоруційне законодавство не встановлює окремих заборон або обмежень участі іноземців та осіб без громадянства в заходах щодо запобігання та протидії корупції. Тому, поділяючи точку зору Г.В. Мороз [5] і М.Б. Станішевського [6, с. 151], автор вважає, що поняття громадськості охоплює будь-яких фізичних осіб незалежно від наявності громадянства України.

2. З аналізу легальних підходів щодо визначення громадськості та її складових елементів випливає, що вони здебільшого орієнтовані на характеристику громадських об'єднань. Водночас такий підхід звужує коло осіб, які можуть брати участь у заходах щодо запобігання та протидії корупції, а отже, суперечить ст. 21 Закону [3] і не відповідає сучасним реаліям судової практики. Звідси неприпустимим є ігнорування права конкретної фізичної особи, у тому числі громадянина, брати участь у процедурах у сфері протидії корупції.

На основі таких проблем Є. В. Глушко сформулював своє визначення «громадськість»: це особа права, в тому числі об'єднання громадян, не наділена публічно-владними повноваженнями та комерційною спрямованістю, яка самостійно або спільно з іншими особами забезпечує формування соціального базису для демократії, заохочення політичної підзвітності, підтримку соціального діалогу, взаємної довіри та взаємодії. Відповідне загальне визначення повинно бути закріплено в ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання». Це сприятиме євроінтеграційним процесам в Україні за напрямом уніфікації термінології [4, с. 25].

На нашу думку, така пропозиція варта уваги ще з огляду на те, що науковець сформував визначення поняття «громадськість» і у контексті протидії корупції: – це особа права (фізична чи юридична особа, об'єднання громадян, їх організація тощо), не наділена публічно-владними повноваженнями та комерційною спрямованістю, яка самостійно або спільно з іншими особами бере участь у відносинах з приводу запобігання та протидії корупції на підставі й у спосіб, передбачені чинним законодавством України [7, с. 115].

Тобто у разі закріплення подібних дефініцій у законодавстві (перше у Законі України «Про громадські об'єднання», а останнє – у Законі України «Про запобігання корупції») не буде суперечностей у розумінні категорії «громадськість», адже перше визначення поглинає останнє, і навпаки, останнє – деталізує перше в контексті протидії корупції.

Таким чином, поняття «громадськість» у сфері протидії корупції потребує належного правового закріплення. Законодавцю необхідно надати визначення цьому поняттю, поставити крапку у питаннях статусу юридичних осіб, форм участі у заходах з протидії корупції, а саме: чи відносяться юридичні особи до категорії «громадськість», чи вважається реалізація права на доступ до інформації участю у протидії корупції тощо. Необхідність у редагуванні положень Закону обумовлюється тим, що неконкретність останніх може призвести до проблем на практиці, пов'язаних із можливістю окремих осіб реалізувати свої права, визначені антикоруційним законодавством України.

Список літератури

1. Француз А. Й., Француз А. А. Громадянське суспільство як ефективний механізм запобігання та протидії корупції. Правничий вісник Університету «КРОК». 2013. С.11-18.

2. Радченко О. В., Бульба В. Г., Задорожний С. А. Роль громадянського суспільства у протидії та запобіганні корупції в Україні. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Сучасні проблеми державного управління в умовах системних змін». Серія «Державне управління». Т. XIX, вип. 305. Маріуполь, ДонДУУ, 2018. С. 105-117.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. №1700-VII. Дата оновлення: 26.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.12.2022).

4. Глушко Є. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції : дис ... канд. Юрид. Наук. : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Є.В. Глушко ; Ун-т сучасних знань. Київ, 2015. 274 с.

5. Мороз Г. В. Теоретико-правове визначення поняття «громадськість» в контексті природоохоронної діяльності. URL: <http://lib.pu.if.ua/file/jur/jur68.doc>.

6. Сківський І. О. Теорія і практика громадського контролю у публічному управлінні: адміністративно-правове дослідження : [монографія]. Харків : НікаНова, 2013. 427 с.

7. Глушко Є. В. Проблеми розуміння категорії «громадськість» у контексті протидії корупції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. С. 113-115.

УДК 343.237

Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя д.ю.н., професор
Кукуюк М. А., студентка гр. КЮ-212

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ІНСТИТУТ СПІВУЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Інститут співучасті у кримінальному праві в цілому є одним із найбільш проблемних напрямів для кримінально-правової доктрини та правозастосовної практики. Проблема співучасті у кримінальному правопорушенні виступає одним з основоположних інститутів кримінального права в різних країнах, що пов'язано, перш за все, з важливістю цього інституту. У кримінальному законодавстві України, інститут співучасті передбачений главою VI Кримінального кодексу України [4]. Так, співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

На сьогодні велика кількість науковців присвячує свої праці кримінальному праву в частині нормативного регулювання інституту співучасті у кримінальному правопорушенні, значну увагу приділяють також аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн у сфері правового регулювання понять, форм співучасті, видів участі та принципів притягнення винних до кримінальної відповідальності, аналізують деякі дискусійні питання щодо інституту співучасті у кримінальному правопорушенні, такі як співучасть у кримінальному правопорушенні з необережності, непряме виконання та загалом досліджують правову природу співучасті у кримінальних правопорушеннях, до них, зокрема, відносяться: О. О. Дудорова, Г. П. Жаровська, К. П. Задоя, О. О. Кваша, І. А. Копйова, В. О. Навроцький, О. В. Ус, С. Д. Шапченко та інші. На думку О. В. Ус, останніми роками простежується стійка тенденція чітко розмежовувати співучасників злочину за видами, акцентуючи на їх функціональній ролі, про що свідчать кримінально-правові дослідження форм і видів співучасті [3, с.189].

Суб'єктивна сторона співучасті завжди характеризується умисною формою вини всіх співучасників. Умисел співучасників повинен бути спільним і закріплюватися в досягненні між ними змови [1, с. 206]. Іншими словами, співучасть — це дія, яка полягає у сприянні іншій особі чи спонуканні до вчинення кримінального правопорушення. Це також зазвичай називають пособництвом і підбурюванням. Незважаючи на те, що пособник фактично не вчиняє кримінального правопорушення, його дії сприяють комусь у вчиненні кримінального правопорушення. Наступні приклади свідчать про співучасть у вчиненні злочину чи кримінальному правопорушенні: виконував роль водія-втікача під час пограбування банку;

вимкнув сигналізацію ювелірного магазину, в якому інша особа працює, знаючи, що пізно ввечері його пограбують; позичка пістолета особі, яка планує вчинити злочин тощо.

Концепція відповідальності співучасника означає, що співучаснику загрожує такий самий ступінь вини та покарання, як і особі, яка вчинила кримінальне правопорушення. Дійсно, співучасникам можуть загрозувати такі самі покарання, включно з позбавленням волі. Ключовим фактором є те, чи особа навмисно та добровільно заохочувала або сприяла вчиненню кримінального правопорушення, або (у деяких випадках) просто не змогла запобігти йому. Кримінальні звинувачення в кожній країні відрізняються, але зазвичай, якщо особа бере активну участь у плануванні кримінального правопорушення, її можуть звинуватити в змові. Змовник домовляється з іншими про вчинення майбутнього кримінального правопорушення, тоді як пособник певним чином лише сприяє фактичному вчиненню кримінального правопорушення. Крім того, на відміну від співучасників кримінального правопорушення, змовники можуть бути винними, навіть якщо їхній план не було виконано. Наприклад, якщо група осіб збирається разом, погоджує відповідний план щодо вчинення пограбування та вживає явних дій для реалізації плану (наприклад, купівля автомобіля, зброї та інструментів для пограбування), кожен з них може бути звинувачений у змові з метою вчинення пограбування, навіть якщо пограбування ніколи не відбудеться. Проте, якщо заплановане пограбування буде скоєно особами, вони можуть бути звинувачені як у співучасті, так і в пограбуванні (залежно від їх ролі у вчиненні пограбування). Відповідно до частини 2 статті 29 КК України організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем.

Звертаючись до міжнародного досвіду нормативного регулювання нашого питання, варто зазначити, що у китайському кримінальному законодавстві існує лише п'ять статей загальної частини (статті 25-29 КК КНР), які присвячені співучасті у злочині. Крім того, у багатьох статтях особливої частини Кримінального кодексу КНР підбурювання, пособництво, а також підготовка, створення, керівництво злочинним угрупованням або участь у ньому кваліфікуються як повний склад злочину. Це такі ознаки злочини, як: підбурювання до державного розколу (ч. 2 ст. 103), підбурювання до повалення державної влади (ч. 2 ст. 105), підбурювання до здійснення терористичної діяльності (ст. 120), фінансове сприяння терористичній діяльності (ст. 120.1), сприяння злочинній діяльності інформаційної мережі (ст. 287.2), підготовка до терористичної діяльності (ст. 120.2), організація, керівництво, участь у терористичній організації (ст. 120), організація, керівництво та активна участь у організаціях мафіозного характеру (ст. 294) тощо.

У Сполучених Штатах будь-який учасник змови несе відповідальність за злочини в рамках змови та за передбачувані злочини, вчинені учасниками змови для сприяння змові, згідно з правилом відповідальності Пінкертонна. Необхідно звернути увагу на ступінь потенційної відповідальності. Згідно з правилом Пінкертонна, змовник міг бути притягнутий до відповідальності за злочини, у яких він не брав участі, не погоджувався, допомагав чи підбурював або навіть не знав про них. Основою відповідальності є недбалість – змовник відповідає за будь-який злочин, який був передбачуваним наслідком первісної змовної угоди. У більшості випадків, за винятком постфактуму співучасника, пособник є співучасником фактичного злочинця.

Список літератури

1. Зінченко І. О. Співучасть у злочині за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 3 (14). С. 205 – 216.
2. Сегеді Т. Прояви «необхідної співучасті»: порівняльна характеристика за кримінальним правом Німеччини та України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 2. С. 216 – 221.
3. Пилипенко І. С., Банзерук А. С., Пашкова Н. В. Особливості функціональної ролі співучасників у разі вчинення злочину. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 6. С. 189 – 193.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.12.2022).

УДК 343.225

Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор

Ліксман А. Ю., студентка гр. ЦГЮ-211

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

НЕОСУДНІСТЬ ТА ЇЇ КРИТЕРІЇ

Чинне законодавство у сфері кримінального права передбачає, що суб'єкт кримінального правопорушення має нести відповідальність за свої дії. Проте не завжди особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, буде підлягати визначеній Кримінальним кодексом України (далі – КК України) відповідальності. Є випадки, коли кримінальне правопорушення вчиняється суб'єктом, який за певних обставин не може усвідомлювати те, що він накоїв, тобто суб'єкт є неосудним.

Тема неосудності та її критеріїв, на нашу думку, є малодослідженою та спричиняє дискусії багатьох науковців. Так, Литвинов О.М. у своїх працях зазначав, що під поняттям «неосудність» необхідно розуміти характеристику психічного стану особи, котра під час учинення суспільно небезпечного діяння, визначеного у КК України, передбачає нездатність особи усвідомлювати свої дії чи бездіяльність або керувати ними, що зумовлено хронічним психічним захворюванням такої особи, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану психіки [1, с. 123–124].

На думку Меркулової В.О., неосудністю є неспроможність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності, слабоумства або іншого хворобливого стану [2, с. 146].

У ч. 2 ст. 19 чинного КК України зазначено наступне: «не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру» [3].

Проаналізувавши визначення науковців та норми КК України, під поняттям неосудності можемо розуміти такий стан особи, під час якого вона не може усвідомлювати свої дії чи бездіяльність та не може керувати цими діями чи бездіяльністю під час вчинення кримінального правопорушення. Це зумовлено хронічним психічним захворюванням, тимчасовим розладом психічної діяльності та іншими психічними хворобами.

У науці кримінального права виділяють ознаки неосудності, серед яких:

відсутність можливості керувати своїми діями;

відсутність усвідомлення фактичного характеру своїх дій;

нерозуміння суспільної небезпечності своїх дій [4, с. 34].

З цього випливає те, що неосудна особа не може усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій, а також причинно-наслідковий зв'язок між діями, що вчинила така особа та результатом.

У науковій юридичній літературі розрізняють два критерії неосудності: юридичний (деякі науковці називають психологічним) і медичний (інша назва – біологічний).

Юридичний (психологічний) критерій характеризує ступінь розладу свідомості і волі особи під час вчинення нею кримінального правопорушення. Юридичний критерій відображається у двох аспектах: перший – когнітивна (інтелектуальна) ознака неосудності, другий – вольова ознака. Перший аспект законодавець розуміє як нездатність «усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій чи бездіяльності».

Другий аспект визначається як нездатність «керувати ними». У юридичній і судово-психіатричній літературі когнітивна ознака зазвичай має назву «інтелектуальна», як така, що має відношення до інтелекту. Це пов'язано з тим, що йдеться про функціонування пізнавальних (когнітивних) здібностей інтелекту особи. У разі неосудності має місце явна патологія пізнавальних здібностей: особа не в змозі контролювати свої дії, тобто усвідомлювати їх соціальну значимість і фактичний характер [5, с. 68].

Медичний критерій відповідно до норм КК України містить у собі чотири структурних елементи:

- хронічне психічне захворювання;
- тимчасовий розлад психічної діяльності;
- недоумство;
- інший хворобливий стан психіки.

Під хронічною психічною хворобою розуміють психічне захворювання, якому характерні тривалий перебіг і тенденція до наростання хворобливих явищ. У деяких випадках у хворих спостерігаються періоди тимчасового покращення стану, але такі ознаки не є ознаками повного видужання. Тимчасовий розлад психічної діяльності – це гостре психічне захворювання, якому характерний стрімкий розвиток, він триває короткий період часу та закінчується зазвичай повним видужанням. До таких розладів часто відносять гострі психози під час загальних інфекційних захворювань, реактивні стани і виключні стани, що викликають запаморочення свідомості на короткий строк. Недоумство є найтяжчим психічним захворюванням. Цей термін охоплює групу психічних захворювань, яким характерні неповноцінність розумової діяльності, котра виражається в нездатності або дуже обмеженій здатності до синтетичної та аналітичної розумової діяльності, різке переважання конкретного мислення над абстрактним мисленням. Інший хворобливий стан психіки – це такі хворобливі розлади психіки, які не містять в собі попередні три види психічних захворювань. До інших хворобливих станів психіки відносять тяжкі форми психастенії, явища абстиненції у разі наркоманії тощо [1, с. 125–126]. Варто звернути увагу, якщо наявний медичний критерій, то це є підставою для утвердження юридичного критерію, і саме юридичний критерій остаточно визначає стан неосудності.

Таким чином, під поняттям «неосудність» варто розуміти такий стан особи, під час якого вона не може усвідомлювати свої дії чи бездіяльність та не може керувати цими діями чи бездіяльністю під час вчинення кримінального правопорушення. Це зумовлено хронічним психічним захворюванням, тимчасовим розладом психічної діяльності та іншими психічними хворобами. У науковій юридичній літературі розрізняють два критерії неосудності: юридичний (деякі науковці називають психологічним) і медичний (інша назва – біологічний). Якщо наявний медичний критерій, то це є підставою для утвердження юридичного критерію, і саме юридичний критерій остаточно визначає стан неосудності.

Список літератури

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.]; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник, підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.12.2022).
4. Калита В. Г. Неосудність за законодавством України: поняття, критерії та принципи застосування. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 2, том 2-2, 2018. С. 34–37.
5. Берш А. Я. Поняття та визначення неосудності в кримінальному праві. Південноукраїнський правничий часопис. Вип. 1-2, 2022. С. 66–69.

УДК 347.952(430)

Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор
Патук А. А., студентка гр. ЗМКПР-211
*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

Глобалізаційні процеси на території європейського материка ознаменувались утворенням багатьох важливих для усього світу організаційних інституцій, зокрема таких як Європейський Союз (далі – ЄС), Рада Європи, Суд Справедливості, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) та ін.. В процесі організаційних перетворень та пам'ятаючи страхи війни європейське співтовариство основним завданням консолідації держав визначило утвердження та забезпечення прав людини. З цією метою у 1950 році Радою Європи було прийнято один із фундаментальних актів у сфері захисту прав людини – Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Цей акт визнається одним із основних засобів гармонізації стандартів прав і свобод людини в Європі.

У преамбулі Конвенції зазначається що уряди європейських держав, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, прагнуть зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, що були закріплені у Загальній декларації прав людини та знайшли своє відображення у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1].

Спочатку ЄКПЛ являла собою гнучкий каталог загальних прав людини, які в більшості своїй мали декларативний характер, оскільки не передбачали процедуру захисту реалізації матеріальних норм однак в процесі розробки цього документу європейське співтовариство стикнулося із необхідністю забезпечення практичної реалізації конвенційних положень, та надання права на оскарження громадянами порушень їх конвенційних прав.

Ідея створення контрольного механізму розглядалася в момент розробки та прийняття ЄКПЛ, «Європейський рух» на Брюссельському саміті у лютому 1949 року запропонував перший проект Європейської Конвенції з прав людини. Цей проект передбачав гарантії для близько десяти прав і свобод та створення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який, повинен був скасовувати рішення національних та загальноєвропейських інституцій, якщо вони суперечили нормам та гарантіям Конвенції. Однак в результаті тривалих обговорень у першому прийнятому тексті контрольний механізм складався із трьох інституцій – Комітету міністрів Ради Європи, Європейського суду та Європейської комісії з прав людини. Останні дві установи були об'єднані 11 Протоколом до Конвенції в єдиний, постійно діючий Європейський суд з прав людини із штаб-квартирою у Стразбурзі.

Дж. Г. Меррілс у своїй праці «Роль Суду у розвитку міжнародного права», виявив, що у Страсбурзі установчі договори використовувались для трьох видів тлумачення: 1) посилення Конвенції, 2) вказування на упуцнення та 3) обґрунтування доказів розглядуваних подій. З моменту видання цієї праці минуло понад 18 років, сьогодні ж ми можемо говорити про реальну мережу міжнародних судів з прав людини, з посиланнями на практику один одного. [2, с. 249]

Однак жодна судова практика не буде мати сенсу, якщо не буде забезпечуватись ефективно виконання судових рішень. Власне виконання рішень Європейського суду з прав людини для України є серйозною проблемою, оскільки на сьогодні наша держава є другою у рейтингу Парламентської асамблеї Ради Європи за кількістю невиконаних рішень. У вересні 2020 року ПАРЄ прийняло резолюцію про виконання рішень ЄСПЛ. У доповіді, котру було покладено в основу резолюції зазначається, що «структурні проблеми юридичних систем у певних країнах стають причиною великої кількості подібних позовів». У документі також зазначається, що з часу останньої подібної резолюції "в Україні майже не спостерігається прогресу" з виконанням вироків ЄСПЛ [3].

На національному рівні у 2006 році в Україні був прийнятий закон Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. У цьому законі детально прописана процедура виконання рішень ЄСПЛ, однак ця процедура є дещо специфічною порівняно із процедурою виконання рішень національних судів.

На відміну від національних судів, ЄСПЛ не видає виконавчих листів, тому особа не повинна самостійно пред'являти рішення до виконання або в будь-який спосіб стимулювати його виконання. Держава зобов'язана сама виконати рішення Суду на користь особи. Позбавити її такого обов'язку може лише письмова відмова особи. Попри наявність низки правових актів, що регулюють порядок виконання на території України рішень ЄСПЛ, у нашій державі виникла ситуація, коли рішення Суду або взагалі не виконують, або виконують протягом досить тривалого часу. Переважно йдеться про рішення, згідно з якими присуджують зарплатні виплати, пенсії чи інші заборгованості держави перед громадянами [4, с. 255].

Основною рисою процесу виконання рішень ЄСПЛ в Україні є його формалізованість. А всі проблеми виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні доцільно поділити на організаційні, економічні та політичні.

Під організаційними проблемами варто розуміти велику тривалість та ускладнений механізм виконання судового рішення. Оскільки у цьому процесі задіяні одразу три інституції – Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, державна виконавча служба та держказначейство, проблеми у взаємодії цих органів нерідко спричиняють бюрократизацію виконавчого процесу та порушення встановлених законом строків виконання, які до речі, є теж доволі тривалими. Так законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлюється місячний строк, після набуття рішенням законної сили, на відкриття виконавчого провадження, ще місяць дається на подання до Держказначейства Уповноваженим у справах ЄСПЛ постанови про відкриття відповідного виконавчого провадження і ще місяць загалом надається на здійсненні відповідних виплат що зазначені як сатисфакція у відповідному рішенні ЄСПЛ. Така тривалість виконання є необґрунтованою, та сама по собі суперечить принципу ефективності судового рішення.

Німеччина є однією з найрозвиненіших та найвпливовіших держав Євросоюзу. Тому не дивно, що ця держава входить у трійку держав-лідерів за якісними та кількісними показниками виконаних рішень ЄСПЛ. ФРН прагне не лише виконувати рішення ЄСПЛ що винесені проти неї, а й успішно імплементує практику ЄСПЛ в національне законодавство.

Особливістю Німецького нормативного регулювання виконання рішень ЄСПЛ є те, що попри увесь притаманний Німецькій правовій системі формалізм у них відсутній єдиний нормативний акт який би регулював процедуру виконання рішень, натомість на рівні законів та підзаконних актів детально виписана процедура виплати компенсацій. Важливим тут є те, що федеральне міністерство фінансів, що здійснює компенсаційні виплати має право вилучити кошти витрачені на виплату компенсацій з бюджетів земель у випадку якщо порушення норм конвенції було здійснено органами управління земель. Що в свою чергу дозволяє підтримувати стабільність бюджету республіки, та у певній мірі є способом відповідальності органів земель за вчинені порушення [5, с. 61].

Стосовно ж заходів загального характеру, то у їх здійсненні Німеччині притаманна комплексність, та своєчасність. Реалізація заходів загального характеру чітко розподіляється в залежності від змісту заходу та компетенцією того чи іншого органу влади. Як уже зазначалось ФРН дуже успішно імплементує правові позиції ЄСПЛ у національне законодавство, і не остання роль у цьому відводиться федеральним судам, до обов'язків яких входить тлумачення і застосування практики ЄСПЛ при відправленні правосуддя, якщо остання не призводить до обмеження прав і свобод громадян гарантованих Федеральною Конституцією. Це забезпечує єдність позицій ЄСПЛ та національних нормо творців та правозастосувачів у розумінні основоположних прав. Саме ця конвергенція гарантує дотримання конвенційних норм у ФРН.

Як бачимо в Українському механізмі виконання рішень ЄСПЛ досі наявні суттєві недоліки, через які особи права яких були порушені чекають на відновлення своїх прав та

справедливу сатисфакцію роками. Така ситуація є неприпустимою для держави що прийняла на себе зобов'язання щодо гарантування та забезпечення верховенства права та основоположних прав і свобод людини.

До того ж не вирішеним залишається питання внутрішньої відповідальності держави за невиконання чи несвоєчасне виконання рішень Європейського суду з прав людини, на нашу думку оптимальними видами відповідальності стане введення дисциплінарної та адміністративної відповідальності за невиконання, неналежне виконання чи у будь-який спосіб перешкоджання виконанню рішень ЄСПЛ органами та посадовими особами органів державної влади, а також встановлення обов'язку відшкодування шкоди внаслідок затримання виконання судового рішення.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод . 1950.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення 10.12.2022)
2. Viljanen J. The Role of the European Court of Human Rights as a Developer of International Human Rights Law / Jukka Viljanen. 2005. №16. 254–266с.
3. Власенко В. Резолюція ПАРЄ: За невиконання рішень Європейського суду можуть виключити з Ради Європи. URL: <http://surl.li/nqix> (Дата звернення – 10.12.2022)
4. Камінська Н. В. Проблеми виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини Н. В. Камінська, Н. В. Косяк. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. №13. 250–261с.

УДК 343.132

Костюченко Н. Д., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

*Національного університету «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інститут слідчих (розшукових) дій - це сукупність процесуальних положень, норми яких регулюють процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді на стадії досудового розслідування. Саме цей інститут визначає положення механізму проведення слідчих (розшукових) дій, за результатами яких створюється основна доказова база щодо кримінального правопорушення в рамках кримінального провадження.

Починаючи з 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення військ РФ на нашу територію функціонування всього суспільного та державного механізму кожного дня зазнають вимушених змін. Такі зміни не минули й кримінальний процес.

Відтак, кримінальне законодавство регламентуючи діяльність уповноважених осіб в цій сфері повинно бути пристосованим до складних умов сьогодення, сприяти налагодженню та стабілізації виконання покладених на них завдань та повноважень.

Необхідність дослідження негласних слідчих (розшукових) дій зумовлена зміною кримінально-процесуального законодавства, появою нових видів кримінальних правопорушень, способів і засобів їх вчинення, використанням високого рівня технічної оснащеності в процесі кримінально-протиправної діяльності, вдосконалення психологічної підготовки осіб, котрі вчиняють кримінальні правопорушення та їх обізнаності з методами і способами роботи органів досудового розслідування, внаслідок чого зростає потреба вдосконалення кримінального провадження, зокрема, в частині проведення слідчих (розшукових) дій [1, с. 118].

У 2014 році Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції» № 1631-VII від 12.08.2014 Кримінальний процесуальний кодекс України доповнено розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції», ст. 615 Кримінального процесуального кодексу нашої держави у попередній редакції передбачалося лише делегування окремих повноважень слідчого судді, прокурору.

Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15 березня № 2125-IX. 2022 року змінено назву розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України на «Особливий режим досудового розслідування, судочинства в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України».

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінальних проваджень в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX змінено назву розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Таким чином, законодавець акцентував увагу на особливостях кримінально-процесуальної діяльності в умовах саме цього правового режиму [2, с. 28].

Саме цими законодавчими актами були внесені зміни до регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, до ведення в дію правового режиму воєнного стану негласна слідча (розшукова) дія, котра передбачена в статті 263 Кримінального процесуального кодексу України мала назву «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», а від 15.03.2022 року вона має назву «Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж».

В свою чергу, раніше негласна слідча (розшукова) дія, котра передбачена статтею 268 Кримінального процесуального кодексу України називалась «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», а у зв'язку із внесеними змінами від 15.03.2022 року дістала назву «Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу)».

Згідно із статтею 250 Кримінального процесуального кодексу України у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Слід зазначити, що з метою забезпечення учасниками негласної слідчої (розшукової) дії, ефективності її проведення в умовах воєнного стану законодавець у абз. 2 п.1 ч. 1 ст. 615 КПК передбачив виняток із ч. 1 ст. 106 КПК України щодо складання слідчим або прокурором, який проводить відповідну процесуальну дію, протоколу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення та можливість технічної фіксації процесуальних дій наявними технічними засобами з наступним складання протоколу процесуальної дії не пізніше 72 годин з моменту її закінчення у випадках, коли неможливо скласти процесуальні документи про хід і результати негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану, зокрема проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має особливості, зумовлені відповідними факторами. Зокрема, можливості для проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути об'єктивно суттєво обмежені або взагалі відсутні.

Це унеможлиблює або значно ускладнює процес розслідування, збирання доказів [4, с.8]. Крім того, є й інші обставини:

- складність та «нетиповість» проваджень щодо міжнародних, військових злочинів,
- перебування суб'єктів кримінального провадження (потерпілих, свідків) на тимчасово окупованих територіях або територіях, де діє надзвичайний правовий режим воєнного стану, або ж запроваджено активні бойові дії тощо,
- неможливість прибуття учасників для проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інше.

Отож, негласні слідчі (розшукові) дії є ефективним засобом у процесі отримання інформації, яка має значення у кримінальному провадженні про тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення навіть в умовах воєнного стану, оскільки вони проводяться негласно із застосуванням спеціальних технічних засобів з дотриманням відповідного порядку, суворо регламентованого Кримінальним процесуальним кодексом України. При цьому важливим аспектом проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах дії правового режиму воєнного стану є дотримання балансу між конституційними правами особи та їх реалізацією.

Список літератури

1. Мирошниченко Ю. Негласні слідчі (розшукові) дії: підстави проведення. Правова позиція, 2019. № 2 (23). С. 117–121.
2. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.04.2010 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20221211#Text> (дата звернення 10.12.2022).
4. Негласні слідчі (розшукові) дії: навч.-наоч. посіб. Севрук Ю.Г., Шамара О.В., Столітній А.В. та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2017. 110 с.

УДК 341.44

Костюченко Н. Д., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день такий інститут, як інститут екстрадиції набуває все більшої актуальності. Спрощення паспортного контролю, а також існування «прозорих кордонів» спричиняють наявність великої кількості міжнародних злочинів, що негативно впливають, як на ту чи іншу країну, так і на світову спільноту в цілому. Також варто зазначити, що наразі наявний неефективний механізм протидії та запобігання злочинності та механізм видачі правопорушників, що безпосередньо дозволяє злочинцям уникнути відповідальності за вчинення кримінального правопорушення. Тому більш детальний аналіз екстрадиції зумовлюється тим, що за її допомогою забезпечується неминучість покарання та відповідальності осіб, які вчинили злочин на території різних держав.

Метою дослідження виступає поняття та правове закріплення екстрадиції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для початку необхідно зазначити, що визначення терміну «екстрадиція» не є одностайним серед вчених. Наприклад, П. М. Маланчук та А. П. Молчанова зазначають, що в юридичній літературі термін «екстрадиція» прийнято розглядати як у вузькому,

так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі він є синонімом поняття «видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку», а в широкому – виступає як узагальнюючий термін, що охоплює не тільки видачу для кримінального переслідування, а й суміжний з нею підінститут передачі осіб міжнародних судових органів, а також інститут передачі осіб з метою відбування покарання [1, с. 88]. С. С. Нестеренко вважає, що екстрадиція – це заснована на міжнародних договорах, загально визначених принципах міжнародного права та нормах внутрішньодержавного права форма міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що полягає у видачі обвинуваченого для здійснення правосуддя або засудженого для приведення до виконання обвинувального вироку суду, що надається державою, на території якої знаходиться запитувана особа на запит державою, що має підстави для здійснення своєї юрисдикції із дотриманням прав та інтересів осіб, що підлягають видачі [2, с. 14]. Згідно з твердженням Л.М. Лобойко, екстрадиція (видача) особи, яка вчинила злочин, – це процедура, змістом якої є передача особи державою, де вона переховується, державі, на території якої було вчинено злочин, або державі, якій злочином було завдано найбільшої шкоди, чи державі, громадянином котрої є особа, для притягнення її до кримінальної відповідальності або для забезпечення щодо неї обвинувального вироку суду [3, с. 447]. Отже, можна зробити висновок, що екстрадиція це форма міжнародного співробітництва відповідно до якої здійснюється передача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Питання екстрадиції регулюється, як на міжнародному так і на національному рівні.

Екстрадиційні відносини регулюються багатьма міжнародно-правовими актами та договорами. До них можна віднести документи Організації Об'єднаних Націй, наприклад, Типовий договір про видачу, прийнятий на 45-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй; Римський статут Міжнародного кримінального суду, а також Конвенції - Європейська конвенція про видачу правопорушників, Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків та ін.

На національному рівні питання екстрадиції безпосередньо закріплено у статті 25 Конституції України, де зазначено «Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі» [4] та стаття 10 Кримінального кодексу України наголошує, що громадяни України, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду [5]. Але, на нашу думку, головним нормативним актом є Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК), в якому 44 главу присвячено саме видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Відповідно до ст. 541 КПК видача особи (екстрадиція) - видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [6].

Як правило, екстрадиція являє собою певну процедуру, а тому включає такі етапи, як офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави Згідно ст. 574 КПК центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України. Офіс Генерального прокурора є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування, а Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку [6].

Необхідно зазначити, що в жовтні 2022 року Україна ратифікувала, на нашу думку, важливий документ, а саме Закон України «Про приєднання України до Конвенції про екстрадицію». Зокрема, прийняття вищезазначеного закону безпосередньо створить правові підстави для співробітництва з компетентними органами Держав-учасниць щодо видачі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку осіб, які, намагаючись ухилитися від відповідальності за вчинені злочини, переховуються на території однієї з них, як йдеться в пояснювальній записці. Але варто звернути увагу на застереження такі, як до ст.

2 - Україна не видаватиме іншій державі громадян України та ст. 3 - Україна може відмовити у видачі особи у випадку, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що екстрадиція суперечить інтересам національної безпеки України [7].

Згідно запиту до Державного департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України на період 1 січня 2021 року видано 73 особи загалом, а прийнято 26. Статистика свідчить, що найбільшу кількість чоловік Україна передала саме Російській Федерації, наприклад, у 2018 році 10 осіб, у 2019-му – 12, у 2020-му – 13 і у 2021-му – 16, і це лише ті, щодо яких є вироки. Друге та третє місце займають Молдова та Туреччина у кількості 7 осіб [8].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладений матеріал, прийшли до таких висновків: екстрадиція - це форма міжнародного співробітництва відповідно до якої здійснюється передача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; питання екстрадиції регулюється, як на міжнародному так і на національному рівні; на міжнародному рівні важливим нормативним актом є Європейська конвенція про видачу правопорушників; на національному рівні питання екстрадиції закріплено безпосередньо у Конституції України, КК України, КПК України. У 2022 р. було прийнято важливий документ, а саме Закон України «Про приєднання України до Конвенції про екстрадицію», основною метою якого є створення правових підстав для видачі осіб, які, намагаючись ухилитися від відповідальності за вчинені злочини, переходять на територію однієї з країн.

Список літератури

1. Маланчук П. М., Молчанова А. П. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. Правові горизонти. 2017. № 3. С. 86–91.
2. Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції: монографія. Одеса : Фенікс, 2011. С. 192.
3. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій за ред. Л.М. Лобойка. К.: Істина, 2008. 507 с.
4. Конституція Україна від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/ed20200101#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 06.11.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20221106#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.04.2010 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n4212> (дата звернення: 09.12.2022).
7. Про приєднання України до Конвенції про екстрадицію: ЗУ від 18.10.2022 № 2674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2674-20#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
8. Запит до Державного департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України URL: <https://zib.com.ua/files/boh-2021-dvkrp-kraiin.pdf> (дата звернення: 09.12.2022).

УДК 343.21

Кудрик І. В., студентка гр. КЮ-212

Висоцький С. М., студент гр. ЗМКПР-211

Науковий керівник: Коломієць Н. В., завідувач кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Кримінальне законодавство як України, так і Республіки Польща має свої особливості, унікальності, а також спільні риси. Правовий аналіз допоможе більш ґрунтовно розглянути ці відмінності та спільні риси. Кримінальні кодекси України та Республіки Польща

запобігають настанню суспільно небезпечних діянь та сприяють забезпеченню кримінальної відповідальності за такі діяння.

Процес формування кримінального законодавства є достатньо важким та важливим. Потрібно було пройти багато етапів і усунути багато недоліків та прогалин, щоб кримінальне законодавство стало прогресивним і більш дієвим. Так сучасний Кримінальний кодекс України був прийнятий 5 квітня 2001 року, що усунув недоліки тогочасного кримінального законодавства та увів достатньо нових норм, які вже були актуальні для європейського кримінального законодавства. Його завданням, відповідно до статті 1 КК України, є забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [1].

У Польщі ще із 1987 року тривала кодифікація права і тривала вона 10 років. Кримінальний кодекс Республіки Польща прийнятий 1997 року замінив тодішній Кримінальний кодекс Республіки Польща 1969 року.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII були внесені зміни, а саме слова «злочин» було змінено на «кримінальне правопорушення»[4]. Кримінальні правопорушення поділяються на злочини та кримінальні проступки, а також відповідно до ч. 3 ст. 12 КК України злочини діляться на тяжкі, особливо тяжкі та нетяжкі[1]. Щодо класифікації кримінальних правопорушень у КК Республіки Польща, то тут вони теж поділяються на злочини та кримінальні проступки. Але відмінність полягає в тому, що в КК Республіки Польща немає визначення кримінального правопорушення, а лише його ознаки, а в КК України поняття кримінальне правопорушення чітко окреслено у ч. 1 ст. 11. Також в КК України кримінальне правопорушення визнається суспільно небезпечним, а в КК Республіки Польща суспільно шкідливим [5, с. 2]. Структура КК Республіки Польща відрізняється від структури КК України, а саме тим, що складається з трьох частин: Загальна, Особлива та Військова. Щодо КК України, то структура складається з Загальної та Особливої частин. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність також відрізняється. КК Республіки Польща передбачає вищий віковий поріг, з якого може наставати кримінальна відповідальність – 17 років, але в § 2 ст. 10 КК Республіки Польща зазначено окремі випадки, коли кримінальна відповідальність може наставати з 15 років [3, с. 116]. У КК України зазначено вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність – 16 років. Проте, також у окремих випадках відповідно до ч.2 ст.22 КК України під кримінальну відповідальність можуть підпадати особи, які досягли 14 років.

За наслідками порівняльного аналізу, приходимо до висновку, що КК України та КК Республіки Польща мають певні схожості та відмінності. І хоча обидві країни мають прогрес у кримінальному законодавстві і намагаються відповідати міжнародним документам, але кримінальне законодавство Польщі більш стандартизоване під європейські вимоги. Україна подала заявку на вступ до ЄС, а отже, є важливим спостерігати та аналізувати діяльність у кримінальному законодавстві країн-членів ЄС, якою і є Польща.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 07 вересня 2022 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2022. 240 с.
2. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. Kancelaria Sejmu. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553 URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 02.12.2022)
3. Бондар В. Порівняльна характеристика кримінальних кодексів України та Республіки Польща. Правозахисний рух: історія і сучасність: матеріали X Всеукр. студ. наук.-практ. конф. ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2017. С. 116-117.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 02.12.2022)

5. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльна характеристика: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 209 с.

УДК 343.1

Осипенко І. П., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОБСТРІЛІВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

До кінця 2022 року втрати економіки України внаслідок збройної агресії РФ сягнули \$700 млрд. За даними експертів \$ 135 млрд. - це прямі збитки завдані агресором інфраструктурі України [1].

Прийде час і на порядку денному постане питання стягнення з держави-агресорки спричиненої шкоди на підставі належних, допустимих, достовірних та достатніх доказів, отриманих уповноваженими суб'єктами під час кримінального провадження. І першим доказом, що буде досліджений судом, буде протокол, складений за результатами огляду місця події.

Отже, порядок проведення огляду місця події, який на думку науковців та практиків, є однією з головних слідчих дій, що дозволяє здобути первинні докази вчинення протиправного діяння, зокрема внаслідок обстрілів цивільного населення та об'єктів цивільної інфраструктури, виступає предметом нашого дослідження.

Огляд місця події здійснюється у денний час доби відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства і виключно в обстановці, коли територія імовірного обстрілу безпечна, та з дотриманням заходів особистої безпеки. Такий огляд дозволяється проводити виключно після підтвердження відповідними спеціалістами (вибухотехніками/саперами) відсутності небезпечних вибухових матеріалів на території місця його проведення (таке місце рекомендується окреслити вказаному спеціалісту одразу й отримати інформацію про безпечні зони та знешкоджені небезпечні предмети) [2, с. 3].

Для участі в огляді слідчий, прокурор за необхідності запрошують: співробітників оперативних підрозділів; спеціалістів - інспекторів-криміналістів; спеціалістів-вибухотехніків, саперів; спеціалістів із питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації. Останні запрошуються з відповідних військових частин чи органів військового управління за необхідності визначення імовірних напрямків обстрілів, які призвели до загибелі чи поранення осіб та/або пошкодження (знищення) об'єктів, і встановлення типів озброєння, яке використовувалося для здійснення обстрілів. Крім того, за необхідності до проведення огляду залучаються судово-медичний експерт чи лікар (якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта), кінологи зі службово-пошуковими собаками [2, с. 3].

Після прибуття на місце події спеціалісти-вибухотехніки та/або сапери першочергово: - уточнюють на місці події радіус зовнішньої небезпечної зони, надають рекомендації щодо її розширення відповідно до прогнозування зон імовірного враження;

- визначають радіус внутрішньої небезпечної зони, місця для розгортання пункту управління із виконання спеціальних вибухотехнічних робіт, зберігання табельних вибухових речовин і засобів ініціювання;

- визначають та узгоджують зі слідчим, прокурором оптимальні маршрути підходу до місця події та відходу від нього;

- проводять інструктаж із кінологами й іншими учасниками огляду, які задіяні у проведенні пошуку вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, щодо особливостей дотримання заходів безпеки;

- організують і контролюють дії спеціалістів під час проведення пошуку вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, на місцевості, в спорудах, автотранспорті тощо;

- у разі зміни навколишньої обстановки узгоджують безпосередньо на місці події зі слідчим, прокурором дії із метою недопущення втрати слідів вчинення правопорушення;

- за результатами пошуку вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, складають акт перевірки об'єкта на наявність вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно подібних до них предметів за встановленою формою і надають його слідчому, прокурору.

Слідчий, прокурор на місці події здійснює загальне керівництво залученими до проведення огляду спеціалістами, зокрема:

- після проведення спеціалістом-вибухотехніком і/або сапером пошуку вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, та отримання інформації від нього про відсутність небезпечних вибухових матеріалів надає дозвіл на входження до місця огляду інших учасників огляду;

- разом із учасниками огляду проводить огляд місця події;

- фіксує обстановку місця події і встановлює потерпілих/очевидців події, проводить їх опитування або доручає проведення опитування уповноваженому працівнику правоохоронного органу та виявляє докази щодо застосування заборонених засобів і методів ведення війни;

- складає протокол огляду місця події.

Під час проведення огляду місця події слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення і вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

Як свідчить практика, при розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії у більшості випадків застосовується ексцентричний метод, який являє собою огляд місця події за спіраллю від його центру до периферії. Його застосування обумовлено наявністю умовного центру на місці події – воронкою від вибуху, пошкодженим об'єктом. При цьому наведений метод проведення огляду місця події виступає тактичним прийомом дослідження [3, с. 27].

За результатами проведення огляду місця події слідчий, прокурор з дотриманням вимог ст.ст. 104, 237 КПК України складає протокол [4].

У протоколі огляду місця події мають бути відображені:

- дата, час, GPS-координати, найменування населеного пункту, адресу, іншу прив'язаність до місцевості, погодні умови;

- відомості щодо наявності або відсутності на місці події воронки та їхні параметри: діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилася воронка (грунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо), їх точні військові координати (відомості може надати запрошений спеціаліст із питань застосування озброєння), кут нахилу, прив'язаність розташування до сторін світу;

- масштаби та характер руйнувань: заглиблення у стіні чи інших предметах, руйнування скла у вікнах будівель і відстань цих вікон від місця вибуху;

- сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо);

- відомості про залишки мін/снарядів/ракет, їхні довжину, діаметр, кут нахилу у воронці, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу тощо (із залученням спеціаліста з питань застосування ракетних військ та артилерії);

- втрати серед мирного населення (загиблі та поранені), знищені будівлі/об'єкти, пошкоджені будівлі/об'єкти;

- наявність слідів, що свідчать про переміщення об'єктів (транспортних засобів, трупів, уламків) на місці події до початку огляду, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу;

- висновки за результатами обстеження місця обстрілу (дата і час обстрілу; напрямок, у якому здійснено обстріл; відстань, з якої здійснено обстріл; озброєння, яке використовувалося під час обстрілу, види бойових снарядів, калібр, кут, під яким вони увійшли в об'єкти чи ґрунт, та кількість використаних снарядів);

- координати усіх предметів, що підлягають огляду, та їхнє розташування відповідно до сторін світу (відомості може надати запрошений спеціаліст із питань застосування озброєння) тощо.

До протоколу огляду місця події, в якому зазначені порядок та результати його проведення, долучаються: фототаблиця, аудіо-, відеозапис (із зазначенням дати та часу фіксації обстрілу, напрямку, з якого він здійснювався, що його визначає запрошений спеціаліст із питань озброєння, фрагментів боеприпасів); схема обстрілу (вогнева позиція, з якої здійснювався обстріл, вид зброї, відстань, час обстрілу) з обов'язковою прив'язаністю до сторін світу, яку виготовляє спеціаліст із питань озброєння); письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні огляду, тощо.

Таким чином, доказове значення протоколу огляду місця події у кримінальному провадженні за фактами обстрілів цивільного населення та об'єктів критичної інфраструктури, залежить від повноти та об'єктивності його проведення, використання тактичних прийомів, спеціальних знань залучених військових спеціалістів та докладного відображення у протоколі отриманих результатів.

Список літератури

1. Житло та енергетика під ударом. Як РФ руйнує інфраструктуру України. URL : https://lb.ua/blog/natalia_shapoval/540920_zhitlo_energetika_pid_udarom_yak_rf.html (дата звернення : 10.12.2022).

2. Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення ті об'єкти цивільної інфраструктури Київ, 2022. 9 с.

3. Біленчук П. Д., Гель А. П. Основи криміналістичної тактики : Курс лекцій. Вінниця, 2001. 120 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення : 10.12.2022).

УДК 341.44

Переверза А. М., студентка гр. КЮ-192

Науковий керівник: Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Відповідно до ст. 28 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1].

У ст. 11 Кримінального процесуального кодексу України вказується, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у

принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи й інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження (ч. 3) [2].

Схожі положення закріплено в низці універсальних міжнародних документів. Першим міжнародним документом, яким окремо була передбачена заборона тортур, стала Загальна декларація прав людини 1948 року (ст. 5). Першим міжнародно-правовим інструментом, що встановив таку ж заборону тортур, нелюдського і такого, що принижує, поведження, стала Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст. 3).

Відповідно до ст. 1 Конвенції ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поведження та покарань від 10 грудня 1984 р., термін «катування» означає «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди». В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [3].

Для того, щоб дію кваліфікувати як катування, вона має відповідати таким вимогам: 1) завдавати сильних фізичних або моральних страждань; 2) здійснюватися свідомо; 3) здійснюватися офіційною особою або з відома такої особи (тобто вона може асоціюватися з державою).

Крім того, ст. 5 Загальної декларації прав людини (10 грудня 1948 р.) визначає: «Ніхто не може піддаватися катуванням або жорстокому, нелюдському та принижуючому людську гідність поведженню або покаранню» [4].

Міжнародний пакт про громадські та політичні права був ухвалений 16 грудня 1966 р. та набрав чинності 23 березня 1976 р. Деякі статі даного документу присвячені темі заборони катувань: 1) Ст. 7: «Ніхто не повинен піддаватися катуванням чи жорстоким, нелюдським або принижуючим його гідність видам поведження чи покарання. Зокрема, ніхто не може, без його вільної згоди, піддаватися медичним або науковим дослідженням»; 2) Ст. 10, п. 1: «Усі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поведження та повагу гідності, яка притаманна людській особистості» [5].

Конвенція про права дитини ухвалена 20 листопада 1989 р. і набрала чинності 2 вересня 1990 р. Україна ратифікувала Конвенцію у 1991 р. та внесла відповідні зміни до національного законодавства. Ст. 37 зазначає: «Держави-учасниці забезпечують, щоб... жодна дитина не зазнавала катування або інших жорстоких, нелюдських, принижуючих гідність видів поведження та покарання» [6].

Порівняно із формулюванням в інших міжнародних договорах, у ст. 3 Конвенції дуже лаконічно і стисло, але у чіткій пасивній формі викладена абсолютна заборона катування та поганого поведження, однак у ній криється надзвичайно широкий зміст та значущість, адже йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканності людини [7].

Практиці ЄСПЛ відомо чимало випадків, коли заявники зверталися по захист своїх порушених прав у зв'язку із приниженням їхньої гідності. Як приклад варто навести рішення ЄСПЛ справі «Григор'єв проти України» заявник стверджував, що зазнав катування з боку працівників міліції та що його засудження головним чином ґрунтувалось на його визнавальних показаннях і речових доказах, отриманих за допомогою примусу та за відсутності захисника. Також скаржився на не проведення на національному рівні ефективного розслідування його тверджень щодо катувань.

Уряд стверджував, що заявник не може вважатися особою, яка вичерпала засоби юридичного захисту, оскільки він не оскаржив постанову прокуратури до прокуратури вищого рівня або до суду. Відповідно Уряд стверджував, що заява повинна бути відхилена як така, що була подана із запізненням.

При розгляді справи Суд дійшов висновку, що заявник зазнав жорстокого поводження, достатньо серйозного, щоб вважати його катуванням. У цій справі Суд встановив, що держава-відповідач несе відповідальність за катування заявника і державні органи були зобов'язані провести розслідування щодо цього питання. По даній справі заявник був позбавлений ретельного та ефективного розслідування його небезпідставної заяви про те, що він зазнав катування з боку працівників міліції [8].

Що стосується справи «Клішин проти України», то було підтверджено наявність у заявника тілесних ушкоджень після звільнення, яких не було до його затримання, та що державою-відповідачем не було надано обґрунтованих пояснень щодо їх походження. За фактичними обставинами Клішина було затримано та побито. Його катували з метою отримання визнавальних показань. Після звільнення, Клішин звернувся за медичною допомогою, йому було діагностовано струс мозку та травми голови. Крім того, висновками судово-медичних експертиз, було підтверджено наявність у Клішина певних ушкоджень, які могли бути завдані за той період обставин. ЄСПЛ дійшов висновку, що поводження, якого зазнав заявник, є катуванням [9].

Підсумовуючи вищезазначене, можна діти висновку, що відповідно до статті 3 Конвенції, держава зобов'язана дотримуватися як негативних, так і позитивних зобов'язань. У фаховій літературі і судовій практиці виділяють матеріальні та процесуальні аспекти порушень за статтею 3 Конвенції. Так, у практиці Європейського суду з прав людини можна виявити констатацію недотримання негативних зобов'язань у трьох основних категоріях порушень матеріального характеру: 1) неналежного поводження правоохоронних органів навмисного характеру; 2) неналежне поводження під час законних або незаконних дій посадових чи службових осіб держави; 3) неналежне поводження як результат упущень чи бездіяльності посадових і службових осіб держави.

Заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання передбачена цілим арсеналом міжнародно-правових норм, які спрямовані на запобігання таким правопорушенням і припинення аналізованих форм злочинної поведінки. Однак залишається відкритим питання, наскільки ці норми є ефективними. А тому права та свободи людини і громадянина повинні забезпечуватись не лише на законодавчому рівні, але й на рівні правозастосування.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення від 11.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.12.2022 р).
3. Конвенції ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарань від № 995_085. Дата оновлення від 13.11.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 10.12.2022 р.).
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.12.2022).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 9.10.1973 р. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.12.2022).
6. Конвенція про права дитини від 20.10.1989 р. № 995_021. Дата оновлення від 20.11.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.12.2022).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. № 995_004. Дата оновлення від 01.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.12.2022).
8. Справа «Григор'єв проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2012 р. (заява № 51671/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_833#Text (дата звернення: 10.12.2022).

9. Справа «Клішин проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 23 лютого 2012 р. (Заява N 30671/04). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00389>(дата звернення: 10.12.2022).

УДК 343.13

Скуміна Х. П., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність теми. Актуальність теми як підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження полягає у здійсненні такими заходами запобігання та припинення неправомірних дій, також забезпечення виявлення та закріплення доказів та інші дії що допоможуть провадженню.

Метою дослідження є розгляд поняття заходів забезпечення кримінального провадження, їх види та безпосередньо підстави їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Застосування заходів забезпечення дуже важливий елемент під час кримінального провадження. Взагалі, застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначається як заходи, що передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадковими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, з метою досягнення дієвості кримінального провадження. [1]

Так як ми надали поняття заходам забезпечення кримінального провадження, ми можемо перейти до їх видів. За Кримінальним процесуальним кодексом взагалі виділяють 9 видів. До них відносять: 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи. [2]

Тепер слід перейти до самих підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначені у статті 132 Кримінального процесуального кодексу.

До таких підстав відповідно до законодавства ми можемо віднести такі як:

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

2. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається:

- до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, якщо інше не передбачено пунктом 2 цієї частини;
- у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду.

3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:

- існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора;
- може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням.

4. Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. 5. Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. 6. До клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. [2]

Розглянувши підстави застосування, ми можемо також зауважити, що окрім заходів забезпечення кримінального провадження, які перераховані в статті 131 Кримінального процесуального кодексу, під час кримінального провадження застосовуються й інші заходи процесуального примусу. Тобто стаття 330 Кримінального процесуального кодексу передбачає, що при повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. [3]

В статті 499 Кримінального процесуального кодексу врегульований порядок поміщення у приймальник-розподільник для дітей осіб, які скоїли суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. [3]

Висновки. Підсумовуючи вищенаведений матеріал, ми можемо сказати, що заходи забезпечення кримінального провадження є невід'ємними при здійсненні кримінального провадження так як вони є засобом досягнення дієвості кримінального провадження.

Список літератури

1. Заходи забезпечення кримінального провадження URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення 10.12.2022)
2. Кримінальний процесуальний кодекс. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1378> (дата звернення 10.12.2022)
3. Поняття та класифікація заходів забезпечення кримінального провадження URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lection8_1.html (дата звернення 10.12.2022)

УДК 341.44

Скуміна Х. П., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. На сьогоднішній день питання екстрадиції є актуальним для багатьох держав світу. Важливість даної теми в тому, що поняття «екстрадиції» несе в собі важливий елемент боротьби зі злочинністю та здійснення на високому рівні міжнародного

співробітництва між країнами. Через цю взаємодію між країнами, звичайно, зростає рівень співробітництва, через що зменшується рівень злочинності пов'язаний з видачею правопорушників відповідній країні.

Мета дослідження є розгляд поняття «екстрадиції» на основі статистичних даних за останні роки здійснення екстрадиції Україною.

Виклад основного матеріалу. Історія такого поняття як екстрадиція виникла з давніх-давен. З того часу і до кінця XVII століття екстрадиція була певним явищем, яке застосовували в основному до політичних злочинців, еретиків, перебіжчиків та інших [1, с. 440]. Сам термін «екстрадиція» походить з латині і означає силове повернення даної особи своєму суверену.

Відповідно ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України екстрадиція - видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [2].

Поняття екстрадиції можна розглядати у вузькому значенні та у широкому значенні. У вузькому значенні він є синонімом поняття «видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку», а в широкому – виступає як узагальнюючий термін, що охоплює не тільки видачу для кримінального переслідування, а й суміжний з нею під інститут передачі осіб міжнародних судових органів, а також інститут передачі осіб з метою відбування покарання. [3, с. 420]

На сучасному етапі екстрадиція підкріплена певними підставами, тобто багатосторонніми і двосторонніми договорами, на базованні яких і здійснюється передача злочинців. Сюди прийнято відносити Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 1957 р. та додаткові протоколи до даної конвенції, а саме: 1) додатковий протокол від 1975 р.; 2) додатковий протокол від 1978 р. [4]. Україна ратифікувала дану Конвенцію у 1997 р.

Умови видачі правопорушників визначено у ст. 3 Конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. Засуджену особу може бути передано тільки за таких умов: 1) якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку; 2) якщо рішення є остаточним; 3) якщо на час отримання запиту про передачу засуджена особа має відбувати покарання впродовж якнайменш шести місяців або якщо їй винесено вирок до ув'язнення на невизначений строк; 4) якщо на передачу згодна засуджена особа або, коли з врахуванням її віку або фізичного чи психічного стану одна із двох держав вважає це за необхідне, - законний представник засудженої особи; 5) якщо дія або бездіяльність, на підставі якої було винесено вирок, є кримінальним злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або була б кримінальним злочином у разі вчинення на її території [5].

З'ясувавши поняття екстрадиції, її правові засади та умови видачі, звернемося до статистики щодо здійснення екстрадиції Україною. Є держави, з якими в Україні немає певних домовленостей, окрім двосторонніх договорів у сфері надання взаємної допомоги у кримінальних справах, які не дають права видавати країнам втікачів від правосуддя або підозрюваних у злочинах громадян іншої країни. Це такі країни, як США, Канада. Україна підписала договори з Азербайджаном, Грузією, Естонією, Латвією, Литвою, Молдовою, Польщею та багатьма іншими країнами. З Аргентиною відповідний договір укладено, але він ще не набув чинності.

Україна підписала необхідні угоди із державами-членами Ради Європи, які є учасниками Європейської конвенції про видачу правопорушників за принципом взаємності. Серед них такі країни як, Австрія, Італія, Іспанія, Велика Британія, Німеччина, Туреччина, Швейцарія [6].

Більш за все запитів, що стосуються екстрадиції Україна надсилала саме до Російської Федерації. Україна вимагала видати їй таких осіб як, В. Януковича, М. Азарова, С. Арбузова, В. Пшонку, О. Клименка, В. Захарченка, але жодного з них не було видано Україні. Але не дивлячись на таку обставину, наша країна все ж таки видала РФ Тімура Тумгоєва, добровольця АТО, який підозрювався у Росії у тероризмі [6].

Були випадки, коли Україна відмовляла у видачі осіб. Це стосувалося М. Саакашвілі, якого мали видати Грузії, але за певних обставин в цьому було відмовлено. Та відмова США,

видати Крейга Ленга - добровольця АТО, підозрюваного у розбої та умисному вбивстві, скоєному у Америці. В Україні американця взяли під варту [6].

З 2014 по 2021 рр. Міністерство юстиції направило до компетентних органів іноземних держав 357 запитів українських судів про видачу осіб. За цей же час українське відомство отримало 542 (на 50% більше) аналогічних запитів з-за кордону. На сьогоднішній день Україна найбільше екстрадує до таких країн:

Молдова (63 особи); Росія (51 особа); Німеччина (35 осіб); Азербайджан (19 осіб); Польща (15 осіб) [7].

Отже, підсумовуючи вищезазначене можемо вказати, що міжнародно-правове регулювання екстрадиції здійснюється відповідно Європейській конвенції про видачу правопорушників від 1957 р. У Європі запроваджено механізм реалізації інституту видачі (екстрадиції) особи та встановлено ряд процесуальних гарантій прав особи, яка видається для проведення попереднього розслідування або судового розгляду щодо вчиненого нею правопорушення.

Опираючись на статистичні дані по екстрадиції констатуємо, що Україна приймає активну участь у видачі осіб, є затребуваною у подачі запитів, та екстрадує злочинців в інші країни для зниження рівня злочинності.

Список літератури

1. Сторожик Я.Б. Поняття та загальні умови екстрадиції осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. С. 438-445

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

3. Бичок Т.П. Актуальні питання здійснення екстрадиції в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №3. С. 420-423.

4. Сутність видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиції) URL:https://arm.naiiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture16_3.html (дата звернення 07.12.2022)

5. Конвенція про передачу засуджених осіб Страсбург, 21 березня 1983 р. Редакція від 18.12.1997. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025#o26 (дата звернення 08.12.2022)

6. Екстрадиція: які країни світу можуть видавати Україні наших втікачів. URL:<https://www.slovoidilo.ua/2019/10/23/infografika/polityka/ekstradydziya-yaki-krayiny-svitu-mozhut-vydavaty-ukrayini-nashyx-vtikachiv> (дата звернення 07.12.2022)

7. Офіційний сайт Міністерства юстиції URL: minjust.gov.ua/m/2021-rik-7263 (дата звернення 08.12.2022)

УДК 343.352

Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Берднік С. С., студентка гр. КЮ-191

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

МАТЕРІАЛЬНИЙ КРИТЕРІЙ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Провокація злочинів з боку правоохоронних органів була і залишається актуальною проблемою сучасних правових систем. В Сполучених Штатах Америки (далі – США) провокацію злочину вперше було визнано як обставину, що усуває винність особи, та вироблено доктрину, згідно з якою поліцейська провокація ділиться на «правомірну» і

«неправомірну». До останньої належать тільки ситуації, коли співробітник правоохоронних органів (особа, яка надає їм сприяння) з метою ініціювання кримінального переслідування активно спонукає об'єкт до скоєння злочину, який той не мав наміру вчинити. У цьому випадку дії агента розглядаються як "затягування в пастку" і оголошуються протиправними.

В той же час, джерела права, характерні для США, не є повністю прийнятними в Україні. Проте, саме Європейська конвенція з прав людини та рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як акти її офіційного тлумачення, є джерелом кримінального процесуального права.

Аналіз судової практики ЄСПЛ свідчить про необхідність проведення у першу чергу перевірки щодо обґрунтованості провокації - з'ясування матеріального критерію провокації, чи було б скоєно злочин без втручання органів влади, тобто чи було розслідування «пасивним». Під час прийняття рішення про те, чи було розслідування «пасивним», слід визначити причини, що лежать в основі прихованої операції, зокрема: чи були об'єктивними підозри, що заявник причетний до злочинної діяльності, або був схильним до скоєння злочину, до того, як був спровокований поліцією (Фюрч (Furcht) проти Німеччини, № 54648/09, § 51, від 23 жовтня 2014 р.) [1, с. 637], а також поведінку органів, що здійснювали цю операцію, зокрема, чи здійснювали органи вплив на заявника щоб спровокувати вчинити злочин, який би інакше не було скоєно, з метою подальшого виявлення злочину, тобто отримати докази і розпочати кримінальне переслідування (Раманаускас проти Литви, № 55146/14, § 55 [2], Фюрч проти Німеччини, № 54648/09 § 48 [1, с. 637]; Морарі проти Республіки Молдова, № 65311/09, § 31, від 8 березня 2016 року [3], і Матановіч проти Хорватії § 123 [4]).

Мова не йде про схилення до неправомірної поведінки, якщо співробітники правоохоронних органів ініціювали лише черговий епізод об'єднаного єдиним умислом продовжуваного злочину, що може мати місце тільки при наявності конкретних, достатніх і таких, що можуть бути перевіреними, даних про вчинення цією ж особою попередніх епізодів (Єврофінаком проти Франції, № 58753/00, 7 вересня 2004 року [5]).

У справі "Ваньян проти Росії" [6], що визначає вектор національного судового контролю в справах про провокацію, ключовим пунктом є ідентифікація джерела первинної інформації про передбачувану причетність або схильність підозрюваного до вчинення інкримінованого злочину. Починаючи із згаданого рішення ЄСПЛ дублює правову позицію, згідно з якою ця інформація повинна бути перевірена національним судом шляхом вжиття достатніх заходів для того, щоб встановити де, коли і від кого надійшла ця інформація. Вихідна інформація повинна стосуватися саме тих злочинів, у зв'язку з виявленням яких планується проведення наступних оперативно-розшукових заходів (далі - ОРЗ). Така інформація повинна бути персоніфікованою, тобто вказувати на схильність певної особи до вчинення певного виду злочинів. Так, у рішенні у справі "Носко і Нефьодов проти Росії" [7] одним з ключових доказів ЄСПЛ на користь констатації ознак провокації стало проведення ОРЗ стосовно невизначеного кола співробітників експертної установи, в якому працював засуджений Нефьодов.

Провокація злочинів з боку правоохоронних органів при здійсненні кримінального судочинства була і залишається актуальною проблемою правових держав.

Якщо первинна інформація про намір особи вчинити злочин була отримана правоохоронцями від незалежної особи (потерпілого, журналіста та ін.), то така інформація сама по собі може розглядатися як достатня підстава для застосування процедури імітації злочину. У цьому випадку вважається, що правоохоронці «приєдналися» до скоєння злочину. Якщо ж первинна інформація про злочин надійшла від негласного агента чи особи, що перебуває під контролем або тісно взаємодіє з правоохоронними органами, то така інформація сама по собі не вважається достатньою підставою для застосування процедури імітації злочину. Вона повинна обов'язково додатково перевірятися, в тому числі із застосуванням інших негласних методів. Якщо в результаті перевірки інформація буде підтверджена, то процедура імітації злочину може бути застосована.

Коли участь поліції обмежується наданням допомоги приватній стороні в реєстрації здійснення незаконної дії іншої приватної сторони, визначальним фактором залишається поведінка цих двох осіб (Мілінієне проти Литви, № 74355/01, § 38 від 24 червня 2008 року [8]).

Однак особа не може вважатися «приватною», якщо вона, нехай формально і не будучи працівником відповідного правоохоронного органу, співпрацює з ним з причин, не пов'язаних безпосередньо з її повідомленням про скоєння злочину. Як приклад – виявлення злочинів у сфері обігу наркотиків. Якщо правоохоронні органи виходять на особу, щодо якої проводяться негласні заходи, через іншу людину, яка їм стала відома через оперативну розробку знайомих або посередника, якого було затримано і який розповів про свого «постачальника» наркотиків, і не перевіряють цю інформацію додатково, чи не знаходять в результаті відповідного підтвердження, це не є підставою для проведення негласних заходів (Текшейра де Кастро проти Португалії, §§ 37-38, 9 червня 1998 року [9], Ваньян проти Росії, № 53203/99, § 49 від 15 грудня 2005 року [6]).

Суд також наголосив на необхідності чіткої та передбачуваної процедури санкціонування слідчих дій, а також її належного контролю. Він вважає судовий контроль найбільш доцільним засобом у справах, пов'язаних з таємними заходами (Матановіч проти Хорватії, § 124 [4]).

Закони, що регулюють проведення негласних заходів, в ході яких особу потенційно може бути спровоковано на вчинення злочину, повинні бути якісними (Ваньян проти Росії, §§ 46-47, § 135 [6]). ЄСПЛ визнавав, що злочин було спровоковано, зокрема, з тієї причини, що підстави і порядок проведення такого роду заходів були сформульовані в законі занадто абстрактно, а ніякого ефективного зовнішнього контролю над органом законом не встановлювалося, в результаті чого правоохоронці самостійно приймають рішення про початок здійснення негласної операції і фактично здійснюють її, (Худобін проти Росії, § 135 [10]).

Узагальнюючи правові позиції ЄСПЛ, можна виокремити основні вимоги щодо законності застосування контролю за вчиненням злочину, а саме:

1. Має бути достатня інформація щодо можливої причетності особи до вчинення злочину;
2. Правоохоронцям приєднуватися до злочину необхідно на етапі його підготовки або вчинення;
3. Поведінка агентів держави повинна бути пасивною.

Таким чином, з'ясування матеріального критерію провокації під час судового розгляду дає підстави зробити висновок про те, чи було розслідування «пасивним» (чи було скоєно злочин без втручання органів влади).

Список літератури

1. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Фюрч (Furcht) проти Німеччини» від 23 жовтня 2014 року (заява № 54648/09). Правове забезпечення оперативно-розшукової діяльності: хрестоматія / укладачі: Сийплові М. В., Ступник Я. В., Мацола А. А., Сийплові С. М.; за заг. ред. В. В. Кузнецова. Ужгород : РІК-У, 2022. 660 с.
2. Case of Ramanauskas v. Lithuania: Judgment of the European Court of Human Rights, 5 February 2008 (Application no. 74420/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935> (date of access: 10.12.2022).
3. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Морарі проти Республіки Молдова» від 8 березня 2016 року (заява № 4771/09). URL: <http://surl.li/eaqzy> (date of access: 10.12.2022).
4. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Матановіч проти Хорватії» від 11 березня 2019 року (заява № 2742/12). URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-matanovich-poti-horvati%D1%97-tekst-rishennya/> (date of access: 10.12.2022).
5. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Єврофінаком проти Франції» від 7 вересня 2004 року (заява № 58753/00). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (date of access: 10.12.2022).
6. Vanyan v. Russia. ECHR, No. 53203/9915, December 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71673> (date of access: 10.12.2022).

7. Case of Nosko and Nefedov v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights, 30 October 2014 (Applications nos. 5753/09 and 11789/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-147441> (date of access: 10.12.2022).

8. Case of Milinienė v. Lithuania: Judgment of the European Court of Human Rights, 24 June 2008 (Application no. 74355/01). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87142> (date of access: 10.12.2022).

9. Case of Teixeira de Castro v. Portugal: Judgment of the European Court of Human Rights, 09 June 1998 (Application no. 25829/94). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193> (date of access: 10.12.2022).

10. Case of Khudobin v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights, 26 October 2006 (Application no. 59696/00). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77692> (date of access: 10.12.2022).

УДК 346.2

Федоренко Д. В., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОЛОЖЕННЯ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ДОСТАТНЬО ДОКАЗІВ ПРО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ, ОДНАК НЕ ВРУЧЕНО У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СМЕРТЮ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 р. № 2462-IX Кодекс доповнено низкою норм, якими законодавець, у тому числі розширив коло учасників кримінального провадження з боку захисту шляхом включення до їх числа особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю (пункт 19 частини 1 статті 3) [1].

Формулювання законодавцем наведених норм (поза зверненням до їх невідповідності предмету правового регулювання відповідно до назви Закону України від 27.07.2022 р. № 2462-IX) викликає значну кількість питань теоретичного та практичного характеру, основними з яких є такі: По-перше, норми кримінального процесуального закону, присвячені учасникам кримінального провадження, сформульовані законодавцем (у своїй переважній більшості) шляхом наведення поняття кожного з них і розкриття його процесуального статусу. Натомість, щодо особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, він закріплює два різних визначення (пункт 27 частини 1 статті 3 і абзац 2 частини 2 статті 42 КПК України) без розкриття її процесуального статусу (останнє є цілком закономірним, оскільки померла особа, за умови її притягнення до кримінальної відповідальності, в межах кримінального провадження має право лише на реабілітацію). Водночас, законодавець визнає цю особу (а не її спадкоємців, у тому числі близьких родичів і членів сім'ї) учасником кримінального провадження з боку захисту (пункт 19 частини 1 статті 3 КПК України) і надає їй право на захист (шляхом уточнення в частині 1 статті 45 КПК України поняття захисника) [2]. Проте, він не визначає момент набуття померлою особою процесуального статусу особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, та механізм залучення захисника.

При цьому законодавець не враховує пункт 6 частини 2 статті 52 КПК України, який ще до внесення доповнень до цього Кодексу Законом України від 27.07.2022 р. № 2462-ІХ передбачав обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо реабілітації померлої особи з моменту виникнення права на її реабілітацію [2].

По-друге, звертає на себе увагу недосконалість формулювання обох визначень поняття «особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю».

Визначення, закріплене в пункті 27 частини 1 статті 3 КПК України, сформульоване законодавцем з порушенням одного з логічних правил визначення понять, відповідно до якого воно не повинно утворювати коло. У визначенні, передбаченому абзацом 2 частини 2 статті 42 КПК України, міститься вказівка на існування всіх підстав повідомлення про підозру, закріплених частиною 1 статті 276 КПК України, які одночасно визначаються як випадки, що настали (хоча у контексті назви статті 276 КПК України і змісту частини 1 цієї статті вони є тотожними поняттями), проте з назви цього учасника кримінального провадження вбачається можливість використання у визначенні його поняття посилення лише на підставу, передбачену пунктом 3 частини 1 статті 276 КПК України.

По-третє, як обґрунтовано вказало Головне юридичне управління Верховної Ради України у зауваженнях до проекту зазначеного Закону України, вказівка в пункті 5 частини 1 статті 284 КПК України на те, що продовження кримінального провадження можливе «для реабілітації померлого» свідчить про запровадження правової фікції визнання вини померлої особи на підставі того, що «зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення». При цьому поняття «достатньо» носить оціночний характер, а отже містить ознаки правової невизначеності (стаття 8 Конституції України) [3].

Більше того, притягнення до кримінальної відповідальності, відповідно до пункту 14 частини 1 статті 3 КПК України, починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [2], у зв'язку з чим особа, якій не було здійснено таке повідомлення, не потребує реабілітації, оскільки вона вважається такою, що не притягувалася до кримінальної відповідальності.

По-четверте, прийняттю постанови про закриття кримінального провадження щодо особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, передують такі дії: 1) встановлення прокурором наявності підстави для закриття кримінального провадження, передбаченої пунктом 5 частини 1 статті 284 КПК України; 2) направлення прокурором одному з близьких родичів або члену сім'ї такої особи, коло яких визначено пунктом 1 частини 1 статті 3 КПК України, та/або її захиснику письмового повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку з її смертю із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження (пункт 1 частини 10 статті 284 КПК України) [2].

Водночас, нормами кримінального процесуального закону не передбачено механізм визначення прокурором одного із близьких родичів або членів сім'ї померлої особи, направленню якому підлягає зазначене письмове повідомлення. Як зазначило Головне юридичне управління Верховної Ради України у зауваженнях до проекту вказаного Закону України, вказівка у частині 10 статті 284 КПК України (у редакції законопроекту) про направлення повідомлення про можливість закриття кримінального провадження «одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику» також містить ознаки правової невизначеності, оскільки, наприклад, навіть при залученні законного представника виноситься відповідна постанова (частина 3 статті 44 КПК України) [3].

Поряд із цим, норми кримінального процесуального закону не надають відповіді на питання, чи мають право заявити клопотання, зазначені в пункті 1 частини 10 статті 284 КПК України, інші особи, які є близькими родичами або членами сім'ї померлої особи, але не отримували вказане повідомлення, в тому числі у випадках, коли один (або декілька) з них вважають за доцільне закрити кримінальне провадження у зв'язку із смертю особи, а інші (інші) не погоджуються з цим.

Крім того, законодавець не визначає подальші дії прокурора в разі: 1) надходження клопотання про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку із смертю особи; 2) надходження клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження з цієї підстави; 3) ненадходження жодного клопотання.

Нелогічним є надання захиснику права вирішувати питання про можливість/неможливість закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, оскільки воно може належати виключно близьким родичам і членам сім'ї померлої особи. І, останнє, зазначені в пункті 1 частини 10 статті 284 КПК України форми звернення близьких родичів і членів сім'ї померлої особи до прокурора не відповідають правовій природі клопотання: оскільки останнє є проханням учасника кримінального провадження, зверненим до дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, про проведення певних процесуальних дій або прийняття певних процесуальних рішень, то більш доречною формою звернень, вказаних у пункті 1 частини 10 статті 284 КПК України, є заява. По-п'яте, законодавець покладає на прокурора обов'язок надіслати копію постанови про закриття кримінального провадження щодо особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, одному із близьких родичів або члену сім'ї такої особи, коло яких визначено пунктом 1 частини 1 статті 3 КПК України, та/або її захиснику (абзац 2 частини 6 статті 284 КПК України) [2].

Водночас, норми кримінального процесуального закону не визначають, чи підлягає надсиланню копія цієї постанови саме тому близькому родичу або члену сім'ї померлої особи, якому направлялося письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи. Крім того, необґрунтованою є альтернативна форма визначення суб'єкта, якому прокурор надсилає копію постанови про закриття кримінального провадження: одному із близьких родичів або члену сім'ї та/або захиснику померлої особи.

Саме з метою запобігання таким порушенням абзац 2 частини 6 статті 284 КПК України до внесення до нього змін Законом України від 27.07.2022 р. № 2462-IX передбачав обов'язок прокурора надіслати копію постанови про закриття кримінального провадження як підозрюваному, так і захиснику незалежно від підстави його закриття. Підсумовуючи викладене, потрібно погодитися з Головним юридичним управлінням Верховної Ради України, яке у зауваженнях до проекту вказаного Закону України відзначало, що зміни до КПК України у частині запровадження нової nereабілітуючої підстави закриття кримінального провадження носять безсистемний та нелогічний характер [3].

Більше того, проведений аналіз зазначених доповнень до КПК України свідчить про їх недоцільність, оскільки особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, вважається такою, що не притягувалася до кримінальної відповідальності, та, відповідно, не потребує реабілітації.

Список літератури

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651- VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» (реєстраційний № 7370) від 11.05.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1405529>.

УДК 343.811-055.26

Целуйко М. Ф., начальник територіального управління Державної судової адміністрації України у Чернігівській області, к.ю.н.

(м. Чернігів, Україна)

Руденок А. О., студентка гр. КЮ-212

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ ДО ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАНІ ВАГІТНОСТІ

Перш за все, варто зазначити, що застосування кримінального покарання до такого суб'єкта, як жінка, котра перебуває в стані вагітності є досить дискусійним питанням у теорії кримінального права. Водночас потреби кримінально-правової теорії та практики боротьби з кримінальною протиправністю зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення норми, що передбачає кримінальну відповідальність і наступне застосування кримінального покарання до жінок, котрі перебувають в стані вагітності, на основі повного та всебічного наукового дослідження.

Чинним кримінальним законодавством України достатньо повно визначено перелік видів покарань, від відбування яких жінка може бути звільнена у зв'язку з вагітністю або народженням дитини. До них відносяться: громадські та виправні роботи, обмеження та позбавлення волі на строк до п'яти років [3, с. 686]

Засудження жінки до будь-якого іншого виду основного покарання *de lege lata* не є обов'язковою умовою для її звільнення від відбування покарання у зв'язку із перебуванням такої жінки в стані вагітності. Тому суди цілком законно відмовляють у звільненні в таких випадках.

Проте це законодавче рішення потребує окремого аналізу та критичної оцінки, на підставі якої можуть бути розроблені пропозиції щодо розширення *de lege ferenda* переліку покарань, які можуть бути передумовою для названого виду звільнення від покарання.

Варто зазначити про те, що існують види покарань, які відповідно до чинного профільного кримінального закону можуть бути призначені основними, при відбуванні яких згідно з чинним законодавством не може бути застосоване звільнення від покарання вагітних жінок [2, с. 138]. Для прикладу проаналізую штраф як вид покарання, що застосовується до жінки, котра перебуває в стані вагітності.

Штраф, передбачений як вид покарання, є одноактним видом покарання і відповідно до чинного Кримінального закону вважається його найменш суворим видом. При цьому закон не передбачає особливих підстав для звільнення від штрафу, а навпаки, навіть у випадках неможливості його стягнення через відсутність у особи достатніх коштів передбачає заміну штрафу більш суворими видами покарання.

В тому випадку, якщо жінка, яка була оштрафована, завагітніла або народила дитину після засудження, закон не передбачає жодних можливостей привілеювати її становище. Оскільки штраф не пов'язаний з ізоляцією засудженого від суспільства і не містить за своїм змістом обмеження права на працю шляхом покладення юридичного обов'язку працювати, настання вагітності або народження дитини не може перешкоджати йому обслуговуванню (оплата).

Жінка, котра перебуває в стані вагітності, яка має грошові заощадження, може заплатити штраф так само, як і будь-яка інша засуджена. І лише у випадку, якщо така жінка не має можливості сплатити штраф, і постає питання про заміну їй штрафу на інший вид покарання, може виникнути проблема звільнення її від цього іншого покарання [1].

Також в рамках даної теми, безперечно, варто зазначити, що вагітність жінки є однією з умов звільнення від відбування покарання відповідно до чинного кримінального законодавства нашої держави.

Безпосередньо приводом звільнення від відбування покарання жінок, які перебувають у стані вагітності розуміється визначений законом юридичний факт (юридичні факти), котрий змінює повноваження держави у кримінально-правових відносинах, що склалися у

зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення особою, шляхом встановлення права чи обов'язку для держави звільнити таку особу від подальшого відбування покарання.

Так, у випадку перебування жінки на громадських чи виправних роботах єдиною і достатньою причиною є настання вагітності. У разі відбування засудженим обмеження волі або позбавлення волі на строк до п'яти років така підстава складається з двох обов'язкових елементів, кожна з яких є альтернативною.

Перший елемент - або настання вагітності, або народження дитини. Другим елементом є те, чи погодилася родина засудженої, її родичі проживати з нею, чи має вона можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини [4, с. 85].

Отже, підсумовуючи викладене, варто зауважити про те, що застосування кримінального покарання до жінки, котра перебуває в стані вагітності має свої особливості та умови. Проте здебільшого вагітність жінки розглядається саме як можливість звільнення від відбування покарання.

Список літератури

1. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.). Харків: Право, 2012. С. 9.

2. Плахотник Г. В. Умови звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. №4(84). 2018. С. 133-142.

3. Панов М. І. Підстава кримінальної відповідальності. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право. Х. : Право, 2017. С. 685–687.

4. Плахотник Г.В. Перспективи удосконалення законодавства про передумови звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Вісник Асоціації кримінального права України. № 1(10).

УДК 343.13

Чумаченко В. Ю., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

*Національного університету «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЛАСТИВОСТЕЙ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблематика з'ясування поняття, сутності та властивостей доказів у кримінальному процесі обтяжується різноманітним термінологічним світом, відсутністю нормативного визначення та розмаїтним тлумаченням термінів. У той самий час серед великої кількості теоретичних концепцій деякі питання, як і раніше, є маловивченими, низка положень теорії доказів у кримінальному судочинстві залишається предметом жвавих наукових дискусій. На сьогодні у теорії доказів немає єдності думок ані щодо поняття доказів, ані щодо їх структурних елементів, ані щодо їх видів. Разом з тим, незважаючи на значення доказу у кримінальній справі як фундаментальної категорії кримінального процесу та його нормативно-правове визначення у ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України - (далі КПК України), поняття та зміст доказу продовжують залишатися дискусійними в теорії, що негативно позначається на практиці, в тому числі й при використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні.

Провідна мета дослідження полягає в тому, щоб на основі системного аналізу теоретичних положень і сучасної практики доказування в кримінальному судочинстві, з урахуванням відповідних нормативних положень розробити науково обґрунтований підхід

до вирішення проблем сучасного кримінально-процесуального доказування та вдосконалити систему теоретичних знань про зміст і засоби діяльності з доказування та сформулювати на цій основі відповідні теоретичні висновки.

Питання, що стосуються доказів та їхніх властивостей, розглядали у своїх працях багато процесуалістів. Для проведеного дослідження велике значення мали наукові розробки таких вчених, як: Ю. П. Аленін, В. Д. Арсеньєв, В. С. Балакшин, Р. С. Белкін, Л. Є. Володимиров, Ю. М. Грошевий, Є. А. Доля, В. І. Зажицький, З. З. Зінатулін, В. В. Золотих, К. Б. Каліновський, М. М. Кіпніс, Є. Г. Коваленко, Р. В. Костенко, О. М. Ларін та інші.

В кримінально-процесуальному доказуванні докази виступають як елементи, що знаходяться у взаємозв'язку в межах конкретної організаційної структури. Процес функціонування даної структури обумовлений не стільки властивостями її окремих елементів, скільки властивостями самої структури, що виступає в ролі системи. Таким чином, можна говорити саме про систему властивостей доказу як про цілісну систему елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто про розгляд властивостей як індивідуальних і системних елементів у структурі дослідження доказів.

В юридичній літературі при характеристиці властивостей доказів традиційно виділяють дві нерозривно зв'язані між собою їх сторони - зміст та форму. Слід зазначити, що зміст і форма не роздільні: не існує інформації поза якимось матеріальним носієм, як не може існувати останнього без певного змісту. Тим не менш, це є необхідним саме для характеристики властивостей доказів [1, с. 209].

Властивостями доказів у кримінальному процесі є їх належність, допустимість, достовірність, достатність, які характеризують зміст та форму доказів. При наявності саме цих властивостей відомості про обставини, що підлягають доказуванню, набувають статусу доказів.

Належність - це необхідна властивість будь-якого доказу. Якщо відомості не мають відношення до кримінального провадження, вони не можуть в ньому бути доказами. Відповідно до ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [2]. Варто зазначити, що визначення належності доказів не може бути включено вказівку про здатність встановлювати обставини, що підлягають доказуванню у справі. Наслідком такого підходу є неминуче ототожнення властивості належності доказів із їх достовірністю або достатністю. У зв'язку з цим належність доказів висвітлено як властивість доказу, що характеризує зв'язок відомостей, які становлять його зміст, із обставинами, що підлягають доказуванню в кримінальній справі.

Сукупність вимог, що ставляться законом до процесу отримання доказів, становить інститут процесуальної допустимості, який полягає в тому, що належні до справи фактичні дані повинні бути одержані із встановленого законом джерела, уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу і закріплені у спосіб, вказаний у кримінально-процесуальному законі. Допустимість - це властивість доказів, яка характеризує їх з точки зору належної процесуальної форми отримання. Відповідно до ст. 86 КПК України, «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення» [2]. На наш погляд, належність і допустимість це властивості, які визначаються за різними критеріями і між собою жодним чином не зв'язані. Адже, не належні докази, якщо вони отримані в порядку передбаченому законом, є цілком допустимими, і навпаки належний доказ може виявитися недопустимим.

Питання віднесення достовірності до числа властивостей доказу є чи не найскладнішим. Численна група фахівців закріплює за достовірністю цей статус. Інші процесуалісти висловлюються проти виокремлення достовірності в ролі невід'ємної властивості доказу, залишаючи достатніми такі властивості, як належність та допустимість. Вірною являється позиція М. М. Михеєнка, який висловлювався щодо неприйнятності остаточного вирішення питання достовірності кожного окремо взятого доказу, вироблення

остаточних висновків у справі на підставі ізольованої оцінки окремих доказів [3, с. 112]. Цікавою в цьому плані є думка М. В. Салтєвський який стверджує, якщо неналежність або недопустимість доказу частіше всього буває очевидною відразу і такий доказ виключається із подальшого процесу доказування, то його недостовірність може бути констатована лише на основі певної сукупності доказів [4, с. 53]. Отже, висновок про достовірність конкретного доказу формулюється лише при оцінці сукупності доказів.

Останньою властивістю яку ми б хотіли розглянути є достатність доказів. Достатність - це властивість, яка, на відміну від попередніх, характеризує не один, окремо взятий доказ, а їх сукупність. Дана властивість доказів означає, що на основі певної сукупності може бути зроблений певний та прийнято відповідне процесуальне рішення в кримінальному провадженні [5, с. 53]. На наш погляд, достатність доказів визначається як наявність у кримінальній справі такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмету доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у справі.

Таким чином, питання визначення властивостей та характеристик доказів, їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, механізму встановлення у процесі доказування потребує більш глибокого теоретичного осмислення, систематизації та узагальнення існуючих наукових поглядів, розробки на їх основі пропозицій для вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та практики доказування у кримінальних справах. Розробка цього інституту потребує подальшого удосконалення нормативно-правового визначення поняття доказу та його змісту у кримінальному процесі, оскільки доказ, як фундаментальна категорія, є наріжним каменем цієї теорії.

Список літератури

1. Стоянов М. М. До питання визначення властивостей доказів у кримінальному процесі. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Одеса : Юридична література. 2008. С. 208-213.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.12.2022)
3. Михеєнко М. М. Поняття доказів та їх джерел у радянському кримінальному процесі. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. Київ : Юрінком Інтер. 1999. С. 109-116.
4. Салтєвський М. В. Про поняття доказів у новому кримінально-процесуальному законодавстві. Право України. 1996. № 1. С. 52-54
5. Деев М. В. Сутність і співвідношення властивостей доказів у кримінальному процесі. Чернівці : Науковий вісник Чернівецького університету. 2002. С. 97-100.

УДК 341.44

Чумаченко В. Ю., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Толкач А. М., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЗАЛУЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Однією з основоположних умов посилення протидії злочинності є широке застосування інформаційних систем, які сприяють упорядкуванню роботи з інформацією. Міжнародний розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення являється широкою складною системою, яка потребує залучення додаткових ресурсів, так як в цьому випадку

залучаються іноземні міжнародні організації, установи, правоохоронні органи. Діяльність щодо встановлення місцеперебування осіб, оголошених у розшук, є багатогранною і може бути схарактеризована з різноманітних позицій: нормативно-правового забезпечення цього процесу; видів розшукової роботи; особливостей спільної діяльності окремих підрозділів, які беруть участь чи можуть бути задіяні в процесі розшуку; інформаційно-пошукового й інформаційно-аналітичного забезпечення; суб'єктів, які здійснюють розшук осіб; змісту розшукової роботи в контексті слідчої та оперативної роботи тощо.

Теоретичне підґрунтя використання соціальних мереж в міжнародному розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення формували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Р. Є. Дьоміна, А. І. Вінберг, В. А. Журавль, Е. П. Іценко, Є. Д. Лук'яничков, Р. А. Усманов, В. Г. Хахановський, М. Я. Швець. Попри те, аналіз наукових праць засвідчує, що даному питанню також приділяється увага в деяких дослідженнях Т. В. Авер'янової, В. В. Бірюкова, Н. І. Клименко, В. В. Лисенко, О. Р. Росинської, С. А. Ялишева.

Ефективним засобом розшукової роботи є використання контент-аналізу відкритих джерел інформації, які не потребують спеціальних судових дозволів, і мають відкритий доступ. У міжнародному розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення здебільшого використовуються інформаційно-пошукові системи, які забезпечують збирання, збереження та видачу інформації за запитом користувача. Для організації проведення заходів з розшуку осіб, які переховуються, важливе значення має отримання інформації про розшукувану особу з глобальної мережі Інтернет, зокрема, різноманітних соціальних мереж.

До таких джерел інформації про розшукувану особу, її зв'язки та контакти належать сторінки в соціальних мережах (Facebook; Twitter, Instagram), ознайомлення з якими не потребує виконання спеціальних заходів щодо подолання входу з використанням паролів, отримання дозволів слідчого судді тощо. За допомогою зазначених джерел отримують значний масив інформації щодо осіб, яких розшукують, і нерідко встановлюють їх конкретне місцеперебування. Зазначимо, що кожен користувач Інтернету може стати потенційним злочинцем, оскільки, беручи до уваги наявність у соціальних мережах великої кількості продукції, що зображує сцени насильства, жорстокості, відсутність цензури, можна припустити існування антисуспільного впливу на соціалізацію особистості [1, с. 265].

Цікавим є досвід США у використанні соціальних мереж при розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, за кордоном. Досить ефективним є моніторинг соціальних мереж, що проводиться підрозділом поліції Нью-Йорка, який було сформовано у серпні 2012 р. Ціллю даного підрозділу є стеження за правопорушниками в соціальних мережах. Співробітники вже заарештували близько 50 членів злочинних угруповань після спостереження за їхньою активністю в соціальній мережі Facebook. Варто звернути увагу на програми, розроблені вченими для виявлення протиправних діянь і надання допомоги правоохоронним органам. Так, швейцарські вчені - дослідницька група з Лабораторії аудіовізуальних комунікацій при Федеральній політехнічній школі Лозанни, розробили алгоритм, що дає змогу сприяти роботі правоохоронних органів у розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Використовуючи цей алгоритм, можливо точно визначити джерело суспільно небезпечної інформації, що масово тиражується в соціальних мережах [2].

Подібна схема використання соціальних мереж притаманна і окремим державам ФРН. У 2013 році на конференції, що проходила Оснабрюці, міністр внутрішніх справ оголосив про введення в тактичну діяльність процедури розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, за допомогою соціальної мережі Facebook. Але є велика кількість проблем, які успішно були вирішені до цього, такими є: захист персональних даних і знищення інформації про розшукові дії після завершення досудового розслідування [3, с. 15].

Варто відзначити, що аналогічну систему розробляли і в Україні під керівництвом доктора фізико-математичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України А. В. Анісімова. Перша версія системи моніторингу активності користувачів соціальної мережі Twitter сьогодні вже працює. Вона призначена для збирання інформації про хід соціальних процесів і явищ через їхнє відображення в соціальній мережі Twitter. Зібрані системою статистичні дані призначені для подальшого оброблення експертами. Система здатна

візуалізувати зібрані дані у вигляді діаграм. Збирання інформації відбувається за допомогою ключових слів і фраз. Крім збирання даних, система здатна виробляти їхній первинний семантичний аналіз за шкалою полярностей: позитивний, нейтральний, негативний.

Також система містить модуль кластеризації, застосований для формування груп із тематично схожих текстів, що дає змогу визначати найбільш актуальні події в межах проведеного дослідження на певному часовому проміжку. На жаль, через відсутність фінансування подальшу розробку призупинено. На сьогодні Україна перебуває осторонь цих суспільно-корисних позитивних процесів [4, с. 101].

Правоохоронні органи України здійснюють облік різноманітної інформації (даних про факти, події), яка згодом може бути використана в правоохоронній діяльності, а саме для встановлення місцеперебування осіб, яких оголошено в розшук. Підлягає акумулюванню й аналізу така інформація: адреса реєстрації особи; реєстрація автотранспортних засобів; реєстрація дозвільної системи: мисливська вогнепальна нарізна та гладкоствольна зброя; пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; відомості про осіб, які притягнені до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, тощо [5].

Практика правоохоронних органів засвідчує широке використання інформації та даних, що містяться в інформаційно-пошукових системах. Сучасні інформаційні технології надають можливість у наскрізному режимі (наприклад, за запитом на прізвище, ім'я та по батькові) отримати всю наявну в інформаційних базах інформацію про конкретну особу. Це значно полегшує здійснення аналітичної роботи з організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання, безвісти зниклих.

На наше переконання, одним із достатньо ефективних засобів припинення протиправної діяльності, а отже, забезпечення прав і свобод наших громадян повинен стати так званий правоохоронний моніторинг, функцію якого законодавець має покласти із відповідним визначенням компетенції на правоохоронні органи, наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності, насамперед на МВС України та СБ України.

Отже, проаналізовані вище джерела дають змогу оперативним працівникам отримати необхідну для розшуку інформацію та використати її в аналітичному процесі, для організації проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, проведення тактичних операцій із затримання осіб, яких розшукують. Оперативно-розшукове забезпечення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, виявляється також у проведенні низки заходів як гласного, так і негласного характеру й використанні інших джерел інформації, які потребують додаткового наукового дослідження. У розшуковій роботі оперативні підрозділи відіграють важливу роль, вони мають необхідний досвід і на професійному рівні виконують цю діяльність.

Список літератури

1. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с.
2. Поліція США затримала півсотні злочинців завдяки Facebook. Офіційний сайт журналу «Кореспондент». URL: ua.korrespondent.net/world/1394544-policiya-ssha-zatrimala-pivсотnizlochinciv-zavdyaki-facebook. (дата звернення 09.12.2022)
3. Лисенко В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з несплатою податків. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2008. № 5. С. 13-19.
4. Ляшук О. М. Особливі порядки міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Національний юридичний журнал: теорія і практика. Молдова. С. 99-103.
5. Про затвердження державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою із злочинністю. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квіт. 2009 р. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/321-2009-п>. (дата звернення 09.12.2022)

УДК 346.26

Якуба Г. О., голова Ради адвокатів Чернігівської області

(м. Чернігів, Україна)

Пода Р. В., студентка гр. КЮ-211

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Визначення особливостей застосування кримінального покарання у виді позбавлення волі є актуальним та важливим у правозастосовному механізмі.

Довічне позбавлення волі – вид покарання, який застосовується лише за особливо тяжкий кримінальний злочин. До таких злочинів відносять, наприклад, державну зраду в умовах воєнного стану, посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця.

Враховуючи суворість покарання та значний психічний вплив на засуджену особу, у законодавстві зазначається, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років, до осіб у віці понад 65 років, до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку [1].

Причиною такого рішення є те, що діти часто піддаються маніпуляціям та, через свій вік, можуть не усвідомлювати повною мірою небезпечність своїх дій та їх наслідків. Тому їх може бути позбавлено волі лише на певний строк і лише з 14 років. Проте таке рішення може викликати проблему: особи до 14 років, відчуваючи безкарність, можуть скоювати тяжкі злочини з особливою жорстокістю та неодноразово.

Щодо осіб у віці понад 65 років, то їх позбавляти волі довічно просто немає сенсу, адже, згідно із прогнозами ООН, середня тривалість життя в Україні приблизно 72 роки [2], а максимальний термін позбавлення волі (не довічно) – 25 років.

Щодо жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, то сам стан вагітності виступає пом'якшуючою обставиною. Це покликано тим, що по-перше, під час вагітності психіка особи зазнає значних змін і, інколи, злочин може бути вчинений через надмірну стурбованість, спрацювання материнського інстинкту, у стані депресії або паніки, які виникають або загострюються саме через вагітність. Також, якщо така особа була б позбавлена довічно, то виникало б питання щодо її дитини, її виховання, виникає небезпека, що така дитина може мати психічні розлади, або ж через розлюченість та бажання помсти може стати правопорушником.

Також, згідно із законодавством, довічне позбавлення волі не застосовується за готування до злочину та вчинення замаху на злочин, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України (до цього включаються дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державної зради, посягання на життя державного чи громадського діяча, диверсії та шпигунства), проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, застосування зброї масового знищення, геноциду, проте до цього переліку не входять публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів) [1].

Ці винятки є цілком аргументованими, оскільки перераховані діяння несуть загрозу великій кількості людей, а тому між психічним здоров'ям та майбутнім однієї особи – злочинця та життям багатьох інших осіб вибір стає очевидним.

Щодо застосування кримінального покарання у вигляді довічного позбавлення волі, то такі засуджені ізолюються від інших, а також тримаються роздільно. Але відповідно до чинного законодавства це не стосується засуджених до довічного позбавлення волі, які після відбуття десяти років покарання у приміщеннях камерного типу переведені до звичайних

жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки [3]. Хоча це є незрозумілим, адже тримання окремо покликано для кращого ефекту перевиховання, а якщо ж після ізоляції особа знову повернеться у середовище злочинців, то ніякого перевиховання не буде. Особа автоматично позбавляється можливості самостійно дійти до висновку, що її поведінка була неправомірною, також у випадку помилування осіб, які разом відбували покарання, виникає загроза повторного здійснення кримінального правопорушення групою осіб.

Щодо ізоляції, то тут також є недолік – такі умови утримання засуджених до довічного позбавлення волі в більшості випадків призводять до деградації особистості, адже за тривалий час ув'язнення практично втрачаються всі родинні зв'язки і соціальні контакти [4, с. 184]. Для вирішення цієї проблеми можливо застосувати новітні технології для забезпечення розвитку та самоосвіти осіб, таким чином покращуючи процес перевиховання злочинця.

З одного боку, можна сказати, що таке частково існує, адже для засуджених до довічного позбавлення волі, які не мають загальної середньої освіти, у виправних колоніях утворюються консультаційні пункти [5], проте цього недостатньо для нормального розвитку особистості. Якщо ж така особа, внаслідок помилування, відбувши строк повернеться у суспільство маючи лише середню освіту – вона не зможе пристосуватися до життя і, скоріш за все, скоїть злочин повторно з метою потрапити у колонію.

Також варто зазначити, що покарання у виді довічного позбавлення волі виконується у виправних колоніях, які мають середній рівень безпеки (жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари) та які мають максимальний рівень безпеки (чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі) [3]. Такий розподіл є досить логічним, адже по-перше, соціально-психологічними дослідженнями було доведено, що більшість жінок, засуджених до довічного позбавлення волі за серйозні насильницькі злочини, вчиняли їх через те, що самі піддавались насильству [6, с. 198]. Тому, якщо їх не помістити окремо від чоловіків, ризик повторного насильства над такою жінкою значно зростає, а значить, що у випадку помилування, вона скоріш за все знову скоїть тяжкий злочин заради помсти, по-друге, жінки, через свою фізіологію, не несуть таку небезпеку як чоловіки.

Хоча у законодавстві і вказані основи застосування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі, проте цього недостатньо, адже не відбувається ефективного перевиховання таких осіб на випадок їх помилування, також не відбувається контроль за вихованням дитини, жінки яка позбавлена волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, що може призвести до скоєння такою дитиною кримінальних правопорушень через її недостатнє виховання та озлобленість на органи державної влади, що «розлучили» дитину з матір'ю.

Список літератури

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022 (дата звернення 13.11.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n726>
2. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. World Population Prospects 2022. URL: <https://population.un.org/wpp/> (дата звернення 13.11.2022)
3. Кримінально-Виконавчий Кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 11 липня квітня 2003 р. № 1129-IV . Дата оновлення: 06.11.2022 (дата звернення 13.11.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n727>
4. Малярчук Н. В., Мороз М. В. Довічне позбавлення волі: недоліки виконання покарання. Юридичний вісник 4 (49). 2018. С. 182-188.
5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 р. № 2823/5. Дата оновлення: 29.07.2022 (дата звернення: 13.11.2022) URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text
6. Коротаєв Володимир. Правова природа довічного позбавлення волі. Підприємство, господарство і право. 2020. № 12. С. 197-201.

УДК 343.96:34:61

Янченко Я. В., студентка гр. ПД-191

Науковий керівник: Марущак Н. В., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

У кримінальному праві України питання застосування примусових заходів медичного характеру вважаються одними з найбільш складних і комплексних, що зумовлюється, перш за все, багатогранністю цього інституту, а отже він знаходиться на стику юридичної, соціологічної та медичної галузей знань [1, с. 3].

Особи, які страждають психічними розладами, є найуразливішою категорією населення країни. Застосування примусових заходів медичного характеру покликане захистити суспільство від небезпечних посягань осіб, які страждають психічними розладами, та забезпечити підтримання належного рівня безпеки в соціумі. Отже, сутність примусових заходів медичного характеру полягає у тому, щоб забезпечити безпеку психічно хворих осіб і захистити суспільство від їх суспільно небезпечних діянь. З метою реалізації цих завдань держава повинна забезпечити безпеку кожного і суспільства в цілому від небезпечних посягань таких осіб, не допустити вчинення особами з психічними аномаліями злочинних суспільно небезпечних діянь, оскільки їх спосіб життя і вчинки свідчать про таку можливість.

Необхідність контролю за поведінкою таких осіб з боку держави набуває особливої актуальності в соціально-політичній та економічній ситуації в країні, що склалася в даний час: підвищений рівень злочинності; безробіття та побутова невлаштованість; конфліктні ситуації, що охопили суспільство; низький освітній, культурний рівень розвитку населення та інші негативні чинники. Ця категорія осіб нашоується на непорозуміння, зневажливе і навіть негативне ставлення з боку оточуючих, що змушує їх відчувати себе «не такими», вони ніби виключаються самим суспільством з усіх сфер життя, що є з моральної точки зору неправильним. Застосування до таких осіб примусових заходів медичного характеру як поєднання лікувальних і профілактичних, відповідає завданням правової держави, в якій в особі, що вчинила суспільно небезпечне діяння, бачать не тільки соціально небезпечного суб'єкта, правопорушника, а й соціально корисну особистість [2, с. 142-147; 3, с. 230]

Відповідно, таких осіб можна розділити на категорії. До першої належать особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені Особливою частиною КК України, в стані неосудності. До другої можна віднести осіб, які вчинили злочин у стані обмеженої осудності та притягуються до кримінальної відповідальності. Психічна аномалія таких осіб враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. До третьої категорії належать особи, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли психічним розладом до постанови судового вироку або під час відбування покарання, що унеможливило призначення або виконання покарання. У всіх зазначених вище випадках застосування примусових заходів медичного характеру можливе за одночасної наявності трьох умов: 1) вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом; 2) психічне захворювання особи, яке виключає можливість усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними; 3) в силу характеру діяння і хворобливого стану дана особа небезпечна для суспільства та для себе [4].

Виходячи зі змісту статті 92 КК України, цілі примусових заходів медичного характеру запропоновано розділити на медичні та правові. Мета медичного характеру передбачає альтернативу: лікування або поліпшення психічного стану психічно хворих осіб. Метою правового характеру є попередження вчинення ними нових суспільно небезпечних діянь. Термін «суспільна небезпека», що вживається в КК України, є невизначеним, оскільки

не має чітких критеріїв. Більш правильним видається вживання терміну «усвідомлення суспільної небезпеки» в інтелектуальному аспекті юридичного критерію, яке стосовно сфери дії кримінального закону означає усвідомлення суб'єктом факту вчинення суспільно небезпечного діяння. Оскільки категорія «неосудність» є категорією виключно кримінально-правовою та не зустрічається в інших галузях права, більш точним видається вживання терміну «не усвідомлення суспільної небезпеки» свого діяння (бездіяльності) неосудною особою. Характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого психічно хворою особою діяння можуть визначати призначені за рішенням суду компетентні представники правоохоронного органу або сам суд, а характер психічного захворювання – комісія лікарів-психіатрів.

Отже, за своєю правовою природою примусові заходи медичного характеру є заходами безпеки, сутність яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння і становлять небезпеку за своїм психічним станом. Вони спрямовані на забезпечення безпеки психічно хворих осіб і захист суспільства від їх суспільно небезпечних діянь. З метою реалізації цих завдань держава повинна забезпечити безпеку кожного та суспільства в цілому від можливих небезпечних посягань таких осіб, не допустити вчинення особами з психічними відхиленнями злочинів [5, с.178].

Таким чином, примусові заходи медичного характеру поєднують в собі юридичні та медичні критерії. Юридичний критерій полягає в тому, що підстави, види, порядок застосування і припинення зазначених заходів визначаються кримінальним законом (Розділ 14 КК України). Призначення цих заходів регламентовано кримінальним законом та здійснюється судом. Подальші рішення з питань продовження, зміни та припинення примусових заходів медичного характеру також приймаються у судовому порядку. Медичний критерій зазначених заходів пов'язаний з їх сутністю та змістом. Рекомендації щодо їх застосування дає комісія лікарів-психіатрів або у встановлених законом випадках судово-психіатрична експертиза, включаючи висновки про діагноз хвороби, профілактику психічних розладів, а також про необхідні соціально-реабілітаційні заходи. Хоча юридичний критерій у примусових заходах медичного характеру переважає, вони за своєю суттю залишаються медичними та не переслідують цілей кримінального покарання. Призначення примусових заходів медичного характеру таким особам обумовлено виключно медичними показниками. Покарання ж виконується саме по собі. Однак, вид покарання, призначений з урахуванням тяжкості суспільно небезпечного діяння, може впливати і на місце проведення примусових заходів медичного характеру.

Список літератури

1. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру : правова природа та види: автореф. дис. канд .юр. наук. : 12.00.08. Одеса, 2017. 23 с.
2. Берш А. Я. Правовая природа принудительных мер медицинского характера. Юридичний вісник. 2012. № 3. С. 142-147.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для вузів. Х. : Одісей, 2010. 328 с.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 20.11.2022).
5. Берш А.Я. I Основания и цели применения принудительных мер медицинского характера. Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання. 2016. № 4. С. 177-180. URL : http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/4_2016.pdf (дата звернення 20.11.2022).

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

УДК 37.017.4

Білоус А. П., студентка гр. АГ-201

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується стрімким розвитком громадянського суспільства. В цих умовах актуальності набуває формування громадянської свідомості молоді, як активного члена суспільства. Громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціальне, політичне, юридичне дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними [2].

Проблема національно-патріотичного виховання сучасної молоді є дуже актуальною сьогодні. Вона є необхідною частиною формування ціннісних якостей особистості. Як зазначав В.О. Сухомлинський, патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів діалектично пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною й емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею. Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань неможливо відокремити від складного цілісного процесу формування особистості [1].

Політична свідомість по суті є ключовим компонентом духовного життя всього суспільства, основою моральності кожної людини. Вона дозволяє пізнавати світ політичного в усій його строкатості й різноманітності, складності й суперечності, розуміти тенденції соціально-політичного розвитку, надає цілеспрямованості людській діяльності. Формування політичної свідомості є об'єктивним процесом історичного розвитку суспільства [4].

Особливої актуальності набуває розвиток політичної культури студентської молоді. Це зумовлено потребою мати нові кадри інтелігенції, здатних стати на чолі оновлення політичного життя в Україні. На чолі держави повинні стояти молоді люди. Відсутність у значної їх частини економічної та політичної культури негативно позначається на державному житті країни. Сьогодні студент – це реальна політична сила, яка, як довела практика помаранчевої революції, суттєво вплинула на вибір політичних рішень і дій парламенту України. Однак відсутність у студентства потрібної політичної підготовки і навичок політичних дій призводить до непродуманих рішень. Отже, важливо допомогти студентській молоді встановити свої світоглядні позиції у виборі правильних соціально-політичних орієнтацій, у ставленні до влади, економічних процесів [3].

Події в країні, що відбувалися починаючи з часів Євромайдану кардинально змінили політичну свідомість молоді, про що свідчать опитування та дослідження «Молодь 2015». Були проведені опитування на тему: «громадянська позиція та активність, національна ідентичність, політична свідомість». Оприлюднені дані свідчать про наступне:

1. За національною та патріотичною ідентичністю 91% опитаних вважають себе українцями за національністю, 6% вважають себе росіянами, 1% - представником іншої національності, 4% - опитаних важко визначитися з цього питання.

2. Пишаються тим, що вони є громадянами України - 81% опитаних представників української молоді. Не пишаються українським громадянством 8%, а близько 11% опитаних не змогли відповісти на це запитання.

3. Готові захищати свою країну зі зброєю в руках, у разі, якщо їх мобілізують 26% респондентів (серед чоловіків таких 34%, серед жінок 17%). Ще 3% опитаних вже брали або беруть участь у військових діях.

4. Хочуть жити в Україні і не планують емігрувати – 44% опитаних представників української молоді. Ще 38%, можливо, хотіли б повчитися або попрацювати закордоном якийсь час, але потім повернулися б до України. 17% молодих людей хотіли б емігрувати з України – 4% планують це зробити найближчим часом, 13% шукають відповідні можливості [5; 6].

Основними причинами низького рівня громадянської і соціально-політичної активності молодь називає відсутність вільного часу для громадської діяльності (40,6%), відсутність інформації про молодіжні організації (29,6%), а також небажання, щоб їх використали непорядні політичні лідери (23,8%). Частина молодих людей не вірить, що об'єднання громадян можуть принести позитивні результати (16,8%) та не бачить сенсу в діяльності тих громадських об'єднань, які їм відомі (14,2%). Отримані результати опитування свідчать про низький рівень довіри молоді до діючих громадських об'єднань в недостатнє інформаційне забезпечення їх діяльності (особливо про успішні результати і можливості молодіжної участі) [7].

Аналіз результатів соціологічних досліджень, проведених у попередні роки, дали змогу виявити основні перешкоди до участі молоді в суспільному житті країни і громади:

1) відсутність у молодих людей знань і вмінь ефективного використання наявного соціального капіталу;

2) неналежні умови налагодження процесів самоорганізації суспільства;

3) відсутність інформації щодо можливостей демократичної участі;

4) відсутність знань щодо існуючих інструментів впливу громадян і організацій громадського суспільства на владні структури;

5) недостатній рівень кваліфікації лідерів та активістів організацій громадянського суспільства з мобілізації й організації молодих громадян;

6) недостатня підтримка і заохочення молоді до громадської діяльності з боку громадських об'єднань та органів влади [8].

У зв'язку з останніми подіями в Україні політична та громадянська активність молоді значно зросла серед її представників. Молоді люди стали дедалі більше брати участь у політичному та громадянському житті нашої країни, про що свідчать соціологічні опитування і дослідження, описані раніше. Незважаючи на позитивні зрушення в цих напрямках, варто збільшити акцент на дані напрями. Починаючи зі шкільного освітнього процесу варто більш заохочувати молодих людей до вивчення політичної ситуації в країні та громадянської освіти в цілому, задля того, щоб у молоді сформувалась політична і громадянська свідомість. Адже саме сучасна молодь є рушієм змін, і саме від неї залежить напрям розвитку української державності.

Список літератури

1. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5 т. К.1977. Т.3. 282 с.

2. Ковальчук В. Розвиток громадянської свідомості молоді: досвід США. URL: https://www.researchgate.net/publication/323855298_Rozvitok_gromadanskoj_svidomosti_molodi_dosvid_SSA (дата звернення 17.11.2022)

3. Лисова С. І. Проблема формування політичної культури студентської молоді на сучасному державному етапі. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/547>. (дата звернення 18.11.2022)

4. Дем'яненко Б. Л., Дем'яненко В.М., Прядко Т.П. Політична свідомість сучасної української молоді в контексті зміни поколінь. URL: http://politicus.od.ua/1_2021/13.pdf. (дата звернення 17.11.2022)

5. Молодь України – 2015. URL: http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2015_UA.pdf (дата звернення 17.11.2022)

6. Годлевська В. Ю. Патріотизм в розумінні сучасної студентської молоді. Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ: Грані, 2015. № 11/2 (127). С. 83–87.

7. «Молодь України-2015». GFK Ukraine. 2015 р. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20-%202015.pdf> (дата звернення 18.11.2022)

8. Комарова Н. М. : Розвиток громадянської активності української молоді. URL: <https://dismp.gov.ua/rozvytok-hromadianskoi-aktyvnosti-ukrainskoi-molodi/> (дата звернення 18.11.2022)

УДК 340.13

Бондарець К. В., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ ТА СТАДІЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Творення права є складним та багатоступеневим процесом. Цей процес є надзвичайно важливим, адже держава не може функціонувати без правових актів, що регламентують її діяльність. Важливим елементом правотворення є правотворчість.

У понятті «правотворчість» можна виділити наступні ознаки:

- вона спрямована на створення нових, зміну чи скасування старих правових норм;
- суб'єктами правотворчості є традиційно держава, її органи, а також, як слушно зазначає Лисенков С.Л., у передбачених законом випадках – громадянське суспільство та його суб'єкти [1, с. 162];

- процесу правотворчості притаманний чіткий регламент, що встановлений нормативно-правовими приписами;

- вона має організаційну та конкретно-цільову спрямованість.

Тож, на основі вищезазначених ознак, можна дати визначення поняттю «правотворчість». Правотворчість – це організаційна, конкретно-цільова та чітко регламентована діяльність держави або, у передбачених законом випадках, громадянського суспільства, що спрямована на створення нових, зміну чи скасування старих правових норм.

Правотворчість має ряд певних принципів, що становлять собою основні, вихідні положення, на яких ґрунтується ця діяльність, які визначають її сутність.

Як слушно зазначає Скакун О.Ф., вчені виділяють загальні та спеціальні принципи правотворчості [2, с. 295].

Загальні або загальнолюдські принципи є основними вимогами, що виражають сутність правотворчості. Під спеціальними ж принципами розуміють такі, що мають велике значення для «правозакріплення та правотворчості як особливих форм діяльності компетентних правотворчих органів та держави» [3].

Серед загальних більшість вчених виділяють принципи:

- гуманізму, який полягає в урахуванні загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів в процесі правотворчості;

- гласності, яким передбачається, що процес правотворчості має бути відкритим для громадськості;

- законності – нормативно-правові акти мають прийматися лише в рамках визначених законом процедур та не повинні суперечити актам, що мають вищу юридичну силу;

- демократизму, тобто можливості народу прямо або через представників брати участі у процесі правотворчості.

Деякі вчені відносять до загальних також принципи:

- науковості, який на думку Саміло Г.О., полягає у використанні досягнень науки й наукових методів у процесі правотворчості, проведенні наукової експертизи проєктів нормативно-правових актів [4, с. 190];

- системності, тобто в суворому дотриманні обліку системи права та законодавства, узгодженні нових нормативно-правових актів з вже чинними [2, с. 295].

Щодо спеціальних принципів, то вчені виділяють серед них наступні:

- професіоналізм або професійність – це принцип, за яким утверджується, що участь у процесі правотворчості мають брати кваліфіковані спеціалісти, що мають достатній досвід і знання, для якісного виконання поставленої цілі;

- плановість, тобто завчасне планування правотворчого процесу, строків його виконання;

- оперативність – швидкість та вчасність прийняття правотворчих рішень;

- поєднання динамізму та стабільності (тобто зберігання балансу між прийняттям нових актів, та внесенням змін у чинні з метою збереження стабільності законодавства, водночас з відповідністю його вимогам часу);

- дотримання юридичної техніки – необхідність проводити процес правотворчості шляхом найбільш раціональної організації та логічно послідовного формулювання нормативно-правових актів відповідно до їх сутності й змісту;

- урахування досвіду;

- ретельність – принцип, за яким передбачається, старанність і скрупульозність у правотворчому процесі, відсутність невважених рішень.

Окремі вчені також виділяють принцип виконуваності. Так, наприклад, Волинка К. Г., визначає його як «необхідність враховувати при підготовці законопроекту, прийнятті закону всю повноту фінансових, кадрових, організаційних, юридичних умов, наявність яких дозволить закону чи іншому нормативно-правовому акту діяти, бути реалізованим» [5, с. 127].

Тож, як бачимо, принципи правотворчості найбільш повно розкривають її сутність.

Принципи також певною мірою обумовлюють функції правотворчості, адже вони базуються саме на вищезазначених принципах.

Функції правотворчості можна визначити, як основні напрямки її діяльності, що покликані реалізувати її основне призначення – створення нових, зміну чи скасування старих правових норм.

Тож, відповідно до мети правотворчості, в науковій спільноті виділяють такі її функції як:

- створення нових правових норм – коли з'являється необхідність правового регулювання суспільних відносин, що до цього не були врегульовані правом;

- оновлення правових норм – у разі виникнення необхідності у зміні, доповненні чи скасуванні тих норм, що застаріли;

- ліквідація прогалин у праві – полягає в усуненні повної або часткової відсутності у чинному законодавстві необхідних норм права;

- систематизація правових норм – полягає в упорядкуванні, доповненні, об'єднанні нормативно-правових актів певним способом з метою створення нового систематизованого акту.

Як вже було зазначено, процес правотворчості є чітко регламентованим, тобто має певні процедури. Компетенція прийняття кожного виду нормативно-правових актів належить певному конкретному суб'єкту, котрий має на це повноваження. Процес ухвалення кожного нормативного акту, в залежності від суб'єкта має свої специфічні ознаки. У зв'язку з цим в науковій спільноті є кілька відмінних підходів до системи стадій, на які поділяється правотворчий процес. Кожен підхід становить інтерес, адже науковці використовують різні критерії їх виділення.

Так, в узагальненому вигляді виділяють такі стадії правотворчості.

Першою є підготовча (перед проектна) стадія. Вона полягає у формуванні юридичного мотиву, тобто в виявленні потреби у створенні нового правового акту. Потім відбувається так звана «правотворча ініціатива» - обґрунтування потреби у правовій регламентації. Завершальним кроком даної стадії є визначення органу, що правомочний приймати правові рішення та визначення виду акту.

Після завершення підготовки настає проектна стадія. На цьому етапі відбувається ухвалення рішення про підготовку нормативно-правового акту, після чого розробляються

концепції та ідеї майбутнього проекту. Далі – підготовка тексту проекту, його попередній розгляд та обговорення.

Наступною є стадія прийняття проекту, після його обговорення, відповідним суб'єктом у встановлений законодавством спосіб.

Після прийняття акту настає стадія його засвідчення (посвідчення). Вона охоплює: підписання акту, присвоєння йому реєстраційного коду та включення його до єдиного реєстру.

Завершальною є інформаційна стадія, як полягає в опублікуванні нормативного акту у засобах масової інформації та донесенні його змісту до виконавців.

Отже, правотворчість є складним та багатограним процесом. Його значення як у процесі правотворення, так і у діяльності держави, громадянського суспільства є надзвичайно важливим. Без системного, виваженого, законного, оперативного та послідовного правотворчого процесу, суспільство не може рівномірно розвиватись, бути стабільним та забезпечувати права людини.

Список літератури

1. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. Київ : Юрисконсульт, 2006. 355 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
3. Загальна теорія держави і права: підруч. / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
4. Саміло Г. О Теорія держави і права: Навчальний посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.
5. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

УДК 342.4

Бригинець Р. П., студент гр. КЮ-221

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

СИСТЕМА ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Для української науки, яка займається вивченням та дослідженням конституційно-правових питань, таке поняття як «конституційний лад» є відносно новим. У часи коли Україна входила до Союзу Радянських Соціалістичних Республік, таке поняття не було закріплене у нормативно-правових актах того періоду, тому що такого терміну як «конституційний лад» по суті не існувало.

Конституційний лад являє собою систему суспільних відносин, які передбачені Конституцією та законами, які були прийняті на її основі. Також, конституційний лад характеризують як інститут, який визначає базові засади суспільного і державного ладу країни.

Однак, нам слід пам'ятати й про те, що існує протилежна думка і нам не слід відокремлювати суспільний і державний лад, а навпаки вважати що вони пов'язані між собою у єдину систему суспільства, яке було організовано державою [1]. Важливо зазначити те, що це поняття не має остаточного визначення в Конституції України, хоча воно зустрічається там тричі.

Згідно з Конституцією України, конституційний лад базується на певній системі засад та принципів. До них можна віднести: принцип демократизму, принцип суверенності, принцип системності та принцип наукової обґрунтованості.

Принцип суверенності означає, що тільки народ України має право визначати та змінювати конституційний лад своєї держави. Водночас, цей принцип унеможливує узурпацію влади державою, так як згідно з Конституцією України лише у народу є пріоритет у прийнятті або внесенні змін до чинної конституції [2].

Принцип демократизму полягає в тому, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування-відповідно до ст. 5 Конституції України [2].

Принцип системності конституційного ладу передбачає послідовне, логічне закріплення базових аспектів суспільного життя та основних інститутів державотворення.

Принцип наукової обґрунтованості полягає в тому, що базові засади Конституції України були описані у вітчизняній літературі та отримали за це загальносвітове визнання у сфері конституційного права.

Не слід забувати й про те, що до важливих принципів належить й принцип поділу влади на три незалежні одна від одної гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Для реалізації даного принципу Конституцією України передбачено створення системи стримувань і противаг між органами різних гілок влади. Це забезпечує запобігання будь-якій узурпації влади. Завдяки цій системі кожна з гілок має свої чітко окреслені можливості і унеможливує виконання функцій інших гілок.

Отже, головне завдання держави це гарантувати своїм громадянам дієвий захист від беззаконня та свавілля державних органів та органів місцевого самоврядування. Також держава забезпечує діяльність цих органів лише в межах своєї компетенції, тобто у межах визначених нормативно-правовими актами. Для виконання поставлених державі функцій й існує система засад конституційного ладу. Водночас ця система виступає своєрідним фундаментом для подальшого створення, закріплення та вдосконалення суспільних відносин, які є предметом конституційного права України.

Список літератури

1. Совгиря О.В. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Вид. 2-ге
URL: <https://westudents.com.ua/glavy/61921-1-ponyattya-sut-oznaki-ta-garant-konstitutsynogoladu-ukrani.html> (дата звернення 22.11.2022)

2. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 в редакції від 01.01.2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 22.11.2022)

УДК 342.8

Бровко А. В., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА

У системі сучасного народовладдя вибори займають важливе місце як основа функціонування представницької демократії. Тому різні аспекти правового регулювання цього центрального суспільно-політичного інституту народовладдя традиційно є важливим предметом вивчення правознавців, політологів, соціологів. Виборче право, зокрема і принципи виборчого права, упродовж тривалого часу опрацьовувались і досліджуються багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями. До таких вітчизняних науковців, які присвятили увагу різним проблемам виборчого права можна віднести: М. Афанасьєва, М. Баймуратов, О. Бакумов, М. Ставнійчук, В. Федоренко, М. Козюбру.

Виборче право – право громадян обирати або бути обраними до представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування або на інші публічні посади,

наприклад, посади глави держави, які регулюються традицією, конституцією чи законом. Розвиток виборчого права в Україні за період незалежності був дуже концентрованим, але не рівномірним. Громадська виборча система, особливо виборче законодавство, має явне політичне забарвлення, у разі неоднозначного розуміння та дотримання основних принципів виборчого законодавства виборче законодавство країни є очевидно нестабільним, політичні дисбаланси та конфлікти – очевидними. Правове забезпечення різних видів виборів в Україні - всеукраїнських (парламентських і президентських) та місцевих є помітно розбалансованим та колізійним у правовому регулюванні.

Принципи виборчого права України – це основні засади, керівні положення, що визначають сутність і зміст реалізації та гарантування виборчих прав громадян України і забезпечують передбачений Конституцією та законами України порядок організації і проведення всіх виборів у державі. Принципи виборчого права розглядаються як система основних загальних правових вимог і є вихідними положеннями (аксіомами, постулатами) розвитку системи виборчого права. Принципи виборчого права України впливають насамперед із Конституційних засад України, які розуміються як «основні ідеї та ідеали, що визначають характер, зміст, спрямованість і форму Конституції, законів і підзаконних актів». Однак ці принципи виборчого законодавства мають особливий і незалежний характер, після чого вони характеризуються своїми конкретними обов'язковими правовими положеннями, реалізація яких є неодмінною умовою для реалізації права голосу та для належної підготовки та проведення виборів.

Принципи виборчого права влади мають такі основні ознаки:

- чітко визначені у виборчому законодавстві України;
- є універсальними, основоположними, імперативними установками і засадами у виборчому праві України (є універсальними, оскільки стосуються всіх законодавчо встановлених видів виборів, що відбуваються в Україні);
- мають матеріальну та процесуальну форму вираження та реалізації;
- ґрунтуються на головних конституційних цінностях, правах людини, верховенстві права і демократії (включає вимогу щодо поваги базових прав і свобод людини та громадянина. Цей принцип належить до найвищого рівня і значно впливає на правову систему і всі її галузі, включно з правом голосу. До складових принципів правової держави, безсумнівно, слід зазначити принцип поваги до основних прав і свобод людини, у яких, окрім власне виборчих прав, визначаються і такі, що мають безпосереднє відношення до виборів.
- володіють підвищеною стабільністю, це виражається у стійкості й незмінності протягом значного проміжку часу.

Конституція України (ст. 71) визначає найважливіші принципи виборчого права, а саме: загального (ст.7), рівного (ст. 12), прямого (ст.13) виборчого права шляхом таємного голосування.

Принцип загального виборчого права, закріплений серед інших принципів у статті 71 Конституції, розкриває не вибори як суспільно-політичне явище і не виборчий процес відповідних виборів, а, як уже зазначалося, суб'єктивні виборчі права. У другому реченні частини першої та частині другої коментованої статті відтворюють положення двох частин статті 70 Конституції, вона встановлює природні та суспільно-визнані вимоги щодо суб'єкта права голосу, визначаючи зміст принципу загального виборчого права в аспекті активного виборчого права.

За статтею 7 Виборчого Кодексу вибори є загальними, право голосу мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося 18 років. Не мають права голосу громадяни, що визнані судом недієздатними, громадяни України є виборцями, якщо мають право голосу. Підставою для реалізації виборцем свого права голосу на виборах є його включення до списку виборців на виборчій дільниці відповідно до Кодексу. На виборах депутатів Верховної Ради тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим право голосу мають виборці, у яких виборча адреса віднесена до території Автономної Республіки Крим. На виборах депутатів районної ради право голосу мають виборці, у яких виборча адреса віднесена до території однієї з територіальних громад відповідного району. На виборах

депутатів обласної ради право голосу мають виборці, у яких виборча адреса віднесена до території однієї з територіальних громад відповідної області. Виборчою адресою громадянина визначається його належність до відповідної територіальної громади та проживання на відповідній території. Також у кодексі зазначено, що військовослужбовці строкової служби і громадяни України, що проживають за кордоном, особи, визнані судом недієздатними, та громадяни України, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі, не відносяться до жодної територіальної громади, і не мають права голосу на місцевих виборах. Забороняються прямі або непрямі привілеї чи обмеження виборчих прав громадян України за ознаками кольору шкіри, раси, релігії, політики, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, інвалідності, стану здоров'я, мови. Не дозволяються обмеження щодо участі громадян України у виборчому процесі, окрім обмежень, які вказані Конституцією України і цим Кодексом. Виборці з вадами здоров'я (через інвалідність, тимчасове погіршення здоров'я або у зв'язку з віком) мають право на забезпечення розумним пристосуванням відповідно до індивідуальних потреб для безперешкодної участі у виборчому процесі.

У статті 12 про рівне виборче право вказано, що вибори проводяться на основі рівного виборчого права, а також громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах. Виборець має один голос на кожних виборах, у яких він має право брати участь. Свій голос виборець може використати тільки на одній виборчій ділянці, у якій він включений до списку виборців. Якщо відбувається одночасне проведення різних виборів, виборець може реалізувати своє право голосу тільки на одній виборчій ділянці, яка є спільною для всіх виборів, що проводяться одночасно.

Із прямим виборчим правом можна ознайомитись у статті 13, де зазначається, що вибори є прямими, якщо вони регулюються цим законом, шляхом голосування за кандидатів виборці обирають народних депутатів України, депутатів Верховної Ради тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, Президента України, місцевих рад, сільських, селищних та міських голів. Підсумками голосування виборців, визначаються результати виборів.

Ще одним важливим принципом виборчого права є таємне голосування. Основні положення цього принципу можна знайти в статті 16 Виборчого кодексу. У ній визначено, що на виборах в Україні голосування є таємним. Забороняється будь-яким чином контроль за змістом волевиявлення виборців, встановлення або розголошення змісту волевиявлення конкретного виборця, також не дозволяється членам виборчих комісій, офіційним спостерігачам, представникам засобів масової інформації та іншим особам вчиняти будь-які дії або розголошувати відомості, що можуть встановити зміст волевиявлення конкретного виборця. Також можна виділити принцип прямого або безпосереднього виборчого права (відноситься до права виборця спочатку вибрати і бути обраним до виборчого органу чи виборної посади), принцип вільного і рівноправного висунення (за умови, що всі громадяни України, які мають право голосу, мають право висувати кандидатів. Кандидати можуть здійснювати це право безпосередньо через політичні партії, виборчі округи та профспілки. Прозорість та відкритість голосування означає, що підготовка та проведення парламентських виборів завжди відкриті та публічні. Принцип неупередженості стосовно кандидатів з боку державних органів, установ, організацій та органів місцевого самоврядування обумовлюється наявністю таких інститутів виборчого права, як звільнення кандидата від службових чи виробничих обов'язків із збереженням середньої заробітної плати за місцем роботи, також кандидати не можуть бути звільнені з роботи під час виборчої кампанії.

Отже, розглянуті принципи виборчого права вимагають максимально повної, послідовної та взаємоузгодженої реалізації у виборчому законодавстві країни. Традиційною перешкодою на цьому шляху є регулювання різних видів виборів окремими виборчими законами. Щодо цього найефективнішим засобом забезпечення принципів виборчого права є кодифікація вітчизняного виборчого законодавства. Дотримання зазначених вище принципів дає змогу забезпечити проведення демократичних виборів, себто таких, які б з великою точністю віддзеркалювали політичні переконання та уподобання виборців.

Список літератури

1. Головка В.В. Виборче право. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL:http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vyborche_pravo
2. Нестерович В.Ф. Виборче право України: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 504 с. URL:https://www.academia.edu/37273294/%D0%92%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA
3. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf>
4. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посібник. Дніпропетровськ : Лізунов Прес, 2012. 472 с.
5. Виборчий кодекс України: прийнятий Верховною Радою України від 19.12.2019 р. № 396-IX (у ред. від 15.03.2022 р. №2107-IX). (дата звернення: 12.11.2022).
6. Нестерович В. Ф. Право і суспільство: виборче право як підгалузь конституційного права України. №3. 2018 6 с.
7. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ключковського Ю. Б. Київ : К.І.С., 2021 768 с.
8. Колодій А. М. Конституційне право України: мультимедійний посібник. 2020 URL:https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil6.html

УДК 351.74:343.97

Васильєва А. О., студентка гр. СР-201

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

З прийняттям у нашій державі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, та боротьбу з цими явищами» стало очевидно, що Україна визнає наявність і повертає неабияку увагу до гостроти та наявності цієї проблеми.

У 2020 році на розгляді судів перебувало 1877 справ про домашнє насильство. Роком раніше, у 2019 році, випадків було втричі менше – 626.

Зазначимо, що за даними поліції, за минулий рік органами та установами з питань протидії домашньому насильству зареєстровано двісті одинадцять тисяч звернень про насильство в сім'ї. Зокрема, сто вісімдесят одна тисяча дзвінків надійшла від жінок, двадцять сім тисяч – від чоловіків і майже три тисячі – від дітей. Саме в цьому полягає актуальність питання попередження та профілактики домашнього насильства серед українців, особливо під час війни. [5]

Цю проблему досліджували: І. М. Вітківська, В. Бондар, О. Христенко, І. Ситнікова, О. Татохіна, К. Масєвська, О. Журавель та ін. Підсумовуючи напрацювання сучасних дослідників, де досліджується питання профілактики домашнього насильства та жорстокого поводження виділяють декілька напрямків: обґрунтування проблеми профілактики

жорстокого поводження з членами сім'ї (В. Боровик, Т. Кір'язова, С. Тадіян.); висвітлити основи соціально-правового захисту жінок від жорстокості (В. Голіна, О. Іващенко, Г. Черепанова); аналіз зарубіжного досвіду попередження насильства (С. Айропетов, З. Зайцева, В. Железнов, І. Зверева, О. Пилипенко, О. Романова).

Мета статті – дослідити наявність випадків насильства та шляхи протидії насильству в Україні. Визначити основні підходи до визначення насилля та його видів. Розглянути Стамбульську конвенцію.

Головною метою правоохоронних органів та організацій, які працюють з жертвами домашнього насильства в Україні, так само й під час збройної агресії Російської Федерації, є попередження таких тяжких злочинів, як вбивства, насилля, звалтування та самогубства. [6]

Ст. 126-1. Домашнє насильство Кримінального кодексу України: «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 5 років, або позбавленням волі на строк до 2 років». [3]

Існує чотири форми домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Фізичне насильство - ляпаси, удари ногами, штовхання, щипання, удари, укуси, а також незаконне позбавлення волі, побиття, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка опинилася в небезпечній для життя ситуації, спричинення смерті. і т.д.

Сексуальне насильство - будь-яка дія сексуального характеру, вчинена щодо повнолітньої особи без її згоди чи дитини без її згоди, або в присутності дитини, примушування до статевого акту третіх осіб, а також інші зловживання особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

Психічне насильство - словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші дії, спрямовані на обмеження волі особи, репродуктивного контролю, якщо ці дії чи бездіяльність викликають у потерпілого страх за свою безпеку або безпеку третіх осіб, що спричинило емоційну незахищеність, неможливість захистити себе або заподіяна шкода психічному здоров'ю особи;

Економічне насильство - навмисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості ними користуватися, позбавлення без догляду чи захисту, неотримання необхідного догляду чи реабілітаційних послуг, усунення від роботи, примусова робота, навчання заборона та інші злочини економічного характеру.

Також слід зазначити, що особи, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно із законом. [2]

Сьогодні існують два найважливіших теоретичних підходи до проблеми агресії і насильницької поведінки, які виходять з протилежних позицій. У рамках психо-біологічного підходу агресивність розглядається як невід'ємна і природна властивість індивіда, яка є своєрідним фізіологічно обумовленим «спадком» тваринного походження людини, як виду. Етологічна теорія К. Лоренца, психодинамічні теорії (психоаналіз З. Фрейда [8], теорії А. Адлера, Е. Фромма [9], К. Юнга [10], В. Райха та їх прихильників), теорії фізіологічної зумовленості агресії та ін. Психобіологічні теоретики вважають, що позбутися агресії неможливо, тому необхідно знайти ефективні та прийнятні засоби соціального досягнення: у спортивних змаганнях, у творчості, неагресивному змаганні, винахідницькій діяльності тощо. Кажуть також, що агресія та агресивність є запорукою творчої самореалізації особистості, що вони є основою мотивації досягнень, а тому повне позбавлення агресивних нахилів людини навіть шкідливе. Досить знизити деструктивний потенціал, закладений в агресії, зробивши її більш прийнятним.

Інший теоретичний підхід, який виник в період біхевіоризму і закріпився в когнітивній психології, базується на тому, що агресія є формою поведінки, якої людина навчається в житті. Найвідомішими є теорії Л. Берковіца, А. Бека та А. Бандури, які запровадили концепцію вторинного навчання (тобто навченого шляхом спостереження за людьми та героями фільму) від агресивності. Американський психолог А. Бандура переконливо довів, що агресивна поведінка насправді навчається. Ми засвоюємо це шляхом спостережень, власного досвіду, повторюючи це в поведінці та отримуючи за це схвалення.

Витоки насильства в сім'ї - коріння в соціальних нормах, в системі норм і правил, які визначають гендерну поведінку чоловіків, жінок і дітей: активну і агресивну для чоловіків, покірливу для жінок і дітей. Значною мірою така поведінка є результатом традиційного виховання, в якому агресивна чоловіча поведінка розглядається як єдиний прийнятний спосіб вирішення проблем. Хлопчики вчаться бути рішучими, наполегливими та мужніми, тоді як дівчата вчаться терпіти та пристосовуватися. Результатом такого впливу родини та середовища є сучасний образ насильства над жінками, в країні та світі. [7]

У проблемній сфері домашнього насильства та боротьби з ним є абсолютно позитивні новини, які підтверджують цивілізованість нашого суспільства та його прогрес. Йдеться про ухвалення Верховною Радою України так званої «Стамбульської конвенції». «Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством» справді забороняє всі можливі форми дискримінації щодо жінок. І головна мета документу – зруйнувати гендерні стереотипи, які допускають такий вид насильства. Ратифікація, яка відбулася 20 червня цього року, дає можливість експертам Ради Європи відстежувати, як саме Україна виконуватиме свої зобов'язання.

Конвенція визначає такі форми насильства:

- психологічне насильство - навмисні погрози, переслідування або погрози людині протягом певного періоду часу, що призводить до травматичних переживань. В інтимних стосунках емоційне насильство часто може перерости у фізичне та сексуальне насильство;

- переслідування - неодноразові погрози особі фізичними переслідуваннями, участь у небажаних комунікаціях або навмисне інформування особи про те, що за нею стежать, щоб змусити її побоюватися за свою безпеку;

- сексуальне насильство, особливо зґвалтування - будь-який статевий акт, вчинений без згоди особи;

- сексуальне домагання - будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є приниження гідності особи, особливо шляхом створення загрозливого, ворожого, принизливого чи образливого середовища.

- примусовий шлюб; пошкодження жіночих статевих органів - усі операції, які свідомо змінюють або завдають шкоди жіночим статевим органам з немедичних причин; примусове переривання вагітності та примусова стерилізація; проведення операції абортів жінці без попередньої інформованої згоди та проведення операції з усунення здатності жінки до природного відтворення потомства без її попереднього відома чи розуміння. [4]

В умовах воєнного стану вчинення таких злочинів, як насильство в сім'ї, сексуальне насильство тощо, справді має розглядатися як жорстоке поводження з особою у розумінні статті 3 Європейської конвенції, враховуючи її вразливий стан та явну небезпеку.

Минула практика правоохоронних органів у сфері запобігання домашньому насильству разом із наявними міжнародними знаннями має значний вплив на формування, розвиток та вдосконалення державної політики у цій сфері. У зв'язку з цим дуже важливими стали положення Стамбульської конвенції про насильство та побудова її структури на основі «принципу 4R». Так званий «Принцип 4R» (англійською мовою: Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies, або запобігання новим випадкам, забезпечення захисту та підтримки жертв та надання їм послуг, притягнення винних до відповідальності, скоординована політика, що гарантує комплексний інтегрований підхід) – це система основних напрямків діяльності із запобігання та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству. Подібно до інших останніх конвенцій Ради Європи, Стамбульська

конвенція має структуру, що складається з трьох елементів: запобігання, підтримка жертв, судове переслідування правопорушників. [1]

1. Профілактика передбачає необхідність вжиття заходів для змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які базуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків, та для запобігання всім формам насильства. Всі члени суспільства, особливо чоловіки і хлопці, заохочуються активно сприяти запобіганню всіх форм насильства, а культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не повинні розглядатися як виправдання будь-яких актів насильства. Цей напрям розкривається у главі III Стамбульської конвенції – Prevention (запобігання, недопущення, тощо).

2. Захист і Підтримка постраждалих здійснюються через надання послуг поліцією - первинне втручання та припинення насильства; закладами і установами охорони здоров'я; неурядовими організаціями та центрами правової допомоги, органами прокуратури, судовими органами – доступ до правосуддя, загальними та спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, такими як притулки, телефонні «гарячі лінії» та інші. Вони полягають у вжитті необхідних заходів, спрямованих на: уникнення повторного вчинення насильства, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства. Цей напрям розкривається у главі IV Конвенції – Protection and support (захист і підтримка).

3. Для належного Притягнення кривдника до відповідальності необхідні такі складові: по-перше, наявність норм цивільного, кримінального, адміністративного права, за допомогою яких постраждалим особам забезпечуються засоби правового захисту стосовно правопорушника; по-друге, забезпечення постраждалих осіб належними засобами правового захисту стосовно державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних у межах своїх повноважень; по-третє, забезпечення права постраждалих осіб на компенсацію, а саме від осіб, що вчинили акт домашнього насильства; по-четверте, забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно домашнього насильства, здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав постраждалої особи. Цей напрям розкривається у главах V Стамбульської конвенції – Substantive law (матеріальне право) та VI – Investigation, prosecution, procedural law and protective measures (розслідування, кримінальне переслідування, процесуальне право та захисні заходи).[4]

Отже, найважливіше це те, що Стамбульська конвенція встановлює кримінальну відповідальність за психологічне, фізичне та сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, переслідування, сексуальні домагання, примусовий шлюб, калічення жіночих статевих органів, примусові аборти та примусову стерилізацію. Зокрема, в Україні поширене явище так званий сталкінг: чоловіки часто вдаються до стеження за жінками, наприклад, після закінчення стосунків. Це складно ідентифікувати та довести, а ні алгоритм реагування правоохоронних органів, ні відповідальність за ці дії в українському законодавстві не прописані. Сексуальні домагання також є серйозною проблемою. Національне законодавство, яке зараз діє в Україні, не є вичерпним і обмежує як правоохоронні органи, так і жертв. Законодавчі зміни мають передбачити механізми захисту прав у цій сфері.

Крім того, Стамбульська конвенція розширить можливості для захисту прав жертв перед міжнародними трибуналами щодо гендерних злочинів або домашнього насильства.

Стамбульська конвенція зобов'язує держави не лише реагувати на гендерне та домашнє насильство, а й вживати превентивних заходів, у тому числі шляхом інформаційних кампаній. А також організувати навчання спеціалістів, які працюють з жертвами насильства та групами ризику. Ми маємо не тільки боротися з наслідками насильства, а й запобігати йому, зменшувати ризики.

Гендерна нерівність є основною причиною виникнення насильства як явища. Наприклад, стереотипи «сильної статі» і «слабкої статі». Тому важливо розвивати гендерну рівність як соціальну норму – це перший крок у боротьбі з насильством. Нам потрібно підвищувати обізнаність про те, що таке насильство, чому покладається відповідальність за різні його прояви та як захиститися від потрапляння в такі ситуації.

Список літератури

1. Громлюк І. Стамбульська конвенція: як цей документ може змінити Україну. 2022 URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61887447> (дата звернення 21.11.2022)
2. Журавель Т. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. 2013 URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5125/1/T_Zhuravel_SPRPND_KSP&SR_IL.pdf (дата звернення 12.11.2022)
3. Закон України про запобігання домашньому насиллю URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 12.11.2022)
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 12.11.2022)
5. Кочемировська О. Розірви коло та як в Україні запрацювала конвенція з протидії насильства щодо жінок: в UNFPA розповіли деталі. 2022 URL: https://24tv.ua/ukrayininabulachinnostistambulskakonventsiyakochemirovska_n2196392 (дата звернення 25.11.2022)
6. Маєвська К. Домашнє насильство під час війни. 2022 URL: <https://lastrada.org.ua/novyny/domashnye-nasylstvo-pid-chas-vijny-yak-postrazhdalym-otrymaty-dopomogu.html> (дата звернення 25.11.2022)
7. Менделевича В. Психологія девіантної поведінки. 2001 URL: <http://dot.kostacademy.kz/bible/files/46963500.pdf>
8. Зігмунд Фройд. Вступ до психоаналізу. К., 1998. 709 с.
9. Фромм Є. Ревізія психоаналіза. М., 2019. 224 с.
10. Юнг К. Класичний психоаналіз. К., 1991. 404 с.

УДК 340.15:341

Висоцький І. Ю., студент гр. КЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

АНГЛОСАКСОНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я

Юрист, як і будь-яка людина, яка цікавиться навколишнім світом на фундаментальному рівні має знати, що таке суд, закон, право, тощо. Але на початку вивчення цього питання банально виявляється, що немає єдиної юридичної норми, бази, фундаменту, який був би спільним для всіх країн та їх правових сімей. Однією з таких сімей і є англосаксонська правова сім'я.

Англосаксонська правова сім'я – т.з. «сім'я загального права» - це сукупність правових систем, яка була сформована в Англії дуже давно та набула своєї популярності у світі з поширенням колоніального впливу Британської імперії. Основним джерелом є судовий прецедент, а не нормативно-правовий акт. Застосовується та прижилась у колишніх колоніях Британії – США, Канаді, Новій Зеландії, Австралії. Та, наприклад, Індії, Пакистані, ЮАР, де зберігаються залишки індійського права.

Як правова сім'я, англосаксонська почала формуватися після норманського завоювання територій сучасної Британії в XI ст. Саме цей етап науковці і вважають початком становлення загального права. Створення єдиної централізованої влади та системи судів сприяє розвитку загального права та починає формувати прецедентне право, коли нове і нове судові рішення засновується на прецеденті, тобто на схожій судовій справі. У разі відсутності самого прецеденту суд формує своє рішення, яке в майбутньому і буде впливати на вироки, тим самим виконує правотворчі функції. Приблизно десь у цей час англійське право набуває 5 своїх особливостей, якостей:

- загальну (охоплення території всієї держави);
- судову (право створюється судовою практикою);
- королівську (підпадає під протекторат правителя);
- процесуальну (пріоритет у процесуального права, а не матеріального);
- процесуальну (основна увага приділена публічному праву).

Далі в Англії буде присутній правовий дуалізм, за якого діяло як і загальне право, так і право справедливості, коли рішення судді було засноване на поняттях справедливості та принципах права, а не судових прецедентах. Зараз це розділення майже не відіграє ролі, але раніше було достатньо важливим, через великий формалізм королівських судів, який ускладнював вирішення справи.

Приблизно у середині XIX ст. англійське право почало зазнавати суттєвих реформ, що зробило його більш сучасним та менш архаїчним. Були запозичені деякі цінності з романо-германської правової сім'ї, що звісно посприяло на збільшення ролі законів як джерел права. Формується матеріальне право, яке до цього майже не розвивалося.

Найбільш виражена особистість англосаксонської сім'ї це те, що джерелом права є норма, яка була сформована під час судової практики, тобто судові рішення стосовно тієї чи іншої справи у суді, тобто судових прецедентах.

Це і робить англосаксонську правову сім'ю більш зрозумілою для розуміння і конкретною, менш абстрактною. За рахунок цього відсутній поділ права на публічне та приватне.

Грубо кажучи, англосаксонська правова сім'я прагне не встановити загальні правила поведінки, шляхом вироку, а прагне вирішити конкретну справу шляхом створення прецеденту. Як каже правило «*stare decisis*»: «Вирішувати так, як було вирішено раніше». Право має імперативний характер, кожна судова інстанція має дотримуватися прецеденту, вирішувати схожі справи за аналогією.

Не варто забувати про таке джерело права як закон або статут. З'явилось набагато пізніше прецедента, але також має важливе значення. Своєрідність англійського права полягає в тому, що закон у ньому реалізується не самостійно, а через прецедент. Перед тим як акт стане дійсним, він має «отримати» конкретизуючі його судові рішення. Судова практика налічує багато випадків, коли статути не набували сили через складність їх розуміння.

Звідси можна сказати, що статут доповнює прецедент, а не навпаки, статут (закон) наче вдосконалює систему права.

Англо-сансонську правову сім'ю можна розділити на дві групи або течії: американську, яка застосовується в США, та британську, яка застосовується в Англії та її колишніх колоніях.

В англійській сім'ї головне місце посідає судова практика. Судова влада за повноваженнями є рівною до виконавчої та законодавчої. Оскільки прецеденти, які є основою правової системи, створюються судовою владою. Ця сім'я розійшлася по всім материкам та набувала змін через цивілізаційні особливості на тих територіях, де були англійські колонії.

Американська ж правова сім'я почала формуватися раніше ще за часів війни за незалежність колоній у Північній Америці. Звісно, англійська правова система мала великий вплив на американську, мабуть навіть і породила її. Там також велику роль відіграє прецедент, немає поділу на приватне та публічне право, є так зване право справедливості, але велику роль має інститут присяжних. Також нормативно-правові акти мають більшу роль, юридичний прецедент має меншу роль, зростає прагнення до кодифікації, до об'єднання правових норм у нормативно-правовий акт, у якийсь єдиний структурований закон, це звісно початково не було притаманно цій системі.

Також важливим є те, що правосуддя здійснюється і здійснювалося не просто людьми, які мають вищу юридичну освіту, як це є у континентальному романо-германському праві, а судьями, які здобували свої навички та кваліфікацію шляхом адвокатури та вивченням судових прецедентів.

Отже, англосаксонська правова сім'я – це сукупність правових норм і систем, яка була сформована на території сучасної Британії, згодом розійшлася по всьому світу та набула

популярності. Основним джерелом права є судовий прецедент. З часом роль законів зростала, зменшуючи роль прецеденту, та не позбавляючи його домінантності. Має свої різновиди залежно від географічних та історичних особливостей – правова система США, Канади, Індії та Англії відрізняється одна від одної, незважаючи на те, що всі вони входять до англосаксонської правової сім'ї.

Список літератури

1. Теорія держави та права: [навчальний посіб] / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : Освіта України, 2017. 320 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
3. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

УДК 342.24

Горчинська Л. А., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ФЕДЕРАТИВНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

У сучасному суспільстві кожна країна намагається знайти найкращу форму державного устрою, адже необхідними є правильна організація державної влади, захист і збереження суверенітету держави, її єдності. Близько двадцяти п'яти країн сучасного світу є федераціями (наприклад, США, Німеччина, Бразилія, Австралія, Бельгія, Канада), тому важливим є розгляд федеративної форми державного устрою, адже її обрали країни, де проживає більше четверті населення усього світу.

Спершу необхідно визначити поняття форми державного устрою. Формою державного устрою є внутрішній поділ території держави на певні елементи – територіальні одиниці, культурні, автономні, політичні утворення або суверенні держави [1, с. 51]. У сучасній правовій науці розрізняють два види форми державного устрою – прості та складні держави. Федерація є різновидом складних держав.

У теорії держави існують різні думки щодо визначення поняття «федерація». Так, Сухонос В.В. вважає, що федерацією є складна союзна держава, елементи якої (суб'єкти федерації) є державними утвореннями, права яких розширені аж до права суверенітету [2, с. 213]. На думку Тополевського Р.Б., під поняттям федерації потрібно розуміти складну державу, суб'єкти якої володіють юридично визначеною самостійністю та мають державний суверенітет [3, с. 57]. За Білозьоровим Є.В., федерацію (від лат. foedus – союз, об'єднання) необхідно визначати як єдину державу, що має в своєму складі декілька територіальних утворень (суб'єктів федерації), які мають суверенітет чи володіють певними ознаками державності [1, с. 52].

Отже, федерація (з латинської foedus) перекладається як союз, об'єднання. Звідси випливає визначення федерації як складної, союзної, єдиної держави, що має в своєму складі декілька територіальних утворень (суб'єктів федерації), які мають державний суверенітет, юридично визначену самостійність і володіють певними ознаками державності.

Серед ознак федеративної форми державного устрою науковці виділяють наступні:

–єдина територія, елементами якої є суб'єкти федерації, котрі мають адміністративно-територіальний устрій;

- існування конституцій суб'єктів федерації та загальної конституції;
- існування системи законодавства складових федерації та федерації загалом;
- існування двопалатного федерального парламенту, одна з палат якого представляє інтереси суб'єктів федерації, та існування парламентів самих суб'єктів федерації;
- можливість подвійного громадянства (Австрія);
- суб'єкти федерації можуть мати власну правову та судову системи (США);
- загально-федеральна податкова та грошова системи;
- вертикальний розподіл влади між суб'єктами федерації та федеральним центром;
- наявність у суб'єктів федерації деяких суверенних прав;
- поправки до конституції не можуть діяти, якщо суб'єкти федерації їх не схваллять;
- верховенство федерального законодавства над правом суб'єктів [2, с. 213].

Існують певні принципи, за якими будується федерація: національний, територіальний і змішаний (національно-територіальний). За національним принципом федерація утворюється з допомогою об'єднання національних держав, за територіальним принципом – шляхом об'єднання певних територій. За змішаним принципом до уваги береться як національна ознака, так і територіальна, тобто частина федерації утворюється національною ознакою, частина – за територіальною.

У сучасній теорії держави виділяють різні види федерацій. Критеріями, за яких відбувається класифікація федерацій є характер правової основи, спосіб утворення, змістовний критерій (принцип побудови), способи здійснення владних повноважень, обсяг і характер повноважень суб'єктів федерації. Так, за характером правової основи розрізняють конституційні федерації (у самій конституції закріплені принцип розподілу держави на суб'єкти та надання цим суб'єктам відповідних повноважень), договірні федерації (основою їх створення є союз, а саме створення відбувається шляхом об'єднання раніше самостійних держав) та конституційно-договірні федерації (змішаний тип, мають ознаки як конституційних, так і договірних федерацій). За способом утворення виділяють союзні федерації (ті, що засновані на договорі) та федерації, засновані на автономії. За принципом побудови (змістовним критерієм) існують національні федерації, територіальні федерації та змішані (національно-територіальні) федерації. За способами здійснення владних повноважень виділяють централізовані федерації (для суб'єктів існує обмеження в ухваленні рішень на місцевому рівні) та децентралізовані федерації (суб'єкти мають широкі компетенції в ухваленні рішень на місцевому рівні). За обсягом і характером повноважень суб'єктів федерації розрізняють симетричні федерації (усі суб'єкти мають однаковий правовий статус) та асиметричні федерації (суб'єкти мають неоднаковий правовий статус) [1, с. 53–54].

Федеративна форма державного устрою має свої переваги та недоліки. До переваг науковці відносять інституційні перешкоди зловживанням центральної влади, ефективність інновацій, розширення можливостей подолання конфліктів, військові та політичні переваги й економічний вигравш. До недоліків федеративної форми державного устрою науковці відносять егоїзм суб'єктів федерації, проблеми координації та соціально-економічну нерівність [4, с. 90].

Таким чином, на визначення поняття федерації впливає його переклад з латинської (foedus – союз, об'єднання). Звідси впливає визначення федерації як складної, союзної, єдиної держави, що має в своєму складі декілька територіальних утворень (суб'єктів федерації), які мають державний суверенітет, юридично визначену самостійність і володіють певними ознаками державності. У сучасній науці виділяють особливості федеративної форми державного устрою, серед яких, на нашу думку, основними є вертикальний розподіл влади між суб'єктами федерації та федеральним центром, існування у суб'єктів федерації деяких суверенних прав, єдина територія, елементами якої є суб'єкти федерації, котрі мають адміністративно-територіальний устрій, існування конституцій суб'єктів федерації та загальної конституції та існування системи законодавства складових федерації та федерації загалом. Як будь-яка правова категорія, федеративна форма державного устрою має свою класифікацію. Розповсюдженим є розподіл за такими критеріями, як характер правової основи, спосіб утворення, змістовний критерій (принцип побудови), способи здійснення владних повноважень, обсяг і характер повноважень суб'єктів федерації. Федеративна форма державного устрою має як переваги, так і недоліки, проте, на нашу думку, переваг більше,

адже цю форму державного устрою обрали країни, які на сьогодні є розвинутими та вносять великий внесок для розвитку сучасного суспільства у різних сферах.

Список літератури

1. Білозьоров Є. В., Власенко В. П. та інші. Теорія держави та права: навчальний посібник. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf (дата звернення: 19.07.2022).
2. Сухонос В. В. Теорія держави і права: підручник. Суми: Університетська книга, 2014. 544 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/47858/1/Sukhonos_ml_TDP_uchebnik.pdf (дата звернення: 19.07.2022).
3. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/ТеорДержПрава-13-07-20.pdf> (дата звернення: 19.07.2022).
4. Білокінь Ю. А., Гладкий С. О. Унітарна та федеративна форма державного устрою: переваги та недоліки. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у ХХІ столітті: тези доповідей XLIII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2019 рік: у 2 частинах, частина 1. Полтава: ПУЕТ, 2020. 255 с. С. 89–91.

УДК 349.3:364

Губко В. О., студентка гр. СР-201

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ШЛЯХ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Усі ми живемо у світі серед людей та знаємо про свою унікальність та неповторність, але є те, що нас всіх об'єднує, зокрема наявність спільних прав та обов'язків. Так, згідно статті 21 Конституції України – усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Дана стаття не є єдиною в нашому законодавстві, щодо рівності всіх, а має свої доповнення на міжнародному рівні йде мова про Загальну декларацію людини. Є багато людей, які потребують додаткового захисту, не є винятком люди з інвалідністю. Так, перед сучасним світом постав виклик побудови інклюзивного суспільства [1].

Перш за все дамо точне визначення поняттю «інвалідність». І так, згідно з Конвенцією про права осіб з інвалідністю до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [2]. Виникає потреба в додатковому захисті даної категорії осіб. З цією метою 13 грудня 2006 року була прийнята дана конвенція, а вступила в законну дію 3 травня 2008 року [3, с. 87].

У своєму складі Конвенція про права осіб з інвалідністю статтею другою проголошує ряд цілей, зокрема:

1. «Спілкування», яке буде доступне для людей з будь-яким видом інвалідності за допомогою використання різноманітних технік таких як: використання мов, текстів, абетки Брайля, тактильного спілкування, великого шрифту, доступних мультимедійних засобів, так само, як і друкованих матеріалів, аудіо засобів, звичайної мови, читців, а також підсилювальних і альтернативних методів, способів та форматів спілкування, зокрема доступної інформаційно-комунікаційної технології;
2. «Мова», яка складається мовлення, жестів, міміки;
3. «Недопущення дискримінації за ознакою інвалідності», зокрема рівний доступ усіх людей до всіх сфер життя;

4. «Розумне пристосування», яке має на мені здійснення певних дій, які відкриють доступ для людей з інвалідністю до здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод, не завдаючи значних змін для забезпечення реалізації;

5. «Універсальний дизайн» означає дизайн різноманітних речей, програм, становища та послуг, який буде доступний для використання всіма людьми без додаткових засобів пристосування [2].

Конвенція про права людей з інвалідністю спрямована на формування інклюзивного суспільства основою якого є вісім принципів, зокрема:

1. Повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності.

2. Недискримінація.

3. Інклюзія.

4. Повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як складової людської різноманітності й частини людства.

5. Рівність можливостей.

6. Доступність усіх суспільних благ.

7. Гендерна рівність.

8. Повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність [3, с. 87-88].

Таким чином, Конвенція про права людей з інвалідністю повинна діяти в кожному громадянському суспільстві, основою якого є люди, а особливо громадські активісти. Вони, зокрема, є важливим елементом показати людям наявність проблеми та показати шляхи її вирішення. Головним виконавцем, просвітником та контролером даного документу є держава кожної країни світу, яка її затвердила до якої активно приєднуються громадські організації та об'єднання.

Список літератури

1. Конституція України URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 24.11.2022)

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 24.11.2022)

3. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу. Видання друге, доповнене. Міжнародна фундація виборчих систем. Copyright © 2019.

УДК 342.2

Ігнатцов М. В., студент гр. КЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ

Типологія держави посідає важливе місце в системі знань з теорії держави, адже дає змогу вивчити та виокремити різні типи держав за відповідними ознаками відповідно до певного підходу. Варто також зазначити, що саме типологія держави дає змогу оцінити досвід розвитку різних держав під впливом політичних та економічних чинників. Поняття «держава» є динамічним, типологія держави дає змогу виокремити та згрупувати за певними ознаками різні держави у відповідні категорії та вивчити їх для подальшого використання їх історичного досвіду на практиці або розробки нових підходів.

Традиційними підходами у типології держави є два підходи: формаційний та цивілізаційний. У рамках формаційного підходу відбувається ототожнення походження держави та типології. Цивілізаційний підхід ототожнює державу і цивілізацію. Слід зазначити, що формування цивілізаційного підходу відбувалося в рамках напрямків західної

суспільно-політичної думки. Формаційний напрямок був покликаний виявити закономірності індустріального розвитку, які практично повністю перетворили обличчя Західної Європи і дозволили їй впливати на долю багатьох всього світу [1, с. 1]. Ці два методи є науковою базою для формування сучасних альтернативних методів до типології держави.

Однією з найбільш поширених теорій вважається формаційний підхід до типології держави, згідно з яким історія суспільства поділяється на певні етапи. Формаційний підхід був заснований німецькими вченими та суспільними діячами Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом. Згідно з формаційною теорією, людство проходить п'ять етапів розвитку, кожен із яких послідовно і поступово змінює один одного. Поняття «формація» пояснюється як система устаткованих рис суспільства на певному історичному проміжку часу. Початковою ідеєю Карла Маркса було виділення трьох формацій: первіснообщинна, економічна та комуністична, які були названі макро-формаціями. Ключовими елементами, які визначали заміну одного етапу іншим, вважаються економічні відносини, приватна власність та класове розшарування. Класове розшарування або класова диференціація розкривала поведінку як суспільства в загальному, так і різних соціальних груп, їх взаємодію. Зміна формації відбувалася внаслідок різких революційних змін, кожна з яких змінювала економічні відносини і виносила їх на більш прогресивний рівень [2, с. 5].

На відміну від формаційної теорії типології держав, основою цивілізаційного підходу є поняття цивілізація. Поняття «цивілізація» виникло в літературі в XVIII ст. і широко використовувалось у різних філософських дослідженнях. Поняття «цивілізація» трактується як рівень суспільного розвитку, матеріальної та духовної культури; а також як сучасна світова культура. Виходячи з того, що єдине чітке трактування поняття «цивілізація» відсутнє, яке було б основним критерієм для поділу держав на типи, можна зазначити, що в межах цивілізаційного підходу до типології держав враховано такі фактори цивілізації, як культура, релігія, національне самовизначення, технічний розвиток тощо. Засновником цивілізаційного підходу до типології держав вважається Арнольд Тойнбі. В цивілізаційному підході існує різноманітність методів класифікації, найактуальнішими з ним є «теорія стадій економічного росту» та класифікація відповідно до періодів історичного розвитку [3, с. 44].

Отже, типологія держави дає змогу виокремити держави в певні групи відповідно до певного підходу та зробити певні висновки на основі досвіду розвитку держав. На сьогодні актуальними все ж залишаються два методи: цивілізаційний та формаційний, але варто також зазначити що ці методи є підґрунтям для розвитку альтернативних методів.

Список літератури

1. Сухонос В. Прогресивний ідеал як домінуючий критерій типології держави. Geneva: The international scientific association of economists "Consilium". 2014. № 3. С. 1.
2. Соболев Є. Суспільний розвиток : співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів. Наукові записки. серія: право. 2022. № 12. С. 5.
3. Богущова І. Співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав : теоретико-правовий аналіз. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 44.

УДК 342.72/.73:314.151.3-054.73

Крес Н. О., студентка гр. КЮ-201

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ПОТРЕБИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Події в Україні після 24 лютого 2022 року стали роковими для більшості українців, кількість постраждалих перестала вимірюватися в десятках чи тисячах, показники переросли

в шестизначні цифри. Мільйони осіб були вимушені змінити своє місце проживання як в межах України так і переїхати за кордон.

Звернемо увагу на осіб, які унаслідок повномасштабної війни переселилися в межах України (в основному до західних регіонів нашої держави). Більшість таких людей втратили буквально все: дім, заощадження, роботу та будь яку віру в майбутнє. Згідно глосарію Міжнародної організації з міграції, внутрішньо переміщеною особою (далі – ВПО) називають: «одну особу або групу осіб, які були змушені або ж зобов'язані покинути своє постійне місце проживання, задля уникнення або ж у результаті вже наявних наслідків війни, широкомасштабного насильства, природних чи техногенних катастроф, порушення прав людини та громадянина, і які не перетинали міжнародно встановлений кордон нашої держави» [1; 2].

Дослідницька компанія «Active Group» у співпраці з Всеукраїнською ініціативою «Активна Громада» та «The Black Sea Trust» провела невелике соціальне дослідження серед представників ВПО з метою виявлення проблем і потреб ВПО. Міста, які стали предметами даного дослідження (адже саме вони прийняли та продовжують приймати велику кількість ВПО) – Ужгород, Львів, Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Іршава та Дрогобич. Відповідно, респондентами, які приймали участь у дослідженні були ВПО, активісти, волонтери та цивільне населення [3]. Відповідно до результатів даного дослідження, всі виявлені потреби ВПО згруповано в дві категорії: «матеріальні» та «моральні».

До списку матеріальних потреб, перш за все, входять грошові виплати для ВПО, які протягом березня та квітня 2022 року надавалась всім особам з даним статусом. Але з початку травня 2022 року такі фінансові виплати надаються виключно ВПО, які були змушені покинути територіальні громади, які наразі перебувають в тимчасовій окупації або розташовані в районах бойових дій. До даної категорії ВПО також входять особи у яких житло непридатне для проживання (у результаті пошкодження) або повністю зруйноване, в такому разі особа має подати заявку на відшкодування визначених витрат (соціальною платформою для подачі таких заяв є Єдиний державний веб-портал електронних послуг) [4, 5].

Нагальною матеріальною потребою також є пошук або будівництво житла для ВПО. У травні 2022 року набув чинності порівняно новий Порядок формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання, обліку та надання такого житла для тимчасового проживання ВПО. Запроваджена структура механізму такого порядку буда створена з метою вирішення проблеми пошуку житла для даної категорії осіб хоча б на певний строк. ВПО надається житло на певний проміжок часу та регулюється/формується сільськими, селищними, міськими радами або уповноваженими на те органами шляхом придбання або будівництва житла. Прийняття рішення про формування такого органу компетентною особою покладає на неї обов'язок ведення обліку житлових приміщень такого фонду за спеціальною формою, що передбачена законодавством. Побудовані або придбані житлові приміщення з фонду не підлягають приватизації, обміну або поділу, передачі у піднайм, їх використання як житлового приміщення для інших осіб. ВПО та членам сім'ї надається житло у безоплатне користування з фонду місцевого фактичного перебування/проживання на строк до 1 року (з можливістю продовження даного строку), з площею не менше 6 кв. метрів на одну особу [6]. Також Порядок передбачає можливість фінансування та формування фонду з коштів міжнародних донорів (мається на увазі міжнародна технічна допомога), в такому разі питання умов формування фонду житла та його тимчасового надання для ВПО може піддаватись правовому регулюванню окремо визначених угод з такими міжнародними донорами та іншими документами такої ж юридичної сили, навіть якщо такі положення відрізняються від умов встановлених Порядком.

Матеріальне забезпечення потреб, що входять до категорії «гуманітарні» реалізовує Товариство Червоного Хреста України (далі – ТЧХУ), шляхом мобілізації всіх наявних в їх розпорядженні сил та ресурсів для забезпечення оперативного реагування на початок гуманітарної кризи, яка почала розгортатись з початком збройного конфлікту в Україні. Основна мета діяльності організації передбачається у забезпеченні всіх видів потреб та роз'яснення питань щодо них для осіб, що були змушені жити на новому місці. Така допомога підтримується на місцевому рівні районними, міськрайонними, міськими та обласними організаціями

Товариства. Волонтери та співробітники товариства забезпечують ВПО продуктивними наборами (що включають крупи, цукор, консерви, борошно і т.д.), засоби гігієни (дезінфікуючі розчини, підгузки для дітей, мило і т.д.), медикаменти та лікарські засоби (за потреби ВПО та наявності таких медикаментів) або одягу (так звані «Банки одягу» включають як нові так і речі другого вжитку, які ВПО можуть забрати для себе або своїх сімей. Вони також передбачають наявність іграшок та речей першої необхідності: постільна білизна, ковдри, подушки і т.д) [7].

Щодо класу моральних потреб, то перш все, слід зупинитися на психологічному аспекті сприйняття ВПО всіх побачених та пережитих (або тих, що відбуваються наразі) подій. Міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко, під час звітування проведеного експрес – аудиту послуг щодо охорони психічного здоров'я для ВПО, станом на 7 червня 2022 року, що реалізуються компетентними органами державної влади, зазначив наступне: «Кожен день нашої війни пропорційний збільшенню кількості людей, які й надалі відчуватимуть наслідки пережитих подій у своєму психологічному стані. Ментальне виснаження прогнозується психологами навіть для осіб, які стійко витримали перші місяці війни, з причини звикання жертви до постійного перебування та переживання умов війни, що безумовно матиме негативний вплив на її/його ментальне здоров'я. За попередніми даними, кількість осіб, яка потребуватиме психологічної підтримки становитиме близько 15 млн українців, з цієї кількості майже 3-4 млн потребуватиме обов'язкового медикаментозного лікування»[8]. Незважаючи на такі вражаючі дані, масового запиту на психологічну допомогу наразі немає. Для того, щоб особа мала змогу усвідомити та оцінити, чи потрібен їй психолог, популяризується й доноситься до широкого загалу пояснення, чим саме може зарадити психолог в тій чи іншій ситуації. Наразі, в різних областях України, волонтери та співробітники ТЧХУ працюють в плані надання підтримки особам: похилого віку; з інвалідністю; сім'ям з дітьми (які опинилися у складних життєвих ситуаціях); багатодітним сім'ям; національним меншинам та ін. верствам населення.

Особлива увага з боку волонтерів та психологів приділяється дітям, чиє психічне здоров'я передбачає особливого ставлення. Також у рамках допомоги від ТЧХУ передбачено надання першої психологічної допомоги та базової психосоціальної підтримки як в нових місцях проживання ВПО так і в місцях їх переміщення. Така допомога також може бути надана в пунктах видачі гуманітарної допомоги, де наявне скупчення людей [7].

Крім моральних потреб процес нормального розвитку будь-якої особистості також передбачає потребу в розвитку своїх культурних можливостях та навчанні. Йдеться про аспект забезпечення проведення заходів з елементами творчості, дитячі ігри та активне проведення вільного часу, рекреаційні заходи, заняття з психології задля підвищення емоційної стійкості ВПО дітей або психоедукаційних заходів для дорослих людей. Навчання з першої психологічної допомоги (далі – ППД) було сформовано ще з 2019 року, а за 3 роки його функціонування було проінструментовано більше 50 кваліфікованих професіоналів тренерів з ППД, які мають змогу проводити такі заняття у межах всієї нашої держави. Знання ППД для ВПО або навіть простого населення, слугуватиме своєрідною «відповіддю» на постійно високий рівень стресу та тривоги, в якому наразі знаходиться все українське населення в умовах воєнного стану [7].

Питання навчання для дітей, які знаходяться в статусі ВПО також врегульовано законодавством та постійно оновлюється. Початок війни в Україні змусив тисячі дітей стати вимушено переміщеними особами в межах України, але не зважаючи на ці події навчання дітей має бути продовжено найбільш адаптованим до реалій способом. Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 року «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» було встановлено обов'язок щодо дітей, які змінили місце проживання і зараз перебувають в Україні або за кордоном зарахуватися до українських шкіл за заявою, яка подається батьками чи опікунами у вільній формі на території фактичного перебування [9]. Так, щодо навчання студентів, в більшості всі вищі навчальні заклади (далі – ВНЗ) переведені на онлайн форму навчання з метою запровадження максимальної безпеки для студентів та мобільності навчання, адже велика кількість студентів не мають можливості навчатися за місцем розташування ВНЗ. Також 21.10.2022 року уряд затвердив механізм переведення студентів на місця державного замовлення

в закладах фахової передвищої та вищої освіти. Даний порядок було розроблено за дорученням Президента України – Володимира Зеленського з поширенням на ВНЗ державної та приватної форм власності, які займаються підготовкою здобувачів вищої освіти за державним замовленням. До категорій студентів, які мають можливість подати заяву до свого ВНЗ на переведення на бюджетну форму власності належать: особи, які проживають на ТОТ в умовах воєнного стану в районі громад, що розташовані в зоні проведення бойових дій або перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) а також громад, які станом на 15 жовтня та 15 лютого 2022 року включені до переліку, який затверджено Мінреінтеграцією; особи, які виїхали з таких територій; діти загиблих захисників України; учасники бойових дій і їх діти; особи, що отримали інвалідність внаслідок війни. Такі категорії студентів також отримуватимуть соціальну стипендію, розмір якої залежатиме від виду ВНЗ (перелік визначений Міністерством освіти і науки України) та категорії студентів.

Отже, початок воєнних дій в Україні з 2014 року ознаменував появу такої категорії осіб, як внутрішньо переміщені особи, під якою, відповідно ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», розуміються громадяни України, іноземці або апатриди, які перебували на території України на законних підставах і які змушені залишити або покинути своє постійне місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту. Їхнє правове становище визначається Конституцією України та галузевим законодавством держави. Всі виявлені потреби такої категорії осіб, прийнято розділяти на «матеріальні» та «моральні» з метою пришвидшення їх реалізації. Відповідно з початку війни в нашій державі, було видано низку нормативно-правових актів, які стосуються стабілізації/підтримання матеріального та морального становища ВПО на території України.

Список літератури

1. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей. Звідки й куди їхали найбільше. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-peremishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy> (Дата звернення 13.10.2022).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014. №1. Дата оновлення 03.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (Дата звернення 13.10.2022).

3. А. Єременко. Проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб: результати якісного дослідження. Active Group. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problemi-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenih-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/> Дата звернення 13.10.2022).

4. Надання матеріальної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Legal help desk. Огляд законодавства. URL: <https://everlegal.ua/nadannya-materialnoyi-dopomogy-vnutrishno-peremishchenym-osobam> (Дата звернення 13.10.2022).

5. Єдиний державний веб-портал електронних послуг. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://my.gov.ua/info/news/348/details> (Дата звернення 13.10.2022).

6. Деякі заходи з формувань фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022. № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення 13.10.2022).

7. Допомога внутрішньо переміщеним особам. Національний комітет Товариства Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua/> (Дата звернення 13.10.2022).

8. Вплив війни на психічне здоров'я – колосальний, - Віктор Ляшко. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України від 07.06.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko> (Дата звернення 13.10.2022).

9. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні від 28.03.2022. № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (Дата звернення 13.10.2022).

УДК 342.38

Лугина Є. Ю., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ВИДИ РЕСПУБЛІК ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Форма державного правління – це основний елемент форми держави, який розкриває її сутність, і полягає в способі формування вищих державних органів та участі народу в цьому процесі. Цей елемент є визначальним фактором для формування внутрішньої державної структури, здатності держави виконувати поставлені перед нею завдання.

В Україні проблема форми правління завжди була предметом суперечок як вчених, так і політиків. Відтоді, як ми проголосили себе незалежною та суверенною державою, минуло тридцять років, і за цей відносно нетривалий період, Україна встигла декілька разів змінювати свій статус із президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку. Сьогодні Україна опинилася в найскладніших для будь-якої держави умовах – умовах війни та загрози своїй цілісності. Для держави, яка ще не так давно здобула право на свою незалежність, основою є проєкт її майбутнього розвитку, і особливе місце в ньому посідає вибір правильної форми правління та шляхів її організації. На сьогодні у світі більшість країн перейняли республіканську форму правління, тому необхідно дослідити притаманні їй характерні риси, визначити окремі її види, та розкрити ознаки кожного з них. Так як Конституцією закріплено, що Україна є республікою, вивчення особливостей цієї форми правління в контексті формування нашої країни безумовно набуває практичного значення.

Проблемі республіканської форми правління присвячено чимало праць численних українських та зарубіжних вчених, серед них особливе місце посідають дослідження С. Бостана, С. Серьогіної, М. Цвіка, О. Святоцького, Р. Мартинюка, О. Петришина та ін.

Термін «республіка» був відомий науці ще з часів Стародавнього Риму, коли ним позначали великі держави, і дослівно «*res publica*» означає «суспільна справа». Сьогодні це форма державного правління, яка на відміну від монархії, передбачає прояви народовладдя в процедурі виборів вищих державних органів на певний строк. Республіки характеризуються також низкою інших притаманних їм ознак, а саме: обмеженість діяльності державних органів та вищих посадових осіб строковістю наданих їм повноважень; відповідальність вищих державних органів та осіб перед народом або вищим представницьким органом; верховенство актів, що видані законодавчим чи іншим вищим представницьким органом [1, с. 109].

Сьогодні актуальною є проблема класифікації республік, так як вчені схиляються до різних критеріїв, на основі яких можна було б визначити сучасні види республік. Це зокрема зумовлено і тим, що ті концепції, які формувалися ще з часів давньогрецьких філософів та мислителів епохи просвітництва вже не можуть відповідати реаліям сьогодення, проте варто визнати, що наукові здобутки Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Н. Макіавеллі та багатьох інших досі є основоположними для праць та досліджень сучасної політико-правової науки.

Попри багатоманітність думок сучасних вчених, свого значення не втратила класична схема поділу республік на президентські, парламентські та змішані або напівпрезидентські (*semi-presidential*).

Політико-правові особливості парламентської форми правління характеризуються верховенством обраного народом вищого колегіального державного органу – парламенту. До його законних повноважень належить обрання президента, який, як наслідок, не виступає центральною особою в державі, не може очолювати уряд, а його владні повноваження значно вужчі ніж у парламенту. Уряд формується парламентською більшістю, і відповідно він відповідає перед парламентом. Уряду належить виконавча влада, а глава уряду – прем'єр-міністр – фактично є главою виконавчої гілки влади [2, с. 10]. Парламент наділений правом

оголосити недовіру уряду, і таким чином розпустити його. Уряд натомість, теж наділений правом, яке дозволяє відправити парламент у відставку, і для цього йому необхідно звернутися до президента, який призначає дострокові парламентські вибори. У системі вищих державних органів парламентської республіки діє окремий орган конституційної юрисдикції. Зазвичай, це конституційний суд, що здійснює нагляд за дотриманням вищими органами конституції [1, с. 109-110].

Парламентська форма державного правління популярна в Європі. До кола таких держав входять Німеччина, Польща, Фінляндія, Італія, Швейцарія та ін. Загалом парламентська республіка характеризується ефективною структурованістю представницького органу, однак водночас вона вимагає високої політичної та правової культури в суспільстві, та стабільності у владних органах [3, с. 21-22]. Якщо між парламентськими коаліціями виникають часті кризи, як-от в Італії, то така форма правління не сприятиме стабільності і в інших сферах життя держави.

Президентська республіка виділяється визначною роллю одноосібного глави держави – президента, який обирається громадянами або безпосередньо, або через інші виборні органи. Він є представником держави, її єдності, і несе відповідальність перед народом. Глава держави наділений широкими повноваженнями у виконавчій владі, він формує уряд, тому зазвичай посада прем'єр-міністра відсутня [1, с. 110].

Третій вид республіканської форми правління – змішаний, є найпопулярнішою темою для наукових дискусій українських політологів, правознавців та інших фахівців права, так як саме ця форма правління діє в Україні. Термін «змішана республіка», введений М. Дюверже в 1970 році, поєднує елементи і парламентаризму, і президенціалізму. Залежно від того, до якої з двох «ідеальних» форм вона більш наближена, прийнято виділяти парламентсько-президентську і президентсько-парламентську республіки [4, с. 3-4].

Парламент і президент виконують окремі функції, і владні повноваження поділені між ними майже порівну. Уряд формується як президентом, так і парламентом, а тому несе подвійну відповідальність перед ними. Прем'єр міністр очолює уряд і посідає друге місце після президента серед вищих посадовців.

Вважається, що в 2014 році Україна знову стала парламентсько-президентською республікою. Проте вчені звертають увагу на певні її особливості. Президент України визначається як глава держави, котрий є арбітром між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, і формально до жодної з них не належить.

Модель парламентсько-президентської форми правління європейських держав не передбачає значної ролі глави держави у формуванні уряду. Однак згідно з Конституцією України (ст. 83 і 114), коаліція депутатських фракцій вносить Президенту пропозиції щодо кандидатур Прем'єр-міністра та інших посад в Кабінеті Міністрів України, окрім Міністра оборони та Міністра закордонних справ. Прем'єр-міністр, Міністр оборони та Міністр закордонних справ призначаються Верховною Радою за поданням Президента, а інші члени уряду – за поданням глави уряду [5]. Також варто відмітити, що Президент уповноважений призначати та звільняти Голову Служби безпеки України та його заступників [7], що теж значно поповнює коло президентських повноважень.

Згідно частини другої ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом і Верховною Радою [5]. І хоча глава держави не наділений правом розпустити уряд, він може внести відповідну пропозицію на розгляд Верховній Раді і брати участь в процедурі її обговорення. Наслідком може бути прийняття резолюції про недовіру уряду, а це відповідно тягне за собою його відставку [6, с. 65].

Певних обмежень парламент зазнав у сфері правосуддя внаслідок внесених змін до Конституції України. Призначення на посаду судді здійснюється тепер Президентом за поданням Вищої ради правосуддя [8].

Отже, небезпідставно можна вважати, що фактично в Україні змішана форма правління перебуває на стадії свого становлення. Так як реформування деяких державно-владних інституцій досі триває, це суттєво впливає на політичне відношення в трикутнику «президент – парламент – уряд».

Таким чином, можна зробити висновок, що республіки існують трьох основних видів: парламентська, президентська, та змішана. Їхня відмінність полягає у відносинах між вищими державними органами: президентом, урядом та парламентом. Якщо у парламентській республіці уряд відповідає перед парламентом, а президент виконує роль репрезентанта, то у президентській їхні ролі змінюються навпаки – основна влада концентрується в руках президента, який очолює виконавчу гілку влади. Третій вид республіки, прикладом якої є Україна – змішана або напівпрезидентська, уособлює ознаки обох попередніх. І так як в такому випадку виникає вже два вищі представницькі органи, то відповідно існує два підвиди цієї форми правління: парламентсько-президентська й президентсько-парламентська. Україна на шляху становлення як демократичної, соціальної і правової держави вже набула досвіду обох із цих форм. На сьогодні загальновизнаною в нашій країні є парламентсько-президентська, проте на сучасному етапі вона має ряд непритаманних класичній моделі ознак: участь глави держави у формуванні уряду та можливість ініціювати його відставку, подання ним кандидатур на посаду судді. Отже, основною особливістю республіканської форми правління в Україні виступає дуалізм влади, або, так звана, її подвійна вертикаль.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; Харків : Право, 2009. 584 с. https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf
2. Святоцький О. Форма державного правління сучасної держави і Україна. Право України. 2014. №8. С.9-13 URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/Zurnal_2014/pravo_ukr_8_2014.pdf#page=9
3. Олійник, В. С. Республіканська форма правління: її особливості в Україні. Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право, 2018. № 2 (4). С.15-23 URL: http://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/nvs_2_4.pdf#page=15
4. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? Право України. 2018. № 1. С. 2-13
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.11.2022).
6. Чистоголянний Я. Конституційно-правові аспекти напівпрезидентської форми правління в Україні. Публічне право. 2020. № 3. С. 59-67 URL: <https://www.publichnepravo.com.ua/files/39/pdf/6.pdf>
7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ : станом на 4 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 15.11.2022).
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 15.11.2022)
9. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; Київ : Освіта України, 2017. 320 с.

УДК 340.15:351.86

Малько Б. О., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

МЕТА СТВОРЕННЯ РЕЄСТРОВОГО КОЗАЦТВА ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ

Козацтво – це одна з найвизначніших епох в історії України. Козаки були хоробрими воїнами та наймалися на службу багатьма державами. Тому виокремився окремий вид

козацтва – реєстровці. Дослідження мети створення реєстрового козацтва та його функцій є необхідною для вітчизняної української науки.

Аналізом різноманітних аспектів реєстрового козацтва займалися Макарчук В. В., Любомир В., Іванов В. М., Грушевський М., Тилічко М. В. та інші дослідники.

В. В. Макарчук стверджує, що «започаткування інституту «реєстрового козацтва», пов'язане з універсалом польського короля Сигізмунда II Августа від 5 червня 1572 р. При цьому юридичне оформлення інституту реєстрового козацтва сталося у 1578 р. з ухваленням королівського універсалу Стефаном Баторієм, де містяться умови військової служби як реєстровців, так і запорозьких козаків. При цьому реєстрові козаки не перетворилися на окремий стан із відповідними спадково-власницькими привілеями, а залишилися на становищі служебників, яких влада продовжувала винаймати для виконання винятково військових функцій» [1, с. 9].

Стурбовані чисельним зростанням козацтва та поширенням антифеодального руху в Україні, еліта Литви і Польщі намагалися розколоти козацтво: узяти на державну службу частину заможних козаків, використовувати їх як проти народних мас, так і для охорони південно-східних кордонів від агресії з боку Туреччини та Кримського ханства [2, с. 96].

На початку існування реєстру до нього було записано 300 козаків. Проте існують згадки, що українські козаки використовувались урядом у війнах і раніше, підтвердженням тому є згадки про існування більш ранніх козацьких реєстрів. Реєстрові козаки були незалежними від місцевої адміністрації, звільнялися від сплати податків, отримували привілеї, й одним із них було право на володіння містечком Трахтемирів (з монастирем і землями до Чигирини для зимових квартир, арсеналу, шпиталю). Реєстровим козакам також були надані клейноди [3].

При цьому козаки завжди боролися за розширення реєстру, оскільки його розширювали лише під час воєн. Після них з'являлися козаки-виписчики (виписаних з реєстру). Вони мали повертатися до свого попереднього стану (селянство, міщанство), але змусити їх до цього польській адміністрації вже не вдавалося. Тому виписчики, прагнучи позбутися свого невизначеного, нелегального становища, утворювали опозиційну групу, завжди готову повстати проти Польщі [4, с. 146].

Одною з основних функцій реєстрового козацтва була захист кордонів Польщі від татар та османів. Вони також брали участь у походах проти Московії. При цьому Польща намагалася контролювати ріст і діяльність козащини, надаючи їм привілеї та землі. Однак це посилювало загони реєстрових козаків, що згодом виливалося в їх повстання.

З перших років свого існування реєстрове козацтво стало рушійною силою національного руху, яке в умовах відсутності власної державності заявило про право українського народу на самовизначення, а пізніше, ставши збройними силами Української гетьманської держави (Війська Запорозького), визначало напрями її формування та розвитку [1, с. 13].

Отже, метою створення реєстрового козацтва було придушення антифеодального руху підтримуваного православними запорізькими козаками, а також захист кордонів та посилення війська через загрозу Москви, Отаманської імперії та Кримських татар. Основною функцією реєстрових козаків була військова, а також правоохоронна. За це вони отримували певні привілеї та землі. Дослідження явища «реєстрового козацтва» є необхідною умовою самоідентифікації українців, оскільки вони були основною рушійною силою національно-визвольної війни проти Поляків та відігравали значну роль в історії.

Список літератури

1. Макарчук В. В. Правовий статус реєстрового козацтва: автореф. дис. ... канд юр. наук: 12.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 17 с.
2. Тилічко М. В. Правове становище реєстрового козацтва. 76-ї звітна конференція Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів (Одеса, 22-24 квітня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 96-99.
3. Реєстрове козацтво. URL: <http://www.kozatstvo.net.ua/ua/history.php> (дата звернення: 30.07.22).
4. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. Київ: МАУП, 2007. 552 с.

УДК 344.1-053.5

Марущак Н. В., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Ромащенко К. Ю., студентка гр. ПД-201

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року посилило проблему захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, існуючу з 2014 року, з часу окупації Криму, частини Луганської та Донецької областей. Діти, особливо в складних умовах війни, є однією з найуразливіших груп населення, які самостійно не можуть захистити своє життя, права та інтереси, а тому, потребують захисту з боку самої держави та її державних органів.

За офіційними відомостями Офісу Генерального прокурора України станом на 21.10.2022 року більше ніж 1246 дітей нашої держави постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії. За інформацією ювенальних прокурорів 429 дитини загинуло та понад 817 отримали поранення різного ступеню тяжкості [1]. Дані цифри не є точними, оскільки окупація території України триває і порушення прав дітей продовжуються. А, отже, існує потреба дослідження даної проблеми щодо вдосконалення механізму захисту прав та свобод дітей в умовах збройного конфлікту.

Права дітей постійно перебувають під пильною увагою світової спільноти та захистом норм міжнародного права. Особливо, це стосується дітей, котрі опинилися у складних умовах бойових дій. До основних міжнародно-правових стандартів, що виступають основою для захисту прав дитини, відносять: Конвенцію ООН про права дитини (1989 р.); Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000р., ратифікований Україною у 2004 р.); Женевські конвенції про захист жертв війни (1949 р.); Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977 р.); Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999 р.); Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками та інші [2]. Тобто, нормативно-правова база з питань захисту прав дитини є достатньо широкою і частина її стосується питань застосування в умовах війни. Не дивлячись на це, права дітей в Україні та світі порушуються.

Національне законодавство, покликане захистити права, свободи та законні інтереси наймолодшої групи населення в зонах збройного конфлікту неможна назвати досконалим. Насамперед, потрібно згадати статтю 52 Конституції України, яка закріплює, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом» [3], але не встановлює точного висвітлення проблеми захисту прав дитини в умовах війни. Україна, на жаль, не має законодавства, що повною мірою регулює захист прав дітей під час війни [4, с. 202]. Водночас, існує ряд положень згідно яких, регламентується правовий статус окремих категорій населення, а також дітей в умовах збройного конфлікту.

Одним із основоположних нормативно-правових актів, що регулює питання з неповнолітніми в умовах збройних конфліктів, є ЗУ «Про охорону дитинства» [5]. Даний Закон визначає охорону дитинства в нашій державі, ставлячи її стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, дає визначення хто така «дитина, постраждала внаслідок воєнних дій та збройного конфлікту», «дитина-біженець», «діти, які потребують тимчасового захисту» та багато інших важливих аспектів. Відповідно до нього, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [5]. Головним завданням державної влади на основі цих нормативно-

правових актів є вжиття необхідних заходів для забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів таких дітей, робити все можливе для воз'єднання з рідними, надання психологічної допомоги, а також, розшук зниклих безвісті дітей, звільнення їх з полону та повернення в Україну, яких протиправно вивезли за межі нашої держави.

Найголовнішими правами дітей, котрі потребують особливого захисту в умовах війни виступають право на життя, на охорону здоров'я, на особисту безпеку та безпеку їх сімей [6, с. 328]. За даними ООН з початку бойових дій, на серпень місяць в Україні, що найменше 972 дитини було вбито або поранено у результаті насилля. За словами Голови ЮНІСЕФ Кетрін Рассел, в середньому кожний день бойових дій приводить до вбивства або поранення п'яти та більше дітей. «Бездумні рішення дорослих наражають на значний ризик дітей, – підкреслила вона. – Немає такої збройної операції, яка б не завдала шкоди дітям» [7].

Згубні наслідки має зниження освітнього рівня молодого покоління. Під час збройної агресії порушення права на освіту є одним із ключових. З початку повномасштабного вторгнення, пошкоджено велика кількість шкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, що вплинуло на освітній рівень дітей. Разом з цим, порушується право на нормальний життєвий рівень, житло, виховання, дозвілля та культурний розвиток. Значна кількість дітей, вимушена була покинути свої помешкання та стати вимушеними переселенцями, багато загинуло, багато залишилось без батьківської опіки та піклування. Все це не може не позначитися на психіці та спричиняє негативний вплив на формування світогляду молодого покоління, його соціалізації.

На нашу думку, захист прав, свобод та інтересів дітей в умовах воєнного конфлікту на території України вимагає вирішення низки гострих питань, які мають вирішуватися як на міжнародному, так і на національному рівнях. Насамперед, держава, має розробити дієву стратегію, а саме:

1. Розширювати міжнародну співпрацю України з іншими державами, для повноцінного захисту, порушених прав на міжнародному рівні;

2. Підвищувати рівень обізнаності щодо нормативно-правових актів, законів та стандартів захисту прав дітей в умовах воєнного конфлікту;

3. Посилити відповідальність за вчинення військових злочинів проти дітей, а саме для невідворотності відповідальності, відповідно до вимог гуманітарного права;

4. Створити кампанії, організації, служби, центри, для захисту прав дітей, їх фізичного та психічного здоров'я. Сьогодні існують центри соціально-психічної допомоги, притулки для дітей, добровільні організації. Навіть, створена кампанія «Дитина не сама: інструкція з турботи» [8]. На нашу думку, цього недостатньо. Турботу про себе має відчувати кожен неповнолітній, котрий опинився у складних умовах і ця турбота має бути всеохоплюючою.

Вказані заходи не є вичерпними, адже порушень багато, тому й заходів щодо захисту прав, свобод та законних інтересів має бути достатньо. Держава повинна докласти багато зусиль для того, щоб діти-війни вижили, вирости та стали гідними своєї держави, а також, мали світле, сповнене миру та злагоди майбутнє.

Отже, захист прав дітей – це складне питання, яке потребує уваги, особливо в умовах збройної агресії і держава має зробити все для того щоб захистити своє майбутнє. Законодавство має бути дієвим, гарантії реалізації прав дітей мають бути ефективними, а умови життя мають бути належними та безпечними.

Список літератури

1. Ювенальні прокурори: 429 дітей загинуло внаслідок збройної агресії РФ в Україні. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-429-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoi-agresiyi-rf-v-ukrayini> (дата звернення: 24.10.2022).

2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база/ офіційний веб-сайт Музею воєнного дитинства URL: <https://warchildhood.org/ua/childrenand-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення: 24.10.2022).

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 24.10.2022).

4. Рагімлі З.Б. Захист прав дитини під час воєнного стану. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Суми. Сумський державний університет, 2022. С. 200-202.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 24.10.2022).

6. Цебенко С. Порухення прав дитини під час збройної агресії росії проти України. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ: ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА. Збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції Національний університет «Львівська політехніка». С. 327-331.

7. Война в Украине: убиты и ранены почти 1000 детей. Новости ООН. Глобальный взгляд Человеческие судьбы. URL : <https://news.un.org/ru/story/2022/08/1430052#:~:text=%D0%A1%20%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%B0%20%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B%2C%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE,%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D0%BF%D1%8F%D1%82%D0%B8%20%D0%B8%20%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B5%20%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%B9>.

8. Інструкція з турботи: Дитина не сама. URL: <https://dity.msp.gov.ua/> (дата звернення 04.12.2022).

УДК 342.1

Марценюк П. А., студент гр. АЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

У сучасній Україні відбуваються складні процеси формування правової держави та громадянського суспільства. Конституція України в ст.1 проголошує, що Україна – демократична, суверенна, соціальна, правова держава. В умовах сьогодення, коли в нашій державі йде війна, при чому війна не тільки за території, а саме за демократичні цінності, за обраний європейський шлях, за можливість жити в правовій державі, ця проблема стає особливо актуальною. Занадто високу ціну платять українці за свій вибір, тож перспективи формування саме соціальної, правової держави мають бути чітко визначені.

Попередній досвід показує, що за тридцять років незалежності Україна пройшла великий, але недостатній шлях в процесі демократизації всіх сфер суспільного життя. Тож ми є свідками і учасниками творення новітньої Української держави. Підтвердженням цього є зростання рівня політичної участі громадян у житті країни. Найяскравішими прикладами є Помаранчева революція та Революція гідності.

У той же час, ці процеси відбуваються на фоні постійних політичних суперечностей, нестабільності роботи державних органів, нечіткості й невизначеності у законодавчій сфері.

Україна прагне увійти в європейську і світову спільноту. Обов'язковими умовами такого входження є економічна, політична і культурна інтеграція. Проте без волі і свободи для індивіда і народу жодний з напрямів інтеграції є недоступний, а сама інтеграція стає нездоланим бар'єром [8].

Ідея правової держави в сучасних юридичній та політичній науках нерозривно пов'язана з ідеєю громадянського суспільства. У працях сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників немає однастайності щодо визначення поняття «громадянське суспільство», але більшість з них дотримуються думки, що громадянське суспільство є сферою вільного прояву та самореалізації

індивідів, незалежної від держави. [7]. Громадянське суспільство доцільно розглядати як розвинуту систему суспільних відносин, основу якої складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності інститутів громадянського суспільства – політичних партіях, громадських організаціях, ініціативах, громадських рухах, недержавних засобах масової інформації й здійснюють визначальний вплив на діяльність органів державної влади [4].

До важливих ознак громадянського суспільства відносяться насамперед:

- наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики;
- визнання людини, її прав і свобод головною цінністю суспільства;
- ідеологічна і політична свобода;
- рівноправність і захищеність усіх форм власності;
- свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм і видів трудової діяльності.

Зміст поняття «правова держава» тлумачиться українськими дослідниками переважно як держава, у суспільному й державному житті якої панують закони, що закріплюють основні права громадян, які виражають волю більшості або всього населення країни [3].

Поширеним є й таке розуміння її сутності: «це держава, що складається з громадян, котрі мають високий рівень правової культури й формують державну владу, яка є демократично-організованою, із апаратом управління, залежним від суспільства, що за допомогою ефективних законів забезпечує реалізацію суверенних прав і свобод громадян» [2].

До основоположних ознак правової держави правознавці відносять:

- верховенство права в усіх сферах суспільного життя;
- відповідальність перед законом як державних органів, так і громадських організацій та громадян;
- підзвітність державної влади її громадянам;
- невтручання держави у справи громадянського суспільства;
- охорона державою невід'ємних природних прав та громадських свобод особи;
- визнання пріоритетності прав та інтересів особи, непорушність її честі і гідності;
- рівність закону для всіх і рівність усіх перед законом;
- взаємна відповідальність держави і особи, правова відповідальність посадових осіб за дії, які вони чинять від імені держави;
- поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, їх взаємна урівноваженість і відкритість;
- незалежність судів і суддів, наявність ефективної системи захисту;
- наявність ефективних форм контролю за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів тощо.

Громадянське суспільство і правова держава відображають найважливіші характеристики та невід'ємні сторони сучасної демократії [3].

На наш погляд, найбільшою проблемою України є дотримання принципу верховенства закону. На жаль, в цьому напрямку потрібно ще багато працювати. Не зважаючи на обіцяну судову реформу та реформування правоохоронної системи, не можна з впевненістю сказати, що тут досягнуто успіхів. Крім того, однією з умов євроінтеграції Європейський союз назвав створення дієвої системи антикорупційних органів. Наскільки дієвою є робота НАБУ, ДБР можна судити з даних за 2021 рік, які свідчать, що витрати на утримання цих органів становлять для бюджету суму, значно більшу, ніж сума, повернених до бюджету коштів за результатами роботи цих органів. Така ж сумна історія і з призначенням на посаду антикорупційного прокурора. З якихось причин ця подія постійно відкладається, що викликає негативну реакцію європейських партнерів.

Сприяття становленню правової держави в Україні має контроль за діяльністю державних органів інститутами громадянського суспільства.

До механізмів громадського контролю в Україні зазвичай відносять звернення, інформаційні запити, опитування, громадські слухання, моніторинг діяльності органів державної влади

Однією з форм громадського контролю є створення громадських рад при місцевих органах виконавчої влади, які здійснюють різноманітні проекти та моніторинг діяльності державних органів. Так, наприклад, у Чернігові така рада існує, але ефективність її діяльності дуже сумнівна, вона, скоріше за все, виконує формальну функцію, а не реальний вплив на діяльність місцевого самоврядування.

Отже, формування правової держави і громадянського суспільства в сучасній Україні відбувається складно і суперечливо. Окремі кроки в цьому напрямі вже здійснено, зокрема прийнято низку нормативно-правових актів, що забезпечують більш широку участь громадян у здійсненні державної політики й доступу до публічної інформації. Проте існують й численні проблеми, які перешкоджають формуванню й функціонуванню правової держави і громадянського суспільства. В діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування зберігаються тенденції до непрозорості, закритості та бюрократизованості. Принципи верховенства права, верховенства Конституції і закону в Україні, не реалізуються повною мірою. Це пов'язано з високим рівнем правового нігілізму громадян, недосконалістю механізмів політичної відповідальності посадових осіб і державних обранців.

Список літератури

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 14.07.2022).
2. Крусян А. Р. Україна як соціальна держава: концептуальні положення та конституційно-правові реалії. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1608/Krusyan.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 13.07.2022).
3. Косілова О. І. Особливості формування правової держави і громадянського суспільства в Україні. URL: <http://www.ippi.org.ua/kosilova-oi-osoblivosti-formuvannya-pravovoi-derzhavi-i-gromadyanskogo-suspilstva-v-suchasni-ukrain> (дата звернення 13.07.2022).
4. Маменко Б.М. Передумови, ознаки і шляхи формування правової держави. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2021/18.pdf (дата звернення 13.07.2022).
5. Чепульченко Т.О. Шляхи формування соціальної, правової держави в Україні. URL: http://rusnauka.com/PNR_2006/DN2006/Pravo/8_chepul_chenko.doc.htm (дата звернення 13.07.2022).
6. Основні напрями та шляхи формування правової держави в Україні. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9322/> (дата звернення 13.07.2022).
7. Шляхи формування правової держави в Україні. URL: https://pidru4niki.com/10810806/pravo/shlyahi_formuvannya_pravovoyi_derzhavi_ukrayini (дата звернення 13.07.2022).
8. Шляхи формування правової держави в Україні. URL: https://lubbook.org/book_660_glava_56_SHljakhi_formuvannja_pravovoї.html (дата звернення 13.07.2022).

УДК 340.15:340.1

Никифоренко А. П., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІЯНСТВА І ЙОГО ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ УСТРІЙ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Прийняття християнства у Київській державі є визначною подією та ключовим моментом розвитку Східної Європи. Значущість цієї події не можна оцінити. Однак важлива не сама подія,

а її вплив на подальший розвиток певних процесів. Тому виникає необхідність дослідження впливу християнства на суспільний устрій Київської держави. Водночас прийняття християнства вплинуло на державний устрій, оскільки воно приймалося з певною метою. Дослідженням впливу християнства на Київську державу займалися такі вчені як Зінкевич Т. С., Демочко В., Котляр М. Ф., Брайчевський М. Ю., Іванов В. М. та інші видатні вчені.

Перш ніж проаналізувати вплив християнства необхідно зазначити про причини та передумови його прийняття. В. М. Іванов зазначає, що спочатку процесу долучення Русі до християнства переважали певні політичні та ідеологічні цілі. Тодішній князь Київський Володимир (Великий) розумів своє скрутне становище, оскільки спостерігалися відцентрові сили плеємінних князівств. Язичництво не задовольняло державних інтересів Києва навіть коли Володимир створив єдиний пантеон слов'янських богів. Християнство, яке з 988 р. стало державною релігією, своєю підтримкою й освяченням великокнязівської влади сприяло зміцненню внутрішнього й зовнішнього становища Русі, забезпеченню їй рівноправного становища в колі християнських держав [1, с. 49-50].

Християнство візантійського зразка не було єдиним варіантом для Володимира. Реальна ситуація пропонувала ряд інших альтернатив: християнство римського зразка, іудаїзм, іслам, буддизм, а також різноманітні секти. Зрозуміло, що ідеологічна сфера не була відділена від соціально-економічних та політичних умов [2, с. 124]. Володимир надав перевагу візантійському християнству, оскільки тоді це Візантія була центр культурного життя тогочасної Європи та Близького Сходу. Необхідно згадати і про торговий шлях із «варяг у греки», що зумовлював тісніші зв'язки з Константинополем.

«Хрещення» Русі відбулося у 988 році. Однак не всі погодилися з цим, оскільки в далеких землях залишалися язичницькі общини. При цьому формування давньоруської державності потребувало зміцнення та ідеологічного обґрунтування великокнязівської влади, етнічної та політичної консолідації суспільства, залучення східнослов'янських земель в орбіту європейської християнської цивілізації. Володимир Великий усвідомив, що об'єднати східнослов'янські землі й створити міцну державу можна було лише на основі ідеології, яку б сприйняло все населення. Історичний досвід сусідніх країн підказував, що такою ідеологічною платформою могло стати монотеїстичне релігійне вчення [3, с. 85]. Християнська догма та ідеологія підтверджувала статус Володимира та допомагала йому в утвердженні та централізації своєї влади.

Також нова релігія позитивно вплинула і на культурну сферу. Хоча писемність на Русі існувала ще за сто років до «хрещення», не має сумнівів те, що запровадження християнства стимулювало поширення грамотності, книжності, розвиток літератури, мистецтва. Також відбулось культурне піднесення давньоруської народності за допомогою візантійської літератури, а також створення оригінальних творів [4, с. 25].

Оскільки релігійному культу мають служити не тільки молитви та обряди як богослужбова дія, а й будови храмів, малярство, різьбярство, музика, спів, то з прийняттям християнства на Русі широко розвиваються й ці види мистецтва. Безпосереднім доказом цього розвитку є такі визначні пам'ятники архітектури, як Київська Софія з її мозаїками та фресками, а також храми тих часів у Києві, Чернігові та інших древніх містах Русі [5, с. 31].

Отже, прийняття християнства в Київській державі було необхідною умовою подальшого розвитку єдиної та централізованої Русі. Водночас цей крок Володимира допоміг йому отримати міжнародне визнання серед держав Європи та Близького Сходу. Не можна забувати про ідеологічне значення християнства як релігійного стовпа держави. Зміна світогляду давньоруського суспільства призвело до піднесення культури в Київській державі. Почалося будівництво церков та монастирів з оригінальними фресками та мозаїками. Поширення візантійської літератури призвело до піднесення богословської та філософської думки в Київській Русі.

Список літератури

1. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
2. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі : монографія. / ред. М. В. Попович. Київ : Наукова думка, 1988. 259 с.

3. Зінкевич Т. С. Християнська релігія і церква як чинник державотворення в Київській Русі: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2019. 200 с.

4. Котляр М. Ф. Запровадження християнства у Давньоруській державі. Укр. істор. журнал. 1988. № 6. С. 14-25.

5. Демочко В. Київська Русь і християнство. Волинські історичні записки. 2009. № 2. С. 24-32.

УДК 342.7:341.24

Павлова С. Л., студентка гр. ПД-201

Науковий керівник: Марущак Н. В., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Війна в Україні негативно впливає та фактично унеможлиблює реалізацію та забезпечення громадянських та політичних прав і свобод.

Делегація 45 держав-учасниць ОБСЄ підтверджує цей висновок. У період, який розглядається у їхньому звіті (1 квітня – 25 червня 2022 р.), зафіксовано масові порушення громадянських і політичних прав, таких як право на життя, заборона тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, право на свободу та недоторканність, право на справедливий суд, право на свободу вираження поглядів.

Відповідальність за них покладена на країну-агресора. Значна частина цих порушень відбувалися на територіях, що перебували під тимчасовою окупацією. На жаль, окупація території України триває і порушення прав продовжуються. Отже, існує потреба дослідження даної проблеми, з метою звернення уваги світової спільноти на недопустимість збройної агресії та порушення прав і свобод.

Важливо, що найбільш серйозні з цих порушень можуть становити злочини проти людства та/або військові злочини. Деякі з найбільш серйозних порушень включають цілеспрямоване вбивство цивільних осіб, у тому числі журналістів, правозахисників або місцевих мерів; незаконні затримання, викрадення та насильницькі викрадення таких осіб; великомасштабні депортації мирного українського населення до Росії; різні форми жорстокого поводження, включаючи катування, завдані затриманим цивільним особам і військовополоненим; недотримання гарантій справедливого судового розгляду і застосування смертної кари.

Також діями окупаційної влади фактично ліквідовано місцеве самоврядування. Унаслідок цього громадяни України, які проживають на території Кримського півострова, позбавлені прав, гарантованих статтями 7 та 140 Конституції України [2]. Крім того, за Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» громадяни України, які вимушено залишили своє місце проживання внаслідок тимчасової окупації Кримського півострова, обмежені у своїх виборчих правах, оскільки можуть брати участь лише у виборах та референдумах загальнонаціонального масштабу на материковій частині України [3]. Тобто, на тимчасово окупованій території порушується право людини, що гарантоване ст. 38 Конституції України, де зазначено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування [2].

Місія виявила два нових тривожних явища, а саме створення та використання так званих центрів фільтрації та тенденція Російської Федерації обходити її міжнародні

зобов'язання шляхом передачі утримуваних осіб двом так званим Народним Республікам і дозволяючи їм займатися незаконною практикою, включаючи застосування смертної кари.

Також було підтверджено, що нинішній конфлікт в Україні негативно вплинув на здійснення економічних, соціальних і культурних прав, таких як право на освіту, право на охорону здоров'я, право на соціальне забезпечення та право на здорове довкілля. Цей вплив не обмежується випадками, коли ці права були безпосередньо порушені, але, також, є результатом загального стану руйнування та порушення умов надання життєво важливих послуг (освіта, охорона здоров'я, виробництво продуктів харчування тощо) у країні.

Крім того, місія підкреслила, що особливу увагу слід приділяти окремим особам які належать до вразливих груп, таких як жінки, діти, люди похилого віку або люди з обмеженими можливостями.

Отже, можна зробити висновок, що на окупованих українських територіях були масові порушення прав людини, що неодноразово підтверджується міжнародною спільнотою. Усі порушення прав і свобод людини на території України мають бути задокументовані задля того, щоб в майбутньому притягнути до відповідальності країну-агресора.

Список літератури

1. Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity. URL : <https://www.osce.org/> (дата звернення 26.11.2022).

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 26.11.2022).

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 26.11.2022).

УДК 342.36

Парходько К. Г., студентка гр. АЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

МОНАРХІЯ І ЇЇ ВИДИ

Складовою частиною форми держави є форми правління, які поділяються на дві основні групи: монархії та республіки. Форма державного правління ж в свою чергу, це спосіб організації верховної влади, який визначає систему її найвищих органів, порядок їх формування й особливості розподілу повноважень між ними, компетенція почесного характеру – право помилування, представництво держави в міжнародних відносинах, а також взаємовідносини з населенням держави.

Республіка це форма правління, за якої глава держави обирається населенням чи спеціальною виборчою колегією на певний термін. За механізмом дії виконавчої республіки поділяються на парламентські і президентські. В свою чергу, монархія - це форма державного правління, за якої верховна державна влада та територія країни, частково або повністю належить сім'ї, групі або одній особі - монарху і, як правило, передається у спадок. Саме в цю форму державного правління ми заглибимося більше. Перше питання яке виникає за якими ознаками можна визначити, що це саме монархія. Отже, для цієї форми правління притаманні такі ознаки: існування одноосібного глави держави, що користується своєю владою довічно (ним може стати король, цар, фараон, монарх або імператор) та успадкування влади. Загалом, монархія базується на основі трьох принципів. Перший- це принцип безстроковості, тобто влада монарха не має часових меж та строків правління. Усунути

монарха від престолу здатна лише смерть або зречення (монарх сам припиняє свої повноваження). Наступний принцип- престолонаслідування, означає здобуття влади шляхом отримання її від попередників у спадок. І останній принцип- непогіршеності трону, можна розтлумачити, як відсутність відповідальності монарха перед своїми підданими.

На сьогоднішній день класифікують різновиди монархічної форми державного правління. Проте вже в XIX ст. розрізняли абсолютну і обмежену, або конституційну, монархії. Якщо говорити про необмежену монархію, то тут все просто, монарх тримає всю владу в особистих руках. Його не обмежують, ані органи влади, ані закони які б могли б суперечити його діям. Необмежену монархію можна поділити на дві основні групи: деспотичну та абсолютну монархії. Деспотична монархія зазвичай проглядається в мілітаризованих країнах. Наразі подібний різновид форми правління не є популярним, але якщо говорити в цілому, то класичними деспотичними монархами були ассирійський цар, вірменський цар Старожитності і Раннього Середньовіччя, а також хан тюркської або монгольської орди. Пізніше така форма монархії перетворилася на форму військової диктатури, притаманну країнам з державним переворотом який вчинили військові. Наступною для розглядання буде абсолютна монархія. Абсолютною називають ту монархію за якої одна особа - зазвичай король або королева - володіє абсолютною автократичною владою. В абсолютній монархії влада передається шляхом успадкування членів правлячої родини. Зародившись у середньовіччі, абсолютна монархія правила більшою частиною Західної Європи до XVI століття. Поряд із Францією, яку втілював король Людовик XIV, абсолютні монархи правили іншими європейськими країнами, зокрема Англією, Іспанією, Пруссією та Австрією. Поширеність абсолютних монархій різко впала після Французької революції, яка породила принцип народного суверенітету, або правління народу. В сучасному світі збереглися декілька країн які продовжують зберігати абсолютну монархію, серед них: південно-східна і південно-західна держави Азії- Бруней і Оман відповідно, Королівство Есватіні, найбільша за площею держава передньої Азії - Саудівська Аравія, Ватикан та ОАЕ. В абсолютній монархії, як і в диктатурі, влада та дії абсолютного монарха не можуть бути оскаржені чи обмежені законами, судами, економічними санкціями, релігією, звичаями чи виборчими процесами.

Тепер на черзі обмежена монархія. Обмежена або ж конституційна монархія це форма правління при якій влада монарха обмежується конституційними нормами. Подібна монархія виникла в країнах, де колись правили абсолютні монархи тобто, їхня влада ґрунтувалася на релігії, а сама влада не обмежувалася законами. До XIX – початку XX століття у більшості таких країн державна система управління набула республіканської форми і лише в деяких - еволюціонувала в обмежену монархію. За різновидами вона поділяється на дуалістичну і парламентську монархії де влада монарха обмежується повноваженнями державних органів.

В дуалістичній монархії влада ділиться приблизно порівну між монархом і вищим представницьким органом народу. Її можна охарактеризувати, як проміжний варіант між абсолютною і конституційною монархіями. Головними ознаками країн з подібною формою державного правління є: наявний виборний орган народного представництва, або по іншому парламент. Він має обмежені повноваження, а провідну роль в державі відіграє саме монарх. Монарх признає уряд який в свою чергу несе відповідальність перед ним, а не перед парламентом. Парламент же висловлює волю народи, і найчастіше створює видимість його участі у справах держави. Найяскравішими прикладами дуалістичної монархії є: Кувейт, Йорданія, Таїланд та Марокко

А ось парламентська монархія це форма правління за якою монарх виконує суто символічну роль. Формально монарх зберігає статус глави держави з винятково з представницькими повноваженнями. Виконавча влада здійснюється урядом, який формується і є підзвітним парламенту. Фактичним главою держави, тобто прем'єр-міністром, стає лідер партії, яка має найбільшу кількість депутатських місць у парламенті. Для набуття монархічної влади існує декілька способів. Першим типовий та найпоширеніший в монархічній практиці спосіб-спадкування, при який влада передається у спадок. Наступні нетипові, такі як демократичний, коли влаштовуються вибори і узурпаторський тобто

двірський переворот. Сучасні монархії по своїй більшості є парламентські. Найяскравішими її представниками є Бельгія, Андорра, Нідерланди, Норвегія, Швеція звичайно ж Великобританія та інші.

Крім вище названих видів монархії є ще один, так звана теократична монархія. Ця форма правління полягає в тому що державу очолює духовна особа. Для прикладу чудово підійде Ватикан де правитель видимий глава католицької церкви - Папа Римський.

Отже, монархія – це форма державного правління при якій влада повністю або частково належить одній особі – монарху. Найчастіше таку державу називають королівством, але є й ще інші варіанти, такі як: велике герцогство, князівство або місто-держава. Монархія може бути обмеженою, як наприклад у Великобританії чи необмеженою як у ОАЕ.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права. К.: Атіка, 2006. 592 с.
2. Що таке абсолютна монархія. URL: <https://www.greelane.com/uk/%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8/%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8C/absolute-monarchy-definition-and-examples-5111327>.
3. Деспотична монархія URL: <https://jak.koshachek.com/articles/despotichna-monarhija.html>.
4. Монархія. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_al1&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Monarkhiia.

УДК 342.4(520)

Пекур Д. Л., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОСНОВНІ РИСИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЯПОНІЇ

Конституція Японії на даний момент є відносно новою, що пов'язано із перебудовою Японської Імперії на демократичну державу нового типу після Другої Світової війни. Так як дане перетворення потребувало повної зміни законодавчої основи державного ладу, відповідно у 1947 році Конституцію Японської Імперії було замінено на Конституцію Японії, відому також як «мирна конституція», оскільки вона передбачає відмову від війни як засобу ведення державної політики [1, ст. 9], дарує всі демократичні права і свободи населенню, а Імператора проголошує носієм волі та символом народу, який у свою чергу наділений повнотою демократичної влади, як у більшості країн.

Традиційно Конституція Японії 1947 року вважається новим законодавчим актом, але фактично вона була крупною серією поправок, внесених в Конституцію Мейдзі – основний закон Японської Імперії. Після 1947 року до сьогодні жодних поправок більше внесено не було.

Характерною рисою японської Конституції є її відносна незмінність, при цьому зберігається можливість прийняття документів, що доповнюють чи змінюють трактовку окремих положень основного закону. Такі акти за значимістю можна порівняти з всесвітньо відомими поправками до Конституції США – вони мають досить високі вимоги до прийняття, їх дія на конституційне право країни є досить сильною, але докорінно змінити основний закон за їх допомогою неможливо. Такий документ по відношенню до вищезгаданої 9 статті Конституції Японії було прийнято нове трактування Кабінету Міністрів Сінзо Абе, що

зробило можливим частковий відхід від принципу пацифізму та забезпечило посилення збройних сил Японії з метою підтримки миру в азійсько-тихоокеанському регіоні [2].

Таким чином, Конституція Японії є типовою для західних демократій, що пояснюється фактом її прийняття у якості післявоєнної під деякою формою протекторату, а за деякими трактуваннями і тиску США. Такий формат забезпечений необхідністю демілітаризації країни та відходу від агресивного імперського минулого для підтримки стабільності у Азії та Тихоокеанському регіоні, попередження реваншизму та відновлення воєнних амбіцій, тобто японські процеси законотворчості у час прийняття нової Конституції були приблизно аналогічні німецьким у той же післявоєнний час.

Японія фактично являє собою конституційну монархію на зразок Британії та деяких північноєвропейських країн. Головою держави Конституція проголошує Імператора – він, як було сказано вище, є символом нації та номінальним лідером, але, як і в конституційних монархіях зазвичай, не наділений реальною повнотою влади. Фактично на Імператора Японії покладаються представницькі повноваження, схожу роль у державному управлінні відіграє, наприклад, британський монарх.

Наявний стандартний поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову. Законодавча влада представлена Парламентом, виконавча – Урядом з Прем'єр-міністром на чолі, що фактично наділений одними з найбільш широких повноважень в країні, судова – Верховним Судом. Такий поділ є звичайним для демократичних країн та має на меті запобігти зловживанням владою посадових осіб через так званий перехресний контроль – посадовці з числа кожної гілки влади можуть виконувати лише свої повноваження, а також мають право стежити за діяльністю інших. Таким чином, три аспекти владних повноважень виявляються розділеними між різними особами та стають інструментом стримування один одного – ця система також працює у всіх демократичних країнах.

Імператор Японії позбавлений впливу на державне управління у рамках доктрини поділу влади та фактично не входить до стандартної владної тріади. Механізмів узурпації влади у рамках воєнного, надзвичайного чи іншого подібного стану він також не має. Його ідеологічна функція полягає в уособленні народної влади та історичної пам'яті, представницька – у забезпеченні дипломатичного зв'язку, зовнішньої політики.

Не дивлячись на проголошення «мирної Конституції», фактично Японія має армію – Сили самооборони. Військо складається з сухопутних сил, що покликані забезпечити можливість відбиття нападу безпосередньо на острови держави, та флоту, який обороняє тонкий та міжнародний морський простір, бере участь у супроводі кораблів та боротьбі з піратськими рейдами. Армія необхідна для забезпечення стабільності в азійському регіоні, у тому числі стримування можливої агресії Північної Кореї, яка на даний момент є основним джерелом небезпеки для азіатських країн.

Конституція Японії передбачає також право на самоврядування – країна має типовий адміністративний поділ, складається з префектур, що мають певні права самоуправління – дані права так само забезпечуються Конституцією, так само як існування місцевої влади.

Контрольно-наглядова функція покладається на суди, що здійснюють конституційний нагляд на усіх рівнях:

Контроль за дотриманням Конституції покладений на суди. Конституція не забороняє нижчим судам здійснювати конституційний нагляд, проте встановлює, що остаточне рішення з таких питань приймає тільки Верховний суд. Юридичною основою для інституту конституційного нагляду є норма ст. 98, яка проголошує, що «Конституція є Верховним законом країни, і ніякі закони, укази, рескрипти або інші державні акти, що суперечать у цілому або в частині її положенням, не мають законної сили». Наслідками винесеного Верховним судом рішення є невикористання норми, що визнана неконституційною [3].

У висновку можна зазначити, що Конституція Японії 1947 року є типовим демократичним основним законом на зразок західних держав, що підтверджується також фактичним її прийняттям за сприяння США. Інститут конституційної монархії, поділ влади, самоврядування та інші основні правові принципи японської Конституції є типово західними. Унікальним з правової точки зору є так званий «принцип пацифізму», що мав на меті

демлітаризацію країни після Другої Світової війни та попередження реваншизму і відновлення мілітаризму. Тим не менш, із часом був забезпечений частковий відхід від даного принципу з метою надання Японії можливості повноправної участі у партнерських програмах ООН з підтримки міжнародної безпеки, зокрема військовим шляхом. Так, часткова ремілітаризація Японії та шлях розвитку Конституції в цілому є відбитком шляху розвитку даної країни від переможеної союзниці Німеччини у Другій Світовій війні до повноправного партнера у міжнародній дипломатії.

Список літератури

1. Конституція Японії. URL: https://web.archive.org/web/20090420144448/http://jpmimg.digital.archives.go.jp/kouseisai/category/document/goshomeigenpon_e.html
2. Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People – July 1, 2014. URL: https://japan.kantei.go.jp/96_abe/decisions/2014/_icsFiles/afiedfile/2014/07/03/anpohosei_eng.pdf
3. Конституція Японії 1947 року: навчальний матеріал. URL: <https://studfile.net/preview/5649981/page:41/>

УДК 340.5

Піддубна К. С., студентка гр. КЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ТРАДИЦІЙНА ТА РЕЛІГІЙНА ПРАВОВІ СІМ'Ї

Традиційна та релігійна правові сім'ї являють собою сукупність правових систем, які базуються на звичаєвому праві, але адаптовані під сучасні реалії. Саме вони вважаються найстарішими правовими сім'ями в історії права. В чистому вигляді традиційна правова сім'я не існувала в жодній державі, але була дійсною за часів первісного суспільства.

Основною рисою традиційного права є те, що домінують звичаї і традиції, які передаються з покоління в покоління. Проте навіть вони мають бути визнані державою. Зазвичай ця правова сім'я зустрічається в країнах Далекого Сходу, центральній Африці та в Мадагаскарі. Обумовлено це тим, що традиційне право часто використовується в країнах з нерозвиненою соціальною структурою, характеризується відсутністю демократизму а також тим, що владні інституції обмежені державою. Права можуть відрізнятися в кожній з країн, бо будуються вони на історичному минулому тієї чи іншої держави. В цьому є принцип локальності правового звичаю, який є основним джерелом традиційного права. Так, наприклад, деякі течії філософії Китаю, такі як конфуціанство, визначають право як зло, а етику і традиції - як добро [1]. Головним при розв'язанні конфлікту в них є примирення, а не вирішення того, хто правий, а хто ні. А в африканському праві домінує ідея примирення при розв'язанні конфлікту в силу того, що всі люди пішли з одного роду. Також традиційне право характеризується тісним зв'язком з релігією та родовими культурами.

В релігійній правовій сім'ї основним джерелом права є священне письмо. Головним творцем права є Бог, а не людина чи держава. Існують такі види релігійних правових систем, як: мусульманське право, індуське право, іудейське право, буддійське, синтоїське, зооастризм, а також канонічне право християнської релігії [3]. В кожному з них є свій релігійний текст і свій Бог.

У мусульман джерелом права є Коран (слово Аллаха) – священне письмо в якому викладені всі правила поведінки та обов'язки, Сунна, Іджма та Кіяс. Веди є релігійними джерелами права в індуїзмі, а в іудействі – вчення Тора, отримане Мойсеєм на горі Сіон і

Талмуд. У християнському праві це Новий Заповіт, Святе Передання, Апостольські правила, постанови Великого Собору і постанови Папи Римського. Важливими є думки авторитетних каноністів, які тлумачать всі джерела права. В буддистів це Сутта і Трипітака. Взагалі буддизм є найбільш ненасильницькою і лояльною правовою системою. Синтоїзм присутній лише в частині Японії. На відміну від інших релігійних сімей у синтоїзмі не має засновника та єдиного святого письма, заснована ця релігія на вірі в духа та божество. Основою зороастризму є стародавня міфологія, дійшли до нас у вигляді Авести – священного зороастрійського канону [2]. Релігійна правова сім'я найбільш поширена в Іраці, Ірані, Судані, Пакистані, Індії, Сінгапурі, Ізраїлі.

Отже, релігія постійно вступає у взаємодію з правом і стає окремим чинником розвитку публічної сфери суспільства та держави. По-перше, релігія (її зовнішня частина) стає окремим предметом правового регулювання. По-друге, релігійні погляди все частіше впливають на прийняття публічно-правових рішень, у тому числі й на зміст законодавства. Унаслідок такої взаємодії у світі виник феномен релігійних правових систем, який потребує більш глибокого і ґрунтовного вивчення.

Вважаємо, що ні релігійна, ні традиційна правові сім'ї не є доцільними в сучасному світі. Перш за все тому, що засновані вони більше на обов'язках і заборонах, а не правах людини. По-друге, тому що великий вплив на свідомість людини має церква або певний ідол. Інколи люди, які мають владу над іншими, можуть цим користуватися і трактувати релігійні норми або родові звичаї так, як це буде вигідно.

Список літератури

1. Шестопалова Л.М. Теорія права та держави: Паливода А.В., 2012. 256 с.
2. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі: Монографія. Х.: Право, 2015. 352 с.
3. Росовська І.Ю. Вплив релігії на формування та розвиток правових сімей сучасності: Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2020. №10. С.83-91.

УДК 349.2

Приходько Т. О., студентка гр. АЮ-191

Науковий керівник: Пузирний В. Ф., професор кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, д.ю.н., професор

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ І СУДІВ

Створена в Україні національна система запобігання та протидії корупційним схемам на сьогодні включає взаємообумовлені та взаємопов'язані інструменти, які формують єдиний механізм забезпечення ефективності функціонування даної моделі. Базовими складовими елементами такої системи, що обумовлюють її стабільну діяльність та вирішення поставлених завдань повинні бути: сукупність нормативних правових актів у сфері протидії корупції система державних органів, організацій та інститутів, що забезпечують комплексне запобігання й протидію корупції на загальнодержавному рівні та інші державні органи (правоохоронний блок); сукупність форм, методів контрольної-наглядової та іншої діяльності; наявність підсистем: внутрішнього контролю (контрольна) та адміністративного нагляду та інших заходів (оперативно-розшукових тощо) [1, с.172]. Тому, в зв'язку з цим особливо актуальним постає дослідження перспектив взаємодії антикорупційних органів із судами.

Одним із напрямів оптимізації механізму ефективної взаємодії антикорупційних органів є інтенсивний інформаційний обмін, зокрема впровадження єдиної інтегрованої інформаційно-аналітичної системи накопичення інформації, виявленої в ході досудових розслідувань злочинів, про способи одержання, джерела походження та розміри вигоди як потенційного об'єкта для можливих наступних дій, пов'язаних з корупційними схемами, у тому числі надання доступу до інформації з обмеженим доступом, банківської таємниці тощо.

Така система обов'язково повинна відповідати міжнародним стандартам та забезпечувати інтеграцію додаткових інформаційних ресурсів органів державної влади з ЄІС, заміну застарілого апаратного та програмного забезпечення, удосконалення комплексної системи захисту інформації відповідно до нових загроз її безпеки. Також для удосконалення інформаційно-просторового формату даної сфери необхідно удосконалити нормотворення антикорупційної спрямованості, зокрема розробити Інструкцію чи програму на державному рівні про порядок організації обміну інформації між антикорупційними державними регуляторами; професійне навчання та підвищення кваліфікації працівників по даному напрямку.

Передовий досвід свідчить про те, що розроблення програми, яка передбачає систематичний та ефективний обмін інформацією, може привести до викриття великої кількості кримінальних правопорушень. Обмін інформацією може здійснюватися у формальному або неформальному режимі.

Для належного функціонування будь-якого органу в якому існують різні антикорупційні підрозділи з власними завданнями та різними методами роботи, ключовими чинниками є організація належної внутрішньої взаємодії між цими підрозділами. Можемо зазначити, що на сьогоднішній день внутрішня взаємодія підрозділів, які ведуть боротьбу з корупцією потребує удосконалення, зокрема в питанні розмежування завдань та функцій з питань запобігання та виявлення корупції. У рамках співпраці з іншими правоохоронними органами необхідно розпочати процес отримання доступу до реєстрів, баз та банків даних, які знаходяться у розпорядженні державних органів, адже оперативний доступ та обмін інформацією – це запорука якісної та результативної діяльності.

На сьогоднішній день, серед чинників, які негативно впливають на рівень ефективності взаємодії можна виділити наступні: наявність різних показників в діяльності різних правоохоронних органів; дублювання повноважень; недобросовісна конкуренція за показники; небажання ділитися інформацією в результаті надмірної корпоративної закритості кожного правоохоронного органу; відсутність належної нормативно-правової бази, яка б врегульовувала питання взаємодії; наявність конфлікту між вищим керівництвом різних правоохоронних органів і наявність конфлікту між керівниками різних антикорупційних органів на регіональному або місцевому рівнях [2].

Важливим питанням, якому необхідно приділити увагу у процесі плану покращення взаємодії запропоновані наступні заходи: створити ефективну систему контролю за діяльністю антикорупційних підрозділів державних органів, потрібно законодавчо забезпечити контроль одного державного органу за діяльністю антикорупційних підрозділів, чітко розмежувати та усунути дисбаланс повноваження, впровадити європейську систему оцінки діяльності правоохоронних органів, усунути показову систему в роботі.

Одним із важливих завдань в сфері взаємодії є налагодження партнерських відносини між різними підрозділами правоохоронних органів, також налагодження тісної міжнародної співпраці між антикорупційними органами України з компетентними органами іноземних держав у сфері антикорупційної діяльності. На міжнародному рівні постійно проводяться засідання робочих груп та семінари щодо боротьби з проявами корупції в державних органах влади, участь в яких дозволить нашим фахівцям в цій сфері використовувати передові види практик впровадження інформаційної взаємодії на національному та міжнародному рівні та методології з метою створення і здійснення ефективних і взаємно узгоджених заходів для вирішення даної проблеми з метою обміну досвідом та інформацією.

Для удосконалення ефективної співпраці з громадськістю необхідно проводити наступні заходи: формування позитивного іміджу антикорупційних органів; надавати громадським організаціям можливості активно брати участь у реалізації антикорупційних

програм; за допомогою засобів масової інформації проводити роз'яснювальну роботу серед населення для підвищення правової свідомості, правового виховання, розповсюджувати знання щодо корупційних правопорушень; забезпечити прозорість розслідування і судового розгляду справ про хабарництво.

Також стимулом до співпраці з громадськістю може стати матеріальне заохочення громадян до такої співпраці, тобто плата громадянам за інформацію про корупціонерів у державних гілках влади.

В Україні на сьогоднішній день ще не створена надійна система інформаційної інфраструктури та кібербезпеки, тому антикорупційним підрозділам, які ведуть боротьбу з корупційними явищами в державних органах необхідно піклуватися про захист свого інформаційного простору самостійно, для цього необхідно розробити стратегію, впровадивши в себе достатньо надійну систему кіберзахисту з урахуванням усіх вимог, яка буде включати: якісне кадрове забезпечення фахівців даного профілю у головному та територіальних підрозділах, а також забезпечення їхньої діяльності новітнім технічним обладнанням [3, с. 115].

Враховуючи вищевикладене не, приходимо до висновку, що на сучасному етапі практика правоохоронних органів, так як і співробітників підрозділів внутрішньої безпеки багато в чому відстає від темпів розвитку організованої і професійної економічної злочинності, нові види злочинності істотно додали як в кількісних, так і в якісних характеристиках, зокрема на інформаційному рівні, тому удосконалення якісного функціонування інформаційно-просторового формату взаємодії антикорупційних органів повинно бути першочерговим завданням на даному етапі.

Список літератури

1. Борець М. В. Адміністративно-правовий статус державних регуляторів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. КНЕУ. 2017. 254 с.

2. Антикорупційна інфраструктура. URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/11.pdf. (дата звернення: 10.11.2022).

3. Удалова Л. Д. Функція судового контролю у кримінальному процесі. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 176 с.

УДК 342.5

Пульгун С. П., студентка гр. КЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ВЛАДИ ТА ЇХ ВИДИ

Механізм держави України – це визнаний певний порядок структурних елементів, які в своїй сукупності утворюють єдину організацію, яка забезпечує функціонування держави (організаційно-економічну, організаційно-політичну, організаційно-соціальну, організаційно-охоронну), а саме створюються відповідні умови для забезпечення необхідних матеріальних, соціальних, економічних і політичних потреб громадян. Залежно від функціональних особливостей і повноважень та виду суспільних відносин, відповідні структурні елементи утворюють основу організації держави.

Головною частиною механізму держави України є політичний елемент, зокрема державні органи влади – державний апарат. У різних джерелах інформації, навчальній, науковій або додатковій літературі це поняття трактується по-різному. Так, на думку одних

фахівців, державний орган – це установа, що виконує певні завдання в тій чи іншій сфері громадського життя [1, с. 113]. Інші розглядають державний орган як складову частину механізму держави, що має відповідно до закону власну структуру, чітко визначені повноваження щодо управління конкретною сферою громадського життя й органічно взаємодіє з іншими частинами державного механізму, які утворюють єдине ціле [2, с. 105]. Інколи державний орган трактується як певним чином організована група людей, що діє у відповідній сфері, у рамках своєї компетенції і бере участь у реалізації певних державних функцій [3, с. 250]. Також є й інше визначення поняття «державні органи».

Проблематичність із визначенням поняття орган держави є в тому що різні науки права його по-різному трактують, ці науки мають відповідно до своїх особливостей своє розуміння цього поняття: теорія держави і права, конституційне право, кримінальне право, адміністративне право, цивільне право і деякими іншими. Кожна із вище перекислених галузей права проаналізує предмет дослідження враховуючі особливості і характерні ознаки, виходячи із власних позицій, вони розкривають по-різному державний орган: функціональні особливості, що показують власну структуру, що виконує певні державні ознаки, які на неї покладені, соціологічні особливості, в як колектив людей який був відхилений суспільством для виконання державних завдань; юридичні особливості, що характеризують наділенням певних повноважень для виконання покладених функцій; організаційні особливості, які акцентують увагу що це певна організаційна структура, яка має свою будову і належить до механізму держави.

Характеристика конкретного державного органу влади як структурного елементу системи починається із двох вихідних положень. По-перше, орган держави – це організація, що не відрізняється від будь-якої іншої організації і для якої головне – не кількість та якість складових елементів, а їх взаємозв'язок і взаємодія [4, с. 291]. По-друге в силу того, що це саме орган як організація яку створила держава, воно має свої характерні ознаки які відрізняють її від інших організацій.

Із вище сказаного ми можемо зробити висновок, що характеристика державних органів складається із двох основних груп: як один із видів державних організацій; як власне сам державний орган.

Перша група розглядає орган державної влади як один із видів специфічних державних організацій. Ця система державних організацій включає в себе державні органи, державні підприємства та установи що мають між собою спільні ознаки:

- Організований колектив людей;
- Головною метою є реалізація певних державних завдань, для цього кожна з них має певні повноваження;
- Мають чітку визначені державною структурою;
- Взаємовідносини у колективі працівників і керівництвом визначенні спеціальними нормами;
- Створюються, регламентуються і припиняють свою діяльність встановленому законом порядку;
- Вся організаційна структура формується на принципі субординації.

Окремі фахівці відносять вказані ознаки до визначальних ознак органів держави. Так, вони зазначають, що державні органи мають певну компетенцію, структуру, володіють специфічними методами роботи, утворюються в порядку, встановленому законом, покликані здійснювати основні функції держави [5, с. 75-76].

При такому ході думок при поставленні питання можливі два висновки – державні організації не мають виражених ознак або державні органи влади ототожнюються з іншими організаціями. Ці висновки не можна обґрунтувати, та як державні організації характеризуються цими ознаками, можна переконатися про це звернувшись до відповідних нормативно-правових актів, в яких прописано їх правові статуси.

Першою такою ознакою є належність державного органу до механізму держави, тобто те, що він є складовою частиною цього механізму й міцно пов'язаний із іншими його частинами [6, с. 157]. Ця ознака є важливою, тому що державний орган неможливий поза механізмом держави. Якщо взяти орган державної влади то можна прослідити його особливі ознаки.

Зробивши аналіз все спільне, що було у наведених поняттях визначення державного органу влади, можна зробити висновок, що головними специфічними ознаками, які вказують на якісну індивідуальність державних органів:

- Здійснюють державне управління;
- Здійснюють завдання й функції держави в одній із конституційних форм державної діяльності;
- Наділені повноваженнями державно-владного характеру.

Місце державних органів влади у системі механізму держави визначено Конституцією України. Так відповідно до статті 6 Конституції України, органи держави поділяються на законодавчі, виконавчі, судові.

Основою поділу влади на самостійні гілки влади покладено теорію поділу, що є структурно раціональним поділом з можливості бути кожним самостійним і контролювати інші гілки влади .

Поділ влади може забезпечувати чітку роботу механізму влади, так як утворюється система протизваги, яка не дає одній гілці влади узурпувати всю повноту влади. Через це і було розроблено методи стримувань і протизваги влади. В цю систему входить повноваження президента і парламенту, можливість імпичменту президента, розпуск парламенту, призначення вищих посадові посади президентом і парламентом.

Але в цей принцип закладено не тільки чіткий розподіл влади і компетенції, а і також тісну взаємодію між ними. Адже для забезпечення ефективної життєдіяльності суспільства необхідно ефективна взаємодія і можливість впливати один на одного.

Як бачимо, поділ влади не є абсолютним. Він водночас означає єдність влади на основі загальних політико-правових принципів і цілей гуманного суспільства [11, с. 3].

Таким чином, апарат держави – це не просто механічне поєднання певних органів державної влади, а їх чітко визначена взаємодія і цілісно організована система.

Список літератури

1. Теорія держави і права: [навч. посіб.] / Бостан С. К., Гусаєв С. Д., Пархоменко Л. М. та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2013. 348 с.
2. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. М.,1995. 377 с.
3. Теория государства и права: учебник / под. ред.. А.И. Денисова. М.: Юрид. лит., 1980. 316 с.
4. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика : пер. С англ. / Кинг. У., Клиланд Д. ; общ. Ред.. и предисл. Г. Б. Кочеткова. М. : Прогрес, 1982. 392 с.
5. Теорія держави і права / заг.ред. В. В. Копейчикова. К. : Юрінформ,1995. 192 с.
6. Теория государства и права: учебник / отв.ред В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. М. : Инфа М-Норма, 1997. 570 с.
7. Охрипинюк В. Політико-правові принципи організації та функціонування державної влади в Україні. Право України. 2002. №6. С. 113-117.

УДК 340.15:341.24

Рогинська М. О., студентка гр. КЮ-212

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ЗБОРІВСЬКИЙ ТА БЛОЦЕРКІВСЬКИЙ МИРНІ ДОГОВОРИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Складна геополітична ситуація, що склалася навколо козацької держави Богдана Хмельницького під час національно-визвольних змагань, призвела до укладення низки

вимушених угод із різними державами, що мали інтереси до української землі. Найбільш значущими угодами першого етапу української національної революції (лютий 1648 – червень 1652 рр.) є Зборівський та Білоцерківський договори.

Зборівський договір від 17 серпня 1649 року був результатом двох суперечливих передумов. З одного боку, його підписанню сприяли численні військові успіхи козацької держави, апогеєм яких можна вважати Зборівську Битву. З іншого боку, ці успіхи перекреслювались нестабільним козацьким союзником – Кримським Ханством, яке, по завершенню Зборівської битви, уклало мир з поляками, що шкодив козацькій державі. Тому, не маючи змоги вести війну ще й проти татар, Хмельницький піддався тиску кримського хана та розпочав мирні переговори з Річчю Посполитою. Наслідком переговорів стало укладення, так званого, Зборівського договору між Річчю Посполитою та Військом Запорозьким.

Договором передбачалося, що:

- землі Чернігівського, Київського та Брацлавського воєводств переходили під владу Війська Запорозького, яке визнає підданство перед польським королем;
- король, своєю чергою, визнає самоврядність цих земель;
- на них не мають права перебувати польські війська, єзуїти та євреї;
- єзуїтам забороняється брати на утримання заклади освіти;
- усі адміністративні посади у цих воєводствах можуть займати лише особи православної віри;
- вся влада у цих землях належить гетьманській адміністрації;
- у власне володіння гетьмана переходить Чигирин;
- усім учасникам заворушень надається амністія;
- козацький реєстр обмежується кількістю в 40000 осіб;
- всім, хто не потрапляє до нього, належить повернутись до панів;
- Київська митрополія відроджується у своїх правах;
- Митрополиту надається місце у сенаті;
- православної церкві має повернутися церковне майно.

Фактично, договір передбачав утворення повноцінної козацької автономії на українських землях. Однак, як слушно зазначив М. С. Грушевський, «Зборівський фінал був тяжким ударом і для одної і для другої сторони. Обидві відчували його як тяжке розчарування по всіх зусиллях» [1].

Це було дійсно так, оскільки обидві сторони, хоча значно ослабли, не досягли поставлених цілей. Річ Посполита не змогла придушити повстання та була вимушена укласти договір на умовах, що не задовольнив шляхту, котра прагнула повернути свою владу на тих землях, та католицьку церкву, що докладала численних зусиль з метою викорінення православ'я на українських землях. Також, така угода була демонстрацією слабкості Речі Посполитої для її зовнішніх суперників.

Для Війська Запорозького даний договір також був суперечливий, оскільки досягнення автономії не відповідало головній меті збройного виступу – повної незалежності козацької держави. Обмежена територія де поширювалась козацька автономія не задовольняла Хмельницького, оскільки в ході переговорів він був змушений відмовитись від, щонайменше, Барського, Звягільського, Любартівського, Миропільського, Остропільського та Подністровського полків [2, с. 245]. Хоча договір і передбачав розв'язання релігійного питання, польський сейм відмовився ратифікувати цей пункт договору, тому тема віри й надалі залишалась гострою. Селяни знову опинялися під владною панів. Кримському ханству, за паралельним польсько-татарським Зборівським договором, дозволялось брати ясир у ході повернення їхніх військ до Криму. Фактично, даний договір суперечив інтересам козацьких низів, селян та міщан, що загострювало наявні соціально-релігійні проблеми.

За таких умов обидві сторони готувалися поновити бойові дії. Уже в лютому 1651 року Річ Посполита розпочала нову воєнну кампанію, результатом якої було укладення Білоцерківського договору.

Передумови укладення даного договору були подібними до Зборівського: значне виснаження сторін, черговий розрив кримським ханом союзу з козаками. Однак, цього разу

позиції українців на переговорах були суттєво ослаблені розгромом козацьких військ у битві під Берестечком через неочікуваний відхід татар з поля бою. Такі дії були рівносильні зраді, тому загроза війни на двох напрямках була велика як ніколи. А знекровлення армії та заворушення серед козаків перекреслило плани Хмельницького продовжувати війну до перемоги. Тому сторонами було розпочато переговори. Вони завершилися підписанням, так званого, Білоцерківського мирного договору від 18 вересня 1651 року.

Договір передбачав, що:

- Річ Посполита поновлює свою владу на території Брацлавського та Чернігівського воєводств;

- у цих землях магнатам та шляхті повертаються маєтки та поновлюється їх влада над селянами;

- влада козацької адміністрації поширюється лише на території Київського воєводства;

- козацький реєстр скорочується до 20000 осіб;

- гетьман позбавляється права мати дипломатичні зносини з іноземними державами;

- після смерті Хмельницького король отримає право призначати та звільняти гетьманів;

- козацьку старшину відтепер затверджує король;

- усім учасникам збройного виступу оголошується амністія;

- Річ Посполита підтверджує права православної церкви.

Можна стверджувати, що даний договір частково задовольняв лише польську сторону. Для козацької держави договір, як слушно зазначив М. В. Горобець, фактично, передбачав «зниження статусу політичної автономії Війська Запорозького до рівня станового імунітету козацтва», тому закономірно, що він спричинив значне загострення соціальної напруги в Україні та анти гетьманські виступи [3, с. 292]. Логічно, що даний договір не поклав кінець протистоянню: Річ Посполита готувалася остаточно придушити козацьку державу, а Військо Запорозьке готувалося до реваншу. У 1652 році договір було розірвано.

Тож, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що обидва договори були породженням складних умов в яких опинилися сторони, вони не задовольняли жодну зі сторін та, очевидно, мали тимчасовий характер і були укладені з метою відновлення ресурсів для подальшого продовження боротьби.

Список літератури

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. К. : Наук. думка, 1995. Т. 8. 856 с.

2. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет). К. : Либідь, 1995. 624 с.

3. Горобець В. М. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2003. Т. 1: А - В. 688 с.

УДК 340.15:340.1

Рубіс А. А., студентка гр. КЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДЖЕРЕЛА ТА ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Стародавній Китай ми можемо розглядати як яскравий приклад деспотії яка була притаманна на Сході в до нашої ери. Її головними рисами були абсолютна теократична монархія якою керував цар – головний правитель. Держатель Стародавнього Китаю

поєднував у собі всю світську і духовну владу, а також всі її гілки. Він був головнокомандувачем військ, займав перше місце в бюрократії того часу, призначав чиновників в центрі та на місцях, головним жерцем, здійснював правосуддя на найвищому рівні та контролював економіку. Це була централізована країна із жорстким контролем імператора високих чиновників.

Логічно стверджувати що разом із розвитком самої держави, розвивалося і законодавча база, яка легітимувала органи державного управління та саму країну. Право відображало Стародавній Китай і описувало його будову як держави, в ньому було відображено суть, функції, соціальний устрій, соціальний порядок, форму. На вищесказаних положеннях організації Китаю як держави і було вибудовано законодавство, загальні риси і характерні особливості можна побачити і в сучасності.

Право Стародавнього Китаю має особливість, воно не піддалося впливу жодної світової релігії, однак воля Неба знайшла своє втілення в обранні всевишніми силами правителя держави. Система покарань та заохочень визначалася саме головою держави, який спирався на закон який було створено ним же самим або з його волі. Законодавство Китаю формувалося і розвивалося в першу чергу, як кримінальне право, положення якого вже регулювали цивільні, господарські, адміністративні та управлінські правовідносини для досягнення їх взаємодії та підтримання правопорядку. Тому право Стародавнього Китаю розглядається через призму покарання. На яке і покладено основну задачу попередження нових злочинів, та справедливий вирок за його вчинення. Відповідному злочину призначене відповідне покарання по системі градації. Так само і нагорода – що покликане запобігти й усунути потенційних злочинців.

Основними джерела права в Китаї були: норми моралі, звичаї, судова практика, розпорядження та закони імператора «Книга законів царства Вей».

У ході розвитку держави як Китаю та зміни династій суть права власності змінювалося. За династії Ін право на землю належало вану; у період Чжоу з'являється право приватної власності на землю; у період Цинь тепер землю яка була у приватній власності може бути одиницею товару та можливість її продажу.

Зобов'язальне право Стародавнього Китаю передбачало договори: міни; купівлю-продажу; дарування (землі, рабів, зброї тощо); позики (боржник, що вчасно не повертав позику, ставав рабом); оренди землі; особистого найму [2, с. 128].

У спадковому праві Стародавнього Китаю передбачало, що все майно батька успадковувалося старшим сином від браку із першою дружиною. Якщо ж синів не було, то майно успадковували родичі померлого. Дружина мала право на успадкування майна, але в дуже обмежених рамках.

Сімейне право Китаю було побудовано на засадах патріархату. Шлюб укладався із дозволу батьків і вони його засвідчували. Чоловік та батько у сім'ї мали беззаперечний авторитет, всі сімейні справи вирішував чоловік. У шлюбі дружина взагалі не мала право на особисте майно, при цьому вступаючи в заміжжя вона обривала всі сімейні відносини із попередньою родиною. Саме давньокитайське право надавало великі привілеї у сімейних стосунках чоловікам більшість яких були заборонені для жінок. Тому у аристократії Давнього Китаю набуло популярність гареми із рабинями-наложницями при їхніх домах.

Право Стародавнього Китаю – це передусім кримінальне право, яке будувалося на імперативних принципах. У ньому найважливіше значення має Карне уложення Тан – «Тан луй шу і», в якому було зосереджено філософію права Китаю.

Законодавством Китаю були передбачені злочини проти: держави (зрада імператору, бунт, змова, зберігання забороненої конфуціанської літератури); релігії (чаклунство, висипання попелу на вулицю); особи (вбивство, завдання тілесних ушкоджень); порядку управління (помилка чи проступок чиновника під час виконання службових обов'язків, недонесення чиновника про протиправні діяння свого колеги) та військові злочини (дезертирство). Їх було надзвичайно багато. В епоху Чжоу законодавець знав більш ніж 500 різноманітних злочинів [1, с. 51-52].

У кримінальному законодавстві вживався термін «бао», що означав відбування покарання за вчинений злочин. Як і у більшості стародавніх країн у додержавний період

існувала кровна помста, що із виникненням держави набуло своїх особливих акцентів. За період династії Цин у кримінальній системі покарань запанувала особлива жорстокість. Звичайною практикою були покарання та привселюдні старти. Найтяжчі покарання передбачувалися за державні злочини де знищували не тільки саму особу, а й три покоління родичів. Перед цими покараннями ставилася основна мета – це залякування. Це досягалося різними способами: смертна кара в різних формах (четвертування, підпал злочинця, закопування живцем), членоушкоджувальні покарання (відрубання різних частин тіла), штрафи якими можна було відкуповуватися від відбування інших покарань тюремне ув'язнення, привселюдне приниження. У системі покарань Стародавнього Китаю було закладено принцип колективної відповідальності, який згодом поширився на вільне населення, зокрема на чиновників [3, с. 92-93].

Отже, у Стародавньому Китаї можна виділити періодизацію державо-генезу та право-генезу. Період Трьох династій, Період імперії Цинь, Період імперії Хань. Кримінальне право було комплексним та регулювало цивільні, господарські, адміністративні та управлінські правовідносини. В ньому не було сформовано цілісну систему права, але певні елементи системи права в ньому були: норми, деякі інститути права, елементи деяких підгалузей права. Більш всього розвинене було кримінальне право, яке містило елементи інших галузей права та містило обширну систему покарань із особливою жорстокістю.

Список літератури

1. Кузьминець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави і права зарубіжних країн (схема, коментарі, термінологічний словник): навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2012. 242 с.
2. Гапотій В. Д., Куйпіда Є. О., Попенко Я. В. Історія держави і права зарубіжних країн (Стародавній світ та доба Середньовіччя): підручник. Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 603 с.
3. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу : монографія. Харків : ФОП Панов А. П., 2019. 252 с.

УДК 340.15:340.12

Рудник Р. В., студентка гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

РЕФОРМИ В ПРУССІЇ

В історії держави і права Німеччини XIX ст. є переломним та найважливішим періодом розвитку. Важливо розповісти, що початком посилення позицій Пруського королівства можна вважати Віденський конгрес 1815 року. При цьому зародки змін почалися ще після поразки від Наполеона у 1806 році король Пруссії Фрідріх Вільгельм III зрозумів, що його державі та суспільству необхідні реформи. Дослідженням питання Пруських реформ займалися В. Новіков, О. М. Бандурка, С. Ф. Фортунатов та інші вчені.

Пруські реформи початку XIX ст. були необхідними для зміни геополітичного становища держави. Їх ще називають реформами Штейна-Гарденберга. Також в ньому брали участь Ганс фон Бюлов, Вільгельм фон Гумбольдт, Герхард фон Шарнхорст та інші державні діячі. Вони проводилися протягом 1807-1814 рр.

Штейн був антиабсолютистом та антистатистом, підозрілим до бюрократії та центрального уряду. Перш за все він взяв курс на децентралізацію та утворення колегіальної держави. Таким чином, Штейн надав більшу автономію провінціям, округам (крейсам) та

містам. Стара система кабінетів була скасована. Тепер адміністрацією керували за принципом портфелів. До складу державної ради входили п'ять головних міністерств - міністр внутрішніх справ, міністр закордонних справ, міністр фінансів, міністр юстиції та військовий міністр, всі відповідальні лише перед королем. Правосуддя та адміністрація були розділені раз і назавжди.

Гарденберг був більше занурений в ідеї Просвітництва. Він взяв принципи французької революції та пропозиції, створені практичною політикою Наполеона. Він був статистом тобто підтримував ідеї централізації держави Гарденберг передбачив створення національного представницького органу, до складу якого входили корпоративний та репрезентативні елементи. Вони склалися з корпоративної бази з 18 аристократичних землевласників, 12 власників міської власності та дев'яти представників з-поміж селян [1].

Питання про звільнення селян із кріпацтва було в Пруссії поставлене ще раніше вступу Штейна у владу: коли він був покликаний до управління державою, особливою комісією вже було розроблено проєкт, який міністру-реформатору довелося лише здійснити. Фрідріх-Вільгельм III думав, однак, обмежити дію нового закону лише двома провінціями (Східною та Західною Пруссією), але Штейн прямо наполягав на тому, щоб міра була поширена на всі сфери монархії. Едикт 9 жовтня 1807 року знищував кріпацтво у всьому королівстві і скасовував колишню винятковість дворянського землеволодіння, проголосивши свободу переходу земель із рук до рук. Селяни на державних землях отримали особисту свободу, право викупувати панщину двояким шляхом: або вони могли заплатити одночасну суму, що дорівнює збільшеному у 25 разів річному доходу з цієї панщини, або сплачувати постійно 4-відсоткову ренту. Викупуваючи панщину, вони даремно отримували у власність землю, де сиділи [2].

Законом про митні тарифи 1818 року Бюлов усунув митні перешкоди в межах Пруссії та запровадив мито на зовнішніх кордонах. За товари, що ввозилися до Пруссії та експортувалися з Пруссії, стягувався митний тариф, а всередині самої держави торгівля стала вільною. Пруська митна система була дуже простою та ефективною, високими податками обкладалися промислові товари, особливо текстильні [3].

Важливою частиною реформ була сфера освіти. Гумбольдт створив чітку загальну державну систему, в якій хаотичність типів шкіл і програм навчання була ліквідована, шкільна освіта поділена на два рівні — початковий та середній із відповідними двома типами шкіл. Також була створена велика кількість державних початкових шкіл, що дозволило зробити початкову освіту доступною і обов'язковою для всього народу Освітою керував єдиний державний орган (у Пруссії з 1809 року це був департамент освіти в міністерстві внутрішніх справ, а з 1817 року — окреме міністерство освіти). [4].

Також реформатори не забули про армію. У 1810 році Шарнхорст реорганізував Пруську військову академію в Берліні. У генеральному штабі вже неможливо стало служити без спеціальної освіти. У XIX сторіччі прусська армія перетворилася на найбільш інтелектуальну армію Європи. Чому саме Шарнхорст запровадив у прусській армії такі зміни, можна зрозуміти, якщо взяти до уваги, що він був простолюдином, дворянство отримав уже за бойові заслуги, а крім того, він служив в артилерії, тобто у єдиному роді військ, в якому до XIX сторіччя була потрібна спеціальна освіта [2].

Отже, пруські реформи XIX ст. були необхідні, оскільки старі феодальні звичаї були неефективними в умовах мобілізації сотень тисяч людей в армію. Було місце і французькому впливу, оскільки Франція була взірцем для багатьох державних діячів по всій Європі. Хоча ці реформи не були доведені до кінця повністю однак вони стали рушійним кроком домінації Пруссії та його перемоги над Австрією.

Список літератури

1. Пруський реформаторський рух. URL: https://uk.upwiki.one/wiki/Prussian_Reform_Movement#Bureaucracy_and_leadership (Дата звернення: 09.08.2022).

2. Реформи Штейна и Гарденберга. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%8B_%D0%A8%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B8_%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D

0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B0#%D0%91%D1%8E%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D0%B8_%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (Дата звернення 09.08.2022).

3. Новіков В. Пруссія після 1806 року: подолання національної кризи. Передати естафету URL: <https://my.ua/news/cluster/2020-11-04-prussia-pislia-1806-roku-podolannia-natsionalnoyi-krizi-peredati-estafetu> (Дата звернення 09.08.2022).

УДК 340.15:341.231.14

Рябус Л. С., студентка гр. КЮ-212

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВА ГРОМАДЯН ГРЕЦІЇ В РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Політико-правова думка Стародавньої Греції є надзвичайно багатим явищем, і ми зупинимося на тих аспектах, які особливо яскраво зображують основні відмінності. Видатні мислителі (Протагор, Сократ, Платон, Арістотель) пропонували різні підходи до розуміння меж індивідуальної свободи та авторитету інституційних механізмів держави саме в класичний період грецької демократії. Це виявило безпосередній зв'язок між політичною свободою і свободою людей, які можуть усвідомлювати себе як громадяни, окремі люди, мислителі, митці, підприємці.

Софісти прагнули піднести особистість і людину загалом, водночас окреслюючи межі своєї здатності визначати та запроваджувати ідеальну політичну систему, ідеальний правовий порядок, ідеальний соціальний лад, і взагалі ставить під сумнів існування абстрактних ідеалів. Це не перший випадок в історії людської думки, коли предметом дискусії є те, що є стандартом людського знання та істини. Софіст Протагор дав таку відповідь: «Міра усіх речей – людина, існуючих, що вони існують, а неіснуючих що вони не існують» [1, с. 94].

Правильно вважати людей мірилом усіх речей, водночас приписуючи схильність до знання окремим особам, людям вибору, і заперечуючи цю здатність більшості людей. І ці чесноти не є вродженими якостями, їх слід культивувати. Російський дослідник З. Малахов слушно зауважує: «Ціннісна позиція людини, як правило, позитивна, оскільки свідчить про визнання нею можливості існування як особистості. Людина існує як цінність у світі» [2, с. 182].

Якщо Сократ критикував порядок афінського демократичного ладу в управлінні політичними справами населення, то Протагор, навпаки, вважав ситуацію справедливою, оскільки, на його думку, афіняни цілком усвідомлювали необхідність громадянської чесноти. Завдяки наполегливій праці та навчанню можна набути чеснот, необхідних у сімейних і громадських справах. Саме тому, що чесноти навчаються, має сенс карати злочинців. За Протагором, головний сенс покарання полягає в тому, щоб ні ця особа, ні інша не вчинили злочину, бачимо це покарання [1, с. 98].

Мудрі люди розуміють суперечливість людських стосунків і не намагаються їх усунути, створюючи безконфліктне суспільство. Через взаємодію людських емоцій і певних інтересів знання та ідеї окремих людей можуть сильно відрізнятись. Так, наприклад, що хвороба є злом для пацієнта і добром для лікаря, обидва погляди однаково вірні. Чесноти, про які сперечаються філософи, Протагор вважає найкращим (моральним) станом для керівництва діяльністю [3, с. 158].

Власне, критерії оцінки діяльності людини є особливістю європейського розуміння свободи. Через дії людина реалізує свою свободу, визначає її межі, підриває або забезпечує її реалізацію не як інтелектуальну абстракцію, а як щоденну практику конкретної особистості. Поняття «тиранія» чи «демократія» можуть набувати зовсім протилежного

значення. Вміст надано державною правовою практикою. Без особистої та політичної свободи людина не може забезпечити своє матеріальне та духовне існування, а без свободи даний індивід і суспільство не можуть вижити або, в кращому випадку, вироджуються на більш примітивний рівень суспільних відносин.

Розуміння дієвої природи свободи в давньогрецькій політико-правовій думці перегукується з розумінням Е. Фромма, який вказував, що єдиним критерієм досягнення свободи є активна участь індивіда у визначенні власної долі та життя. Суспільство, не тільки через формальні акти голосування, але також через його власну повсякденну діяльність, його роботу. Ваші стосунки з іншими. Сучасна політична демократія, якщо вона обмежена політичною сферою, не може подолати наслідки невеликого економічного розміру звичайного індивіда [4, с. 227].

На підтвердження цього підходу нагадаємо промову Перікла на могилах афінських воїнів, у якій він наголошував, що основою існування Афін є свобода і повага до закону, а саме у нашій країні ми живемо вільно і в повсякденному житті уникаємо взаємних підозр: якщо поведінка сусіда керується нашими особистими схильностями, ми не будемо ворожі до нього, не будемо кидати на нього похмурі погляди, які, хоч і неприємні, але також нешкідливі. Так. Тоді як наші стосунки не обмежені, наші соціальні стосунки сповнені благоговіння; ми поважаємо владу і не порушуємо закони, особливо ті, які створені для захисту скривджених, і неписаний закон, кожен Люди не вважають за варту порушувати ці закони [5, с. 45].

Афінська демократія була найбільшим етапом у розвитку античного міста-держави. Закладені тоді основи функціонування державного адміністративного устрою стали моделлю демократичного устрою всіх держав Нового часу. Вся влада здійснювалася населенням, яке безпосередньо бере участь у народних зборах, вирішує найважливіші питання життя міста-держави і за його межами, обіймає різні адміністративні та судові посади шляхом притягнення (переважно жеребкування).

Становлення і подальший розквіт афінської демократії пов'язаний із закінченням греко-перської війни (500-449 рр. до н. е.), коли вищим законодавчим і контрольним органом влади стали Народні збори, куди обиралися всі вищі посадові особи; рішення церкви не контролювалися. У перерві між Національними зборами продовжував функціонувати комітет 500, Національний уряд Афін, який готував справи до регулярних засідань і контролював діяльність офіційних осіб. Головним органом народної влади також є Гелієя – суд присяжних із шести тисяч осіб, які захищають демократичні інститути країни.

Особливий статус громадян також слід розглядати як прояв афінської демократії. Оскільки права і свободи людини в стародавніх суспільствах не були універсальними за своєю природою, серед громадян існували деякі особливі політичні, економічні та соціальні права, які істотно відрізняли їх від інших соціальних класів. Ці особливі права повноправного афінського громадянина включають: рівність перед законом, право обирати і бути обраним на всі державні посади (крім стратегів і скарбників), право кожного громадянина ініціювати законодавчу ініціативу, право опротестувати рішення суду. права Народних зборів, особи звертаються до суду за захистом своїх прав, права власності на землю тощо. Гарантією права кожного на участь у політичному житті були оплачувані посади, у IV ст. е. підвищили витрати на відвідування публічних зборів.

Громадяни Афін пишаються тим, що належать до найдемократичнішої країни Греції. В Афінах будь-який громадянин може виступати на публічних зборах, критикувати посадовців і давати поради з питань внутрішньої та зовнішньої політики. Держава не тільки охороняє життя і майно громадян, а й охороняє особисту свободу громадян. Афіняни не могли бути ув'язнені без вироку суду [6, с. 176].

Природно, що такий широкий спектр важливих прав містив багато обмежень прав у категорії найбільш привілейованої соціальної групи в стародавньому афінському місті-державі – громадян. Зрештою, незважаючи на їхній найвищий статус, існує багато обмежень щодо їх можливості користуватися громадянськими правами. Підставами для обмеження громадянських прав є: стать, порядок отримання громадянства, вік, військова служба, проходження спеціальної перевірки «докимасії», вчинення певних проступків. Розглянемо кожен з них докладніше.

Громадяни Афін після законів Перікла 451-450 рр. до н. Можуть розглядатися лише чоловіки, чії батьки є громадянами Афін. Жінки, хоч і народжувалися повноправними громадянами Афін, не набували громадянства. Особливо суворі покарання встановлювалися за протиправне присвоєння громадянських прав і незаконне внесення особи до громадянського списку – винних карали продажем у рабство, як зазначали дослідники [7, с. 175].

Процес отримання громадянства також має певний вплив на обсяг цивільних прав. Деякі законодавчі обмеження передбачають, що громадянство отримується не за народженням афінського громадянина, а за наданням громадянства. Надання громадянства іноземцям є досить стриманим в Афінах і приділяється більше уваги, ніж, наприклад, у Римі. Хоча за загальним правилом іноземці не можуть отримати громадянство, історія знає такі особливі випадки надання громадянства іноземцям, але це трапляється рідко, наприклад за особливі заслуги перед державою.

Процедура надання громадянства передбачає розгляд питання на двох поспіль сесіях Національних зборів. На останньому національному з'їзді голосування з цього питання було проведено таємно. Надання громадянства має бути схвалено щонайменше 6000 голосами. Однак і в цьому випадку рішення, загалом, як і всі закони, прийняті Народними Зборами, може бути опротестовано протягом року [8, с. 387].

Громадянство, отримане таким чином, відрізняється за своїми правами від громадянства, отриманого від народження громадянина Афін, і містить певні обмеження. Так, за В. П. Бузескулом, наприклад, особа, яка отримала громадянство, не могла бути обрана консулом, лише її сини, якщо вони народжені від законного шлюбу з афінянками, мали всі права афінського громадянина [9, с. 231].

Обмеженість афінських громадянських прав виявлялася також у тому, що більшість прав надавалася з досягненням певного віку, що дає змогу користуватися певними громадянськими правами. Як уже зазначалося, всі питання внутрішньої та зовнішньої політики вирішуються Народними зборами (Екклесія), і з 20-річного віку в них мають право брати участь усі громадяни Афін незалежно від майнового стану. До досягнення цього віку особа не може здійснювати свої цивільні права. З 18 до 20 років усі чоловіки були зобов'язані проходити військову службу, і лише після закінчення військової служби вони могли отримати повні громадянські права та мати можливість брати участь у політичному житті міста-держави.

У 18 років, тобто в повноліття, цей юнак стає ефебом і потрапляє в особливий соціальний клас. Учні 18-20 років повинні отримати обов'язкову освіту. Остаточна така система склалася в другій половині V століття до нашої ери. У стародавніх Афінах, згодом поширився по всій Греції. Спочатку навчальна програма включала лише військові мистецтва, а згодом навчальну програму ефебів було розширено університетською (в тогочасному розумінні) освітою.

Таким чином, отримавши політичні права, право брати участь у Народних зборах, юнак отримав два роки ефебії, після чого два роки служив у прикордонній варті. Можна помітити, що здійснення політичних прав афінськими громадянами підлягає певним обмеженням, і це пов'язано з обов'язковою військовою службою, якої для афінських громадян не уникнути.

Афінська політична система в період розквіту демократії була демократією меншості. Лише повнолітні громадяни користуються повними правами, тоді як права інших соціальних груп сильно обмежені або зовсім позбавлені. Такі соціальні групи є не лише рабами, які не мають ані політичних прав, ані основних прав людини, але вільними та вільними людьми. Однак навіть серед офіційних громадян існують певні обмеження в правах. Підставами для обмеження були стать, порядок отримання громадянства, вік, проходження військової служби, проходження перевірки докимації, вчинення проступків, які вели до обмеження або ж і цілковитого позбавлення громадянських прав.

Список літератури

1. Нерсесянц В. С. Политические учения Древней Греции. М.:Наука. 1979. 264 с.
2. Малахов З. Міф про правові цінності. Право України. 2012. № 3. С. 180-186.

3. Колісниченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму : Навч. посібник. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 274 с.
4. Фромм Э. Бегство от свободы; пер. с англ. Г. Ф. Швейнуса; общ. ред. и послесл. П. С. Гуревича. М. : Прогресс, 1990. 269 с.
5. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки : пер. з англ. К. : Основи, 1997. 838 с.
6. История древнего мира. Расцвет древних обществ / Под ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свенцицкой. М., 1982. 572 с.
7. Колобова К. М. Очерки истории древней Греции. Л., 1958. 348 с.
8. Реальный словарь классических древностей по Любкеру. Под редакцией членов Общества классической филологии и педагогики Ф. Гельбке, Л. Георгиевского, Ф. Зелинского, В. Канского, М. Куторги и П. Никитина. СПб., 1885. 1550 с.
9. Бузескул В. П. История афинской демократии. СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия», 2003. 480 с.

УДК 342.3

Самойленко І. І., студент гр. ЦГЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ

Державно-правовий режим – це сукупність форм і методів здійснення державної влади та рівень участі громадян в управлінні справами держави і суспільства. Державно-правовий режим має важливе значення у формуванні будь-якої держави. Поняття державно правового режиму має на увазі рівень участі та впливу громадян на стан державних та суспільних справ та методи здійснення державної діяльності для досягнення цілей.

Розрізняють два типи державно-правових режимів – демократичний та антидемократичний.

Демократичний режим – це стан політичного життя суспільства, при якому громадяни мають реальний та ключовий вплив на державну політику, діяльність державних органів, дотримання прав і свобод людини.

Політичний режим є настільки демократичний, наскільки держава гарантує людині прояв її прав та свобод у трьох аспектах: як особистості, як соціальному суб'єкту, як громадянину, міра свобод якого гарантована та закріплена у конституції.

Існує декілька видів демократичного режиму: ліберально-демократичний, національно-демократичний, радикально-демократичний.

Основними ознаками демократичного режиму є:

- 1) гарантована державою рівність громадян, гарантованість прав і свобод кожного.
- 2) вибір населенням представницьких органів влади
- 3) визначена законом тривалість повноважень представницьких органів;
- 4) розвинена система демократичних інститутів;
- 5) особиста участь громадянина у вирішенні загальних питань;
- 6) обов'язковий поділ державної влади;
- 7) гласність та прозорість діяльності влади, відсутність цензури у засобах масової інформації;
- 8) дії силових структур регулюються законом та перебувають під демократичним контролем суспільства.

Антидемократичний державно-правовий режим характеризується значно вужчою здатністю громадян впливати на державну владу, фактично громадяни взагалі не

допускаються до управління державною, як правило, обмежуються або порушуються основні права людини. Влада зосереджується у руках неконтрольованої групи осіб або однієї особи.

Основними ознаками антидемократичного режиму є:

1) мінімальні права та свободи громадян, відсутність правових механізмів та інших гарантій їх здійснення;

2) надмірна централізація державної влади;

3) широке застосування примусових методів управління;

4) неконтрольоване протиправне використання владою силових структур.

Види антидемократичного режиму:

- деспотичний (необмежена влада, свавілля в управлінні);

- тиранічний (Домінація тиранічних способів володарювання при режимі одноособового правління);

- військово-диктаторський (Влада диктатора базується на військовому потенціалі держави, армія повністю підвладна владі диктатора та саме на її силі тримається режим;

- расистський;

- фашистський;

- мусульмансько-фундаментальний;

- тоталітарний.

Тоталітарний режим являє собою крайню форму антидемократичного режиму. Характерними для тоталітаризму рисами є абсолютна влада держави над людиною, заборона демократичних організацій, контроль над діяльністю громадян, наявність жорсткої політичної цензури, відсутність гласності, масові репресії стосовно опозиції та інакодумців. Поява терміну “тоталітаризм” датується тридцятими роками ХХ століття для характеристики комуністичного та фашистських режимів. У 50-тих роках були оприлюднені спеціальні дослідження тоталітаризму, авторами яких є Х. Арндт та Р. Арон.

Х. Арндт вбачала різницю тоталітаризму від більш ранніх форм абсолютизму, тиранії чи диктатури у:

- досягненні контролю завдяки сучасним технологіям;

- подавленні за допомогою довготривалої системи терору власної думки, незалежної від держави волевиявлення громадян, свободи слова.

Р. Арон вважав, що тоталітаризм полягав у таких трьох складових:

- возвеличення тоталітарного режиму як єдиного правильного, якому присвоювалася роль «спасителя людства»;

- держава виступає у ролі інструмента у руках правлячої партії для досягнення власних цілей;

- наявність тоталітарної ідеології, яка існує задля виправдання злочинних дій.

На сьогоднішній день різні модифіковані антидемократичні режими існують і закріплені конституційно переважно у низькорозвинених країнах Близького Сходу, Африки. Наразі у більшості розвинених країн світу функціонує демократичний державно-правовий режим, якій на погляд переважної більшості історичних дослідників є найдосконалішим, оскільки гарантує дотримання прав та свобод громадянина, реалізації особистості, свободу слова та власного волевиявлення і не допускає зосередження влади в руках неконтрольованої особи або групи осіб які часто стають небезпечними для громадян як своєї, так і інших країн.

Підбиваючи підсумки, можна з упевненістю сказати, що державно-правовий режим відіграє ключову роль у функціонуванні держави, адже саме він визначає методи та способи досягнення державою цілей, а найголовніше ступінь реальної здатності громадянина впливати на державну владу та бути її основною рушійною силою.

Список літератури

1. Державно-правовий режим. URL: <https://studopedia.com.ua> / (дата звернення 12.10.2022)

2. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. 584 с.

3. Арон Р. Демократія і тоталітаризм. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aron/index.php (дата звернення 22.11.2022)

УДК 342.36/.3

Сергієнко К. В., студентка гр. КЮ-202

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОРЯДОК ЗАМІЩЕННЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В МОНАРХІЯХ

8 вересня 2022 року світ сколихнула сумна звістка – померла Єлизавета II, який була на престолі Британської монархії майже 70 років. Однак, після смерті Єлизавети II розпочинається новий етап в історії функціонування британської монархії і тепер новим королем став Карл III (Чарльз III). Тому, особливо сьогодні в рамках конституційного права зарубіжних країн становиться особливо актуальним дослідження порядку заміщення глави держави в монархія, оскільки як в Британії, так і в інших монархія – це надзвичайно важливий процес для існування інституту монархії.

Юридичне становище монарха як глави держави, на відміну від президента як глави держави характеризується двома фундаментальними особливостями, які найтісніше пов'язані з його правовим статусом. По-перше, влада монарха юридично вважається незалежною від будь-якої іншої влади, органу чи виборчого корпусу. Він владарює безстроково (обмежено чи абсолютно) за власним правом і вважається джерелом усієї державної влади у країні. По-друге, влада монарха спадкова й переходить від одного представника царюючої династії до другого за встановленим законом порядком [1, с. 148-149]. Тому, закономірно, що питання престолонаслідування залишається актуальним і нині, в зв'язку з чим і важливо приділити увагу даній проблемі.

Аналіз конституцій зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що на практиці існує чотири системи престолонаслідування:

- салічна система престолонаслідування полягає у тому, що успадкування трону здійснюється виключно по чоловічій лінії. В свою чергу, жінки із кола престолонаслідування виключаються повністю. При цьому, зауважимо, що салічна система престолонаслідування діє насамперед в таких монархія як Саудівська Аравія, Катар, Марокко, Кувейт, Йорданія тощо. Тобто, фактично, така монархія є актуальною для країн Близького Сходу чи Африки як то Марокко. Проте, не тільки в цих державах вона діє. Також, сьогодні така система престолонаслідування використовується і в Японії. Проте, при цьому, відмічаємо, що головна проблема заміщення посади монарха у Японії полягає в тому, що останні майже сорок років в імператорській родині не народилося жодної особи чоловічої статі [2, с. 695]. В свою чергу, наприклад, в ст. 28 Конституції Йорданського Хашимітського Королівства 1952 р. зазначено, що «престол Йорданського Хашимітського Королівства успадковується династією короля Обдали Бен Аль-Хусейна безпосередньо чоловічою лінією: королівський титул повинний переходити від власника престолу до його старшого сина, а потім до старшого сина того сина і далі прямим успадкуванням за зазначеною схемою». Тобто, в будь-якому випадку салічна система престолонаслідування сьогодні є актуальною;

- традиційна (кастильська) система престолонаслідування полягає в тому, що престол може передаватися як по чоловічій, так і жіночій лінії, але при цьому, потрібно враховувати той факт, що жінка успадковує виключно в тому випадку, якщо у монарха немає синів, які можуть унаслідувати трон, а молодший брат виключає старшу сестру. Кастильська традиційна система, яка походить від місцевості в Іспанії, де вперше була застосована в XV ст. базується насамперед на фундаментальних засадах першородства і полягає в тому, що спадкоємцем престолу визнається старший нащадок царюючого монарха, як правило, чоловічої статі, проте немає заборони щодо спадкування престолу особою жіночої статі, яка має прямі родинні зв'язки з монархом. При цьому за відсутності прямих нащадків чоловічої статі престол, за кастильською системою, успадкує жінка, тобто донька монарха. Водночас, якщо є старша донька і молодший син, то владу успадкує молодший син. Саме в

даному випадку пріоритетним виступає не принцип первородства, а стать. За кастильською системою здійснюється успадкування престолу в таких західноєвропейських монархіях як Великобританія, Іспанія, Данія, Люксембург та інших. Тобто, фактично, кастильська система престолонаслідування є поширеною в найбільш розвинутих державах світу де ціняться традиції і консерватизм;

- сучасна (кастильська) система престолонаслідування полягає в тому, що престол успадковує перша дитина монарха, тобто син або дочка «на рівних». Відмінність сучасної кастильської системи від традиційної полягає в тому, що перша, або як її ще йменують удосконалена шведська надає однакові права на престол спадкоємцям як чоловічої, так і жіночої статі, тобто монархом може виступати старша за віком дитина, незалежно від того, це син чи донька (Норвегія, Швеція). Як приклад звернімося до законодавства Швеції де ці аспекти чітко прописані. Зокрема у параграфі 1 Закону Королівства Швеції «Акт про престолонаслідування» від 26 вересня 1810 р. у редакції 1979 р. зазначено, що «право наслідування Шведського престолу переходить до осіб чоловічої і жіночої статі. Старший брат і сестра і спадкоємці старшого брата і сестри мають перевагу перед молодшим братом і сестрою і спадкоємцями молодшого брата і сестри». В свою чергу, якщо оперувати положеннями датського законодавства, то відмічаємо, що п. 2 ч. I Конституції Королівства Данії встановлює: «Королівська влада успадковується представниками королівської династії чоловічої та жіночої статі згідно з положеннями Закону про престолонаслідування від 27 березня 1953 року». В законі ж було вказано: «Престол успадковують нащадки Короля Християна X та Королеви Олександрини» [3, с. 169-170]. Тобто, можемо констатувати, що відмінностей в статі при престолонаслідуванні немає. Має значення тільки вік спадкоємців престолу;

- габсбурзька система престолонаслідування виражається в тому, що жінка успадковує тільки при повній відсутності спадкоємців-чоловіків в роду (Росія до 1917 г.). В свою чергу, у всіх інших випадках престол успадковують виключно чоловіки. Варто відмітити, що вищезазначений спосіб успадкування трону незважаючи на те, що сьогодні не застосовується, але має певні цікаві особливості. Ці особливості проявляються в тому, що як і в рамках традиційної кастильської системи успадкування трону, допускаються спадкоємці як по чоловічій, так і по жіночій лініях, але чоловіки мають перевагу у всіх ступенях спорідненості. Проте, в рамках габсбурзької системи дане правило можна дещо відформатувати: «двоюрідний племінник, троюрідний племінник і т. ін. мають перевагу перед дочкою короля. Ця система діяла й у Росії з 1797 по 1917 р. її запровадив імператор Петро I, і припинилася вона разом із загибеллю династії Романових». Проте, на сьогодні ця система не застосовується [4, с. 139]. Суть даної системи престолонаслідування виражається у тому, що монарх сам призначає свого спадкоємця. Як відомо, після загибелі (убивства) сина Петра I й спадкоємця царевича Олексія в 1721 р. Петро I закріпив принцип, згідно з яким царюючий імператор сам визначає, хто буде імператором після нього. Однак Петро I так і не встиг призначити спадкоємця, і, мабуть, єдиний раз цей спосіб був реалізований імператрицею Анною Іоаннівною, що призначила спадкоємця [5, с. 144]. Тобто, навіть незважаючи на те, що дана система сьогодні не застосовується, в теорії вона існує і в майбутньому теоретично може відновитися в тій чи іншій іпостасі. Однак, на практиці це досить складно застосувати в державах, де сильні консервативні традиції, оскільки само призначення спадкоємця нівелює історичні цінності і традиції престолонаслідування.

Отож, на основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що існує чотири системи престолонаслідування у монархіях: салічна, традиційна, сучасна (обидві вважаються кастильськими з певними модифікаціями) та габсбурзька. Три перші системи престолонаслідування в однаковій мірі застосовуються сьогодні в монархіях. Габсбурзька система престолонаслідування вже не застосовується. Вважаємо, що кожна із систем престолонаслідування має свої як позитивні, так і негативні риси, проте, на нашу думку найбільш прогресивною є сучасна (кастильська) система престолонаслідування, оскільки в ній відсутній гендерний критерій, а має значення тільки віковий. Така система успадкування трону існує в Швеції і Данії.

Список літератури

1. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник; За заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
2. Кириченко В. М., Куракін О. М.. Теорія держави і права : модульний курс : Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
3. Сухонос В. В. Методологія правового дослідження монархічної форми правління: термінологія і класифікація постіндустріальної епохи. Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар.наук. конф., Харків, 13–14 груд., 2002 р. Харків : Право, 2003. С. 165-169.
4. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Тернопіль : Астон, 2003. 431 с.
5. Терещук М. М. Різновиди монархічної форми правління: порівняльна характеристика. Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права НАН України ім. В. М. Корецького, 2007. Вип. 38. С. 144–145.

УДК 342.4

Соседка С. В., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

КОНСТИТУЦІЯ – БАЗОВЕ ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

В сучасному світі зростає інтерес до Конституцій як базового джерела конституційного права. Конституція нині універсальна і загально цивілізаційна цінність – є невіддільним атрибутом держави, ознакою її суверенітету; об'єднує чинне законодавство, визначає основи законності та правопорядку в країні. Так, сучасна Конституція України – джерело права, що визначає правову основу держави, принципи та структуру державного ладу, форму державного устрою, права й свободи громадян, принципи правосуддя тощо.

Конституція – це єдиний правовий акт, за допомогою якого народ або органи держави, що виступають від його імені, встановлюють основні принципи устрою суспільства і держави, форми безпосередньої демократії, статус органів публічної влади, механізми їх здійснення, закріплюють права і свободи людини та громадянина [1, с. 71].

Як відомо, термін «конституціоналізм» походить від латинського слова *constitutio* – конституція, що, своєю чергою, пов'язане з латинським словом *constituere*, що в перекладі українською мовою означає «встановлювати» [2, с. 14]. Цей термін почали використовувати в кінці XVIII – на початку XIX століття.

Термін «конституція» використовують уже багато століть. Античні мислителі у своїх текстах і навіть назвах офіційних документів політичного й нормативно-правового змісту Стародавньої Греції та Стародавнього Риму розглядали його як синонім устрою держави. Лише в епоху буржуазних революцій поступово утверджується розуміння конституції як нормативно-правового документа – Основного закону держави.

Конституція – єдиний кодифікований акт, що закріплює засади правового становища особистості та її відносини з державою, основи усіх сфер життя, організації та діяльності державної влади, її відносини з громадянським суспільством і світовою спільнотою [2, с. 83].

Джерело права – це правові засоби забезпечення юридичною силою правових норм [1, с. 64].

Джерела конституційного права – це зовнішня форма писаних джерел права. Їх характеристиками є зміст, форма, часова дія, юридична сила тощо.

Основними джерелами конституційного права є міжнародні договори, нормативно-правові акти, судові прецеденти, а також правові звичаї. Нормативно-правові акти поділяють

на акти органів місцевого самоврядування, акти виконавчої влади, акти конституційного нагляду.

Система правових актів джерел конституційного права є дуже обширною: Конституція України, Конституція тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів, закони, акти місцевого самоврядування, декларації тощо [4, с. 38].

Найвищим джерелом конституційного права є Конституція України. Вона є Основним Законом і має найвищу юридичну силу (ст.8 Конституції України) [3]. Конституція України є постійно діючим законом, яка закріплює найбільш загальні принципи державно-правових норм і стосується всіх сфер життя суспільства. Це відрізняє її від інших джерел конституційного права. Важливо й те, що норми Конституції України стосуються усіх суб'єктів суспільних відносин. Засади правового регулювання в різних сферах життєдіяльності становлять норми і принципи, встановлені Конституцією.

Найвищу юридичну силу Конституції України, як і конституції інших держав, забезпечує особливий порядок внесення до неї змін й особлива охорона Конституції, вирішальне значення в якій належить органу конституційної юрисдикції – Конституційному Суду України [2, с. 84].

Таким чином, можна підвести підсумок вище викладеного, який полягає в тому, що Конституція є головним джерелом конституційного права, постійно діючим законом, що має найвищу юридичну силу, об'єднує чинне законодавство, визначає основи законності та правопорядку в країні. Норми Конституції мають пряму дію забезпечуючи єдність правотворчої політики у державі.

Список літератури

1. Баймуратов М. О. Конституційне право України: підруч. К. : Правова єдність, 2009. 1008 с.
2. Барабаш Ю. Г., Бориславська О. М. та ін. Конституційне право: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : ВАІТЕ, 2021. 528 с.
3. Конституція України : Основний Закон від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 21.11.2022)
4. Терлецький Д. С., Афанасьева М. В. та ін. Конституційне право України : навч.-метод. посіб. /за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса. 2020. 242 с.

УДК 340.15:351.74

Спугай Я. С., студент гр. КЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ МІЛІЦІ В УКРАЇНІ

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, який відбувся 1917 року в Харкові 12 грудня, проголосив створення Української Народної Республіки Рад. Одразу після проголошення нової держави перед більшовиками постало питання про створення нового органу, який би постав на зміну жандармерії та департаменту поліції Російської імперії і забезпечував охорону революційного правопорядку та безпеки громадян.

У 1917 році єдиного органу охорони правопорядку на території, яку контролювали більшовики не було. На той час правоохоронні функції частково виконували: Червона гвардія, Всеукраїнська надзвичайна комісія, Червона армія та ЧОПи в її складі. Але паралельно з роботою зазначених структур місцеві ради створювали правоохоронні органи в своєму складі. Як приклад

можна розглянути створений 30 січня 1918 року Харківський губернський головний штаб боротьби з контрреволюцією, серед завдань цього органу були: боротьба з анархією, спекуляцією, саботажем, хуліганством, пияцтвом, торгівлею спиртними напоями тощо. Орган був наділений правом проводити арешти та обшуки, і в подальшому передавати підозрюваних у вище зазначених діях осіб до суду революційного трибуналу, також подібні органи створювались в інших великих містах з різним ступенем відмінностей. В населених пунктах які були набагато менше за Харків, місцеві ради могли створювати загони робітничої міліції. Робітничі міліції поєднували в собі як державні, так і недержавні риси. Оскільки робітничі міліції створювались Радами і здійснювали свої функції від їх імені, вона виступала як державний орган, але в той же час формування робітничої міліції, як правило, не мали або майже не мали постійного штату кадрів, вони носили характер масових самодіяльних організацій трудящих.

Для більшої уніфікації процесу створення правоохоронних органів на місцях, наприкінці 1918 року було видано декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про організацію влади на місцях» в якому було вказано що при військово-революційних комітетах необхідно було створювати відділи народної міліції, це був тимчасовий крок.

Вже 9 лютого 1919 року було видано декрет Раднаркому УСРР «Про організацію міліції» який постановляв: «організувати на території республіки робітничо-селянську радянську міліцію» втілення в життя цього декрету було покладено на Народний комісаріат внутрішніх справ України, взагалі міліція з моменту свого створення завжди перебувала під сильним впливом НКВС і відповідно всі зміни в керівництві цього органу впливали на якість організації правоохоронного органу, особливо це помітно в перші роки існування міліції коли з 1917 по 1920 НКВС змінило шість керівників. Головними завданнями новоствореного органу в декреті було зазначено охорону революційного порядку та особистої безпеки громадян, а також боротьбу з кримінальними злочинними елементами. Але в цьому документі не було зазначено яким чином створювати організаційно штатну структуру та як міліція повинна взаємодіяти з рештою органів державної безпеки. Тож 23 березня 1919 року НКВС України видає інструкцію з організації робітничо-селянської міліції яка повинна вирішити організаційні проблеми. Перш за все треба зазначити що в цій інструкції було дане правове визначення радянської робітничо-селянської міліції вона визначалася як: «виконавчий орган Робітничо-Селянської центральної влади на місцях, що перебуває у безпосередньому віданні місцевих Рад та підпорядковується загальному керівництву Народного комісаріату внутрішніх справ Української республіки по підвідділу Управління радянської міліції». Інструкція також визначила структуру управління, головне місце в ній відігравало управління міліції при НКВС УСРР, йому підпорядковувались губернські управління міліції, які були підвідділами губернського виконавчого комітету. На нижчому рівні існувала повітова міліція та міліція окремих міст. Управління радянської міліції НКВС УСРР також виконувало функції щодо загального керівництва діяльністю міліції, видання наказів та інструкцій, які б визначали як політичний, так і технічний бік діяльності правоохоронців. Також управління здійснювало нагляд за діяльністю підпорядкованих йому підрозділів. До компетенції губернського управління міліції було віднесено керівництво діяльністю повітовими органами охорони правопорядку, видання наказів та приписів, провадження ревізій тощо. В інструкції також було визначено ієрархію посад: завідувачі губернської міліції, начальники міської, повітової та районної міліції, їхні помічники, старші міліціонери та міліціонери.

Інструкція також ставила умови для вступу на службу в новостворену міліцію, служба в новому органі була на добровільних засадах, до її лав могли вступити як жінка так і чоловік, але лише за умови що особа досягла 21-річного віку і має радянське громадянство, також бажаючий повинен був бути фізично здоровим та писемним і користуватися пасивним та активним виборчим правом. Також до добровольців ставилась вимога не бути засудженим за скоєння злочину та не перебувати під слідством.

Користування виборчим правом є важливою умовою так як цим правом в радянській державі не могли користуватися представники інтелігенції, буржуазії, приватні торговці, службовці і агенти колишніх жандармських відділень та поліції імперії, тобто радянська влада свідомо відмовлялася від досвідчених спеціалістів через те що вони служили в імперських органах, але якщо спеціаліст був незамінним, рішенням місцевої ради він міг

отримати дозвіл на службу в міліції. Слід зазначити що вступивши на службу до міліції людина була зобов'язана прослужити мінімум один рік.

В 1919 році почався процес утворення спеціалізованих служб у складі міліції, спираючись на нормативно правовий досвід РРФСР та НКВС РРФСР, уряд УРСР видав нормативні акти в яких регламентувалося створення в системі міліції окремих служб, як результат в системі було виділено п'ять видів міліції: 1) загальна міліція, 2) кримінальний розшук та судово-кримінальна міліція, 3) промислова міліція, 4) Залізнична міліція 5) річкова та морська міліція.

Головну роль у правоохоронній сфері відігравали органи загальної та судово-кримінальної міліції, кримінального розшуку які пізніше були об'єднані. На органи загальної міліції було покладено перш за все обов'язок забезпечення внутрішньої безпеки. До цього обов'язку включалось, стеження за станом громадського порядку в населених пунктах, запровадження превентивних заходів для запобігання вчиненню правопорушень та їх припинення, стеження за дотриманням декретів і постанов органів всіх рівнів влади, сприяння іншим державним органам у виконанні покладених на них завдань. До її функцій також належало сприяння судовим установам у виконанні судових рішень. Варто зазначити що міліція протягом свого існування завжди дуже тісно співпрацювала з іншими органами державної безпеки, до початку другої світової війни міліція разом з частинами червоної армії часто придушувала антибільшовицькі збройні повстання, і разом з ними же проводила насильницькі акції червоного терору, крім цього в особливо тяжкі періоди війни міліціонерів могли відправляти на фронт.

Промислова міліція працювала виключно на підприємствах та установах, де забезпечувала правопорядок та охорону самого об'єкту. Формувалася вона на договірних засадах. Залізнична міліція мала ті самі обов'язки що і загальна, але за своєю спеціалізацією була більше сфокусована на охороні залізничних споруд, забезпеченні громадського порядку на станціях та транспорті який рухався коліями, до її обов'язків також відносилась охорона вантажів та майна громадян від нападів банд формувань. Річкова міліція також виконувала обов'язки загальної, займаючись при цьому охороною порядку на пристанях, пасажирських пароплавах, охороняла судна й водні споруди.

Отже, міліція як правоохоронний орган пройшла складний шлях, від децентралізованих загонів робітничої міліції при місцевих радах до складної системи робітничо-селянської міліції з кількома спеціалізованими відділами.

Список літератури

1. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. Київ : Кондор, 2018. 772 с.
2. Становлення робітничо-селянської міліції УРСР (1919–1922 рр.) URL: https://viz-udai.ucoz.ru/index/stanovlennja_robitchno_seljanskoji_miliciji_ursr_1919_1922_r/0-22 (дата звернення 27.08.2022)
3. Міліція України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення 27.08.2022)

УДК 342.2

Суярко К. О., студентка гр. АЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Вивченням поняття «правова держава» займається така галузь науки як теорія держави і права. Знавці юридичних наук зробили власну термінологію щодо цього поняття.

Правова держава – це суверенна політична, територіальна організація влади, яка може існувати тільки в цивільному демократичному суспільстві, і базується на основі соціально-справедливого права [1, с. 1].

Розбираючи більш детально цю тему можна побачити різне трактування цього поняття, наприклад:

- Правова держава – це організація політичної влади, діяльність якої заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особистості і держави [2, с. 1].

- Правова держава – тип держави, основними ознаками якої є верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави [3, с. 8].

Утворення громадянського суспільства, якого не виникло в античності та середньовіччі, пов'язане з встановленням буржуазних відносин, яке вважали підґрунтям для правової держави. Слід зазначити що, лише розвинуте й стабільне громадянське суспільство дає змогу створенню правової держави, та є основою стабільного демократичного політичного режиму.

Правова держава, незалежно від спеціалізації країни, характеризується наявністю ознак, ступінь реалізації яких, є показником успішного розвитку суспільства. Соціальна природа правової держави означає – законодавче фіксування рівних прав і рівних засобів їх реалізації представниками різних соціальних верств, а це означає – досягнення соціального плюралізму. Це дає можливість різним соціальним групам незалежно від чого брати участь у формуванні органів влади, впливати на політику і нести відповідальність справи у суспільстві. Цей вплив здійснюється особами та їх об'єднаннями за допомогою конституційно-правових інститутів.

Всі ознаки правової держави можна розподілити на дві групи: соціальні і формальні (організаційні). Соціальна група лежить на поверхні та доступна кожному громадянину, та виявляє активність у регулюванні соціально-економічних процесів, основних прав громадян, їх соціальної захищеності відповідно до закону [4, с. 14]. До таких ознак відносять:

- У громадян обов'язково повинен бути високий рівень правової культури та освіти;
- Чільне місце в суспільстві займає право і закон;
- Людина та держава знаходяться на рівні взаємоповаги та взаємної відповідальності;
- Конституція захищає права громадян ;
- Основним постулатом на якому будується право є “Людина може робити все, що не заборонено законом”;

- Ніхто не має права обмежувати демократію та свободу слова.

Формальні ознаки що, є важливими для формування такої моделі суспільства, належать юрисдикції держави та їх виконання безпосередньо залежить від органів влади:

- Всі, без винятку, громадяни юридично захищені;
- Суспільство і парламент (як його представник) стоїть віще держави та його апарату;
- Судові органи мають високий рівень вади та довіри;
- Функціональні повноваження чітко розподіляються між всіма органами влади.

Отже, правова держава може з'явитися лише там, де існує демократія і де права людини є захищеними. Якщо соціалістичне, тоталітарна, релігійна держава оголосила себе правовою, така заява не матиме юридичної сили, тому що буде суперечити існуючому політичному строю. Побудова правової держави – це довготривалий і складний процес перетворень у всіх сферах суспільного життя. Конституційне проголошення держави правовою може бути лише початком цього процесу і саме по собі не означає наявності в країні правової держави.

Список літератури

1. Правова держава: основні ознаки правової та соціальної держави. URL: [https://uristy.ua/articles/administrative-law/pravova-derzhava-ponyattya-oznaki-printsipi/] (дата звернення 22.08.2022)

2. Правова держава. URL: [http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/03/p2122-tdp.pdf] (дата звернення 22.08.2022)

3. Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Політологія для вчителя. URL: [https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/84..htm#:~:text] (дата звернення 22.08.2022)

4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум., 2001. 656 с.

УДК 342.7

Ухабова В. М., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ

Правовий статус особистості, людини і громадянина в сучасному світі є однією із найважливіших тем, що обговорюється вченими в різних галузях права, тому на даному етапі розвитку наукової думки питання основ правового статусу людини залишаються актуальними в конституційному праві України.

Як відомо, правовий статус – це система прав та свобод, обов'язків людини і законних інтересів, що встановлюються та гарантуються державою.

Характерними рисами правового статусу людини є: індивідуальні особливості людини та її справжнє ставлення до системи суспільних відносин; права і свободи, що становлять основу статусу, які не можуть бути реалізовані без інших складових – обов'язків та відповідальності; можливість участі у передбачених законодавством правовідносинах; юридична відповідальність при аналізі спеціального статусу посадової особи; здатність мати суб'єктивні юридичні обов'язки, передбачені правовими нормами; здійснювати юридичні обов'язки у вигляді свідомих дій.

Розрізняють чотири види правового статусу людини:

- загальний статус, тобто однаковий для всіх людей як громадян держави. Характеризується стабільністю та визначеністю. Він передбачає рівні права та обов'язки громадян, рівність перед законом. Він є основою набуття суб'єктивних прав, покладання зобов'язань та прийняття на себе відповідальності;

- спеціальний статус, статус людини як представника певної соціальної групи, відокремленої за певними категоріями громадян (державних службовців, підприємців, студентів тощо). Спеціальний статус доповнює чи обмежує загальний правовий статус, тобто змінює його. На відміну від загальних характеристик, що є постійними, спеціальні характеристики є тимчасовими;

- індивідуальний статус, тобто який виражає повноту юридичних прав і обов'язків даного громадянина (наприклад, стать, вік). Являє собою персоніфіковані права та обов'язки, зокрема, вроджені, набуті здібності та характеристики, що характеризуються статевою приналежністю. Змінюється залежно від змін, які у житті людини;

- статус іноземців, осіб без громадянства, осіб з подвійним громадянством, біженців, українських громадян, що перебувають за кордоном. Вони користуються тими самими правами і свободами та несуть ті ж самі обов'язки, що й громадяни України, за винятком, передбачених Конституцією України, законами чи міжнародними договорами [1].

Слід зазначити, що з часом будь-яка система зазнає змін з боку держави, правовий статус не є виключенням. Кофман Б. Я. обґрунтовує думку, що у правовому статусі виражається воля держави, але постійний зміст правового статусу реалізує нові форми набуття волі, які зазначає законодавець, адже змінюється зміст статусу зі схвалення законодавця [2].

Таким чином, правовий статус виступає важливим засобом утвердження рівня досягнення людини та громадянина свободи в суспільстві, надає особам гарантії захисту і

реалізації своїх прав, тобто є ефективним засобом задоволення потреб та інтересів кожної особи; створює та використовує умови для інклюзивного розвитку особистості праці; є правовою основою та інструментом сприяння суспільній діяльності, залученню всіх громадян до активного управління державними і громадськими справами та розвитку економічного виробництва.

Отже, правовий статус людини є досить складною системою, яка охоплює усі сфери соціального життя та відіграє важливу роль в організації суспільних відносин, визначає місце кожного суб'єкта в суспільстві.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник URL: https://pidru4niki.com/1625040843033/pravo/pravoviy_status_lyudini_yogo_oznaki_struktura (дата звернення: 15.11.2022)

2. Кофман Б. Я. Правовий статус людини і громадянина та правові стани особистості в умовах розвитку громадянського суспільства: до питання трансформації. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 1. С. 36-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2019_1_6 (дата звернення: 15.11.2022)

УДК 340.15:347.73

Хрол К. Ю., студентка гр. КЮ-212

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

РЕФОРМИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ІМПЕРАТОРА КОСТЯНТИНА

Правління Костянтина вмістило в себе стільки, що історія Римської імперії розділилась на до та після. Наслідки реформ Костянтина попри минулі століття кожне покоління могло відчувати довкола себе.

У політичній реформі скасував тетрархію та відновив одноосібне правління. При Костянтині було створено вищу дорадчу раду – консисторію, членів якої призначав імператор. Усі установи, що стосувалися особи імператора, отримали епітет «священний»: священний палац, священна рада тощо.

Щодо адміністративної реформи, то Костянтин переніс столицю імперії на береги Босфору, місце, де знаходилася стара грецька колонія Візантій. Місто було розширено та перебудовано. 11 травня 330 р. відбулося урочисте освячення нової столиці, яка стала називатись Константинополем. Після побудови Константинополя місто отримало привілеї, які зрівняли його у правах із самим Римом.

Обряди освячення мали частково язичницький, частково християнський характер. Нова столиця була прикрашена чудовими будівлями та витворами мистецтва, привезеними з Риму та Греції. Управління Константинополем було організоване за римським типом: частина сенаторів, що переїхала з Риму, утворила особливий сенат, на чолі міста був поставлений градоначальник [4, с. 670].

Однією з головних реформ Костянтина було зміцнення ролі християнства в Римській імперії. В 313 р. разом із Ліцинієм було опубліковано Міланський едикт, за яким християни, які піддавались переслідуванню при імператорі Діоклетіані, отримали право на вільне віросповідання своєї релігії. Отримавши свободу віросповідання, християнські общини швидко збільшувались, також християнська церква повернула раніше забране майно та мала право на відкрите віросповідання [1, с. 77].

Костянтин був перший із імператорів Римської імперії, який усвідомив значення християнської церкви для зміцнення своєї влади. У 325 році у місті Нікей було скликано

Собор, на якому було затверджено символ віри – короткий виклад основ християнської церкви [2, с. 183].

З підвищенням ролі християнства у житті з'явилися й привілеї особам, які прийняли християнство. Вже в едикті 361 р. зазначалося, що «наша держава міцна більшою мірою релігією, ніж виконанням офіційних обов'язків та виконанням фізичної роботи. Християни-священнослужителі в цей період не підлягали оподаткуванню.

Внутрішня організація церкви мала ієрархічний характер і складалася з посад єпископів, митрополитів, пресвітерів та дияконів. Єпископом був обраний спільно з священнослужителями й мирянами голова церковного округу. Єпископ метрополії мав титул митрополита. Єпископу підпорядковувалися пресвітери (старости парафій) та диякони (учасники літургійних дій під час богослужіння).

За здобутки перед християнською церквою Костянтин отримав статус Великого та став Святим, хоча сам прийняв християнство та хрестився перед смертю [1, с. 77].

Костянтин поглибив та закінчив реформи Діоклетіана по розподілу громадських та військових посад. Кожною із чотирьох частин імперії в адміністративному порядку керував префект Преторію, яких призначав імператор. Проте посада префекта Преторія була виключно цивільною, військової влади їх було позбавлено. Армією керували два магістри кавалерії. Також служба в армії стала спадковою.

Костянтин залишив введений Діоклетіаном поділ на прикордонні та маневрові війська. Однак маневрові були розділені на дві категорії. З них було виділено більш привілейовані військові частини – палацові війська. Які були розташовані в Римі та інших столицях імперії. Загони преторіанців було розформовані. Їхнє місце зайняли загони палацової варти.

Армія поповнювалась загонами із варварських племен. Варваризація армії йшла величезними кроками. Варвари приймалися масами й у внутрішні війська, і в прикордонні корпуси, і навіть в палацову охорону. Багато варварів займало найвищі командні посади.

За свою службу варвари стали отримувати права на римське громадянство.

Також відбувається християнізація військової символіки, до орлів додають хрести та лабаруми, що відрізняє християнську армію від язичної [3, с. 281].

За часи Костянтина була введена грошова реформа за якою було впроваджено золоту монету солід, яка дорівнювала 24 розміним срібним монетам. Вона стала основною монетою та одиницею розрахунку спочатку в західній частині, а потім і по всій Імперії. Наслідком цієї реформи стала стабілізація грошового обігу, це дало змогу відновленню деяких грошових зборів, замінені в минулому натуральними повинностями. Але крім соліда в обігу продовжували залишатися зливки золота і срібла з таврами фінансових чиновників, що засвідчували їхню вагу та якість.

За Костянтина було спрощено порядок спадкування, а щодо християн то Костянтин видав спеціальний указ, що у разі відсутності спадкоємців їхнє майно має бути передано церковній громаді [3, с. 287].

При Костянтині закінчується процес закріпачення селян-колонів та ремісників. Згідно з імператорською конституцією 332 року, колони були позбавлені права переходити з одного маєтку в інший. Колон, який не підкорювався цьому закону, заковували в кайдани, як раба і в такому вигляді його повертали до колишнього власника. Особа, яка прийняла колону сплачувала його власнику повну суму належну з колони платежів. Таке ж саме діяло і на ремісників.

Щодо судової реформи Костянтина, то вона скасувала практику оплати кожного кроку зі сторони позивача в суді через яку звертатись до суду могли тільки заможні люди. Наприклад, позивач повинен був платити за правильно складений позов, що могли робити тільки юристи, таким чином суд став доступним також і для бідних людей. Також було скасовано безліч зайвих формальностей, що супроводжували будь-який судовий процес. Порушення будь-якої з цих формальностей, навіть найменшої, спричиняло зупинку всієї судової справи, чим зацікавлені сторони цілком могли користуватися. При цьому йдеться не тільки про різні паперові формальності, а й про певну пантоміму, яку мали розігрувати обидві

сторони судового процесу. Наприклад, відпущення сина чи раба передбачало дати їм легкий ляпанець по щоці, розлучена дружина віддавала чоловікові зв'язку ключів від будинку, той, хто отримав заповіт мав танцювати від радості тощо [3, с. 286].

Щодо податкової реформи, то Костянтин звільнив від земельного податку містян та вищих чиновників та ввів земельний податок сенаторам та податок з торгівлі. Також затвердив спадковий статус колонів та муніципальних декуріонів, які займались збиранням податків. Декуріонам заборонено було залишати свою професію, щоб збір податків не мав збоїв [3, с. 290].

Отже, реформи Костянтина вплинули на подальший розвиток Римської імперії та затримали на тривалий час її занепад. Він створив систему відносин церкви та держави, яка проіснувала протягом всього Середньовіччя.

Список літератури

1. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. / под ред. К. И. Батыра. М. : Былина, 1995. 357 с.
2. Всеобщая история права и государства : Учебник для вузов. - 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2007. 752 с
3. Константин Великий. / под ред. А. М. Малер. М.: Вече, 2011. 371 с.
4. Ковалев С. И. И его «История Рима». URL: <http://centant.spbu.ru/sno/lib/kovalev/frolov.htm> (дата звернення 28.08.2022)

УДК 340.111

Чигурян Д. О., студентка гр. АЮ-211

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

СИСТЕМА ПРАВА: ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ОЗНАКИ, СТРУКТУРА

Питання системи права на сьогодні є актуальним, адже, по-перше, право, як будь-яка юридична категорія, має свої ознаки, однією з цих ознак є його системність, по-друге, поняття системи права охоплює не тільки питання про структурні елементи права, а й їх взаємозв'язок між собою.

Важливим є визначення поняття системи права. Так, на думку Воппенко Н. Н., системою права є об'єктивно обумовленою системою суспільних відносин, внутрішньою будовою права, що виражається в об'єднанні та розташуванні нормативного матеріалу по інститутах та галузях права [1, с. 14]. Тополевський Р. Б. під поняттям системи права розуміє внутрішню структуру права, що виражається в узгодженості всіх чинних норм права держави та їх розподілі по галузях та інститутах права [2, с. 168]. Бандурка О. М. вважає, що системою права є залежна від розвитку суспільних відносин упорядкована, цілісна єдність норм права з їх розподілом на галузі, підгалузі та інститути [3, с. 200].

Отже, під поняттям «система права» слід розуміти цілісну й упорядковану, об'єктивно обумовлену сукупністю суспільних відносин внутрішню побудову чи структуру права з розподілом правових норм на інститути, галузі та підгалузі.

Система права, як будь-яка юридична категорія, має особливості, що відрізняють її від інших правових понять. Серед важливих ознак і властивостей системи права загальноновизнаними є:

- упорядкованість (системи завжди є строго впорядкованою сукупністю певних елементів чи частин, критеріальна властивість певної частини є її необхідною безпосередньою участю у створенні системи, тобто без будь-якої структурної частини система не може існувати);

- цілісність (принципова неможливість ототожнення якостей системи із сумою якостей елементів, що її складають, неможливість виводити з останніх якості цілого);
- ієрархічність (структурні частини системи завжди мають тісний взаємозв'язок і взаємодію всередині даної системи, ці властивості структурних частин інколи призводять до того, що в складно-організованих системах структурні елементи можуть об'єднуватися в утворення, що є менш складними, ніж система (підсистеми), та більш складними, ніж елемент. Підсистема має властивість виконувати певну частину функцій системи, в такому випадку відносно системи вона є елементом, а стосовно тих елементів, що є її складниками, вона є відносно самостійною системою, але іншого рівня);
- система як щось ціле виконує якусь програму, яка не може зводитися до функцій кожного окремого елемента системи (мета системи);
- структурність (можливість описання системи через установлення її структури, тобто комплексу зв'язків і відносин системи, зумовленість поведінки системи не стільки поведінкою її окремих елементів, скільки її структури);
- самовизначеність, самодетермінація набору властивостей системи, яка входить у закономірність;
- взаємодія елементів системи не тільки між собою всередині системи, а й із елементами інших систем, тобто зовнішнім середовищем (це може призвести до зміни змісту, внутрішньої побудови й елементів, і загалом системи, при цьому змінюються й інші системи, тобто саме зовнішнє середовище) [4, с. 269–270].

Також виділяють такі ознаки, як динамічність (система є динамічною, коли вона охоплює певні явища в русі, перехід від одного стану до іншого відбувається поступово, а не миттєво), стабільність (під час реалізації певних можливостей система здатна зберігати динаміку своєї поведінки), при цьому стабільність поєднується з динамічністю.

Система права має певні елементи, з яких вона складається. У сучасній теорії права структурними елементами системи права є правові норми, галузі та підгалузі права, інститути права. Під поняттям правової норми потрібно розуміти правило поведінки (зразок), що є загальнообов'язковим та формально-визначеним, встановлюється або визнається державою як засіб регулювання суспільних відносин, функцією якого є закріплення міри свободи, справедливості та рівності відповідно до індивідуальних, групових і суспільних інтересів (волі) населення країни, формується на основі суспільної згоди та забезпечується всіма заходами державного впливу, в тому числі й примусовими. Правові норми об'єднуються в галузі та підгалузі права, правові інститути. Так, галуззю права є сукупність правових норм, які між собою пов'язані, її функцією є регулювання певної якісно однорідної сфери суспільних відносин шляхом використання специфічного методу правового регулювання. Підгалуззю права є сукупність однорідних правових інститутів певної галузі права, функцією яких є регулювання певної спорідненої сфери суспільних відносин. Правовим інститутом є сукупність правових норм певної галузі чи підгалузі права, які є відокремленими та взаємопов'язаними між собою, функцією яких є регулювання групи однорідних суспільних відносин [2, с. 168–169].

На нашу думку, важливою структурною частиною системи права є саме правова норма, адже вона є первинним елементом системи права, саме з правових норм складаються галузі, підгалузі та інститути права.

Важливо відрізнити систему права від правової системи, адже ці поняття дуже часто ототожнюються. Правова система містить у собі систему права. Система права є елементом правової системи, тобто правова система – це ціле, а система права – частина цілого. Вона відображає внутрішню побудову (структуру) права.

Таким чином, узагальнивши здобутки різних теоретиків права, можемо зробити наступні висновки: під поняттям «система права» слід розуміти цілісну й упорядковану, об'єктивно обумовлену сукупністю суспільних відносин внутрішню побудову чи структуру права з розподілом правових норм на інститути, галузі та підгалузі; основними ознаками системи права є упорядкованість, цілісність, ієрархічність, самовизначеність, самодетермінація набору властивостей системи, структурність, взаємодія елементів системи

не тільки між собою всередині системи, взаємодія елементів системи не тільки між собою всередині системи, також виділяють стабільність поєднану з динамічністю; структурними елементами системи права є правові норми, галузі та підгалузі права, інститути права, на нашу думку, важливою структурною частиною системи права є саме правова норма, адже вона є первинним елементом системи права, саме з правових норм складаються галузі, підгалузі та інститути права.

Список літератури

1. Вопленко Н. Н. Понятие системы права. Проблемы теории и истории государства и права. Серия 5. Вып. 11. 2009. С. 11–16.
2. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3293/1/ТеорДержПрава-13-07-20.pdf> (дата звернення: 28.07.2022).
3. Бандурка О. М., Головка О. М. та інші. Теорія держави і права: підручник. Харків: Міністерство внутрішніх справ України, Харківський національний університет внутрішніх справ. 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Теоріа%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=y (дата звернення: 28.07.2022).
4. Шахов С. В. Система права: визначення та характеристика складових елементів (як етап дослідження сутності та змісту норми адміністративного права). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 6. Том 4. 2017. С. 268–273. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_tom_4_2017/59.pdf (дата звернення: 28.07.2022).

УДК 340.15:342.573

Шпирин Ю. В., студентка гр. КЮ-191

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ, КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ВИДИ РЕФЕРЕНДУМІВ

Насамперед необхідно констатувати той факт про те, що саме референдум є інститутом безпосередньої (прямої) демократії. Проте, ступінь його реальної демократичності залежить від політичного режиму країни, від існуючих політичних обставин і умов, за яких проводиться будь-який референдум.

Референдум являється голосуванням виборців з будь-якого важливого питання суспільного життя країни. При цьому, питання, пов'язані з призначенням і проведенням референдуму, регулюються в багатьох країнах конституціями, законами про вибори або спеціальними законами про референдуми [1, с.155].

Варто також згадати про те, що в більшості держав світу на конституційному рівні закріплені різні види референдумів, зміст яких залежить від особливостей національного державотворення, правових і політичних традицій і досвіду їх застосування.

Всі референдуми розрізняються між собою у всіх державах цивілізованого світу, що зумовлює необхідність пошуку нових правових підходів під час нормопроєктування вітчизняного законодавства про всеукраїнський референдум і його види.

Варто наголосити на тому, що в доктрині існують різні критерії для класифікації референдумів. Так, наприклад, в залежності на якій території проводяться референдуми, вони поділяються на загальнодержавні, регіональні та місцеві.

Відтак, загальнодержавні (загальнонаціональні) – проводяться на території всієї країни, при здійсненні такого виду референдуму можуть приймати участь всі виборчі корпуси.

Наприклад, у Польщі такий вид референдуму має назву загальнопольський, у Іспанії він має назву загальнонародний, у Чорногорії – національний.

Натомість в деяких цілком демократичних державах проведення такого виду референдуму взагалі не передбачається чинним законодавством (наприклад в США та Японії).

Натомість регіональні та місцеві референдуми проводяться в межах окремого суб'єкта федеративної країни, іноді вони мають назву місцевого референдуму.

Наприклад, серед всіх країн континентальної Європи місцевий референдум передбачений на конституційному рівні лише в Італії, Польщі, Іспанії, Болгарії, Угорщині та в нашій країні(Україні).

В залежності від предмета, тобто змісту питань, котрі виносяться на голосування всього народу референдуми поділяються на конституційні та законодавчі.

Відповідно, конституційному референдумі затверджуються або приймаються нові Конституції чи вносяться зміни до чинних Основних Законів держав. Тобто вони використовуються в ролі звернення до народного голосування з приводу повного або часткового перегляду Основних Законів різних країн. Наприклад, шляхом такого виду референдуму були прийняті чинні Основні Закони таких держав, як Литви, Франції, Вірменії, Туреччини [2, с. 88].

А от на законодавчому референдумі приймають (затверджують), вносять зміни або скасовують закони, а також окремі їх положення. Наприклад, у ч. 1 ст. 75 Конституції Італії закріплено, що «референдум призначається для повного чи часткового скасування закону або акту, який має силу закону», а в Основному законі Естонії визначено, що «Державні Збори мають право внести законопроект або інше питання життя держави на референдум».

Підсумовуючи все вище зазначено, доцільно сказати про те, що референдум - це найвідоміший та найпоширеніший засіб прямої демократії в цивілізованому світі.

При цьому, референдум являється способом прийняття офіційних рішень шляхом проведення голосування виборців з питань, встановлених Основним законом або законодавством держав. Також, варто сказати про те, що конституційна теорія опрацювала значну кількість класифікацій референдумів.

Список літератури

1. Ковальчук В. Б. Всенародний референдум як одна з форм легітимації державної влади : зарубіжний та вітчизняний досвід. Право України. 2009. № 12. С. 151–159
2. Закоморна К. О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн. Х. : Право, 2016. 280 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРАВА ЛЮДИНИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

**Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди Міжнародного дня прав людини**

(м. Чернігів, 10 грудня 2022 р.)

Технічний редактор
Комп'ютерна верстка

*Селецький О. В., Гузь К. П.
Селецький О. В.*

Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. – 23,01. Замовлення № 19/22

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.